

Avrupa Birliği tarafından
finanse edilmektedir.

İklim Değişikliği, Kırsal Alanlar ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği

Haritalama ve İzleme
Çalışması

EZGİ KOVANCI

2024

Türkiye’de Katılımcı Demokrasinin Güçlendirilmesi:

Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin İzlenmesi Projesi Faz III

İklim Değişikliği, Kırsal Alanlar ve

Toplumsal Cinsiyet Eşitliği

Haritalama ve İzleme Çalışması

Dr. Ezgi Kovancı

CEİD YAYINLARI

İklim Değişikliği, Kırsal Alanlar ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Haritalama ve İzleme Çalışması

ISBN: 978-625-7666-39-8

Kaynak gösterilmek kaydıyla yararlanılabilir.

Tel: 0 312 440 04 84

www.ceid.org.tr

www.ceidizler.ceid.org.tr

Süpervizör: Gökçe Bayrakçeken

Editör: Handan Çağlayan

Kapak/İç Tasarım: Hasan Kürşat Akcan

Bu yayın Avrupa Birliği tarafından finanse edilmektedir. İçeriği yalnızca Cinsiyet Eşitliği İzleme Derneği sorumluluğundadır ve her zaman Avrupa Birliği’nin görüşlerini yansıtmaz.

DOÇ. DR. EZGİ KOVANCI: 2009 yılında Kocaeli Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü’nden lisans derecesiyle mezun olmuş, üniversite eğitimi sırasında Erasmus öğrenci değişim programı ile Marburg Üniversitesi'nde aynı bölümde eğitim almıştır. Yüksek lisans eğitimini Southampton Üniversitesi'nde Integrated Environmental Studies Bölümünde, doktora eğitimini ise Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kentleşme ve Çevre Sorunları Bilimdalında tamamlamıştır. Doktora eğitimi sırasında aynı üniversitede araştırma görevlisi olarak görev yapmıştır. Bu esnada, Trier Üniversitesi'nde tez araştırması yapmaya hak kazanmış, doktora eğitimini "İklim Krizi Bağlamında Toplumsal Cinsiyet Tartışması" başlıklı teziyle tamamlamıştır. Ezgi Kovancı'nın doktora tezi, bu alanda yapılan ilk akademik çalışma niteliğindedir. 2019 yılından itibaren Adıyaman Üniversitesi'nde çalışmaya başlayan Doç. Dr. Ezgi Kovancı Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde öğretim üyesi olarak çevre politikası, kentleşme politikası, toplumsal cinsiyet derslerinin yürütücülüğünü yapmaktadır.

Teşekkür

Bu raporun hazırlanma sürecinde engin bilgi ve rehberliğiyle çalışmaya değerli katkılar sunan Sayın Dr. Gökçe Bayrakçı’ya, sürecin her aşamasında desteğiyle güç veren Sayın Handan Çağlayan’a ve katkılarıyla çalışmayı zenginleştiren CEİD ekibine en içten teşekkürlerimi sunarım. Sizlerin özverili katkıları olmaksızın bu çalışmanın başarıyla tamamlanması mümkün olamazdı.

İçindekiler

Teşekkür	5
Tablolar Listesi	8
Grafikler Listesi	9
Kısaltmalar	11
I. Giriş	14
A. Neden Haritalama Raporları?	22
B. Haritalama Raporları Nelere Aracılık Eder?	23
C. Haritalama Raporları Nelerden Oluşur?	23
II. Normların ve Standartların Belirlenmesi	25
A. Tematik Alanla İlgili Küresel Sözleşmeler	26
1. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (İHEB)	26
2. Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme	29
3. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (ESKHS)	30
4. Birleşmiş Milletler Yerli Halkların Hakları Bildirgesi	32
5. Köylüler ve Kırsal Alanda Çalışan Diğer Kişilerin Hakları Bildirgesi	34
6. Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women) /CEDAW)	37
7. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Sözleşmesi (BMİDÇS)	48
8. Birleşmiş Milletler Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi	50
9. Birleşmiş Milletler Çölleşme ile Mücadele Sözleşmesi	50
10. Kyoto Protokolü	52
11. Paris İklim Anlaşması	54
B. Tematik Alanla İlgili Bölgesel Sözleşmeler	58
1. Avrupa Sosyal Şartı	58
2. Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı (AYYÖŞ)	59
3. Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı	60
4. Afrika İnsan ve Halklarına Hakları Şartı'na Ek Afrika Kadın Hakları Protokolü (Maputo Protokolü)	63
C. Normların Belirlenmesi	65
D. Standartların, Ölçütlerin ve İyi Örneklerin Belirlenmesi	74
1. Standartlar	74
2. Ölçütler ve İyi Örnekler	97
III. Türkiye’de Mevcut Durum Analizi: Normatif-Politik Yapı	100
A. Yerel mevzuatın haritalaması: Mevzuatın ilgili insan hakları belgeleriyle uyumunun tespiti (Yapısal İzleme)	107
B. İlgili Politikaların Haritalaması: Politika belgelerinin insan hakları belgeleriyle uyumunun tespiti (Yapısal İzleme)	138
C. Kurumlar Tarafından Yürütülen İklim Değişikliği ve Kırsal Alan Projeleri	181

D. Sivil Toplum Kuruluşlarının ve Diğer Kamusal Aktörlerin Kapasitelerinin Haritalaması	193
E. İklim Değişikliği Göstergelerinin Haritalaması	212
F. İklim Değişikliği ile İlgili Nicel ve Nitel Veri Kaynaklarının Haritalaması	216
IV. Türkiye’de Mevcut Durum	219
A. Türkiye’de Verisi Toplanmakta Olan ve/veya Kullanılan İklim Değişikliği ve Kırsal Alanların İzlenmesinde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ile İlgili Göstergeler	219
V. Göstergeler	245
A. Türkiye’de Verisi Toplanmakta Olan ve/veya Kullanılan İklim Değişikliği, Kırsal Alanlar ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ile İlgili Göstergeler	245
B. Türkiye’de Kullanılması Önerilen İklim Değişikliği, Kırsal Alanlar ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ile İlgili Göstergeler	252
VI. Kavramlar ve Teknik Terimler Listesi	260
VII. Kaynakça	264
EK-1 Türkiye’de Verisi Toplanan Mevcut Gösterge Değerleri	271

Tablolar Listesi

Tablo 1. İklim Değişikliği ve Toplumsal Cinsiyet Bağlantılarına İlişkin Normlar	25
Tablo 2. Türkiye'nin Uyum Stratejisi Ve Eylem Planlarının Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Değerlendirilmesi	106
Tablo 3. İklim Değişikliği İle İlgili Mevzuat Listesi	107
Tablo 4. Mevzuatın İlgili Normlarla Uyumuna	109
Tablo 5. Kurumların Amaç, Vizyon, Misyon ve Görevlerinin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve İklim Değişikliği Analizi.....	138
Tablo 6. Kurumların Yürüttükleri İklim Değişikliği ve Kırsal Alan Projelerinin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Analizi	182
Tablo 7. İklim Değişikliği İle İlgili Çalışan Stk'lar	193
Tablo 8. İklim Değişikliği İle İlgili Çalışan Stk'ların Hak Temelli İncelenmesi	195
Tablo 9. İklim Değişikliği İle İlgili Çalışan Stk'ların Amaç, Vizyon ve Misyonlarında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Duyarlılığının Analizi	204
Tablo 10. İklim Değişikliği İle İlgili Çalışan Kamusal Aktörlerin Projelerinin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Analizi.....	205
Tablo 11. İklim Değişikliği İle İlgili Çalışan Stk'ların Toplumsal Cinsiyet Temsili	210
Tablo 12. İklim Değişikliği Göstergelerinin Yer Aldığı Uluslararası Endeksler	212
Tablo 13. İklim Değişikliğine İlişkin Uluslararası ve Ulusal Veri Kaynakları Listesi	216
Tablo 14. İklim Değişikliği, Kırsal Alanlar ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği İle İlgili Göstergeler	245
Tablo 15. İklim Değişikliği, Kırsal Alanlar ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği İle İlgili Önerilen Göstergeler.....	252

Grafikler Listesi

Grafik 1. Türkiye’de Bölgeler Bazında 2024 Haziran Ayı Sıcaklık Değerlerinin 1991-2020 Yılları İle Karşılaştırılması (°C)	221
Grafik 2. Türkiye’de Bölgeler Bazında 2024 Yılı Haziran Ayı Alansal Yağış Durumlarının Mevsim Normalleri İle Karşılaştırılması (Mm)	221
Grafik 3. Türkiye’de Yıllık Sera Gazı Emisyonu Salımı (Milyon Ton Co ₂ Eşdeğeri)	222
Grafik 4. 2015-2021 Yılları Arasında Türkiye’de Afetlerden Doğrudan Etkilenen Kişi Sayısı (1000 Kişi)	223
Grafik 5. Türkiye’nin Gıda Güvenliği Endeksi, 2022 (%)	224
Grafik 6. Türkiye’de Bölgeler Bazında Cinsiyete Göre İşsizlik Oranları, 2022 (%)	226
Grafik 7. Sektöre Göre İstihdam Edilen Nüfusun Cinsiyet Bazında Dağılım Oranları, 2023 (%)	227
Grafik 8. Kentte Cinsiyete Göre Seçilmiş Mesleklerin İstihdamdaki Payları, 2013 (%)	228
Grafik 9. Kırdaki Cinsiyete Göre Seçilmiş Mesleklerin İstihdamdaki Payları, 2013 (%)	228
Grafik 10. Tarım Sektöründe İstihdam Edilen Kişi Sayısının Cinsiyete Göre Ayrıştırılmış İş Durumu, 2023 (1000 Kişi)	229
Grafik 11. Cinsiyete Göre Arazi Sahibi Olan Yetişkin Nüfus Oranı, 2023 (%)	230
Grafik 12. Kırdaki Kurumsal Olmayan Kadın İşgücünün İş Durumu Oranları, 2012-2014 (%)	231
Grafik 13. Kırdaki Kurumsal Olmayan Erkek İşgücünün İş Durumu Oranları, 2012-2014 (%)	231
Grafik 14. Kırdaki Tarım Sektöründe Çalışan ve Esas İşlerinden Dolayı Herhangi Bir Sosyal Güvenlik Kuruluşuna Kayıtlı Olmayan Kadınların Sayısının Yıllara Göre İş Durumu, 2012-2014 (1000 Kişi)	232
Grafik 15. Kırdaki Tarım Sektöründe Çalışan ve Esas İşlerinden Dolayı Herhangi Bir Sosyal Güvenlik Kuruluşuna Kayıtlı Olmayan Erkeklerin Sayısının Yıllara Göre İş Durumu, 2012-2014 (1000 Kişi)	232
Grafik 16. Türkiye Genelinde Tarım Sektöründe Cinsiyetler Bazında Kayıt Dışılık Oranları, 2014-2023 (%)	233
Grafik 17. Mevsimlik Tarım İşçilerinin Günlük Ücretleri, 2022-2023 (TL)	233
Grafik 18. Tarım İşçilerinin Ortalama Aylık Ücretleri, 2022-2023 (TL)	234
Grafik 19. Tarım İşçilerinin Ortalama Günlük ve Aylık Ücretlerindeki Değişim Oranları, 2022-2023 (%)	234
Grafik 20. İllere Göre Mevsimlik Tarım İşçilerine Ödenen Ortalama Günlük Ücretin Cinsiyete Göre Dağılımı, 2022 (TL)	235
Grafik 21. İllere Göre Mevsimlik Tarım İşçilerine Ödenen Ortalama Günlük Ücretin Cinsiyete Göre Dağılımı, 2023 (TL)	235
Grafik 22. Türkiye Genelinde Tüm Yaş Gruplarına Göre Yoksulluk veya Sosyal Dışlanma Riski Altında Olan Kişilerin Cinsiyete Göre Oranları, 2015-2023 (%)	236
Grafik 23. Kırdaki Hanehalkı Fertlerinin Çalıştığı Sektöre Göre Yoksulluk Oranları, 2002-2009 (%)	237

Grafik 24. Kırdaki Yaşayan Hanehalkı Fertlerinden Kadınların Eğitim Durumlarına Göre Yoksulluk Oranları, 2002-2009 (%).....	237
Grafik 25. Kırdaki Yaşayan Hanehalkı Fertlerinden Erkeklerin Eğitim Durumlarına Göre Yoksulluk Oranları, 2002-2009 (%).....	238
Grafik 26. Kentte Yaşayan Kişilerin Hanehalkı Büyüklüğü ve Cinsiyete Göre Saat Bazında Hane Halkı Ve Ev Bakımı (Saat).....	238
Grafik 27. Kırdaki Yaşayan Kişilerin Çocuk Sayısı ve Cinsiyete Göre Saat Bazında Hane Halkı Ve Ev Bakımı (Saat).....	239
Grafik 28. Hanehalklarının İçme Suyuna Erişim İmkanlarının Kır-Kent Bazında Oranları, 2018 (%).....	239
Grafik 29. Hanehalklarının İçme Suyunu Kır-Kent Bazında Temin Etme Sürelerinin Oransal Dağılımı, 2018 (%).....	240
Grafik 30. Cinsiyete Göre Milletvekili Sayısı ve Meclisteki Temsil Oranı, 2002-2023 (%).....	241
Grafik 31. Cinsiyete Göre Bakan Sayıları, 2000-2024 (Kişi).....	241
Grafik 32. Yerel Yönetim Mekanizmalarındaki Dağılımının Cinsiyete Göre Oranları, 2019 (%).....	242
Grafik 33. Çevre ile İlgili Bakanlıklarda Görev Yapan Bakanların Cinsiyete Göre Dağılımı, 1923-2024.....	242
Grafik 34. Belediyelerin Hava Kirliliği ile Mücadelesinden Cinsiyet Kırılımında Memnuniyet Oranları, 2023 (%).....	243
Grafik 35. Türkiye Genelinde Çevre, Doğa Sorunlarıyla Cinsiyet Kırılımında İlgilenme Oranları, 2023 (%).....	244

Kısaltmalar

AB	Avrupa Birliği
AFAD	Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AK	Avrupa Konseyi
AYYÖŞ	Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı
BKH	Binyıl Kalkınma Hedefleri
BLI	Better Life Index (Daha İyi Yaşam Endeksi)
BM	Birleşmiş Milletler
BMİDÇS	Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi
BUSECAP	Bursa Sürdürülebilir Enerji ve İklim Değişikliği Uyum Planı
CA	Copenhagen Accord (Kopenhag Mutabakatı)
CAN	Climate Action Network (İklim Eylem Ağı)
CCPI	Climate Change Performance Index (İklim Değişikliği Performans Endeksi)
CDM	Clean Development Mechanism (Temiz Kalkınma Mekanizması)
CEDAW	Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women (Kadınlara Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi)
CEİD	Cinsiyet Eşitliği İzleme Derneği
CMP	Conference of the Parties serving as the meeting of the Parties to the Kyoto Protocol (Kyoto Protokolü Taraflar Konferansı)
COP	Conference of Parties (Taraflar Konferansı)
CSW	Commission on the Status of Women (Kadının Statüsü Komisyonu)
ÇEKÜL	Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı
EBRD	European Bank for Reconstruction and Development (Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası)
ECLSG	The European Charter of Local Self-Government (Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı)
EIU	Economist Intelligence Unit
EPI	Environmental Performance Index (Çevresel Performans Endeksi)
ESKHS	Ekonomik, Sosyal ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme
FAO	Food and Agriculture Organisation (Gıda ve Tarım Örgütü)
GAP	Gender Action Plan (Toplumsal Cinsiyet Eylem Planı)
GCF	Green Climate Fund (Yeşil İklim Fonu)
GDO	Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar (Genetically Modified Organisms)
GEF	Global Environment Facility (Küresel Çevre Fonu)
GFSI	Global Food Security Index (Küresel Gıda Güvenliği Endeksi)
GSMH	Gayrisafi Milli Hasıla
HFA	Hyogo Framework for Action (Hyogo Çerçeve Eylem Planı)

ILO	The International Labor Organization (Uluslararası Çalışma Örgütü)
ICCPR	The International Covenant on Civil and Political Rights (Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi)
ICESCR	International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (Ekonomik, Sosyal ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme)
IMF	International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
IPCC	Intergovernmental Panel on Climate Change (Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli)
IPU	Inter-Parliamentary Union (Parlementolar Arası Birlik)
IUCN	Uluslararası Doğa Koruma Birliği (International Union for Conservation of Nature)
İDES	İklim Değişikliği Strateji Belgesi
İDEP	İklim Değişikliği Eylem Planı
İGE	İnsani Gelişme Endeksi
İHEB	İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi
İHYK	İnsan Hakları Yüksek Komiserliği
KSGM	Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü
OAU	Organisation of African Unity (Afrika Birliği Örgütü)
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü)
MDG	Millenium Development Goals (Binyıl Kalkınma Hedefleri)
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
MGM	Meteoroloji Genel Müdürlüğü
NAMA	Nationally Appropriate Mitigation Action (Ulusal Programlara Uygun Azaltım Eylemi)
REC	Regional Environmental Center (Kaynak, Çevre ve İklim Derneği)
SBB	Strateji ve Bütçe Başkanlığı
SECAP	Sustainable Energy and Climate Action Plan (Sürdürülebilir Enerji ve İklim Eylem Planı)
SEEP	Sürdürülebilir Enerji Eylem Planı
SGK	Sosyal Sigortalar Kurumu
SIDS	Small Islands Developing States (Gelişmekte Olan Küçük Ada Devletleri)
SKA	Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (Sustainable Development Goals)
STEM	Science, Technology, Engineering, Mathematics (Fen, Teknoloji, Mühendislik ve Matematik)
STK	Sivil Toplum Kuruluşları
SUEN	Türkiye Su Enstitüsü
TARAP	Türkiye Afet Risk Azaltma Planı
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TEMA	Türkiye Erozyonla Mücadele, Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı
TENMAK	Türkiye Enerji, Nükleer ve Maden Araştırma Kurumu

TUCSAP	Türkiye Climate Smart and Competitive Agricultural Growth Project (Türkiye İklim Akıllı ve Rekabetçi Tarımsal Büyüme Projesi)
UN	United Nations (Birleşmiş Milletler)
UNCBD	United Nations Conventions on Biodiversity (Birleşmiş Milletler Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi)
UNCDD	United Nations Convention to Combat Desertification (Birleşmiş Milletler Çölleşme ile Mücadele Sözleşmesi)
UNCED	United Nations Conference on Environment and Development (Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı)
UNDP	United Nations Development Programme (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı)
UNDRR	United Nations Office for Disaster Risk Reduction (Birleşmiş Milletler Afet Risk Azaltma Ofisi)
UNFCCC	United Nations Framework Convention on Climate Change (Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi)
UNISDR	United Nations International Strategy for Disaster Reduction (Birleşmiş Milletler Afetlerin Azaltılması Uluslararası Stratejisi)
WfWP	Women for Water Partnership (Su İçin Kadın, Kadın İçin Su Ortaklığı)
WHO	World Health Organisation (Dünya Sağlık Örgütü)
WID	Women in Development (Kadınların Kalkınmaya Entegrasyonu)
WWF	World Wide Fund for Nature (Dünya Doğayı Koruma Vakfı)
YEPP	Yerel Eşitlik Eylem Planı

I. Giriş

İklim değişikliği yakın gelecekte gerçekleşmesi muhtemel bir mesele değildir. Aksine, olumsuz etkilerini daha şimdiden hayatımızın her alanında hissettiğimiz küresel bir çevre sorunudur. Bu bağlamda, iklim değişikliği, dayanağını köklü sosyal eşitsizliklerden alan ve tüm dünyayı etkileyen karmaşık bir sosyal sorun olarak tanımlanabilir. Gerek küresel düzeyde gerekse Türkiye’de iklim değişikliği çoğunlukla çevresel ve doğa kaynaklı problemlerle ilişkilendirmektedir. Oysa iklim değişikliğine odaklanan yerel, ulusal ve küresel düzeydeki çalışmalar, sorunun aynı zamanda sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel boyutlarının da olduğunu ortaya çıkarmıştır. Söz konusu çalışmalar, burada dile getirilen boyutların göz ardı edildiğine de dikkat çekmektedir (Elçi, 2022; World Bank Group, 2022).

İklim değişikliğinin doğurduğu sonuçların toplumsal cinsiyet açısından ele alınması önem taşır. Bunun birden fazla nedeni bulunmaktadır. Örneğin kadınlar genellikle tarım ve su kaynakları gibi iklim değişikliğinden doğrudan etkilenen sektörlerde çalışırlar ve bu da iklim değişikliğinin etkilerine daha fazla maruz kalmalarına yol açar.

Öte yandan iklim krizinin neden olduğu kuraklık, sıcak hava dalgaları, doğal afetlerin sıklığının artması gibi kimi doğa olaylarının, kadın sağlığı üzerinde olumsuz etkide bulunduğunu gösteren çalışmalar da bulunmaktadır. Örneğin Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organisation/WHO) tarafından yürütülen çalışmalar, iklim krizi kaynaklı doğal afetlerin, kadınların üreme sağlıkları üzerindeki olumsuz etkilerine dikkat çekmektedir. Afet sonrası dönemlerde yaşanan stres, belirsizliğin yol açtığı kaygı ve afetin neden olduğu fizisel travmalar, erken doğum, ölü doğum, doğumda yaşanan komplikasyonlar ve hatta kısırlık gibi kimi sağlık sorunlarının artmasına yol açmaktadır. Bununla birlikte, bahsedilen sağlık sorunlarını sadece iklim krizi kaynaklı doğal afetlerin sonucu olarak değerlendirmek yeterli olmayabilir. Çünkü söz konusu çalışmalar, ataerkil toplumsal yapının ve kültürel değerlerin, iklim krizinin yol açtığı sorunları, kadınlar açısından derinleştirici etkide bulunduğuna, kadınların bu sorunlarla baş etmelerini güçleştirdiğine de işaret etmektedir (WHO, 2002, ss.1-4). Ataerkil normlar ve sosyal yapılar, kadınların çevresel değişikliklere uyum sağlama yeteneklerini ve kaynaklara erişimlerini kısıtlayabilmektedir. Bu ise onları daha savunmasız hale getirebilir.

Kadınlar, küresel düzeyde, tarımda ve dirençli gıda sistemlerinin inşasında kilit role sahiptirler. İklim değişikliğinin kırsal alanlara etkisi toplumsal cinsiyet açısından ele alınması gereken bir konudur. Gelişmekte olan ülkelerde tarımsal işgücünün önemli bir

bölümünü kadınlar oluşturmaktadır; bu oran ortalama yüzde 43’tür ve bölgeden bölgeye farklılık göstermektedir. Örneğin, Latin Amerika’da kadınların tarımsal işgücü içindeki payı %20 iken, Doğu ve Güneydoğu Asya ile Sahra Altı Afrika’da bu oran neredeyse %50’ye ulaşmaktadır. Bu durum bazı ülkelerde daha da yüksek olabilmekte ve ülkeler arasında büyük farklılıklar göstermektedir (FAO, 2011, s. 5). Bahsedilen oran, tarımsal işgücünün içinde kadınların oranını ifade etmektedir yani tarım sektöründe çalışan toplam işgücünün %43’ünü kadınlar oluşturmaktadır (Bu oran, tüm kadın nüfusunun %43’ünün tarımda çalıştığı anlamına gelmemektedir).

Türkiye’de son yıllarda tarım sektöründeki istihdam azalması, mekanizasyon, tarım dışı sektörlerin gelişmesi ve kırsaldan kente göç gibi faktörlerle ilişkilidir. Ancak, bu azalan tarım istihdamı kadınlar için tarım dışı sektörlerde yeterli iş imkanlarının yaratılamamasıyla birlikte, kadın işgücünün işsizlikle veya kayıt dışı ve güvencesiz işlerde çalışma ile karşı karşıya kalmasına yol açmıştır (Toksöz, 2011, s. 23).

Türkiye’de tarımın feminizasyonu, kadınların tarım sektöründe diğer sektörlerle nazaran daha fazla yer almalarını ve tarımsal faaliyetlere katılımda erkeklere oranla daha fazla aktif rol almalarını ifade eder. Ancak faaliyetlerde aktif şekilde yer almalarına karşın, kadınların ekonomik olarak kendi hesabına çalışmaları, ücretsiz aile işçisi olarak faaliyet göstermeleri veya başkasının yararına ücretli işçi olarak çalışmalarındaki artışla kendini gösterir.

Türkiye’de kırsal kesimde kadınlar, tarım sektöründe önemli bir rol oynamaktadır. Ancak bu katılım genellikle düşük ücretli, mevsimlik veya güvencesiz işlerde yoğunlaşmaktadır. TÜİK verilerine göre, tarım sektöründe çalışan kadınların büyük bir kısmı ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır. Bu durum, kadınların ekonomik bağımsızlıklarının sınırlı olduğunu ve sosyal güvenlik haklarından yeterince faydalanamadıklarını göstermektedir.

Tarımın feminizasyonu, kadınların tarımsal faaliyetlerde artan rollerine rağmen, karşılaştıkları zorlukları ve eşitsizlikleri de ortaya koymaktadır. Bu zorluklar arasında eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimdeki kısıtlılıklar, mülkiyet haklarına erişim sorunları ve tarımsal kaynaklara (kredi, teknoloji, bilgi) ulaşmadaki engeller yer almaktadır.

İklim Değişikliğinden, İklim Krizine ve İklim Adaletine

Sorunun ulusları aşan boyutlarda olumsuz sonuçları “iklim değişikliği” söyleminin yerini “iklim krizi”ne bırakmasına yol açtı. İklim krizi, kendiliğinden doğal döngülerle oluşan bir değişiklik değil, insanların faaliyetleri sonucunda küresel atmosferin bileşimindeki

bozulma olarak nitelenmekte ve bu durumun çağımızda, halk sağlığı açısından en büyük tehdidi oluşturduğu ifade edilmektedir. 2007 Birleşmiş Milletler (BM) İnsani Gelişme Raporu’nda, iklim değişikliğinin insan özgürlüklerini aşındırmak ve seçimlerini sınırlamakla tehdit ettiği kabul edilmiş; raporda ayrıca toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin iklim riskleri ve hassasiyetleriyle kesiştiğinin altı çizilmiştir (UNDP, 2007, s. 1-74). The Lancet’te yayımlanan bir raporda, iklim değişikliğinin XXI. yüzyılda daha fazla sıcak dalgasından, aşırı hava koşullarından, hastalıkların yayılmasından, artan kirlilikten ve azalan üretkenlikten sorumlu olduğu belirtilmiştir (Watts vd., 2018, s. 218). Özellikle gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülkelerdeki en savunmasız ve yoksul toplumsal kesimler, iklim krizinin olumsuz sonuçlarından daha çok etkilemekte ve mevcut sosyo-ekonomik eşitsizlikler krizin etkisiyle daha da derinleşmektedir.

Yerel ya da küresel iklim sistemlerindeki değişiklikler, özellikle Sanayi Devrimi’nden sonraki süreçte insan müdahaleleri sonucunda ortaya çıkmıştır. Sanayileşmiş, varsıl sayılabilecek ülkelerin, karbondioksit (CO₂) emisyonlarındaki payı, orantısız olarak üzerlerine düşenin çok üzerindedir. Tarihsel ortaya çıkan emisyonların neredeyse tamamından (tahminen %92’sinden) yine bu ülkeler sorumludur. Öte yandan dünyadaki en zengin %1’lik kesim, en yoksul %50’den yaklaşık iki kat fazla emisyon salınımına neden olmaktadır (OXFAM, 2022, s. 34). Yani insanların iklim değişikliği üzerindeki etkileri ve sorumlulukları, küresel ve toplumsal eşitsizliklerle yakından ilişkilidir.

İklim değişikliğinin yol açtığı olumsuz sonuçlar, bundan sorumlu olan ülkeleri değil, yoksul ve gelişmekte olan ülkeleri, özellikle de bu ülkelerdeki yine yoksul ve dezavantajlı kesimleri daha fazla etkilenmektedir. Örneğin iklim krizinin olumsuz sonuçlarının en çok hissedildiği temiz suya erişim ve temiz su kullanımı tüm dünya genelinde bir sorun haline gelmiştir. Buna karşın gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkeler bu sorunla daha fazla karşı karşıyadır. Avrupa kıtasında yer alan Hollanda, Finlandiya gibi gelişmiş bölge ülkelerinde kişi başına düşen su miktarı 200-300 litre arasında iken, Afrika kıtasında yer alan Mozambik gibi gelişmekte olan ülkelere bu miktarın günde 10 litrenin altına düştüğünü görüyoruz. Temiz suya erişimdeki bu uçurum, özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki insanları uzun mesafeler boyunca su taşımak zorunda bırakarak, daha az su tüketmeye zorluyor. Dünya genelinde, bir su kaynağından bir kilometreden daha uzakta yaşayan yaklaşık 884 milyon insanın su kullanımı, genellikle günde beş litreden azdır ve kullandıkları su güvenilir de değildir. Bu durum, sağlıklı bir yaşam sürdürebilmek için gerekli olan temel su gereksinimini karşılamakta zorluklar yaşanmasına neden olur. Örneğin, orta derecede fiziksel aktivite yapan bir kadının günlük temel su gereksinimi yedi buçuk litredir. Ancak suya erişimdeki bu zorluklar,

insanların sağlıklı bir yaşam sürdürebilmelerini engellemekte ve su kaynaklarının etkili bir şekilde kullanılmasını önlemektedir. Bu nedenle, su kaynaklarının sürdürülebilir şekilde yönetilmesi ve temiz suya erişimin artırılması önemlidir (UNDP, 2006, ss. 5-6).

İklim Krizi, İklim Adaleti ve Toplumsal Cinsiyet

Sosyal eşitsizliklerin iklim krizinin tetiklenmesiyle, büyüyen ve çeşitlenen nüfusun ihtiyaçlarına doğal kaynakları koruyan bir yaklaşımla yanıt verme ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu da köklerini çevresel adaletten alan, ancak daha kapsayıcı bir iklim adaleti kavramının ortaya çıkmasına ön ayak olmuştur.

İklim değişikliğinin toplumsal cinsiyet nötr olmadığı tartışmaya yer vermeyecek ölçüde açık bir olgudur. Dolayısıyla kadınların sürdürülebilir kalkınmada önemli bir rollerinin bulunduğu kabul edilmesi, güçlendirilmeleri ve politika oluşturma süreçlerine dahil edilmeleri gerekir. Bu gereklilik, 2001 yılında Marakeş’te gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler 7’nci Taraflar Konferansı’nda dile getirilmiş ve ilk kez kadınların müzakerelere daha fazla katılımının sağlanması için çağrıda bulunulmuştur. O tarihten günümüze kadınların sürdürülebilir kalkınmadaki konumunda ilerleme olmasına karşın, ulusal ve uluslararası düzeydeki uygulamanın halen sınırlı kaldığı görülmektedir.

2002 yılında benimsenen “Bali İklim Adaleti İlkeleri” nin ardından, 2003’te Milano’da Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS), 9’uncu Taraflar Konferansı (COP 9) gerçekleştirilmiştir. İklim krizinde toplumsal cinsiyet bakış açısının dahil edilmesi ihtiyacı, bu toplantıyla şekillenmeye başlamıştır. Nitekim toplumsal cinsiyet, 2007 yılında, iklim değişikliği uyum ve azaltım mekanizmalarında kayıp bileşen¹ olarak tanımlanmıştır, böylece söz konusu mekanizmaların işleyininde toplumsal cinsiyet perspektifinin eksikliğine dikkat çekilmiştir. Nihayetinde içinde, iklim adaleti için kadın örgütlerinin, sendikaların ve yerli halkların yer aldığı bir “İklim Adaleti Küresel Koalisyon Ağı” kurulmuştur (Gender CC, 2007).

İklim krizi, düşük gelirli hanelerdeki kadınların, yaşlıların ve çocukların, yerli halkların, küçük ölçekli üreticiler ile balıkçı toplulukların ve yüksek riskli bölgelerdeki insanların yetersiz beslenme, geçim kaynaklarının kaybı ve artan maliyetler gibi sorunlarla

¹ Kayıp bileşen ifadesi ilk olarak Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü’nün (Food and Agriculture Organization/FAO) "Gender: the missing component of the response to climate change" başlıklı raporda ele alınmıştır. İklim değişikliğinin toplumsal cinsiyet boyutunu ele alan, COP 8 ve COP 9’da toplumsal cinsiyet konularının yüzeysel şekilde ele alınmasına bir eleştiri niteliğinde olan çalışma uluslararası iklim politikalarına toplumsal cinsiyet boyutunun dahil edilmesi gerektiğinin altını çizmektedir (Lambrou ve Piana, 2006).

karşılaşmalarına neden olmaktadır. Biyolojik çeşitlilikteki düşüş, özellikle gelişmekte olan ülkelerde yaşayan yoksul insanlar üzerinde orantısız şekilde olumsuz bir etkiye sahiptir. Örneğin, balıkçılıkla geçimini sağlayan bir bölgede balık popülasyonunun azalması, bu işten geçimini sağlayan insanların yaşamını olumsuz etkiler. Aynı şekilde, ormansızlaşma ve ahşabın kaybı, dünyanın birçok yerinde insanların temel ihtiyaçlarını karşılamak için uzak yerlere gitmek zorunda kalmalarına neden olur. Afrika ve Asya'nın kırsal bölgelerinde, kadınlar ve erkekler biyokütle olarak adlandırılan ahşap, tarım ürünleri, atıklar ve orman kaynakları gibi enerji ve geçim kaynaklarına bağımlıdır. Ancak, iklim değişikliği karşısında, bu zorunlu kaynaklara erişimleri azalmaktadır. Bu durum sadece kaynaklara erişimle sınırlı kalmamakta, aynı zamanda güvenliğe, dayanıklılığa, sosyal ilişkilere, sağlığa, seçimlere ve eylemlerde özgürlüğe de zarar vermektedir. Bu nedenle, biyolojik çeşitliliğin korunması ve yenilenmesi, sürdürülebilir kalkınma ve yaşam kalitesi için hayati öneme sahiptir. Gelişmekte olan ülkelerdeki tarımsal işgücünün ortalama %43'ünü kadınlar oluşturuyor. Kanıtlar, eğer bu kadınların üretken kaynaklara erkeklerle aynı erişime sahip olmaları durumunda, çiftliklerindeki verimi %20 ila 30 oranında artıracaklarını ve bu ülkelerdeki toplam tarımsal üretimi %2,5 ila 4 arasında değişen oranda artıracaklarını gösteriyor. Güney Asya'da çalışan kadınların neredeyse %70'i, Sahra altı Afrika'da ise %60'tan fazlası tarımda çalışıyor. Buna karşın, Dünyadaki toprak sahiplerinin %20'sinden azı kadındır. Kadınlar, Kuzey Afrika ve Batı Asya'daki tüm tarımsal arazi sahiplerinin %5'inden azını temsil ederken, Sahra altı Afrika'da ortalama %15'ini oluşturuyor. Sahra altı Afrika'daki kadınlar toplu olarak yılda yaklaşık 40 milyar saatini su toplamak için harcıyorlar. Gine'deki kadınlar haftada 5 ila 7 saat, erkekler ise 2 ila 3 saat su topluyor ve bu durum kadınların istihdam olanaklarını önemli ölçüde etkilemektedir. Kadınlar dünyadaki 796 milyon okuma yazma bilmeyen insanın üçte ikisinden fazlasını oluşturuyor. Küresel istatistiklere göre kırsal kesimdeki kızların yalnızca %39'u ortaokula gidiyor. Kentlerde ilkökula kayıta cinsiyet farkının azaltılması konusunda ilerleme kaydedilmiş olsa da 42 ülkeden alınan veriler kırsal kesimdeki kızların okul dışı kalma olasılığının, kentlerdeki kızlardan iki kat daha fazla olduğunu gösteriyor. Pakistan'da okula olan mesafenin yarım kilometre artmasının ise kızların okullaşma oranını %20 oranında azalttığı tespit edilmiştir. Kamboçya'da kırsal kesimdeki kadınların % 48'i, kırsal kesimdeki erkeklerin ise %14'ü okuma yazma bilmiyor. Çoğu ülkede, kırsal kesimde ücretli çalışan kadınların mevsimlik, yarı zamanlı ve düşük ücretli işlerde çalışma olasılıkları erkeklere göre daha fazladır. Hem kırsal hem de kentsel alanlarda erkeklerin ortalama ücretleri kadınlarınkinden daha yüksektir. Kırsal kesimdeki kadınlar, üreme, ev ve bakım sorumlulukları nedeniyle genellikle erkeklerden daha uzun saatler çalışıyor (Women Watch, 2012).

1981 ile 2002 yılları arasında felaketten etkilenen 141 ülkeden alınan verilere göre, bir afet sırasında kadınlar ile kız ve oğlan çocuklarının ölme olasılığı, erkeklere göre 14 kat daha fazladır. İklim kaynaklı bir afet olan Katrina Kasırgası sonrasında New Orleans'ta mahsur kalan kurbanların çoğu, ülkenin o bölgesindeki en yoksul demografik grup olan Afrikalı-Amerikalı kadınlar ve onların çocukları olduğu tespit edilmiştir. Bir afetin ardından kadınların aile içi ve cinsel şiddet mağduru olma olasılığı daha yüksektir (UNDP, 2010a).

Bu örneklerin gösterdiği gibi iklim değişikliği sosyal adalet ile yakından ilişkili bir insani gelişme konusudur. 2007 tarihli BM İnsani Gelişme Raporu, iklim krizinin bir insan hakları ihlali olduğunu, insan özgürlüklerini ve seçimlerini sınırlandırma tehdidini içerdiğini kabul etmekte ve özellikle kadın erkek eşitsizliği ile iklim riskleri ve olumsuz etkilenebilirlik durumları arasında bağlantı olduğunu vurgulamaktadır. Örneğin, iklim krizi karşısında yoksullar, kadınlar ve erkekler dahil olmak üzere farklı grupların farklı şekillerde etkileneceği, cinsiyet eşitsizliği de dahil olmak üzere mevcut eşitsizliklerin iklim krizinin etkilerine maruz kalma ve uyum sağlama konusunda belirleyici olacağı gerçeği dikkate alınmamaktadır. Bu gerçek dikkate alınmadan yoksulluğun ortadan kaldırılması veya insani gelişme standartlarına erişmenin teşvik edilmesi mümkün değildir; çünkü iklim değişikliği, yoksul bölgeleri, toplulukları ve kişileri, etkilere uyum sağlamak için en az kaynağa sahip olmaları nedeniyle orantısız olarak etkilemektedir.

Kuraklık, seller, gıda güvencesizliği ve gıda güvensizliği, su kıtlığı gibi iklim değişikliğinin yarattığı olumsuz sonuçlar toplumda var olan eşitsizlikleri özellikle yoksul kesimler, yerli halklar, dezavantajlı gruplar ve kadınlarla kız çocukları aleyhine daha çok perçinlemektedir. Kadınlar ve kız çocukları iklim krizinin olumsuz etkilerini yalnızca biyolojik cinsiyetleriyle ilişkili olarak değil, kendilerine yüklenen toplumsal cinsiyet rolleri ve cinsiyete dayalı yapısal eşitsizliklerden kaynaklanan kırılganlıkları nedeniyle de göğüslemek zorunda kalmaktadırlar. Daha yalın bir ifadeyle, toplumlardaki cinsiyet rolleri genellikle kadınları ve kız çocuklarını iklim değişikliğinin etkilerine daha duyarlı hale getirebilmektedir. Örneğin, çoğu toplumda kadınlar tarımsal üretim, su temini ve enerji sağlama gibi temel kaynakları yönetme ve sağlama konularında daha fazla sorumluluk üstlenirler. Bu durum, iklim değişikliğinin tarımsal verimliliği ve su kaynaklarını etkilemesi durumunda kadınların daha fazla etkilenmesine yol açabilmektedir. Ayrıca, toplumda var olan cinsiyete dayalı eşitsizlikler, kadınların iklim krizinin etkileriyle başa çıkmalarını zorlaştırabilir. Örneğin, eğitim ve kaynaklara erişimdeki eşitsizlikler, tarımsal üretimde çoğunlukla ücretsiz aile işçisi olarak yer alan ve ailenin geçimlik üretimini bahçecilik, balıkçılık vb. faaliyetlerle sağlayan kadınlar iklim değişikliğinin su kaynakları ve bioçeşitlilik üzerindeki baskısını deneyimlemektedirler.

Su tedarigi kadınların ve kız çocuklarının gündelik yaşam pratiklerini, bakım emeği, sağlık, eğitime erişim ve güvenlikle gibi çok çeşitli açılardan etkilemektedir. Sonuç olarak ataerkilliğin ve cinsiyetçiliğin tehlikeli bir tezahürü olan toplumsal cinsiyete dayalı şiddet bu kez kendisini iklim kriziyle birlikte göstermektedir. İklim krizinin tetiklediği afetlerin kadınları orantısız şekilde etkilediği, olası su kıtlığında ailenin suya erişmesi, ailenin gıda güvenliğini sağlama, geçimlik üretim, tarımsal faaliyetler, doğal kaynaklara bağımlı yaşam biçimleri ile birlikte düşünüldüğünde iklim krizine toplumsal cinsiyete duyarlı yanıt bulma ihtiyacı daha da netlik kazanmaktadır. Dahası, ataerkilliğin ve cinsiyetçiliğin tehlikeli bir tezahürü olan toplumsal cinsiyete dayalı şiddet bu kez kendisini iklim kriziyle birlikte göstermektedir. Diğer yandan, kadınların pasif birer kurban rolünden sıyrılarak aktif birer özne olarak görülmeleri gerektiği de bu noktada gözden kaçırılan bir diğer önemli konudur.

Çevresel bozulma ve cinsiyetçi baskı arasındaki kavramsal bağlantıları keşfetmeye çalışan ekolojik etik ile feminizm arasında köprü görevi gören ekofeminizm ve diğer akımlar (Warren, 2000, ss. 99- 101) doğanın korunmasına odaklanan ve çevreyi korumayı amaçlayan toplumsal hareketler olarak şekillenmiştir. Buna rağmen, toplumsal cinsiyet bakış açısının iklim değişikliği politikalarına dahil edilmesinde geç kalınmış, cinsiyetler arasındaki farklılıklara dayanan savunma mekanizmalarının analiz edilmesinin önemi gözden kaçırılmıştır.

İklim Krizi ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Bağlamında Kırsal Alanlar

İklim krizinin olumsuz etkilerini toplumsal cinsiyet özelinde değerlendirirken bütüncül bir bakış açısı geliştirmek gereklidir. Ancak kadınların tarımsal üretimde oynadıkları kilit rol nedeniyle kırsal alanlara vurgu yapmak kadınların kırılganlıkları ve karşı karşıya bulundukları riskleri ayrıştırmak için önemli bir konudur. Kent yaşamında kadınların iklim krizinden etkilenme şekilleri kentsel ısı adası nedeniyle kentsel sellere, aşırı sıcaklara ve buna bağlı hastalıklara maruz kalmak olarak şekillenirken özellikle gelişmekte olan ülkelerin kırsalında yaşayan kadınlar yoksulluğun daha çok hissedildiği alanlar olması nedeniyle iklim krizinin olumsuz sonuçlarından etkilenen en kırılgan grupların başında gelmektedirler. Kırsalda yaşayan kadınların geçim kaynaklarının tarım ve hayvancılık olması, kadınların birçoğunun sosyal güvenceden yoksun olarak çalışmaları, mülkiyet sahibi olmaları, kadınların kırılganlıklarının kümелendiği konular arasında yer almaktadır. Özellikle kırsal alandaki kadınların tarımla olan ilişkisi gıda güvenliği, istihdam ve hammadde ihtiyacı noktasında önemli bir yere sahiptir. Ancak kadınların tarımla olan ilişkileri üreten tarafta olmalarına karşın toplumsal cinsiyet normları nedeniyle kısıtlamalarla karşı karşıya kalmaktadır.

Türkiye’de her dört kadın işçiden biri tarım sektöründe istihdam edilmektedir. İklim değişikliğine bağlı olarak afetlerin sıklaşması sonucu yükselen maliyetler sebebiyle temel gıda üretimi öngörülememektedir. Artan kuraklık tarım ve gıda ürünlerinin fiyatlarının yükselmesine neden olmaktadır. Bunun sonucunda kırsal kesimde yaşayan ve tarımsal üretim yapan kadınların, yalnızca gıda kaynaklarının değil, aynı zamanda gelir kaynaklarının da yok olma riski artmaktadır (Türkiye Sınai Kalkınma Bankası [TSKB], 2022). Güvenlik ağı ve sosyal koruma sigortası, yoksulluğu azaltma stratejilerinin bir parçası olarak ulusal uyum planlarının vazgeçilmez unsurları olarak değerlendirilmektedir. Kadınların iklim krizi kaynaklı afet ve aşırı doğa olaylarını içeren ekolojik streslerle başa çıkma becerilerinin geliştirilmesi, tüm ailenin uyum sağlama direncini güçlendirir. Ancak kırsal kesimdeki ve yerli kadınların, sağlık hizmetlerine ve sosyal güvenliğe erişimleri çok kısıtlıdır.

1970’lerde, kalkınma projelerinde kadınların rollerinin tanınması gerektiğine dair farkındalık arttı. Bu döneme kadar kalkınma projeleri genellikle cinsiyeti göz ardı ediyor ve kadınların potansiyel katkılarını dikkate almıyordu. Kadınların Kalkınmaya Entegrasyonu (Women in Development/WID) stratejisi BM’nin çeşitli organları ve uluslararası kalkınma kuruluşları tarafından benimsenmiş ve bu anlayışı değiştirmek için geliştirilmiştir. 1970’lerde başlayan, kadını dışlamak yerine faaliyetlere katılmalarını sağlayan, entegrasyon stratejisi ve kadınların faaliyetlere katılmasını teşvik etme çabaları, neoliberal politikaların etkisiyle kısıtlandı. Neoliberal politikalar, genellikle sosyal hizmetlerin kısıtlanması, iş güvencesinin azalması ve kamu kaynaklarının özelleştirilmesi gibi sonuçlara yol açtı. Bu da kadınların ekonomik olarak daha savunmasız hale gelmesine neden oldu ve kalkınma süreçlerine etkin bir şekilde katılmalarını engelledi. 1980’lerde etkisini daha çok hissettiren neoliberal politikalarla birlikte, kadınların kalkınma süreçlerine daha etkili bir şekilde dahil edilmesi için yeni yollar arayışı başladı. Ancak, küreselleşen dünya ve uygulanan neoliberal ekonomi politikalarının yol açtığı sonuçlardan birisi, kadınların, daha iyi iş imkanlarının bulunduğu ülkelere göç etmeleri ve bu ülkelerde toplumsal eşitsizliklere daha fazla maruz kalmaları oldu. Neo-liberal politikalar, özellikle hem doğal hem de kamusal kaynakların özelleştirilmesi ve piyasa güçlerinin daha fazla etkin hale gelmesiyle birlikte, kadınların ekonomik açıdan daha zorlu bir duruma sokar. Bu politikalar genellikle sosyal hizmetlerin kesilmesi, kamu kaynaklarının kısıtlanması ve iş güvencesinin azalması gibi sonuçlar doğurur. Bu durum da kadınların kaynaklara erişimini daha da güçleştirir. Kadınların ataerkil düzenin dayattığı kalıp yargılara uymak zorunda olmaları, neoliberal politikaların yol açtığı kısıtlamalarla mücadele etmelerini güçleştirir. Kadınlar, kırsal alanda çoğunlukla ürünün toplanması, mahsulün elde edilmesi gibi süreçlerde ücretsiz aile işçisi statüsünde çalışırken, üretimden gelir elde etme noktasında erkekler aktif rol

aynamaktadır. Kadınların emeği görünmemektedir (Heffernan vd., 2022, s. 8). Türkiye'deki neoliberal ve eril bakış açısına sahip politikaların tarımda kadınların mülksüzleşmesine neden olduğu ve mülksüzleşmenin daha çok ataerkil yapıların hâkim olduğu coğrafyalarda yaygın olduğu sorununa dikkat çekiliyor (Kovancı ve Karakoç Yıldız, 2024, s. 25) Araştırmalar, kadınların gelirlerini genellikle çocuklarının beslenmesi, sağlığı, eğitimi gibi alanlara harcamakta olduklarını göstermektedir. Kadınların finansal kaynaklardaki ve toprakların kontrolündeki gücü arttıkça tarımsal üretimin artmakta olduğu, üretilen gıdaların güvenilirliğine dikkat ettikleri, çocukların daha iyi beslendiği ve daha sağlıklı hale geldiği ve aldıkları eğitim sürelerinin uzadığı yönünde bulgulara da yer vermektedir. (Kadim vd., 2014, s. 2).

Tarım sektöründe, mevsimlik tarımda çocuk işçiliği ile ilgili ayrıştırılmış veri bulunmamasına karşın, kız çocuklarının bu alanda yoğun bir şekilde çalıştırılmasına sıkça rastlanmaktadır. Bu durum, kız çocuklarının kırsalda okullaşma oranlarını düşürebilir ve eğitimden mahrum kalmalarına yol açabilir. Kız çocuklarının, ailelerinin tarım işlerinde yardımcı olarak görevlendirilmeleri de okula gitme olanaklarını kısıtlayabilir. Kız çocuklarının ayrıca tarımsal faaliyet sonrası barınılan yerin temizliği, çocuk ve hasta bakımı, yemek ve bulaşık gibi günlük işlerde de çalıştırıldığı da bilinmektedir (İnsan Hakları Derneği, 2018).

İklim değişikliği kaynaklı kuraklık, seller ve benzeri afetler, büyük göçleri de tetikleyecek niteliktedir. Yakın gelecekte geçim kaynaklarını kaybeden kişilerin yeni geçim kaynakları aramak için diğer bölgelere “iklim göçü” gerçekleştirmesi muhtemeldir. Bununla birlikte, erkeklerin göç ederek kadınları geride bırakmaları ya da kadınların göç edilen kentlerde “vasıfsız işçi” durumuna düşmeleri de söz konusu olabilir. İklimle bağlı göç riskinin yönetilmesine yönelik çalışmalar, kadınların ve diğer özel politika gerektiren grupların korunması ve güçlendirilmesi yaklaşımıyla geliştirilmelidir.

A. Neden Haritalama Raporları?

İklim krizinin nedenleri ve sonuçları dikkate alındığında toplumsal cinsiyet bazında ayrıştırılmış verilere dayalı bir haritalama raporunun yapılması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, toplumsal cinsiyeti iklim değişikliği politikalarına dahil eden kuruluşların ve resmî belgelerin incelemesinin yapılması, teoride olup da pratiğe aktarılamayan uygulamaların ve iyi uygulamaların belirlenmesi gereklidir. Gelişmekte olan bir ülke durumundaki Türkiye, iklim krizinin en yoğun etkileyeceği öngörülen Akdeniz Havzası’nda yer alır. Bu nedenle iklim değişikliği Türkiye için önemli bir sorun alanıdır. Bu alana yönelik politikaların toplumsal cinsiyete ne ölçüde duyarlı olması

gerekir. Bu haritalama raporunun amacı da söz konusu politikaların toplumsal cinsiyete ne ölçüde duyarlı olduğunun incelenmesidir. Haritalama raporunda, özellikle proje illerine (Adana, Ankara, Bursa, Eskişehir, Gaziantep, Hatay, İstanbul, İzmir, Mersin, Samsun ve Trabzon) odaklanılarak toplumsal cinsiyet ve iklim değişikliği arasındaki bağlantıların kurulması amaçlanmaktadır. İklim krizi temelli olası yüksek sıcaklıklardan, afetlerden, tarımsal verimin düşmesinden, biyolojik çeşitliliğin azalmasından, geçim kaynaklarının kaybedilmesinden, kadınların nasıl etkilendiklerini sayısal verilere dayanarak tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda krize bağlı risklerin yönetilmesine yönelik çalışmaların, kadınların ve diğer özel politika gerektiren grupların korunması ve güçlenmesi yaklaşımıyla geliştirilmesi için bir yol haritası niteliğinde olması çalışmanın temel konusunu ve kapsamını oluşturmaktadır.

B. Haritalama Raporları Nelere Aracılık Eder?

Toplumsal cinsiyet eşitliği, iklim değişikliği ve kırsal alanlara ilişkin bir haritalama raporunun amacı, toplumsal cinsiyet eşitliğinin iklim değişikliği ve çevre konusunda ortaya konulan haklarda ve uygulamalarda nasıl hayata geçirildiğini göstermektir. Rapor söz konusu amaçla yürütülecek izleme çalışmaları için mevcut normatif çerçeveyi ortaya koymak, izleme göstergelerini geliştirmek ve bunlar için değerlendirme çerçevesi sunmayı hedeflemektedir.

Bu amaç için, hazırlanacak olan raporların bilgisi, illerde yapılacak atölye çalışmaları ve Yerel İzleme Platformlarının toplantıları ile başta kadın örgütleri olmak üzere, diğer toplumsal cinsiyet temelli örgütler, hak temelli çalışan sivil toplum kuruluşları ve ilgili hükümet dışı kuruluşlara aktarılacaktır. Nihai amaç, toplumsal cinsiyet eşitliğinin iklim değişikliği ve iklim krizine yanıt ile ilgili yasal, yapısal çerçevede ve uygulamalarda hayata geçirilmesi için, yerelde hak temelli çalışma yürüten sivil toplum kuruluşlarının sorumluluklarından biri olan izleme kapasitelerinin artmasıdır.

C. Haritalama Raporları Nelerden Oluşur?

Toplumsal cinsiyet eşitliği, iklim değişikliği ve kırsal alanlara ilişkin Haritalama raporunun amacı temel bir kavramsal çerçeve sunmaktır. Uluslararası düzeydeki ana referanslar ile alana ilişkin (iklim değişikliği ile toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamına dair) ortak anlayışı vurgulamak, mevcut durumun değerlendirmek, ilerlemeyi sağlayacak, olanı, olması gerekene referansla değerlendirmeye ve savunuculuk yapmaya olanak verecek bir izleme çalışması için nerelere bakmamız gerektiğini, yani göstergelerimizi

ortaya koymak, göstergelere ilişkin mevcut veri kaynaklarının bilgisini sunmak ve veri eksikliğine işaret etmek hedeflenmiştir.

II. Normların ve Standartların Belirlenmesi

Bu bölümde iklim değişikliği, kırsal alanlar ve toplumsal cinsiyet eşitliği talebinin uluslararası kuruluşların belgelerinde nasıl ele alındığı incelenmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliği, çevre hareketlerince uzun süre göz ardı edilen bir konu olmuştur. Ancak, iklim değişikliğinin yol açtığı sorunların, toplumsal cinsiyet açısından nötr olmadığına ilişkin farkındalığın artması ile BM ve Avrupa Birliği (AB) bünyesinde çeşitli politika belgeleri geliştirilmiştir.

Tablo 1. İklim Değişikliği ve Toplumsal Cinsiyet Bağlantılarına İlişkin Normlar

Konu	Toplumsal Cinsiyet Eşitliğini Ele Alan Temel İnsan Hakları Belgelerinde İklim Değişikliği	İklim Değişikliğine İlişkin Dokümanlar İçinde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği
Küresel Sözleşmeler	İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (İHEB/UDHR), Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (ICCPR), Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (ESKHS/ICESR), Birleşmiş Milletler Yerli Halkların Hakları Bildirgesi, Köylüler ve Kırsal Alanda Çalışan Diğer Kişilerin Hakları Bildirgesi, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması İçin Uluslararası Sözleşme (CEDAW).	Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler Çölleşmeyle Mücadele Sözleşmesi (UNCCD), Birleşmiş Milletler Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi (UNCBD), Çevre Hakkı Sözleşmesi, Kyoto Protokolü, Paris İklim Anlaşması.
Bölgesel Sözleşmeler	Avrupa Sosyal Şartı, Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı (AYYÖŞ/ ECLSG), Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı, Afrika İnsan ve Halklarına Hakları Şartı'na Ek Afrika Kadın Hakları Protokolü (Maputo Protokolü).	
Kilometre Taşları	Küresel Hedefler Pekin Eylem Platformu, Dünya Kadın Konferansları.	Küresel Hedefler Gündem 21, Taraflar Konferansları (Conference of Parties/COP), Dünya Çevre Konferansları, Sendai Afet Risk Azaltma Çerçevesi.

A. Tematik Alanla İlgili Küresel Sözleşmeler

Eşitliği konu alan ve ayrımcılık yapmama temelinde şekillenen temel insan hakları ilkeleri, iklim krizinin en dezavantajlı kesim üzerindeki orantısız şekilde olumsuz etkilerini ele almak, düzeltmek ve iklim kriziyle mücadelede adaleti sağlama odaklı çözüm arayışına gidilmesi adına eyleme geçmeyi gerektirir. Tersine bir okumayla, iklim krizini konu alan belgelerde ilkeler belirlenirken, iklim krizinin neden olduğu sonuçların toplumsal cinsiyet açısından nötr olmadığı, toplumsal cinsiyete duyarlı politikalarla çözümlenmesinin gerektiği ve bunun da kolektif bir çabayla mümkün olabileceği göz ardı edilmemelidir. Ancak ne yazık ki toplumsal cinsiyet meseleleri, uluslararası iklim değişikliği müzakere sürecinde, özellikle de iklim değişikliği kanunu ve politikasının oluşturulmasında gereken ölçüde ele alınmıyor. Örneğin, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve Kyoto Protokolü’nde “toplumsal cinsiyet” ve “kadın” kelimelerine hiç yer verilmemiştir. Bu durum da uluslararası iklim eylemi söyleminde, toplumsal cinsiyet konularının çok az dikkate alınmasına yol açmaktadır.

Bu bölümde toplumsal cinsiyet eşitliğini konu alan küresel sözleşmelerde, iklim değişikliğinin, iklim değişikliğini konu alan küresel sözleşmelerde toplumsal cinsiyet eşitliğinin nasıl ele alındığına ya da alınmadığına bakılmaktadır.

1. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (İHEB)

İklim adaleti kavramı, toplumsal cinsiyet odağında ele alındığında, insan haklarına ve kalkınmaya bağlılıkla birlikte insan onuruna saygı, eşitlik ve ayrımcılık karşıtlığı çerçevesinde ele alınmalıdır. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 1948 yılında kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nde iklim değişikliğinden açıkça bahsedilmiyor. Buna karşın iklim değişikliğinin bireyler ve topluluklar üzerindeki etkileriyle ilgili, özellikle yaşam, sağlık ve yeterli yaşam standardı haklarıyla ilgili ilke ve haklar yer almaktadır. İHEB, insanların temel haklarına, kişinin onur ve değerine, erkek ve kadınların eşitliğine olan inancı ilan eder. Beyannamenin ilk maddesi, "Bütün insanlar hür, haysiyet ve haklar bakımından eşit doğarlar" ifadesiyle eşitliği vurgular. İkinci madde ise, "Herkes, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya diğer herhangi bir akide, ulusal veya toplumsal köken, servet, doğuş veya herhangi diğer bir fark gözetilmeksizin" şeklinde ifade edilerek ayrımcılık karşıtlığını belirtir. Bu temel normlar, insan hakları belgeleri tarafından korunur ve geliştirilir. İklim adaleti çerçevesinde, bu normlar insanların iklim değişikliğinin etkilerine karşı eşit bir şekilde korunmasını ve fırsatlara erişimini sağlamayı amaçlar. İHEB’de toplumsal cinsiyete duyarlı bir açıklamaya yer verilmeden evrensel olarak cinsiyete bakılmaksızın tüm bireylere

uygulanması belirtilmiştir. Ancak tarihsel olarak kadınlar ve marjinal gruplar, ayrımcılık, şiddet ve sistemik eşitsizlikler nedeniyle yaşam haklarına, özgürlüklerine ve kişi güvenliklerine yönelik orantısız tehditlerle karşı karşıya kalmıştır. Bu bağlamda, toplumsal cinsiyet odaklı bir yaklaşım, kadınlara, çocuklara ve diğer savunmasız gruplara, iklim değişikliğinin etkilerine karşı özel koruma ve destek sağlanmasını içerir. Bu, insan haklarının evrensel değerlerine ve eşitlik ilkesine dayanarak, iklim adaletinin sağlanmasına katkıda bulunur.

Madde 3- Yaşam Hakkı:

Yaşamak, hürriyet ve kişi güvenliği her ferdin hakkıdır.

Madde "yaşamak, özgürlük ve kişi güvenliği herkesin hakkıdır" diyerek yaşam hakkını ifade etmektedir. İklim değişikliğinin küresel çapta afetleri tetikleme potansiyeline ek olarak yiyecek ve su kıtlığını ile yerinden edilmeyi daha da kötüleştirme ihtimali bu temel hakkı tehdit etmektedir. Bu durum en çok da kadınların ve kız çocuklarının yaşamlarını etkilemektedir. Bu açıdan, 3’üncü maddenin toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadın hakları bağlamında yorumlanması önemlidir. Temel, mutlak ve evrensel bir hak olarak değerlendirilmesi gereken yaşam hakkı, BM sözleşmeleri ve ulusal hukuk sistemleri tarafından korunan bir haktır ve herkesin yaşama hakkı ile kişi özgürlüğü ve güvenliğine hakkı vardır vurgusu yapmaktadır. (Parling, 2021, s. 9).

Madde 12- Özel Yaşam Hakkı:

Hiç kimse özel hayatı, ailesi, meskeni veya yazışması hususlarında keyfi karışmalara, şeref ve şöhretine karşı tecavüzlere maruz bırakılamaz. Herkesin bu karışma ve tecavüzlere karşı kanun ile korunmaya hakkı vardır.

12’nci madde mahremiyet hakkını ve kişinin kişisel yaşamına, ailesine, evine veya yazışmalarına keyfi müdahaleye karşı korunma hakkını vurgulamaktadır. Bireylerin mahremiyetini ve onurunu korumanın ve onların itibarlarına haksız müdahale veya zarar verilmesine karşı korunmalarının sağlanmasının önemini altını çizer. Aynı zamanda bu tür müdahale veya saldırılara karşı koruma sağlamada yasanın rolünü ve insan hakları açısından yasal güvencelerin önemini vurgularken ve toplumsal cinsiyet temelinde bir ayrıma gidilmeksizin tüm bireylere uygulanmasına hükmetmektedir. İHEB’in özel yaşama ilişkin 12’nci maddesi ile şemsiye (kapsayıcı) bir hak oluşturulmuştur. Bu çerçevede İHEB’i evrensel düzeyde somutlaştıran “İkiz Sözleşmeler”lerden Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ve bölgesel düzeyde somutlaştıran Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) uygulamalarında da temel bir norm olarak korunmaktadır. İnsan Hakları Komitesi 12’nci madde uyarınca, iklim krizi kaynaklı zorunlu ikamet

değişikliğinin doğurduğu durumları özel yaşamın ihlali çerçevesinde değerlendirmektedir (Işık, 2022, s. 228).

Madde 25- Yeterli Yaşama Standartları Hakkı:

1. Herkesin, kendisinin ve ailesinin sağlığı ve iyi yaşaması için yeterli yaşama standartlarına hakkı vardır; bu hak, beslenme, giyim, konut, tıbbi bakım ile gerekli toplumsal hizmetleri ve işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, yaşlılık ya da kendi denetiminin dışındaki koşullardan kaynaklanan başka geçimini sağlayamama durumlarında güvenlik hakkını da kapsar.
2. Anne ve çocukların özel bakım ve yardıma hakları vardır. Tüm çocuklar, evlilik içi ya da dışı doğmuş olmalarına bakılmaksızın, aynı toplumsal korumadan yararlanır.

İHEB herkesin kendisinin ve ailesinin sağlığı ve refahı için yiyecek, giyim, barınma da dahil olmak üzere yeterli yaşam standartlarına sahip olmasına vurgu yapmaktadır. Aynı zamanda iklim değişikliği hastalık etkenlerinin (bakteri, virüs, parazit vb.) taşıyıcı (vektör) organizmalar tarafından insanlara bulaştırıldığı hastalıkları tetiklemektedir. Sıcak hava dalgalarının yarattığı diğer tehlikeler üzerindeki etkileri nedeniyle 25’inci maddede vurgulanan yeterli yaşam standartlarının düşmesine neden olacak küresel bir çevre sorunudur. Bu madde İHEB’de açıkça belirtilmemesine karşın iklim değişikliğinin bir insan hakkı olarak sağlık hakkı üzerinde orantısız etkilerinin tanınması adına bir çerçeve sunmaktadır.

İHEB’in 25’inci maddesi sağlık hakkı kapsamında barınma hakkını ve beslenme hakkını da koruma altına almaktadır. Bu haklardan standartlara uygun şekilde yararlanılması için, kaynakların, hizmetlerin ve altyapının yeterli olması, toprak, hava ve su kirliliği gibi olumsuz koşullardan arındırılmış sürdürülebilir bir çevrenin varlığı elzemdir. Bu bağlamda çevresel koşullarla yakından ilişkili olarak ele almamız gereken barınma hakkı, sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevrede yaşama hakkını da içeren ve olumsuz koşullardan kolaylıkla etkilenen bir hak niteliğindedir. İklim değişikliğinin gıda ve su kaynakları üzerinde yarattığı tahribatla başlayan ve geçim kaynaklarının kaybına kadar uzanan süreç, yoksulluğun ve eşitsizliğin daha da derinleşmesine, bireylerin yeterli yaşam standardına ulaşmasında bir insan hakkı ihlaline neden olduğu açıktır. Yeterli yaşam standardına sahip olma hakkını toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamı içinde değerlendirdiğimizde, özellikle kadınların ve kız çocuklarının ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan yararlanmalarını engelleyebilecek sistematik ayrımcılık ve engellerle sıklıkla karşılaşmakta olduklarının altını çizmek gerekmektedir.

İnsan hakları ve iklim değişikliğini ele alan Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi kararları

2008’den bugüne değin BM İnsan Hakları Konseyi tarafından düzenli olarak iklim değişikliği üzerine kararlar alınmıştır. Bu kararlar arasında insan hakları ve çevre konusundaki özel prosedürlerin uygulama alanını belirleyen ve genişletenler de bulunmaktadır. En son kapsamlı örnek, kadın haklarına özellikle dikkat eden insan hakları ve iklim değişikliği konulu 5 Temmuz 2018 tarihli 38/4 Sayılı Karar’dır. Kararın işlevsel hükümleri, mevcut durumun ne kadar acil olduğuna dair iyi bir gösterge sunmaktadır. İlk olarak, Karar, "iklim değişikliğinin olumsuz sonuçlarını ele almaya devam etmenin acil önemini" kabul etmektedir. Ancak, bu durumdaki eylemin aciliyetinin, gündemdeki çeşitli diğer konularda belirtilen benzer bir aciliyetten farklı olduğuna işaret eden herhangi bir yargı bulunmamaktadır (Human Rights Council, 2019, A/HRC/41/39). Konsey, meseleyi gerçek bir öncelik olarak nitelendiren başka bir belirti vermemektedir. İkinci olarak, Karar, özellikle gelişmekte olan ülkelerde ve iklim değişikliğine en savunmasız durumda olan insanlar için "özel bir endişe"nin varlığına dair ifadeye yer vermektedir. Devletler, gelişmekte olan ülkelere uluslararası iş birliği ve yardım sağlama çağrısında bulunulurken, iklim değişikliğinin etkileri ve iklim kriziyle mücadele konusunda farklılaştırılmış sorumluluklar konusu tamamen göz ardı edilmiş ve fiiliyatta en çok etkilenen ve yoksulluk içinde yaşayan insanlar belirgin bir şekilde görünmez hale gelmiştir.

2. Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme

Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme öncelikle ifade özgürlüğü, toplanma ve adil yargılanma hakları gibi medeni ve siyasi haklara odaklanmaktadır. Sözleşme iklim değişikliğini doğrudan ele almasa da iklim sorunlarıyla çeşitli şekillerde ve dolaylı olarak kesişen noktalara vurgu yapmaktadır.

Madde 6- Yaşam Hakkı:

Her insan doğuştan yaşama hakkına sahiptir. Bu hak hukuk tarafından korunur. Hiç kimse yaşama hakkından keyfi olarak yoksun bırakılamaz.

Yaşam hakkı, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi gibi Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi tarafından da ele alınmakta ve her insanın dünyaya gelmesiyle yaşam hakkına sahip olduğu yinelenmektedir. Sözleşmeye taraf olan devletler tarafından yaşam hakkına saygı duyulması, korunması ve teşvik edilmesi taahhüt edilmektedir. Bu bağlamda, devletler öngörülebilir ve önlenemez can kayıplarına karşı

da etkili önlemler almayı kabul etmiş sayılmaktadırlar. İklim krizinin küresel çapta yarattığı olumsuz sonuçlar düşünüldüğünde, bu krizin doğrudan ya da dolaylı yollarla insan yaşamına tehdit oluşturduğu görülmektedir.

Madde 17- Özel Yaşam Hakkı:

1. Hiç kimsenin özel ve aile yaşamına, konutuna veya haberleşmesine keyfi veya hukuka aykırı olarak müdahale edilemez; onuru veya itibarı hukuka aykırı saldırılara maruz bırakılamaz.
2. Herkes bu tür saldırılara veya müdahalelere karşı hukuk tarafından korunma hakkına sahiptir

Sözleşme’nin 17’nci maddesi, bir yandan devlet tarafından kişinin özel yaşamına, ailesine vb. yönelik keyfi ya da yasadışı müdahaleleri yasaklarken, öte yandan başkaları tarafından gerçekleştirilen benzer müdahalelere ya da saldırılara karşı devletin pozitif koruma sağlamasını öngörmektedir. İnsan Hakları Komitesi bu uyarınca, iklim krizi kaynaklı zorunlu ikamet değişikliğinin yol açtığı durumları, özel yaşamın ihlali çerçevesinde değerlendirmektedir. Komite, çevresel etmenlerdeki bozulmanın yaşam hakkı ihlaline ve kişileri ikametlerinden mahrum bırakarak, özel yaşam haklarından ödün vermelerine sebep olabileceğini belirtmektedir (Işık, 2022, s. 229). Ancak maddede toplumsal cinsiyet özelinde bir vurgu yapılmamakla birlikte yerinden edilme, göç, insan ticareti gibi konularda kadınların erkeklerden daha olumsuz etkilenmesi göz önünde bulundurulduğunda, söz konusu madde iklim krizi ile mücadelede toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinin içerilmesi açısından başvurulacak bir norm niteliğindedir.

3. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (ESKHS)

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, eşitlik, insan onuruna saygı ve ayrımcılık yapmama normlarına dayanan, istihdam, eğitim, bilgi edinme, aile yaşamı, kültürel gelişim, sağlık, barınma gibi hakları ele alan önemli bir uluslararası insan hakları sözleşmesidir. İklim değişikliğinden açıkça bahsedilmesine karşın iklim sorunlarıyla birçok noktada kesişen alana vurgu yapmaktadır.

Madde 1- Kendi Kaderini Tayin Hakkı:

Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme’nin ortak 1’inci maddesinde “tüm halkların kendi kaderini

“halkların kendi kaderini tayin etme hakkına” saygı gösterilmesini talep etmektedir.

Madde 11- Gıda Hakkı:

Sözleşmenin 11’inci maddesi "herkesin açlıktan korunma temel hakkını" onaylamakta aynı zamanda bireysel olarak ve uluslararası iş birliği yoluyla hareket eden taraf devletlere "dünya gıda kaynaklarının ihtiyaçla bağlantılı olarak adil bir şekilde dağıtılmasını sağlama" sorumluluğunu yüklemektedir. Gıda hakkı, Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 25’inci maddesinde yer alan yeterli yaşam standardı hakkının ayrılmaz bir parçasıdır ve en temel insan haklarından biridir. İklim değişikliği, tarımsal üretimi kesintiye uğramasına, mahsul verimini azalmasına ve özellikle kırılgan gruplar özelinde gıda kıtlığına ve yetersiz beslenmeye yol açabilecek kuraklık ve sel gibi aşırı hava olaylarının yaygınlaşmasına neden olur ve bundan dolayı gıda güvenliğini zayıflatabilme potansiyeline sahiptir.

Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (Intergovernmental Panel on Climate Change/IPCC) tarafından yayımlanan 6’ncı Değerlendirme Raporu’nda, iklim krizinin neden olduğu değişen yağış düzenleri ve aşırı ısınmanın, gıda güvenliğini zayıflattığına ve dolayısıyla gıda hakkının gerçekleşmesini tehdit ettiğine dikkat çekilmiştir (IPCC, 2023, s. 15). Dünya Bankasına ait bir raporda ise ortalama küresel sıcaklıkta 2°C’lik bir artışın 100 milyon ile 400 milyon arasında insanı açlık riski altına sokabileceği ve her yıl malnütrisyon² kaynaklanan 3 milyondan fazla ek ölüme neden olabileceği tahmin edilmiştir. Aynı raporda yeterli ve güvenli gıdaya erişememe noktasında kadınların erkeklere oranla daha dezavantajlı olduğuna da yer verilmiştir (World Development Report, 2010, s. 5-43).

Su Hakkına ilişkin 15 No’lu Genel Yorum:

Su hakkı, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesinde açıkça tanınmıyor olmakla birlikte, bu hak Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi’nin 15 No’lu Genel Yorumu’nda ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Bu genel yorumda, suya erişim hakkının adil, güvenli, kabul edilebilir ve fiziksel olarak erişilebilir olması gerektiği belirtilmektedir. Ayrıca, Komite, su hakkının diğer insan hakları gibi taraf devletlere üç temel sorumluluk yüklediğini belirtir: saygı gösterme yükümlülüğü,

² Besin maddelerinin yetersiz veya yanlış oranlarda alınmasının uzun süreli olarak devam etmesi, dengesiz beslenmeye neden olmaktadır. Bu durumda, vücuda yeterli enerji, protein, vitamin ve mineraller sağlanamaz ve malnütrisyon meydana gelir (Bkz: [https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/malnutrition#:~:text=Overview,low%20weight%2Dfor%2Dage\)%3B](https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/malnutrition#:~:text=Overview,low%20weight%2Dfor%2Dage)%3B)).

koruma yükümlülüğü ve yerine getirme yükümlülüğü. Bu bağlamda, su ve sanitasyon hakkının gerçekleştirilmesinde, ayrımcılık yapılmadan standartlar oluşturulmasının, farklı muameleler makul bir şekilde gerekçelendirilmesinin ve su hakkını kullanmakta zorluk çeken savunmasız bireylerin ve grupların özel dikkatle ele alınması gerektiğinin altı çizilmiştir. Bu şekilde, su hakkının evrensel olarak korunması ve sağlanması için adil ve etkili bir çerçeve oluşturulması amaçlanmaktadır. İklim krizi nedeniyle suyun niceliğinde olan azalma ve niteliğinde olan bozulma özellikle yoksul bölgelerdeki kadınlar açısından daha vahim bir durumun ortaya çıkması demektir. Çünkü suyun sağlanması, yönetimi ve korunmasında kadınların kilit bir rolü bulunmaktadır. Olası bir su krizi, kadınların kişisel haklarına müdahale anlamına gelmektedir (Kovancı, 2023, s. 97).

4. Birleşmiş Milletler Yerli Halkların Hakları Bildirgesi

Birleşmiş Milletler Yerli Halkların Hakları Bildirgesi, 2007 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilmiş önemli bir belgedir. Bu bildirme, yerli halkların haklarını korumayı ve desteklemeyi amaçlar ve yerli halkların kendi toprakları üzerindeki haklarını tanıır. İklim krizi, özellikle yerli halklar için ciddi sonuçlar doğurabilen bir küresel sorundur. Yerli halklar, genellikle doğal kaynaklara ve geleneksel yaşam tarzlarına bağımlıdır. İklim değişikliği bu kaynaklara ve yaşam tarzlarına zarar verebilmekte, ayrıca yerli halkların yaşadığı topraklarda doğal afetlerin sıklığını ve şiddetini artırabilmektedir. Birleşmiş Milletler Yerli Halkların Hakları Bildirgesi, yerli halkların kendi toprakları üzerindeki haklarını korurken, iklim değişikliğiyle mücadelede de onları desteklemeyi amaçlamaktadır. Bu bildirme, yerli halkların iklim değişikliğiyle mücadelede karar alma süreçlerine katılımını ve kendi geleneksel bilgi ve uygulamalarını kullanarak iklim değişikliği ile başa çıkma stratejilerini geliştirmesini teşvik etmektedir.

Madde 2- Ayrımcılık Yasağı:

Yerli halklar ve diğer bireyler özgürdürler ve diğer tüm halklarla eşittirler ve başta kendi yerel kökenlerinden gelenler olmak üzere hakları hiçbir ayrımcılığa maruz kalmadan hayata geçirebilmelidirler.

İklim değişikliği, dünya genelinde insanların yaşamını ve topluluklar arasındaki ilişkileri önemli ölçüde etkilemektedir. Yerli halklar da bu değişikliklerden etkilenen gruplar arasındadır. Yerli halklar, genellikle doğal kaynaklara ve geleneksel yaşam tarzlarına bağımlıdır. Bundan dolayı iklim değişikliği nedeniyle artan sıcaklıklar, kuraklık, sel ve diğer afetler, yerli halkların başta tarım, avcılık, balıkçılık ve diğer geçim kaynaklarını olumsuz etkileyebilmektedir. Ayrıca, iklim değişikliği, yerli halkların yaşadığı

topraklarda doğal yaşamı ve biyoçeşitliliği de olumsuz etkileyebilme potansiyaline sahiptir. Bu nedenle, iklim değişikliğiyle mücadelede, yerli halkların haklarına saygı duyulması ve bu hakların korunması önemlidir. Yerli halkların kendi toprakları üzerindeki haklarına ve geleneksel bilgi ve uygulamalarına saygı gösterilmesi, iklim değişikliğiyle mücadelede etkili ve sürdürülebilir çözümler bulunmasına yardımcı olabilmektedir. Tüm bu haklar Bildigenin 2’nci maddesi çerçevesinde koruma altına alınmıştır.

Madde 3- Kendi Kaderini Tayin Hakkı:

Birleşmiş Milletler Yerli Halkların Hakları Bildirgesi'nin 3’üncü maddesi insanların kendi kaderini tayin hakkını kabul etmektedir. Madde, kişilerin siyasi statülerini serbestçe belirlemesini ve ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimlerini sürdürmesini desteklemektedir. Kendi kaderini tayin hakkının önemli yönleri arasında, bir halkın kendi geçim kaynaklarından mahrum bırakılmaması hakkı ve devletlerin, kendi toprakları dışındaki insanlar da dahil olmak üzere, kendi kaderini tayin hakkının gerçekleşmesini teşvik etme yükümlülüğü yer alır. İklim değişikliği yalnızca bireylerin yaşamlarına değil, aynı zamanda yaşam biçimlerine, geçim kaynaklarına etki ediyor ve tüm halkların yaşamı üzerinde tehdit oluşturuyor. Kendi kaderini tayin hakkı, bireylerden ziyade halkların sahip olduğu kolektif bir hak olmasına rağmen, bunun gerçekleşmesi bireysel insan haklarından etkili bir şekilde yararlanılmasının temel koşuludur ve iklim krizinin tehdidi altındadır (A/HRC/10/61).

Madde 22- Eşitlik/Toplumsal Cinsiyet Eşitliği:

1. Bildirinin uygulanması esnasında yaşlı, kadın, çocuk ve engelli yerli halk mensuplarının haklarına ve özel ihtiyaçlarına ayrı önem verilmelidir.
2. Devletler, yerli kadın ve çocukların her türlü şiddet ve ayrımcılığa karşı tüm koruma ve garantilere sahip olmasını yerli halklar ile birlikte alınacak kararlar ile sağlamalıdır.

İlgili madde, yerli halklar içerisinde daha kırılgan grupların, özellikle de yaşlılar, kadınlar, çocuklar ve engellilerin haklarına ve özel ihtiyaçlarına öncelik verilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. İklim değişikliği gibi geniş çaplı bir sorunla mücadelede, bu grupların daha fazla kırılgan olduğu ve etkilenme riskinin daha yüksek olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla, bu grupların haklarına ve özel ihtiyaçlarına öncelik verilmesi, iklim değişikliğiyle mücadele çabalarının daha etkili ve kapsayıcı olmasını sağlayabilir.

Madde 29- Geçim Kaynaklarının Sürdürülebilir Kullanımı:

1. Yerli halklar çevrelerinin ve arazilerinin veya topraklarının ve kaynaklarının verimliliğini koruma ve kollama hakkına sahiptir. Devlet, yerli halklara yardım

amacıyla, herhangi bir ayrımcılığa yol açmadan, arazilerin veya toprakların ve kaynakların verimliliğini koruma ve kollama programları oluşturmalı ve uygulamalıdır.

2. Devletler, yerli halkların gerekli bilgilere sahip olarak özgürce verecekleri ön onay olmaksızın topraklarında veya arazilerinde tehlikeli maddelerin veya atıkların depolanmasının önüne geçmek için gerekli önlemleri almalıdır.

Yerli halkların geçim kaynaklarını koruma ve kullanma hakkı, iklim kriziyle mücadelede kritik bir öneme sahiptir. Yerli topluluklar genellikle doğal kaynaklara dayalı yaşam tarzları sürdürmektedir ve bu nedenle, arazilerin ve kaynakların verimliliğinin korunması, onların hayatta kalma ve yaşam standartlarını sürdürme açısından kritiktir. Ayrıca, yerli toplulukların arazilerinin ve kaynaklarının sürdürülebilir yönetimi, ormansızlaşma, toprak erozyonu ve diğer çevresel tehditlerle mücadelede de önemli bir rol oynar.

Devletlerin, yerli halkların ön onayı olmadan topraklarına veya arazilerine tehlikeli maddelerin veya atıkların depolanmasını engellemesi, iklim kriziyle mücadelede önemli bir adımdır. Tehlikeli maddelerin veya atıkların depolanması, yerli toplulukların sağlığına ve çevresel dengeye zarar verebilir ve uzun vadede iklim değişikliğiyle ilgili sorunları tetikleyebilir. Bu nedenle, yerli toplulukların gerekli bilgilere sahip olması ve özgürce karar verebilmesi, topraklarının ve kaynaklarının korunmasını sağlamak için temel bir gerekliliktir.

5. Köylüler ve Kırsal Alanda Çalışan Diğer Kişilerin Hakları Bildirgesi

Birleşmiş Milletler'in Köylülerin ve Kırsal Alanlarda Çalışan Diğer Kişilerin Haklarına İlişkin Bildirge'si, küçük çiftçiler, tarım işçileri, yerli halklar ve diğer kırsal çalışanlar da dahil olmak üzere kırsal nüfusların haklarını tanıyan ve koruyan önemli bir uluslararası belgedir. Beyanname, dünya çapındaki kırsal toplulukların karşılaştığı özel zorlukları ve kırılganlıkları ele almayı amaçlayarak Aralık 2018'de BM Genel Kurulu tarafından kabul edilmiştir. Bildirge, kırsal nüfusun haklarını tanıyarak ve koruyarak ve sürdürülebilir tarım uygulamalarını teşvik ederek, iklimle ilgili riskler ve belirsizlikler karşısında daha dirençli ve eşitlikçi kırsal toplulukların oluşturulmasına katkıda bulunuyor.

Madde 3- Ayrımcılık Yasağı:

Köylüler ve kırsal kesimde çalışan diğer insanlar, Birleşmiş Milletler Şartı, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ve diğer tüm uluslararası insan hakları belgelerinde

tanınan tüm insan haklarından ve temel özgürlüklerden, her türlü kanundan bağımsız olarak tam olarak yararlanma hakkına sahiptir.

Bildirgenin 3’üncü maddesi köken, milliyet, ırk, renk, soy, cinsiyet, dil, kültür, medeni durum, mülkiyet, engellilik, yaş, siyasi veya diğer görüş, din, doğum veya ekonomik, sosyal konum gibi nedenlere dayalı ayrımcılık veya başka bir durum olmaksızın hakların kullanılmasını güvence altına almaktadır. Köylüler ve kırsalda çalışan diğer insanlar, kalkınma haklarını kullanmak için öncelikleri ve stratejileri belirleme ve geliştirme hakkına sahiptir. Devletler, köylülere ve kırsal alanlarda çalışan kişilere karşı, çoklu ve kesişen ayrımcılık biçimleri de dahil olmak üzere, ayrımcılığın sürdürülmesine neden olan veya sürdürülmesine yardımcı olan koşulları ortadan kaldırmak için uygun önlemleri almakla yükümlüdürler.

Madde 4- Eşitlik/Toplumsal Cinsiyet Eşitliği:

Devletler, köylü kadınlara ve kırsalda çalışan diğer kadınlara karşı her türlü ayrımcılığı ortadan kaldırmak ve kadın ve erkek eşitliği temelinde, onların insani tüm olanaklardan tam ve eşit şekilde yararlanmalarını sağlamak amacıyla onların güçlendirilmesini teşvik etmek için gerekli tüm önlemleri alacaklardır.

İlgili madde kırsaldaki kadınların temel haklara ve özgürlüklerine sahip olmaları ve kırsalda ekonomik, sosyal, politik ve kültürel kalkınmayı özgürce takip edebilmeleri, katılabilmeleri ve bundan yararlanabilmelerini güvence altına almaktadır. Aynı zamanda köylü kadınlar ile kırsalda çalışan diğer kadınların ayrımcılığa uğramadan belirtilen tüm insan haklarından ve temel özgürlüklerden yararlanmaları; sosyal güvenlik programlarından doğrudan faydalanabilmeleri, insana yaraşır istihdam, eşit ücret ve sosyal koruma yardımlarına ve gelir getirici faaliyetlere erişimlerinin bulunması ve şiddetin her türünden uzak olmaları hedeflenmektedir.

Madde 16- Gıda Hakkı:

Köylüler ve kırsal kesimde çalışan diğer insanlar, yeterli gıdaya ulaşma ve açlıktan korunma temel hakkına sahiptir. Bu, en yüksek düzeyde fiziksel, duygusal ve entelektüel gelişimden yararlanma olanağını garanti eden gıda üretme hakkını ve yeterli beslenme hakkını da içerir.

Bildirgenin 16’ncı maddesi köylüler ve kırsal alanda yaşayan işçiler için yeterli ve güvenilir gıdaya ulaşma hakkını, temel bir insan hakkı olarak tanıır. Devletler, köylülerin ve kırsal alanlarda çalışan diğer insanların, kültürlerine saygı göstererek, gelecek nesillerin gıdaya erişimini koruyarak, sürdürülebilir ve eşitlikçi bir şekilde üretilen ve tüketilen yeterli ve güvenli gıdaya her zaman fiziksel ve ekonomik erişime sahip

olmalarına imkân tanıyacaktır. Bu sayede bireysel ve/veya toplu olarak onların ihtiyaçlarına cevap veren, fiziksel ve zihinsel olarak kapsayıcı bir yaşam sürmelerini sağlayacaktır.

Madde 18- Sağlıklı Bir Çevrede Yaşam Hakkı:

1. Köylüler ve kırsal alanlarda çalışan diğer insanlar, çevrenin, topraklarının üretim kapasitesinin ve kullandıkları ve yönettikleri kaynakların korunması ve korunması hakkına sahiptir.
2. Devletler, köylülerin ve kırsal alanlarda çalışan diğer insanların ayrımcılığa uğramadan güvenli, temiz ve sağlıklı bir ortamdan yararlanmalarını sağlamak için uygun önlemleri alacaktır.

18’inci madde sağlıklı bir çevrede yaşam hakkını tanıırken, devletlerin iklim değişikliğiyle mücadeleye ilişkin uluslararası yükümlülüklerine uymaları konusuna da değinmektedir. Köylüler ve kırsal alanda çalışan diğer insanlar, uygulamaların ve geleneksel bilgilerin kullanımı da dahil olmak üzere, ulusal ve yerel iklim değişikliğine uyum ve azaltım politikalarının tasarlanması ve uygulanmasına katkıda bulunma hakkına sahiptir. Devletler, köylülerin ve kırsal alanda çalışan diğer kişilerin topraklarında hiçbir tehlikeli madde veya atığın depolanmamasını veya bertaraf edilmemesini sağlamak için etkili önlemler alacak ve köylülerin haklarının kullanılmasına yönelik sınıraşan sınır ötesi faaliyetlerden kaynaklanan tehditlere karşı iş birliği yapacaktır. Bu maddeyle köylülerin maruz kalacağı çevresel zararın en aza indirilmesi amaçlanmaktadır. Yine Devletler, köylülerin ve kırsal alanda çalışan diğer insanların haklarının korunmasına doğrudan veya dolaylı olarak katkıda bulunan çevre yasalarının uygulanması da dahil olmak üzere, bu kişileri, devlet dışı aktörlerin suiistimallerine karşı korumakla yükümlüdürler.

Madde 18- Su Hakkı:

Köylüler ve kırsal alanlarda çalışan diğer insanlar, güvenli ve temiz içme suyuna ve sanitoryona erişim haklarına sahiptirler; bunlar, yaşamdan tam anlamıyla faydalanmak, tüm insan hakları ve insanlık onuru için gereklidir.

İlgili madde nitelik ve nicelik açısından güvenilir suya erişimi güvence altına almaktadır. Hakla ilgili madde toplumsal cinsiyete vurgu yapmakta ve hem kültürel hem de toplumsal cinsiyet açısından kabul edilebilir su temin sistemleri ve sanitasyon tesislerinin olması gerekliliğine de vurgu yapmaktadır. Köylüler ve kırsal alanlarda çalışan diğer insanlar, kişisel ve evsel kullanım için suya erişme, çiftçilik, balıkçılık ve hayvancılık ile suyun korunmasını, yenilenmesini ve sürdürülebilir kullanımını sağlayarak suyla ilgili diğer geçim kaynaklarını güvence altına alma hakkına sahiptirler.

Bunun yanı sıra su ve su yönetim sistemlerine adil erişim ile keyfi kesintilerden veya su kaynaklı kirlenmeden korunma hakkına sahiptirler.

6. Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women) /CEDAW)

CEDAW, toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve yaşamın çeşitli alanlarında kadınlara yönelik ayrımcılığı ele alan uluslararası bir insan hakları sözleşmesidir. CEDAW iklim değişikliğinden açıkça bahsetmese de ilkeleri ve hükümleri, iklim değişikliğinin cinsiyete dayalı etkilerinin anlaşılması ve ele alınmasıyla ilgilidir. CEDAW'ın kadınlara karşı ayrımcılığı ortadan kaldırma görevi, iklim krizi kaynaklı farklı etkilerin ele alınmasını ve kadınların iklim değişikliği karşısında uyum, dayanıklılık ve sürdürülebilir kalkınma konusunda eşit haklara sahip olmalarını sağlamayı içermektedir.

CEDAW, taraf devletlerin kadınlara karşı ayrımcılığı ortadan kaldırmak ve politika değişikliği, kurumsal mekanizmalar ve hedeflenen programlar yoluyla cinsiyet eşitliğini teşvik etmek için uygun önlemleri almasını öngörür. İklim değişikliği bağlamında bu değerlendirilecek olursa, CEDAW, iklim politikaları ve programlarının oluşturulmasında ve uygulanmasında, kadınların özel ihtiyaçlarının ve önceliklerinin gözetilmesini, güçlendirilmelerini ve toplumsal cinsiyetin anaakımlaştırılmasını gerektirir. Cinsiyet, ırk, etnik köken, sınıf, engellilik ve diğer faktörlere dayalı ayrımcılık ve baskının kesişimselliği, CEDAW tarafından kabul edilmektedir. İklim değişikliği, marjinalleştirilmiş ve savunmasız kadın gruplarını orantısız bir şekilde etkileyerek mevcut eşitsizlikleri ve kesişen çoklu ayrımcılık biçimlerini daha da kötüleştiriyor. Bu kesişen eşitsizliklerin tanınması ve ele alınması, iklim adaletini teşvik etmek ve iklim değişikliği karşısında tüm kadınların haklarını ve onurunu güvence altına almak için hayati öneme sahiptir.

İklim değişikliğinin etkilerinin ve tepkilerinin kesişimsel boyutlarının ele alınması, iklimle ilgili karar alma ve politika geliştirme süreçlerinde farklı kadınların seslerinin anlamlı katılımını ve temsilini sağlamak açısından çok önemlidir.

CEDAW, kadınların toplumun her düzeyinde karar alma süreçlerine katılma ve katkıda bulunma hakkını vurgulamaktadır. İklim değişikliği bağlamında buna iklim politikası geliştirme, afet riskinin azaltılması ve uyum planlamasına katılım dahildir. Kadınların bu süreçlere anlamlı katılımının sağlanması, kadınların ve korunmasız grupların ihtiyaç ve

önceliklerini ele alan, cinsiyete duyarlı iklim politikaları ve stratejilerinin geliştirilmesi açısından büyük önem taşıyor.

Yine, CEDAW, kadınların kaynaklara, hizmetlere ve fırsatlara erkeklerle eşit şekilde erişme hakkını tanır. İklim değişikliği bağlamında buna uyum ve azaltım çabaları için araziye, suya, enerjiye, finansa, teknolojiye ve eğitime erişim dahildir. Kadınların bu kaynaklara erişiminin önündeki engellerin ortadan kaldırılması, kadınların iklim değişikliğinin etkilerine karşı dayanıklılıklarını geliştirmek ve iklim eylemlerinde toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik etmek açısından hayati önem taşıyor.

Özetle, CEDAW iklim değişikliğini açıkça ele almasa da ilkeleri ve hükümleri, iklim değişikliğinin etkilerinin ve iklim değişikliğine verilen tepkilerin cinsiyete dayalı boyutlarını anlamak ve ele almak için bir çerçeve sunmaktadır. Taraf devletler, toplumsal cinsiyet hususlarını iklim politikalarına, programlarına ve karar alma süreçlerine entegre ederek toplumsal cinsiyet eşitliğini, kadın haklarını ve iklim adaletini bütünsel bir şekilde geliştirebilir.

CEDAW toplumsal cinsiyet temelli yaklaşımın uluslararası hukuktaki önemli bir dayanağıdır. Bu sözleşme ile kadınların insan haklarına saygı gösterilmesi ve kadınlar ile erkekler arasında eşitliğin sağlanması amaçlanmaktadır. İklim kriziyle mücadele daha etkin ve kapsayıcı politikaların geliştirilmesi ve uygulanmasına rehberlik etmesi açısından da önemlidir. CEDAW aynı zamanda Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi gibi uluslararası platformlarda politika belirleme ve karar alma süreçlerinde toplumsal cinsiyet perspektifinin güçlendirilmesi adına dayanak oluşturmaktadır.

Madde 2 Hukuki alanda tedbir alma yükümlülüğü:

Temel ilkeler;

Taraf Devletler, kadınlara karşı her türlü ayrımı kınar, tüm uygun yollardan yararlanarak ve gecikmeksizin kadınlara karşı ayrımı ortadan kaldıracı bir politika izlemeyi kabul eder ve bu amaçla aşağıdaki hususları taahhüt ederler:

- Kadın ile erkek eşitliği ilkesini kendi anayasalarına ve diğer ilgili yasalara henüz girmemişse dahil etmeyi ve yasalar ile ve diğer uygun yollarla bu ilkenin uygulanmasını sağlamayı;
- Kadınlara karşı her türlü ayrımı yasaklayan ve gerekli yerlerde yaptırımları da içeren yasal ve diğer uygun önlemleri kabul etmeyi;

- c) Kadın haklarının erkeklerle eşit temelde himayesini, yetkili ulusal mahkemeler ve diğer kuruluşlarla kadının her tür ayrımcılığa karşı etkin bir şekilde korunmasını sağlamayı;
- d) Kadınlara karşı herhangi bir ayrımcı hareket yapılmasından veya uygulanmasından kaçınmayı ve kamu yetkilileri ile kuruluşlarının bu yükümlülüğe uyumlu olarak hareket etmelerini sağlamayı;
- e) Herhangi bir kişi veya kuruluşun kadınlara karşı ayırım yapma girişimini önlemek için bütün uygun önlemleri almayı;
- f) Kadınlara karşı ayrımcılık oluşturulan mevcut yasa, yönetmelik, adet ve uygulamaları değiştirmek veya feshetmek için yasal düzenlemeler de dahil gerekli bütün uygun önlemleri almayı;
- g) Kadınlara karşı ayrımcılık oluşturan bütün ulusal cezai hükümleri yürürlükten kaldırmayı.

İklim değişikliği ile mücadele politikalarının toplumsal cinsiyet temelli yaklaşımlarla ele alınması gerekliliği, CEDAW'ın özellikle 2’nci maddesine dayandırılabilir. Bu madde, devletlerin kadınları insan hakları açısından eşit olarak görmeye ve onları ayrımcılığa karşı korumaya yönelik temel yükümlülüklerini içerir. İklim değişikliği, özellikle de çevresel ve sosyal etkileriyle birlikte, kadınları ve erkekleri farklı şekillerde etkiler ve mevcut toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini derinleştirebilir.

Madde 7- Oy verme, seçilme ve katılma hakkı:

- Politika ve kamu hayatında ayrımcılığın önlenmesi;
- Taraf Devletler, ülkenin politika ve kamu hayatında, kadınlara karşı ayırımı önlemek için tüm önlemleri alacaklar ve özellikle kadınlara erkeklerle eşit şartlarla aşağıdaki hakları sağlayacaklardır:
- a) Bütün seçimlerde ve halk oylamalarında oy kullanmak ve halk tarafından seçilen organlara seçilebilmek;
 - b) Hükümet politikasının hazırlanmasına ve uygulanmasına katılmak, kamu görevinde bulunabilmek ve hükümetin her kademesinde kamu görevleri ifa etmek;
 - c) Ülkenin kamu ve politik hayatı ile ilgili hükümet dışı kuruluşlara ve derneklere katılmak.

CEDAW'ın 7’nci maddesi, kadınların seçme, kamu işlerine katılma ve kamu görevinde bulunma hakkı da dahil olmak üzere siyasi haklarını ele almaktadır. Bu haklar, kadınların, toplumun her düzeyinde karar alma süreçlerine eşit katılımının sağlanması açısından hayati öneme sahiptir. CEDAW'ın 7’nci maddesinin iklim değişikliğiyle kesişimi dikkate alındığında birkaç önemli bağlantı kurulabilir. Kadınların iklim değişikliği ile ilgili karar

alma süreçlerine katılımı, kapsayıcı ve etkili iklim politikaları ve stratejilerinin geliştirilmesi için şarttır. Kadınların iklim müzakerelerinde, politika oluşturma forumlarında ve yerel uyum girişimlerinde temsil edilmesi, kadınların ve farklı kırılganlıklara sahip olan toplulukların çeşitli ihtiyaçlarının ve önceliklerinin bu yapılarda ele alınması açısından kritik öneme sahiptir. Cinsiyet perspektifini iklim politikaları ve programlarına entegre etmek, iklim değişikliğinin kadınlar ve erkekler üzerindeki farklı etkilerinin ele alınması açısından önemlidir. Kadınların politik olarak güçlenmesi, iklim eylemini savunma, politika gündemlerini etkileme ve sürdürülebilir ve eşitlikçi bir kalkınma yaklaşımına yönelik dönüştürücü değişimi yönlendirme konusunda seslerinin daha güçlü şekilde duyulmasını sağlayabilir.

CEDAW’ın 7’nci maddesine, kadınların hak ve çıkarlarının yeterince ele alınmasını sağlamak için, iklim politikasının oluşturulması ve uygulanması da dahil olmak üzere kamu işlerinde toplumsal cinsiyete duyarlı yaklaşımlara duyulan ihtiyacın altını çizmek açısından da başvurulabilir. Kadınların liderliğini ve iklim eylemine katılımını teşvik etmek, kapasite ve beceri geliştirme fırsatına sahip olmalarını gerektirir. CEDAW’ın 7’nci maddesi, kadınların liderlik kapasitelerini, siyasi becerilerini ve iklim sorunlarına ilişkin bilgilerini geliştirmeye yönelik çabaları desteklemekte, kadınların iklimle ilgili karar alma süreçlerine etkili bir şekilde katılmalarına ve cinsiyete duyarlı politikaları savunmalarına olanak sağlamak konusunda da kullanılabilir.

Özetle, toplumsal cinsiyete duyarlı iklim eylemini geliştirmek için kadınların siyasi haklarını ve kamu işlerine katılımını gereklidir ve CEDAW bunu teşvik etmeyi içeren normatif bir çerçeve sunmaktadır. Devletler, cinsiyet perspektifini iklim politikalarına entegre ederek ve kadınların liderli ile güçlendirilmelerini teşvik ederek, iklim müdahalelerinin etkinliğini, eşitliğini ve sürdürülebilirliğini artırabilir. İklim politikasının geliştirilmesinden ve uygulanmasından sorumlu hükümet organlarında, kadınların temsiline önemini vurgulamak için de söz konusu maddeye başvurulabilir. Kadınların iklimle ilgili karar alma süreçlerine hükümetin her düzeyinde etkili ve anlamlı katılımını sağlamak, farklı bakış açılarını entegre etmek, cinsiyete özgü etkileri ele almak ve cinsiyete duyarlı iklim eylemini teşvik etmek için gereklidir. Sözleşme, devlet kurumlarında ve liderlik pozisyonlarında cinsiyet dengesinin sağlanmasına yönelik önlemler alınması çağrısında bulunarak iklim ile ilgili politika süreçlerine kadınların dahil olması için bir yol gösterici niteliğindedir.

Madde 8- Ülkeyi temsil hakkı:

Uluslararası düzeyde ülkeyi temsilde ayrımcılığın önlenmesi;
Taraf Devletler, kadınlara, erkeklerle eşit şartlarda ve hiçbir ayırım gözetmeksizin, hükümetlerini uluslararası düzeyde temsil etmek ve uluslararası kuruluşların faaliyetlerine katılmak fırsatını sağlamak için gerekli bütün önlemleri alacaklardır.

CEDAW'ın 8'inci maddesi kadınların hükümet düzeyinde temsiline odaklanmakta, kadınların hükümet politika ve programlarının oluşturulmasına ve uygulanmasına katılma gereğini vurgulamaktadır. Maddenin iklim değişikliğiyle kesişimi dikkate alındığında birkaç önemli nokta olduğunu söylemek mümkün. İklim değişikliğiyle ilgili karar alma organlarında cinsiyet eşitliğinin sağlanması, daha kapsayıcı ve etkili politika yapımına katkıda bulunabileceği gibi, kadınların iklim çözümlerine yönelik uzmanlığı ve katkılarının daha fazla tanınmasına da katkıda bulunabilir. İlgili madde, kadınların siyasi hayata aktif olarak katılmaları ve hükümet yapılarında liderlik pozisyonlarında bulunmaları için güçlendirilmelerine yönelik çabaları desteklemektedir. Kadınların siyasi liderlik rollerinde güçlendirilmesi, cinsiyete duyarlı iklim politikalarını savunma, iklim eylemi için kaynakları harekete geçirme ve kamu politikası gündemlerinde kadınların haklarını ve çıkarlarını destekleme kapasitelerini güçlendirir. Yine, kadınların hükümetteki temsilini artırmak ve iklimle ilgili karar alma süreçlerine etkin katılımlarını sağlamak için kapasite geliştirme girişimleri ve eğitim programları büyük önem taşıyor. Kadınlara siyasi süreçlere katılmaları ve iklim politikalarının oluşturulmasına katkıda bulunmaları için gerekli beceri, bilgi ve kaynakları sağlamak, onların liderlik gelişimini teşvik eder ve iklim politikaları ve programlarının şekillendirilmesindeki etkilerini güçlendirir. 8'inci madde kesişen ayrımcılık türlerini ele almanın ve hükümet temsilde çeşitliliği teşvik etmenin önemini kabul etmektedir. İklimle ilgili karar alma süreçlerinde kadınların temsilini artırma çabaları, iklim yönetimine kapsayıcı ve eşitlikçi katılımı sağlamak için, marjinalleştirilmiş ve yeterince temsil edilmeyen gruplar da dahil olmak üzere kadınların farklı geçmişlerini, deneyimlerini ve bakış açılarını dikkate almalıdır.

Madde 10- Eğitim hakkı:

Eğitimde fırsat eşitliği;
Taraf Devletler özellikle arasındaki konularda kadın-erkek eşitliği esasına dayanarak eğitimde erkeklerle eşit hakka sahip olmalarını sağlamak için kadınlara karşı ayırımı önleyen bütün uygun önlemleri alacaklardır:
a) Meslek ve sanat yönlendirilmesinde kırsal ve kentsel alanlarda bütün dallardaki eğitim kurumlarına girişte ve diploma almada okul öncesi, genel, teknik, mesleki ve yüksek teknik eğitimde ve her çeşit meslekde eğitimde eşit şartların sağlanması;

- b) Kadınların erkeklerle aynı ders programlarından yararlanmaları, aynı sınavlara katılmaları, aynı seviyedeki niteliklere sahip eğitim görevlilerine, okul, bina ve malzemesine sahip olmaları;
- c) Kadın ve erkeğin rolleriyle ilgili kalıplaşmış kavramların eğitimin her şeklinden ve kademesinden kaldırılması ve bu amaca ulaşılması için karma eğitimin ve diğer eğitim şekillerinin teşvik edilmesi, özellikle ders kitaplarının ve okul programlarının yeniden gözden geçirilmesi ve eğitim metodlarının bu amaca göre düzenlenmesi;
- d) Burs ve diğer eğitim yardımlarından faydalanmaları için kadınlara erkeklerle eşit fırsatların tanınması;
- e) Özellikle kadın ve erkekler arasında mevcut eğitim açığını en kısa zamanda kapatmaya yönelik olarak, yetişkin ve fonksiyonel okuma-yazma programları dahil, sürekli eğitim programlarına katılabilmeleri için erkeklerle eşit fırsatların verilmesi;
- f) Kız öğrencilerin okuldan ayrılma oranlarının düşürülmesi ve okuldan erken ayrılan kız çocukları ve kadınlar için eğitim programları düzenlenmesi;
- g) Spor ve beden eğitimi faaliyetlerine aktif olarak katılmaları için erkeklerle eşit fırsatlar tanınması;
- h) Kadınların, ailelerin sağlık ve refahını sağlamaya yardım edecek, aile planlaması bilgisi dahil, özel eğitici bilgiyi sağlamaları.

CEDAW'ın 10'uncu maddesi kadınların eğitim hakkına odaklanmaktadır. Bu maddede eğitimde cinsiyet eşitliğinin önemi vurgulanmakta, taraf devletlere, her düzeyde eğitime eşit erişimin sağlanması, eğitim alanında kadınlara yönelik ayrımcılığın ortadan kaldırılması, eğitim sistemlerindeki ayrımcı uygulamaların ve önyargıları ortadan kaldırılmasını sağlayacak önlemler alma yükümlülüğü verilmektedir. Kadınların eğitim olanaklarına, müfredata, öğretim kadrosuna, burslara ve sürekli eğitim programlarına eşit erişimi vurgulamaktadır. Buna ek olarak, eğitime erişimde cinsiyet eşitsizliklerinin ele alınmasının, kız öğrenciler arasındaki okulu bırakma oranlarının azaltılmasının, kızların spor ve beden eğitimine katılımının teşvik edilmesinin ve ailelerin sağlığını ve refahını destekleyecek eğitim bilgileri sağlanmasının öneminin altı çizilmektedir.

CEDAW'ın kadınların eğitim hakkını ele alan 10'uncu maddesi, iklim değişikliğiyle birkaç açıdan örtüşmektedir. İklim değişikliği eğitiminin, dayanıklılık oluşturmak ve sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmek için giderek daha fazla gerekli olduğu kabul edildiği günümüz şartlarında, kadınların eğitime eşit erişimi, kadınların iklim değişikliğini anlayacak ve ona tepki verecek bilgi ve becerilere sahip olmalarını sağlamak, onları iklim eylemi ve uyum çabalarına katılma konusunda güçlendirmek açısından büyük önem taşıyor. CEDAW, önyargıların ortadan kaldırılması ve eğitimde cinsiyet eşitliğinin teşvik edilmesi çağrısında bulunmaktadır. Bu, iklim değişikliğiyle ilgili

cinsiyet önyargıları ve stereotipleri ele alacak şekilde ders kitaplarının, okul programlarının ve öğretim yöntemlerinin gözden geçirilmesini içerir. Toplumsal cinsiyete duyarlı bir müfredat, geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine meydan okumaya yardımcı olabilir ve kadınların iklimle ilgili karar alma ve savunuculuk süreçlerine katılımını güçlendirebilir. CEDAW'ın bu maddesi, teknik ve mesleki eğitimde kadınlara eşit fırsatları teşvik etmektedir. Toplumsal cinsiyete ilişkin kalıp yargılardan sıyrılarak, iklim değişikliğinin disiplinler arası doğası göz önüne alındığında, kadınların Bilim, Teknoloji, Mühendislik ve Matematik (Science, Technology, Engineering, Mathematics/STEM) alanlarına katılımını teşvik etmek, iklim araştırmalarını, yenilikçiliği ve uyum stratejilerini ilerletmek için gereklidir. Kız çocuklarını ve kadınları STEM eğitimine teşvik etmek, daha çeşitli ve kapsayıcı iş gücü politikasına katkıda bulunabilir. İklim değişikliğinin üreme sağlığı, anne sağlığı ve ruh sağlığı dahil olmak üzere sağlığın çeşitli yönlerini etkilediği dikkate alındığında, iklimle ilgili sağlık eğitimini, eğitim programlarına dahil etmek, kadınların ve toplulukların iklim değişikliğinin sağlık üzerindeki etkilerini daha iyi anlamalarına ve bu etkileri hafifletmelerine yardımcı olabilir. Kadınların güçlendirilmesi ve iklim değişikliğinin toplumsal cinsiyet boyutlarının ele alınması için iklim eğitimi, cinsiyete duyarlı müfredat, STEM fırsatları, yaşam boyu öğrenme ve sağlık eğitiminin eğitim sistemlerine entegre edilmesinin önemini altını çizmektedir. Topluluklar, kadınların eğitime erişimini teşvik ederek ve iklimle ilgili öğrenme ve karar alma süreçlerine katılımlarını sağlayarak, iklim değişikliğine karşı daha kapsayıcı, dayanıklı ve sürdürülebilir tepkileri teşvik edebilir.

Madde 12- Sağlık hakkı:

Sağlık hizmetlerinden yararlanmada fırsat eşitliği

1. Taraf Devletler, aile planlaması dahil sağlık bakım hizmetlerinden kadın ve erkeğin eşit olarak yararlanması için, sağlık alanında kadınlara karşı ayrımı ortadan kaldırarak bütün önlemleri alacaklardır.
2. Bu maddenin 1. paragrafında öngörülen hükümler saklı kalmak kaydıyla Taraf Devletler kadına hamilelik, lohusalık ve doğum sonrası dönemde gerekli hizmetleri sağlayacaklar, hamilelik ve emzirme sırasında yeterli beslenme ile birlikte, gerektiğinde ücretsiz hizmet vereceklerdir.

CEDAW'ın 12'nci maddesi, sağlık hizmetlerine erişim ve aile planlaması da dahil olmak üzere kadınların sağlık haklarını ele almaktadır. Madde, iklim krizinden açıkça bahsetmemektedir. Bununla birlikte düzenlediği ilkeleri, kadın hakları, sağlık ve iklim değişikliğinin kesişimi bağlamında anlamak mümkündür. İklim değişikliği, aşırı hava olaylarının sıklığının ve şiddetinin artması ile hastalık düzenlerindeki değişiklikler ve çevresel bozulma da dahil olmak üzere önemli sağlık riskleri doğurmaktadır. Bu etkiler, özellikle savunmasız topluluklarda kadınların sağlığını orantısız bir şekilde

etkilemektedir. CEDAW’ın 12’nci Maddesi, iklim değişikliğinin sağlık üzerindeki etkilerine karşı kadınların sağlık hizmetlerine erişiminin sağlanmasının önemini vurgulamaktadır. Yine aynı madde, kadınların aile planlaması da dahil üreme sağlığı hizmetlerine erişim hakkını tanımaktadır. İklim değişikliği, anne ölümleri, doğum kontrolüne erişim ve üreme hakları ihlalleri gibi mevcut üreme sağlığı sorunlarını daha da kötüleştirebilir. İklim değişikliği bağlamında kadınların üreme sağlığı ve haklarının güvence altına alınması, toplumsal cinsiyet eşitliğinin ve kadınların refahının desteklenmesi açısından büyük önem taşıyor. CEDAW’da kadın sağlığı ile ilgili yer alan düzenlemeler, çevre sağlığı konularını da kapsayacak şekilde düşünülmelidir. İklim değişikliği çevresel kirleticilere, su kaynaklı hastalıklara ve hava kirliliğine daha fazla maruz kalınmasına yol açabilir ve bu durum özellikle hamilelik ve doğum sırasında kadınların sağlığı üzerinde olumsuz etkilere neden olabilir. Madde 12’de yer alan sağlık hizmetlerine erişimi teşvik etmeye yönelik tedbirlerin gerekliliği vurgusu, kadın sağlığını çevresel tehlikelerden korumak, temiz suya ve sanitasyona erişim açısından da ele alınabilir. Kadınlar genellikle iklim değişikliğinin etkilerine karşı hazırlık ve uyum stratejilerinde ve ayrıca topluluk düzeyinde dayanıklılığı artırma çabalarında kilit rol oynarlar.

Kadınların sağlığa eşit erişimi konusu, katılım ile de yakından ilişkilidir. Kadınların iklime uyum girişimlerine katılımının sağlanması, onların iklimle bağlantılı sağlık risklerine karşı dayanıklılıklarını artırabilir ve iklim değişikliğine karşı daha etkili ve sürdürülebilir müdahalelere katkıda bulunabilir. CEDAW’ın 12’nci maddesi kadınların sağlık haklarına ilişkin ilkeleri, iklim değişikliğinin sağlık üzerindeki cinsiyete dayalı etkilerinin anlaşılması ve ele alınması açısından da değerlendirilebilir. Kadınların sağlık hizmetlerine, üreme sağlığı haklarına ve çevre sağlığının korunmasına erişiminin sağlanması, cinsiyet eşitliğinin teşvik edilmesi ve iklim değişikliğine karşı dayanıklılığın geliştirilmesi açısından hayati öneme sahiptir. Toplumsal cinsiyet perspektifini iklim politikalarına ve sağlık müdahalelerine entegre etmek, iklim değişikliği bağlamında kadınların benzersiz ihtiyaçlarının ve kırılganlıklarının ele alınmasına yardımcı olabilir.

CEDAW’ın 12’nci maddesinde yer alan kadınların sağlık hakkı, 24. Genel Tavsiyede de yer almaktadır. Söz konusu Genel Tavsiye Kararı’nda aile yaşamının kalitesi açısından toplumsal cinsiyet eşitliğinin önemi vurgulanmakta; hükümetlerin sağlık istatistiklerini iyileştirmelerinin, kadınların yaşam döngüleri boyunca sağlık hizmetlerine erişebilmeleri için yeterli kaynak ayırmalarının gereğine dikkat çekilmektedir. (CEDAW, 1999, General Recommendation No. 24: Article 12 of the Convention).

Madde 14- Kırsal alandaki kadınların hakları:

Kırsal kesimdeki kadınların hakları;

1. Taraf Devletler, kırsal kesim kadınlarının, karşılaştıkları özel sorunları ve ekonominin parasal olmayan sektöründeki çalışmaları dahil ailelerinin ekonomik bakımdan ayakta kalması için oynadıkları belirgin rolü göz önünde tutacak ve işbu Sözleşme hükümlerinin kırsal kesimdeki kadınlara uygulanmasını sağlamak için gerekli bütün önlemleri alacaklardır.

2. Taraf Devletler, kadın ve erkeklerin eşitliği prensibine dayanarak, kırsal kalkınmaya katılmalarnı ve bundan yararlanmalarnı sağlamak için kırsal kesimdeki kadınlara karşı ayrımı ortadan kaldıran tüm uygun önlemleri alacaklar ve özellikle kırsal kesim kadınlarına aşağıdaki hakları sağlayacaklardır:

- a) Her seviyedeki kalkınma planlarının görüşme ve uygulanmasına katılmak;
- b) Aile planlaması konusunda bilgi, danışma ve hizmetler de dahil olmak üzere yeterli sağlık hizmetlerinden faydalanmak;
- c) Sosyal güvenlik programlarından doğrudan yararlanmak;
- d) Teknik yeteneklerini geliştirmek amacıyla tüm toplumsal ve yaygın hizmetler ile birlikte fonksiyonel okur-yazarlık dahil, resmi ve gayri resmi eğitim ile öğretimin her türünden yararlanmak;
- e) Ekonomik fırsatlardan kendi işinde çalışma veya tam istihdam yoluyla eşit olarak yararlanmak amacıyla kendi kendine yardım grupları ve kooperatifler oluşturmak;
- f) Bütün toplumsal faaliyetlere katılmak;
- g) Toprak ve tarım reformunda ve bunun yanı sıra yeniden iskân projelerinde eşit muamele ve tarımsal kredi ve borçlanma, pazarlama kolaylıkları ile uygun teknolojiden yararlanmak;
- h) Özellikle konut, sağlık, elektrik ve su temini, ulaştırma ve haberleşme konularında yeterli yaşam standartlarından yararlanma haklarını sağlamak.

CEDAW'ın 14'üncü maddesi, kırsal kesimdeki kadınların haklarını ele almaktadır. Kadınların kırsal ekonomilerde önemli rollerinin bulunduğu işaret etmekte; kaynaklara, hizmetlere ve fırsatlara erişimde eşitliğin sağlanması gerektiğini vurgulamaktadır. Toplumsal cinsiyet perspektifini iklim politikalarına ve programlarına entegre etmek, iklim değişikliğinin kırsal kesimdeki kadınlar üzerindeki farklı etkilerinin ele alınması ve iklim eyleminde toplumsal cinsiyet eşitliğinin ve sosyal adaletin desteklenmesi açısından önemlidir.

Bu madde iklim değişikliğinden açıkça bahsetmese de ilkeleri, iklim değişikliğinin kırsal kesimdeki kadınlar üzerindeki cinsiyete dayalı etkilerinin anlaşılması ve ele alınmasıyla son derece ilgilidir. Kırsal kesimdeki kadınlar, geçimlerini sağlamak için doğal kaynaklara bağımlı olmaları, kaynaklara sınırlı erişimleri ve sosyal ve ekonomik açıdan

ötekileştirilmeleri nedeniyle, genellikle iklim krizinin etkilerinden orantısız bir şekilde etkileniyor (FAO, 2024, s. 13). İklim değişikliği, gıda güvensizliği, su kıtlığı, arazi ve tarımsal üretkenlik kaybı ve afetlere maruz kalmanın artması da dahil olmak üzere kırsal kesimdeki kadınların karşılaştığı mevcut eşitsizlikleri ve zorlukları daha da artırıyor.

14’üncü madde aynı zamanda kırsal kesimdeki kadınların kalkınma planlaması ve karar alma süreçlerine katılımının önemine işaret etmektedir. İklim değişikliği bağlamında, kırsal kesimdeki kadınların, iklime uyum ve azaltım stratejilerine etkili ve anlamlı katılımının sağlanması, onların özel ihtiyaçlarının, önceliklerinin ve yerel çevresel koşullar ve hassasiyetler hakkındaki bilgilerin ele alınması açısından önemlidir. İklim değişikliği karşısında, kırsal kesimdeki kadınların iklime dayanıklı tarım uygulamalarına, su ve sanitasyon tesislerine, sağlık hizmetlerine, eğitime ve ekonomik fırsatlara erişiminin sağlanması, uyum kapasitelerinin artırılması ve iklim etkilerine karşı dayanıklı hale gelmeleri açısından çok önemlidir. İlgili madde, kırsal kesimdeki kadınlara yönelik ayrımcılığın ortadan kaldırılması ve kadınların ekonomik fırsatlara, eğitime, sağlık hizmetlerine ve sosyal hizmetlere eşit erişimlerinin sağlanması için önlemler alınmasına vurgu yaparken hem suya hem de sanitasyonu temiz erişim konusuna da açıkça atıfta bulunuyor. CEDAW, kırsal kesimdeki kadınların yardım grupları, kooperatifler, eğitim, öğretim ve ekonomik fırsatlara erişim yoluyla güçlenmesinin önemini vurgulamaktadır. Kırsal kesimdeki kadınların iklime dirençli geçim faaliyetlerine, karar alma süreçlerine ve topluluk girişimlerine aktif olarak katılmalarını sağlamak, uyum sağlama kapasitelerini geliştirmek ve kırsal alanlarda sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmek için gereklidir.

CEDAW, 14’üncü madde ile kırsal kesimdeki kadınların, üretken kaynaklara eşit erişim yoluyla çevreyi yönetme konusunda güçlendirilmesi gerektiğine dikkat çekmektedir. Kırsal kesimdeki kadınların tarımsal kredi ve kredilere ve uygun teknolojiye eşit bir şekilde erişimlerini güvence altına almaktadır. Kredinin stratejik kullanımlarından biri temiz enerjiyle yanan sobaların kullanılması olacaktır. Ancak bunun hızla ve büyük ölçekte gerçekleşmesi gerekiyor çünkü biyoyakıt sobaları tarafından üretilen siyah karbon yalnızca kadınların sağlığına zarar vermekle kalmıyor, aynı zamanda küresel ısınmaya da önemli bir katkıda bulunuyor. Eğer yoksul kadınlar yemek pişirme teknolojilerini değiştirecekse, onlara mikro kredi, kira ve kolektif planlar gibi finansman seçeneklerine daha iyi erişim hakkı tanınmalıdır. CEDAW, kırsal kesimdeki kadınların yeterli yaşam, barınma ve iletişim standartlarına sahip olma haklarının bulunduğunu kabul etse de bunlar iklim değişikliği tartışmalarında nadiren dikkate alınmaktadır (UN Women, 2011, EGM/RW/2011/RP.1).

CEDAW Genel Tavsiyeler

CEDAW raporlama, genel tavsiyeler ve yapıcı diyalog olmak üzere üç işlevi vasıtasıyla sözleşmeye taraf olan ülkelerin süreçlerini izlemektedir. Günümüze değin CEDAW'ın iklim değişikliği konusunda hiçbir yapıcı diyalog süreci bulunmamaktadır. CEDAW Komitesi’nde, kadın haklarının iklim değişikliğinden nasıl etkilendiğini ele alan üç Genel Tavsiye kabul edilmiştir: “Yaşlı kadınların haklarına ilişkin Genel Tavsiye No. 27” ve “kırsal kadınların haklarına ilişkin Genel Tavsiye No. 34”. Komite, 2018'in başlarında ise “İklim değişikliği bağlamında felaket risk azaltılmasının cinsiyetle ilgili boyutları”na ilişkin 37 No’lu Genel Tavsiye’yi kabul etmiştir. Bu Tavsiye ile devletlerin CEDAW kapsamında iklim değişikliği ve felaket risk azaltımı ve yönetimi ile ilgili yükümlülüklerinin geniş yelpazesini tanımlanmaktadır.

CEDAW'ın 2010 tarihli 47’nci oturumunda kabul edilen “Yaşlı Kadınların Kendilerinin ve İnsan Haklarının Korunmasına İlişkin Genel Tavsiye 27”de, iklim değişikliği kavramı öne çıkmaktadır (CEDAW/C/GC/27, 2010). Özellikle, özel hususlar bölümünde yer alan 25’inci paragraf, iklim değişikliğinin başta dezavantajlı konumda olan yaşlı kadınlar olmak üzere tüm kadınları olumsuz etkilediğini belirtir. Ayrıca, bu maddede sosyal normlar ve toplumdaki eril hiyerarşi yapıları içinde, kaynakların adaletsiz dağılımının, özellikle doğal afet durumlarında kadınları savunmasız bıraktığı vurgulanır. Bu durumun temel nedeni olarak da kadınların kaynaklara ve karar alma süreçlerine erişiminin kısıtlılığı gösterilmiştir.

“İklim değişikliği özellikle, sosyal normlar ve toplum hiyerarşisinde yardım ve kaynakların eşitsiz dağılımının yanı sıra, psikolojik farklılıkları, fiziksel becerileri, yaşları ve cinsiyetleri nedeniyle doğal afet durumlarında başta dezavantajlı konumda olan yaşlı kadınlar olmak üzere, kadınları daha farklı bir şekilde etkilemektedir. Kaynaklara ve karar alma süreçlerine erişimlerinin kısıtlı olması, kadınların iklim değişikliği karşısında savunmasızlığını da artırmaktadır”
(CEDAW/C/GC/27, 2010, parag. 25).

Genel Tavsiye 27'nin “Tavsiyeler” bölümünde ise taraf devletlerin, iklim değişikliği ve afet riskini azaltmaya yönelik önlemlerin, toplumsal cinsiyete ve yaşlı kadınların ihtiyaçlarına duyarlı olmasını sağlamaları gerektiği vurgulanmıştır (CEDAW, 2010). CEDAW'ın 2016'daki 63’üncü oturumunda kabul edilen “Kırsal Kadınların Hakları” başlıklı 34 Sayılı Genel Tavsiye Kararı’nda (CEDAW/C/GC/34, 2016), kırsal bölgelerde sürdürülebilir olmayan koşullarda yaşayan kadınların yoksullaşmasının kaçınılmaz hale geleceğine dikkat çekilmiştir. Kırsal bölgelerde kadınlara yönelik ayrımcılığın anlaşılmasının öncelikle cinsiyet eşitsizliğinin makroekonomik köklerini dikkate alarak

başarılabileceğine dikkat çekilmiştir. Devletler genellikle kırsal bölgedeki kadınların ve kız çocuklarının ücretsiz çalışmadaki rolünü, gayri safi yurtiçi hasılaya ve dolayısıyla sürdürülebilir kalkınmaya katkılarını kabul etmekte başarısız bir tablo çizmektedir. Buna ek olarak, iklim değişikliği ve afetler gibi çevresel baskılar dahil olmak üzere, doğal kaynakların sürdürülemez kullanımı ve kötü atık yönetimi uygulamaları, sıklıkla ve yoğunlukla kırsal kadınların refahı üzerinde olumsuz etkiye bulunmaktadır. Toplumsal cinsiyete duyarlı olmayan politikalar, reformlar ve yasalar, yukarıda bahsedilen tüm alanlardaki mevcut eşitsizlikleri derinleştirebilir. Komitenin aldığı kararlarda, kırsal bölgelerde yaşayan kadınların, toplum tarafından dayatılan geleneksel roller nedeniyle karşılaştıkları zorlukların altı çizilmiştir. Bu durumun nihai bir sonucu olarak, kadınların ev içi karar alma süreçlerine katılamamalarının bağlantılı olduğuna vurgu yapılmıştır (CEDAW, 2016).

CEDAW'ın kadınlar ve iklim değişikliği bağlamındaki son kararı olan 2018 tarihli "İklim Değişikliği Bağlamında Afet Riskinin Azaltılmasında Cinsiyete İlişkin Boyutlar" başlıklı 37 sayılı Genel Tavsiye Kararı, önemli bir belgedir. Bu Karar, CEDAW Komitesi'nin kadınların iklim değişikliğiyle ilişkili afet risklerini azaltma çabalarına yönelik olarak değerlendirme ve veri toplama mekanizmalarını güçlendirme çağrısı yapmaktadır. Söz konusu karar, cinsiyet temelli veri toplama ve analizine daha fazla önem verilmesi gerektiğini vurgulamakta ve kadınların iklim değişikliğiyle ilişkili afet risklerine karşı daha etkili bir şekilde korunmalarını sağlamak için ulusal politika ve stratejilerin oluşturulmasını teşvik etmektedir.

Taraf devletlerin şu adımları atmaları beklenmektedir:

1. Cinsiyet, yaş, etnik köken ve bölge gibi faktörlere göre ayrıştırılmış verileri toplamak, analiz etmek, yönetmek ve uygulamak için mevcut mekanizmaları düzenlemek veya ulusal ve yerel düzeyde yeni mekanizmaları kurmak.
 2. Kadınların afet riskini azaltma ve iklim değişikliğiyle mücadele girişimlerine katılımlarını artırmak için BMİDÇS'nin yanı sıra BM Afet Risklerinin Azaltılması 3. Dünya Konferansı'nda kabul edilen "Sendai Afet Risk Azaltma Çerçevesi" gibi diğer mevcut çerçevelerle uyum sağlamak.
- (CEDAW/C/GC/37, 2018).

7. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Sözleşmesi (BMİDÇS)

Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Sözleşmesi, 1992 yılında Rio de Janeiro'da düzenlenen Dünya Zirvesi'nde kabul edilen ve 1994 yılında yürürlüğe giren bir hükümetler arası anlaşmadır. BMİDÇS, 195 taraf devletle evrensel bir niteliğe sahip, iklim değişikliği ile mücadelede uluslararası iş birliğini teşvik etmeyi amaçlayan bir

sözleşmedir. Bu sözleşme, iklim kriziyle mücadeleye yönelik küresel çabaların temelini oluşturmaktadır. Atmosferdeki sera gazı yoğunluğunu iklim sistemine tehlikeli antropojenik müdahaleyi önleyecek düzeyde sabitlemeyi amaç edinmektedir. Ekosistemlerin iklim değişikliğine uyum sağlamasına, gıda üretiminin tehdit edilmemesine ve ekonomik kalkınmanın sürdürülebilir şekilde ilerlemesine imkân tanıyacak bir zaman diliminde iklim sistemlerindeki istikrarın gerçekleştirilmesi de amaçlar arasında yer almaktadır (UNFCCC, 1992, Article 2).

Buna karşın küresel bir iklim politikası yürütülmesi için cinsiyetler arası eşitliğin dikkate alınması konusunda yetersiz kalmıştır. Sözleşmede kadınlara yönelik özel bir vurgu veya cinsiyet eşitliğini teşvik eden hükümler bulunmamaktadır.

Ancak, Rio Zirvesi'nde kabul edilen diğer belgelerden, özellikle Gündem 21 Eylem Planı, Birleşmiş Milletler Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi ve Çölleşme ile Mücadele Sözleşmesi gibi belgelerde kadınların çevresel baskılardan görebileceği zararları ve bu noktada ortaya çıkacak kaygıları ele alan maddelere yer verilmiştir. Bu belgeler, kadınların çevresel yönetişime katılımını teşvik etmekte ve kadınların çevresel kaynakların korunması ve sürdürülebilir kullanımı konusundaki rolünü vurgulamaktadır.

Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Sözleşmesi’nin uygulanmasını gözden geçirmek ve iklim değişikliğine yönelik anlaşmaları müzakere etmek için her yıl bir ülkenin ev sahipliğinde "Taraflar Konferansı" (COP)³ düzenlenmektedir. COP toplantıları, ilkinin 1995 yılında, Berlin’de yapılmasının ardından sırayla numaralandırılmaktadır. En önemli COP toplantıları, arasında Kyoto Protokolü (1997) ve Paris Anlaşması (2015) yer almaktadır. BMİDÇS ile başlayan ve COP’lar ile devam eden süreçte toplumsal cinsiyete duyarlı bakış açısının iklim değişikliği politikalarına ve eylemlerine entegre edilmesinin önemi kabul edilmektedir. COP’lar özelinde toplumsal cinsiyete ilişkin önemli noktalara raporun "standartlar" başlığı altında yer verilmiştir.

³ COP (Conference of Parties) yani Taraflar Konferansı, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi kapsamında, ülkelerin temsilcilerinin bir araya gelerek iklim değişikliğiyle ilgili politika, strateji ve eylem planlarını belirlemek ve görüşmek için düzenlenir. BMİDÇS taraflarının (ülkelerin) yıllık olarak düzenledikleri büyük çaplı toplantıları ifade eder. Bu konferanslar, iklim değişikliğiyle mücadelede alınacak politikaları, yeni hedefleri ve eylem planlarını belirlemek için önemli bir platform sağlar (Bkz: <https://unfccc.int/process/bodies/supreme-bodies/conference-of-the-parties-cop>).

8. Birleşmiş Milletler Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi

Birleşmiş Milletler Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi, biyolojik çeşitliliğin korunması ve sürdürülebilir kullanımının yanı sıra genetik kaynakların sağladığı faydaların adil ve eşitlikçi bir şekilde paylaşılmasını teşvik etmeyi amaçlayan uluslararası bir anlaşmadır. Sözleşme, cinsiyet eşitliğinin önemini ve biyolojik çeşitliliğin korunması ve sürdürülebilir kullanımında kadınların rolünü kabul etmektedir. Bunu yaparken, kadınların genellikle etkili biyoçeşitlilik yönetimine katkıda bulunan benzersiz bilgi, beceri ve bakış açılarına sahip olduğu onaylanmaktadır. Sözleşme, kadınların biyolojik çeşitliliğin korunması ve sürdürülebilir kullanımına ilişkin karar alma süreçlerine kapsayıcı ve eşitlikçi katılımının önemini vurgulamaktadır. Kadınların politika geliştirme, planlama ve uygulamanın her düzeyinde aktif katılımını teşvik etmektedir. Toplumsal cinsiyetin anaakımlaştırılması maksadıyla toplumsal cinsiyet hususlarının biyoçeşitlilik politikaları, programları ve projelerine yaygın bir şekilde dahil edilmesini desteklemektedir. Tarafları, biyoçeşitliliği koruma çabalarında kadınların ve erkeklerin özel ihtiyaçlarını, önceliklerini ve katkılarını ele alan cinsiyete duyarlı yaklaşımları entegre etmeye teşvik eder. Sözleşme, biyoçeşitlilik ile ilgili alanlarda kadınların bilgi, beceri ve liderlik yeteneklerini geliştirmeyi amaçlayan kapasite geliştirme girişimlerini desteklemektedir. Bu, kadınların biyoçeşitliliği koruma faaliyetlerine aktif olarak katılmalarını sağlamak için eğitim, öğretim ve teknik yardım sağlamayı içerir. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Sözleşmesi, biyolojik çeşitliliğin korunması ve sürdürülebilir kullanımın cinsiyet boyutlarını daha iyi anlamak için cinsiyete göre ayrıştırılmış verilerin toplanmasının ve cinsiyete duyarlı araştırmalar yürütülmesinin önemini kabul etmektedir. Bu kanıta dayalı karar verme ve politika geliştirme konusunda bilgi sağlamaya yardımcı olur.

9. Birleşmiş Milletler Çölleşme ile Mücadele Sözleşmesi

1994'te kabul edilen ve arazi bozulmasıyla mücadele etmek için uluslararası olarak kabul edilmiş tek yasal bağlayıcı belge olan Birleşmiş Milletler Çölleşmeyle Mücadele Sözleşmesi, toplumsal cinsiyeti öne çıkaran ve kadınların kırsal bölgelerde oynadığı rolü tanıyan bir yaklaşımı benimsemektedir. Bu sözleşme, kadınların ve erkeklerin süreçlere eşit katılımını teşvik etmekte ve çölleşmeyle mücadele ve kuraklığın etkilerini hafifletme çabalarına tam katılımın önemini vurgulamaktadır (UNCCD, 1994).

Ulusal eylem planlarının hazırlanmasıyla ilgili düzenlemeler içeren sözleşmenin 10. maddesi, özellikle toplumsal cinsiyet eşitliğine vurgu yapmaktadır. Bu eylem planlarının amaçları arasında, çölleşmeye katkıda bulunan faktörleri belirlemek ve çölleşmeyle mücadele etmek ve kuraklığın etkilerini azaltmak için gerekli pratik önlemleri

belirlemek bulunmaktadır (UNCCD, 1994, Article 10. National Action Programmes). Ayrıca, ulusal eylem programlarının, hükümetin, yerel toplulukların ve arazi kullanıcılarının rollerini belirtmesi, kaynakları belirlemesi ve politika planlama ve karar alma süreçlerine kadın ve erkeklerin eşit katılımını sağlaması gerektiği belirtilmektedir. Bu çerçevede, sivil toplum kuruluşlarının, yerel nüfusun ve kaynak kullanıcılarının politika oluşturma süreçlerine etkin katılımı teşvik edilmekte ve ulusal eylem programlarının uygulanması ve gözden geçirilmesi süreçlerine dahil olmaları öngörülmektedir.

Ulusal Eylem Planları;

2. Ulusal eylem programları hükümetin yerel toplulukların ve arazi kullanıcılarının rollerini belirleyecek, mevcut ve gereken kaynakları belirtecektir. Bu programlar, diğer hususların yanı sıra:

- a) Çölleşmeyle mücadele ve kuraklığın etkilerini hafifletmeye yönelik uzun dönemli stratejileri içerecek, uygulamaya ağırlık verecek ve sürdürülebilir kalkınmaya yönelik uzun dönemli stratejileri içerecek, uygulamaya ağırlık verecek ve sürdürülebilir kalkınmaya yönelik ulusal politikalarla entegre edilecek;
- b) değişen koşulları yanıtlayacak düzeltmelere izin verecek ve yerel düzeyde farklı sosyo-ekonomik, biyolojik ve jeofiziksel koşullarla başa çıkabilecek kadar esnek olacak;
- c) henüz bozulmamış veya çok az bozulmuş arazilerde koruyucu önlemlerin uygulanmasına özel bir özen gösterecek;
- d) ulusal klimatolojik, meteorolojik ve hidrolojik imkanları ve kuraklığa ilişkin erken uyarı imkanlarını güçlendirecek;
- e) verici topluluk, her düzeyde hükümetler, yerel halk ve topluluk grupları arasında ortaklık ruhu içinde iş birliği ve koordinasyonu geliştiren politikaları destekleyecek kurumsal çerçeveleri güçlendirecek ve yerel halkın gereken bilgi ve teknolojiye erişimini kolaylaştıracak;
- f) sivil toplum kuruluşlarının ve kadınlı erkekli tüm yerel halkın, özellikle de çiftçi ve hayvancılar ile onları temsil eden örgütler olmak üzere kaynakların kullanıcılarının, ulusal eylem programlarına ilişkin politika planlama, karar verme, uygulama ve gözden geçirme süreçlerine yerel, ulusal ve bölgesel düzeylerde etkin bir biçimde katılımını sağlayacak;
- g) uygulamaya ilişkin düzenli izleme ve gelişme raporları isteyeceklerdir.

Bu madde, arazi bozulmasıyla ve tarımsal üretimde azalma ile sonuçlanabilecek diğer sorunlarla mücadelede, kadınların tarım ve gıda üretimindeki önemli rollerini dikkate alır. Diğer yandan mevcut toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri ve ataerkil toplum yapısı

nedeniyle kadınlar çölleşmenin neden olduğu olumsuz sonuçlardan çevresel zorluklardan daha derin bir şekilde etkilenmektedir.

Madde, bu nedenle, çölleşme ve arazi bozulmasıyla mücadele ederken toplumsal cinsiyete ilişkin konuların dikkate alınmasına ve bunların ulusal planlara entegre edilmesine öncelik vermektedir. Bu planlar, kadınların etkilenme şekillerini ve ihtiyaçlarını anlamak için toplumsal cinsiyet perspektifinden yaklaşılmasını önerir. Ayrıca, söz konusu planların hazırlanmasında, kadın ve erkek uzmanların toplumsal cinsiyet sorunları üzerine çalışmalarına ve deneyimlerine dayanması üzerinde önemle durulur. Bu şekilde, çölleşme ve arazi bozulmasına karşı etkili mücadele stratejileri geliştirmek için toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve kadınların katılımının artırılması hedeflenir.

Birleşmiş Milletler Çölleşmeyle Mücadele Sözleşmesinin 2018-2030 Stratejik Çerçeve Belgesi, kadınların, kız çocuklarının ve gençlerin güçlendirilmesini özellikle vurgulamaktadır. Bu belge, Sözleşmenin uygulanması ve Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarına (SKA) ulaşılması için bu kesimlerin katkısının önemini özellikle belirtmektedir. Taraflara, etkilenen alanlarda planlama, karar verme ve uygulama süreçlerinde kadınların, kız çocuklarının ve gençlerin tam ve etkin katılımını sağlamaları önerilmektedir. Ayrıca, özellikle sivil toplum gibi tüm paydaşların, planlama, karar alma ve uygulama süreçlerine etkin bir şekilde katılmasına vurgu yapılmıştır. Bu yaklaşımın, Sözleşmenin hedeflerine ve sürdürülebilir kalkınma çabalarına daha etkili bir şekilde ulaşılmasına yardımcı olması beklenmektedir.

10. Kyoto Protokolü

Küresel iklim değişikliğini hafifletmeyi amaçlayan bir diğer uluslararası anlaşma olan Kyoto Protokolü öncelikle sera gazı emisyonlarının azaltılmasına odaklanmıştır. Protokolün kendisi cinsiyetle ilgili konuları açıkça ele almamaktadır. İklim değişikliğinin olumsuz etkileri ve bunları hafifletmeye yönelik çabalarda kadınların önemi cinsiyet göz ardı edilmiştir. Ancak, Kyoto Protokolü tarafından oluşturulan ve esneklik mekanizmalarından birisi olan Temiz Kalkınma Mekanizması'nda (Clean Development Mechanism/CDM) kadınların rolünün etkili olacağı, ağaçlandırma, atık yönetimi ve karbon tutumu yöntemlerinin, kırsal kesimdeki kadınlar tarafından daha iyi şekilde yönetilebileceği belirtilmiştir. Kyoto Protokolü ile kurulan mekanizmanın gelişmekte olan ülkelerde sera gazı emisyonlarını azaltan projeleri desteklemek ve gelişmekte olan ev sahibi ülkelere sürdürülebilir kalkınma sağlamalarında yardımcı olmak gibi ikili bir hedefi vardır. Temiz Kalkınma Mekanizması, emisyonları azaltma için maliyet etkin fırsatları belirleme ve finanse etme konusunda oldukça etkili olmuştur. Ancak,

sürdürülebilir kalkınma yerine emisyon azaltmaya öncelik verdiği için geniş çapta eleştirilmiştir. Temiz Kalkınma Mekanizması içerisinde yer alan önermelerden ilki, ulusal sürdürülebilir kalkınma kriterlerine cinsiyetle ilgili endişelerin dahil edilmesi ile mevcut ve önerilen tüm Temiz Kalkınma Mekanizması projeleri için cinsiyet analizlerinin zorunlu hale getirilmesidir. Proje paydaşlarıyla danışma gereksinimlerinin güçlendirilmesi, yerel halkla duyurusu yaygın bir şekilde yapılmış toplantıların gerçekleştirilmesi, olası cinsiyet etkilerinin düşünülmesi ve kadınların özel çabalarla dahil edilmesi, hedefler arasında yer almaktadır. Ayrıca, sivil toplum kuruluşlarından temsilcilerin paydaş danışma toplantılarına katılmasının sağlanması ve cinsiyete duyarlı bir perspektifin ulusal ve uluslararası düzeyde proje onay süreçlerine dahil edilmesi için savunuculuk yapılması; alttan yukarıya doğru geliştirilen topluluk temelli projelere odaklanmanın artırılması ve temel kadın gruplarının ve toplum kalkınma kuruluşlarının kapasitelerinin artırılması amaçlanmıştır (UNDP, 2010b). Henüz Kyoto Protokolü ile kurulan mekanizmalar ve onların etkileri hakkında kapsamlı bir toplumsal cinsiyet analizi gerçekleştirilmiş değildir. Dolayısıyla Temiz Kalkınma Mekanizmasının de toplumsal cinsiyet etkileri, ancak sınırlı birkaç gözleme dayanarak değerlendirilebilir. Temiz Kalkınma Mekanizması projeleri yeni bir proje kategorisini temsil etmez. Temiz Kalkınma Mekanizması, hemen hemen her türlü proje için yeni ve ek finansmandan yararlanmaya yönelik yeni bir finansman aracıdır. Yeterli miktarda doğrulanabilir veri üretebilecek proje faaliyeti güvenilir bir temele göre emisyon azaltımları sağlar ve sürdürülebilir kalkınma faydaları sağlar. Enerji, tarım ve ormancılık gibi birçok potansiyel Temiz Kalkınma Mekanizması sektöründe cinsiyetin, proje yatırımlarının karar alıcıları, sağlayıcıları, yararlanıcıları, kullanıcıları ve kaybedenleri açısından temel bir belirleyici olabileceğine dair çok sayıda kanıt bulunmaktadır. Bu nedenle, mevcut sektörel toplumsal cinsiyet etkisi çalışmaları aynı zamanda o sektördeki Temiz Kalkınma Mekanizması projeleri için de geçerlidir (Ministry for Foreign Affairs of Finland, 2010, s.16). Sonuç olarak, Temiz Kalkınma Mekanizması, toplumsal cinsiyet açısından nötr bir yaklaşım değildir. Bunun yerine cinsiyet gözetken ve toplumsal cinsiyet eşitliğine dayanan bir yaklaşımla sürdürülebilir kalkınma hedeflerini teşvik etme konusunda önemli potansiyele sahip bir mekanizmadır.

Kadınların, taban hareketlerinden müzakerelere uzanan yelpazede iklim değişikliği girişimlerine katılımı, iklim eyleminin kapsayıcı, adil ve etkili olmasını sağlamak açısından çok önemlidir. Kadınlar, iklim değişikliğinin yol açtığı çok yönlü zorlukların üstesinden gelmek için gerekli olan benzersiz bakış açılarını, bilgileri ve becerileri masaya taşımak için fırsat elde etmektedirler. Özellikle Küresel Güney'deki kadınların iklim krizinden orantısız şekilde daha çok etkilendikleri düşünüldüğünde, bu konuda yapılan müzakerelerde kadınların dahil edilmemesi yaratacağı sorunlar açıktır. Öncelikli

hedef müzakerelerde kadınların niteliksel ve niceliksel olarak temsil edilmesi olmalıdır. Kyoto Protokolü’nün hazırlık süreçleri de dahil olmak üzere müzakere süreçlerinde, katılımcıların cinsiyet dengesi açısından önceki dönemlere göre tutarlılık gösterdiği görülmüştür. Bu tutarlılık kendisini hem hükümet hem de Sivil Toplum Kuruluşları’nı (STK) kapsayacak şekilde taraflar arasında oluşan iletişim ağı sayesinde bir "iklim ailesi" hissinin oluşması şeklinde göstermiştir. Aynı zamanda Küresel Kuzey’deki kadın gruplarının o zamana kadar iklim konusuna ya da müzakerelerine yeterince dahil olmadıkları, eğer harekete geçilirse kadınların katılımı ile gelişmiş ülkelerin üzerinde iklim krizini önleyecek politikaların geliştirilmesi ve önlem alınmasının sağlanması adına baskı kurulabileceği görülmüştür. Kyoto Protokolü ile kadınlar genellikle kendi topluluklarının karar alma pozisyonlarında az temsil edilmiş olsalar da ağ oluşturma ve kişisel iletişim becerilerine, uzun vadeli düşünme ve planlama yeteneklerine dayanarak iklim koruma konusunda güçlü ve olumlu bir rota çizebildiklerini göstermişlerdir (Villagrasa, 2002, s.43).

11. Paris İklim Anlaşması

Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi kapsamında 2015 tarihinde kabul edilen Paris Anlaşması, cinsiyet eşitliğinin ve iklim eylemlerinde kadınların güçlenmesinin önemini kabul eder. Anlaşma metninde cinsiyet eşitliğinden açıkça bahsedilmese de iklim değişikliğine uyum ve azaltım çabalarında cinsiyete duyarlı yaklaşımların gerekliliği kabul edilmektedir. Paris Anlaşması ile tarafların iklim krizine karşı önlem alırken toplumsal cinsiyet eşitliği unsurunu dikkate almaları gerektiğine vurgu yapılmıştır. Paris Anlaşması’nın önemli olmasının diğer nedeni iklim değişikliği ve toplumsal cinsiyet arasındaki bağlantının uluslararası bir anlaşma düzeyinde ilk kez kabul edilmesi olmuştur. 2015’te yaşanan bu gelişme sayesinde, toplumsal cinsiyet eşitliği, iklim politikaları ve sürdürülebilir kalkınmaya alanında dönüm noktası olacak şekilde gündeme gelmiştir.

Paris Anlaşması’nın önsözü ekonomik ve çevresel değişimlerin sosyal açıdan adil bir şekilde gerçekleştirilmesini ve sürdürülebilir kalkınmaya katkıda bulunacak ve toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlayacak şekilde insana yaraşır iş ve kaliteli işlerin yaratılması ihtiyacını kabul etmektedir;

"İklim değişikliğinin insanlık için ortak bir endişe olduğunu kabul eden Taraflar, iklim değişikliğiyle mücadelede harekete geçerken, insan hakları, sağlık hakkı, yerli halkların, yerel toplulukların, göçmenlerin, çocukların, engelli bireylerin ve dezavantajlı durumdaki insanların hakları, kalkınma hakkı, cinsiyet eşitliği, kadınların güçlendirilmesi ve kuşaklar arası adalet de dahil olmak üzere,

ilgili yükümlülüklerini saygı göstermek, teşvik etmek ve dikkate almak zorundadır" (The Paris Agreement, 2016).

Madde 7- Adaptasyon:

Bu madde, uyum kapasitesinin artırılmasının, dayanıklılığın güçlendirilmesinin ve iklim değişikliğine karşı hassasiyetin azaltılmasının önemini vurgulamaktadır. Uyum eylemlerinin cinsiyete duyarlı bir şekilde uygulanması, iklim etkilerinden çoğunlukla orantısız bir şekilde etkilenen kadınların özel ihtiyaçlarının ve önceliklerinin ele alınmasına yardımcı olmayı amaçlamaktadır.

Madde 11- Kapasite Geliştirme:

Paris Anlaşması kapsamındaki kapasite geliştirme çabaları, gelişmekte olan ülkelerin iklime dayanıklılıklarını artırmaları ve iklim eylemlerini uygulamaları konusunda desteklemeyi amaçlamaktadır. Kadınların kapasite geliştirme girişimlerine katılımının ve liderliğinin sağlanması, daha etkili ve sürdürülebilir sonuçlara katkı sağlayabilir nitelikte olduğunu kabul etmektedir.

Madde 12- Eğitim ve Öğretim:

Eğitim ve öğretim, iklim değişikliğine karşı dayanıklılığın geliştirilmesinde ve sürdürülebilir kalkınmanın ilerletilmesinde çok önemli bir rol oynamaktadır. Eğitim ve öğretim programlarında cinsiyet eşitliğinin teşvik edilmesi, kadınların ve kız çocuklarının iklim eylemi ve karar alma süreçlerine daha aktif katılımlarını güçlendirebilir bakış açısıyla hareket eden bir maddedir.

Madde 13- Kayıp ve Hasar:

İklim değişikliğiyle bağlantılı kayıp ve hasarlar, öncelikle aşırı hava olaylarının ve yavaş başlayan olayların etkilerini ele almaya odaklanmaktadır. Ancak toplumsal cinsiyete duyarlı önlemlerin önemini vurgulamayı ihmal etmemekte, dolaylı olarak savunmasızlığı gidermeye ve dayanıklılığı artırmaya yönelik yaklaşımlarla kayıp ve hasarın toplumsal cinsiyete dayalı boyutlarını kabul etmektedir.

Ayrıca Paris Anlaşması, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi süreci bağlamında toplumsal cinsiyet perspektifinin önemini kabul etmektedir. Tarafları, ulusal delegasyonlar ve karar alma süreçleri de dahil olmak üzere toplumsal cinsiyet dengesini sağlamaya çağırmakta ve kadınların, iklimle ilgili faaliyetlere tam katılımını teşvik etmektedir. Paris Anlaşması, iklim politikalarını ve önlemlerini şekillendirmede kadınların tam, eşit ve etkili katılımı için üye devletlerin ulusal hükümetlerine güçlü bir yetki vermekte; aynı zamanda Sözleşme ve Paris Anlaşması kapsamındaki çalışmalara cinsiyet perspektifinin sistematik olarak entegrasyonu için zemin sunmaktadır. Birleşmiş Milletler Kadın Birimi (UN Women) ve iklim değişikliği politikalarında cinsiyetin

anaakımlaştırılmasını savunan tüm taraftarlar için, Paris Anlaşması'ndaki tarafların iklim değişikliği ile mücadelede cinsiyet eşitliği ve kadınların güçlenmesi konularındaki yükümlülüklerini teşvik etme ve dikkate alma taahhüdü, bir nevi harekete geçme çağrısı olarak görülmelidir. Paris Anlaşması ayrıca iklim değişikliğinin etkilerini azaltmak, iklim değişikliğine uyum sağlamak ve sera gazı emisyonlarını düşürmek amacıyla yapılan çeşitli faaliyetler ve politikalarının sürdürülebilir kalkınmanın sosyal, ekonomik ve çevresel boyutlarından ayrı olmayan, birbirine bağlı ve birbirini etkileyen bileşenler olduğunu vurgulamaktadır. Paris İklim Anlaşması, paydaşların ve taraf ülkelerin bir araya gelerek, cinsiyet eşitliğinin ve kadınların güçlenmesinin, iklim değişikliğinde azaltma, uyum, finansman, teknoloji ve kapasite oluşturma süreçleri üzerindeki etkisini daha iyi anlamalarına olanak sunmuştur. Kadın müzakerecilerin kapasiteleri, müzakere edilen sonuçlarda fark yaratmak için güçlendirilmiş, bilgi kaynakları oluşturulmuş ve cinsiyet duyarlı iklim değişikliği konusunda herkesin erişimine açık bir çevrimiçi platform geliştirilmiştir. Taraflar, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi sekreteryası, UN Women gibi BM sistemi kuruluşları, Yeşil İklim Fonu (Green Climate Fund/GCF) ve Küresel Çevre Fonu (Global Environment Facility/GEF) gibi finansal mekanizmalar ile kadın örgütleri liderliğinde, iklim değişikliği tartışma ve politikalarına, cinsiyet eşitliği ve kadınların güçlenmesinin daha güçlü bir şekilde entegrasyonu için birlikte çalışmışlardır (UN Women, 2016).

İklim krizinin hastalıklarla ve çeşitli sağlık sorunlarıyla, gıda güvensizliğiyle, yerinden edilmelerle, geçim kaynağı kayıplarıyla da yakından ilintili olduğu artık yadsınamaz bir gerçekliktir. Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli de dahil olmak üzere yapılan tüm çalışmalarda elde edilen bulgular, iklim krizinin bu olası etkilerinin kadınlar ve kız çocukları üzerinde olumsuz ve orantısız etkilerini ortaya koymaktadır. İklim kriziyle birlikte ortaya çıkan afetler, toplumsal cinsiyete dayalı şiddeti daha da tetiklemekte, özellikle kırsal bölgelerdeki yerli kadınlar, kentsel gecekondu bölgelerinde yaşayan kadınlar ve engelli kadınlar iklim krizinin yarattığı ayrımcılık biçimleriyle dramatik bir şekilde yüzleşmektedirler. Paris İklim Anlaşması ile tüm bu sorunların farkındalığı ışığında iklim eylemi ve sürdürülebilir kalkınma konusunda gerçek anlamda dönüştürücü bir gündeme ulaşılması sağlanmıştır. Anlaşmanın tarafları, küresel ısınmayı durdurmak ve sera gazı emisyonlarını azaltmak için kararlı adımlar atmayı taahhüt ederken, toplumsal cinsiyet eşitliği ve iklim değişikliğiyle mücadelede kadınların ve kız çocuklarının güçlenmesini de teşvik etmektedirler. Bu taahhüt iklim değişikliğiyle mücadelenin sadece gelecek nesiller için gezegeni kurtarmakla ilgili bir mesele olmaması gerektiğini, aynı zamanda şu anda ve gelecekte kadınlar ve kız çocukları için eşitlikçi bir gezegen yaratma mücadelesi olması gerektiği anlamına gelmektedir. Aynı zamanda bu taahhüt, tüm Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları kapsamında ilerleme

sağlamak için toplumsal cinsiyet eşitliği sağlanarak tüm kadınların ve kız çocuklarının güçlendirilmesine yönelik Sürdürülebilir Kalkınma Amacı 5'in (SKA 5) başarılmasına hayati bir katkı yapar, İklim değişikliği ve etkileri ile mücadele etme konusu da (SKA 13) dahil olmak üzere tüm SKA'larda ilerlemenin sağlanmasını destekler ve pekiştirir niteliktedir.

Paris Anlaşması'nın taraf devletleri, iklim eylemlerinin toplumsal cinsiyete duyarlı olması, insan haklarını teşvik etmesi ve kadınların güçlenmesi hususlarında, oluşturdukları bir çalışma programı ile vaatlerini eyleme dönüştürme konusunda niyetlerini ortaya koymuşlardır. Çalışma programı ile taraf devletler toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifini anaakıma taşımaya ve azaltma, uyum, finansman, kapasite oluşturma, teknoloji geliştirme gibi tüm çalışma alanlarında toplumsal cinsiyete duyarlı iklim politikasını yürütmeye yönelik somut adımlar atmayı taahhüt etmektedirler. Ayrıca, toplumsal cinsiyet dengesinin gerçekleştirilmesi ve kadınların iklim değişikliği sürecine katılımını artırmaya yönelik önlemler aldıkları ve Yeşil İklim Fonu ve Küresel Çevre Fonu gibi finansal mekanizmalardan düzenli raporlama yapılmasını talep ederek hesap verebilirliği artırmayı amaçladıkları görülmektedir. Tüm bu adımların başarılı şekilde uygulanması için kaynağa ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak kadınlar tarafından yürütülen veya faydalanıcıları kadınlar olan programlara iklim finansmanına erişim hala nadirdir (Puri, 2016).

B. Tematik Alanla İlgili Bölgesel Sözleşmeler

İklim değişikliği ve toplumsal cinsiyet bağlamında küresel sözleşmeler kadar bölgesel sözleşmeler de önemli bir rol oynamaktadır. Bölgesel sözleşmeler, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ya da Paris Anlaşması gibi küresel sözleşmeleri tamamlayan, hedeflerini destekleyen ve güçlendiren bölgesel düzeyde önlemler uygulanmasını sağlamaktadır. Bu bölümde bölgesel anlaşmaların iklim değişikliği ve toplumsal cinsiyet bağlamında nasıl ele alındığına yer verilecektir.

1. Avrupa Sosyal Şartı

Avrupa Sosyal Şartı, 1961’de Avrupa Konseyi tarafından kabul edilmiştir ve ekonomik ve sosyal hakları ele alan bağlayıcı sözleşmedir. 1996 yılında yeniden düzenlenmiştir. Şart, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ne sivil ve siyasi haklarla ilgili bir karşılık olarak temel sosyal ve ekonomik hakları garanti etmekte; istihdam, konut, sağlık, eğitim, sosyal koruma ve refah gibi günlük yaşamla ilgili birçok insan hakkını güvence altına almaktadır. Ayrıca yaşlılar, çocuklar, engelliler ve göçmenler gibi savunmasız toplumsal kesimlerin korunmasına özel önem vermekte; yukarıda bahsedilen hakların ayrımcılık yapılmaksızın sağlanması gerektiğini vurgulamaktadır (Council of Europe, 2024).

Avrupa Sosyal Şartı, Avrupa Birliği hukuku için bir referans oluşturmuştur. Nitekim AB Temel Haklar Şartı’ndaki çoğu sosyal hak, bu Şart’ın ilgili maddelerine dayanmaktadır. Bu nedenle, Avrupa Sosyal Şart’ı, Avrupa’nın Sosyal Anayasası olarak görülmekte ve kıtanın insan hakları mimarisinin vazgeçilmez bir parçasını temsil etmektedir.

Avrupa Sosyal Şartı’nın 11’inci maddesi sağlıklı bir çevreye sahip olma hakkını sağlık hakkının bir parçası olarak güvence altına almaktadır. Bu, öncelikle çevre politikası ilkelerinde, ihtiyatlılık ilkesine saygı gösterilmesini gerektirir. Örneğin, bir bilimsel değerlendirme, insan sağlığı üzerindeki olası tehlikeli etkilere ilişkin endişe duymak için makul nedenlerin bulunduğunu gösterdiğinde, taraf Devlet, Sözleşmenin 11’inci maddesinde öngörülen yüksek düzeyde korumayla tutarlı ihtiyati tedbirler almalıdır. Bu bağlamda taraf devletler, kapsamlı bir çevre mevzuatı geliştirmek ve bunları düzenli olarak güncellemek; yerel düzeyde hava kirliliğini önlemek ve küresel ölçekte azaltılmasına yardımcı olmak için ekipmanın değiştirilmesi (mevcut endüstriyel, ticari veya evsel ekipmanların, daha az kirlilik üreten ve daha verimli çalışan yenileriyle değiştirilmesi) emisyonlar için eşik değerlerin getirilmesi ve hava kalitesinin ölçülmesi gibi özel adımlar atmakla yükümlüdürler. Ayrıca caydırıcı nitelikte ve kirletici emisyon seviyeleri üzerinde doğrudan etkiye sahip olacak şekilde belirlenmiş önlemleri içeren

çevre standartlarının ve kurallarının, uygun denetleyici mekanizmalar yoluyla, etkili ve verimli bir şekilde uygulanmasını sağlamakla görevlidirler.

Şart’a ilişkin uygulamaların hem hukuk hem de uygulama açısından uygunluğu, Avrupa Sosyal Haklar Komitesi’ne iki yılda bir sunulan raporlar aracılığı ile izlenmektedir. Madde 11’e göre, Komite sadece hava ve su kirliliği ile konuları değil aynı zamanda asbest veya nükleer tehlikelerle ilgili riskler gibi konuları da incelemektedir. Bakanlar Komitesi, 2022 yılında, üye devletleri, temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevre hakkını insan hakkı olarak ulusal düzeyde tanımayı aktif olarak düşünmeye çağıran tarihi bir Tavsiye kabul etmiştir. Şartın 11’inci maddesi uyarınca SKA 13’ün hedeflenmesini amaçlanmaktadır. Avrupa Sosyal Şartı, doğrudan iklim değişikliği veya iklim değişikliği bağlamında cinsiyet eşitliğini ele almamasına karşın, eşitlik ve ayrımcılık yasağı ilgili hükümleri, iklim değişikliği politikaları ve bunların kadınlar üzerindeki etkileri açısından dolaylı olarak uygulanabilir niteliktedir.

2. Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı (AYYÖŞ)

Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı, Avrupa Konseyi tarafından 1985 yılında kabul edilen, yerel yönetimlerin öz yönetim hakkını tanıyan ve yerel yönetimlerin işleyişi için prensipleri belirleyen bir antlaşmadır. Bu Şart, doğrudan iklim değişikliğiyle ilgilenmemekle birlikte, prensip ve hükümleri yerel yönetimlerin iklim değişikliğine yanıt vermesinde önemli rol oynayabilecek niteliktedir. Yerel yönetimlerin güçlenmesiyle, temel seviyede daha etkili ve duyarlı iklim eylemi⁴ sağlanabilir. Şart, vatandaş katılımının ve toplumun yerel karar alma süreçlerindeki önemini vurgular. Bu, iklim değişikliğinin etkilerini azaltmaya yönelik girişimlerde halkın farkındalığını ve desteğini artırmakta etkili olabilir. Ayrıca yerel bilgi ve uzmanlığı kullanarak iklim kaynaklı tehditleri etkili bir şekilde ele almada faydalı olabilir. Yerel özyönetim, yerel kaynakların, doğal kaynakların ve altyapının yönetimini içerir. Yerel yönetimlerin çalışmaları, arazi kullanımı, ulaşım sistemleri, enerji altyapısı ve atık yönetimi gibi iklim değişikliği azaltma ve uyum çabalarıyla ilgili olanları da içinde barındırır. Şart, yerel yönetimler arasında iş birliği ve dayanışmayı teşvik eder, bunlar arasında belediyeler arası ortaklıklar ve bölgesel ağlar bulunur. Bu durum, iklim değişikliği ile mücadelede en iyi uygulamaların paylaşılmasını, kaynakların bir araya getirilmesini ve idari sınırları

⁴ İklim eylemi, iklim değişikliği ile mücadele etmek ve küresel ısınmanın olumsuz etkilerini azaltmak amacıyla yapılan her türlü çaba ve faaliyeti ifade eder. Genellikle iklim eylemi, bireylerin, toplumların, şirketlerin, devletlerin ve uluslararası topluluğun çeşitli düzeylerdeki çabalarını kapsar (Bkz: <https://www.kureselamaclar.org/amaclar/iklim-eylemi/>).

aşan iklim konularında ortak hareket edilmesini sağlayabilir. Genel olarak, AYYÖŞ doğrudan iklim değişikliğini ele almasa da yerel özerklik kavramı üzerinden, toplum katılımı ve merkezi yönetim gibi prensipleri yoluyla, iklim değişikliğinin yol açtığı zorluklarla etkili bir şekilde başa çıkmaya yönelik daha dayanıklı ve sürdürülebilir toplulukların oluşturulmasına katkıda bulunabilir.

Postdam Deklarasyonu

Potsdam'da gerçekleştirilen "Bölgesel ve Yerel Düzeyde İklim Eylemi: İnsan Haklarını Korumaya Katkı" konferansının ardından Avrupa Yerel Yönetim Şartı Üye Devletlerin Yükümlülüklerinin ve Taahhütlerinin Yerine Getirilmesi Komitesi (İzleme Komitesi) tarafından "Potsdam Deklarasyonu: Temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevreye ortak taahhüt" imzalanmıştır. Potsdam Deklarasyonu, temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevrenin teşvik edilmesine yönelik ortak bir taahhüt bildirisi. Bu bildiri, çevresel zorluklarla mücadele ve sürdürülebilirliği teşvik etmek için iş birliğinin önemini vurgular. Çevre koruması ve sürdürülebilir kalkınmayı gerçekleştirmeyi amaçlayan taahhütler, hedefler ve stratejiler içerir. Belgede, kirlilik, iklim değişikliği ve biyolojik çeşitlilik kaybı olarak kategorize edilen üçlü gezegen krizinin, insan haklarına olan olumsuz etkilerinden duyulan endişeden ve bu zorluklardan etkilenen nüfuslar için özellikle yıkıcı sonuçlarının olduğundan bahsedilmiştir. Özellikle gelecek kuşaklar için duyulan kaygı vurgulanmış ve uluslararası sözleşmeler ve antlaşmalarda belirlenen hedefler doğrultusunda (2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi ve Paris Anlaşması vb.), her düzeyde yönetimde küresel tepkinin güçlendirilmesinin amaçlandığının altı çizilmiştir. Belgede toplumsal cinsiyet duyarlı özel bir açıklamaya yer verilmemiştir (Potsdam Declaration, 2023, CG/MON12prov).

3. Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı

Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı (Banjul Şartı), daha sonra Afrika Birliği (African Union) adını alacak olan Afrika Birliği Örgütü'ne (Organisation of African Unity /OAU) üye ülkeler tarafından 1981 yılında kabul edilen bölgesel bir insan hakları anlaşmasıdır. Şart, çeşitli medeni, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel hakların yanı sıra kolektif hakların ana hatlarını çizer. Bunun yanı sıra söz konusu hakların taraf devletlerce tanınmasının teşviki ve korunmasına yönelik mekanizmalar oluşturmaktadır.

Afrika Şartı'nın temel hükümleri, eşitlik, ayrımcılık yapmama, ifade, toplanma ve örgütlenme özgürlüğü ile yönetime katılma ve adil yargılanma hakkını da içermektedir.

Aynı zamanda çalışma, eğitim, sağlık ve kapsayıcı bir çevre hakkını da tanımaktadır. Bunlara ek olarak, kendi kaderini tayin hakkı ve kalkınma hakkı çerçevesinde halkların kollektif haklarını vurgulamaktadır. Genel olarak, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı, Afrika kıtasında insan haklarının geliştirilmesinde önemli bir rol oynamakta ve tüm birey ve topluluklar için adaleti, onuru ve eşitliği teşvik eden bir çerçeve görevi görmektedir (OAU, 1981).

Afrika Birliği, uluslararası ve ulusal iklim değişikliği hukuku ve politikasındaki cinsiyet eşitliği ile ilgili boşlukları gidermede oldukça duyarlı hükümlere sahiptir. Afrika İnsan ve Hakların Hakları Şartı'nın maddelerinde de açıkça iklim değişikliği kavramı yer almıyor. Buna karşın içinde yer alan bazı maddeler, iklim krizi kaynaklı yaşanması muhtemel sorunlara ilişkin haklar bağlamında değerlendirilebilir.

Madde 13- Ayrımcılık Yasağı:

Afrika İnsan ve Hakların Hakları Şartı'nın 13'üncü maddesi cinsiyet, ırk, etnik grup, dil, din, siyasi ve milli görüş, sosyal sınıf gibi hiçbir konuma dayalı ayırım yapılmaksızın tanınan ve güvence altına alınan haklara ve özgürlüklere olanak tanır niteliktedir. Aynı zamanda, kadınların hakları ve özgürlükleri ile ilgili hükümler kadınların bilgiye erişim haklarını ve genel olarak kapsayıcı bir çevreye⁵ sahip olma hakkını da içermektedir.

Madde 14- Mülkiyet Hakkı:

Bu madde ile mülkiyet hakkı güvence altına alınmakta ve hakkın yalnızca kamu ihtiyacı veya toplumun genel yararı doğrultusunda ve ilgili yasaların hükümlerine uygun olarak kısıtlanabilir veya ortadan kaldırılabilir olduğuna hükmedilmektedir. Madde ile temel mülkiyet hakkı kabul edilse de iklim değişikliğini doğrudan ele almamaktadır. Ancak iklim değişikliğinin yarattığı olumsuz etkilerin, özellikle de iklimle ilgili olaylar nedeniyle çevresel bozulma, afetler veya yerinden edilme durumlarında, barınma hakkına ve mülkiyet hakkına doğrudan zarar vermesi muhtemeldir.

Madde 20- Kendi Kaderini Tayin Etme Hakkı:

Madde, "Bütün halklar var olma hakkına sahiptir ve kendi kendilerine hükmetme hakları vazgeçilmez ve tartışılmazdır. Siyasi statülerini serbestçe belirleyeceklerdir ve ekonomik ve sosyal kalkınmalarını özgürce seçtikleri politika doğrultusunda sürdürecektir. Sömürge altında veya baskı altında olan halklar, uluslararası toplum tarafından tanınan herhangi bir yola başvurmak suretiyle kendilerini tahakkümden kurtarmaları hakkına sahip olacaktır" hükmüne yer vermektedir. İklim değişikliğinden açıkça bahsetmese de

⁵ Kapsayıcı çevre terimi, çeşitli toplumsal grupların ve bireylerin eşit ve adil şekilde çevresel kaynaklardan yararlanmasını ve çevresel karar alma süreçlerine katılımını vurgular. Bu kavram, çevresel adaleti ve toplumsal cinsiyet eşitliğini içeren bir yaklaşımı ifade eder.

kendi kaderini tayin etme hakkı ve özgürlük mücadelesi hakkı, iklim adaleti ve toplulukların çevrelerini ve geçim kaynaklarını iklim değişikliğinin etkilerinden koruma hakları bağlamında yorumlanabilir. İklim değişikliğinin olumsuz sonuçları kaçınılmaz olarak bireyleri yerinden edecek, dolayısıyla kendi kültürlerini yaşatma, ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmaya özgürce katılma yeteneklerini sınırlayacaktır. İklim değişikliğinin kendi kaderini tayin hakkı üzerindeki etkileri dünyadaki tüm grupları ilgilendirse de özellikle Gelişmekte Olan Küçük Ada Devletleri (Small Island Developing States/SIDS) ve Yerli halklar dahil olmak üzere belirli grupların daha fazla risk altında olduğu bir gerçektir.

Madde 22- Kalkınma Hakkı:

Afrika İnsan ve Halklarının Hakları Şartı'nın 22'nci maddesi, ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınma hakkına odaklanmaktadır. Maddeye göre;

"Tüm halklar, özgürlük ve kimliklerine saygı gösterilerek ve insanlığın ortak mirasından eşit şekilde yararlanma hakkıyla, ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınma hakkına sahip olacaklardır. Devletler, bireysel olarak veya kolektif olarak, gelişme hakkının kullanılmasını sağlamaya yükümlüdürler. Devletler, Birleşmiş Milletler Şartı ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ne uygun olarak, bağımsızlıklarını ve birliğini güçlendirmeyi amaçlayan ve devletler arasında eşitlik, adalet ve barışçıl bir birliktelik üzerine kurulu uluslararası ilişkileri teşvik edecek politikaları oluşturma ve uygulama görevi bulunmaktadır".

Bu madde, tüm halkların ekonomik, sosyal ve kültürel bağlamda kalkınmasının öneminin altını çizmekte; özgürlüklerini, kimliklerini ve insanlığın ortak mirasına eşit erişimlerini sağlamayı da güvence altına almaktadır. Ayrıca, devletlere gelişmeyi kolaylaştırmak ve teşvik etmekle birlikte uluslararası ilişkilerde eşitlik, adalet ve barışçıl bir birlikteliği sürdürme görevi yüklemektedir.

Bu maddeyle belirlenen prensipler, iklim değişikliğinin bireyler ve topluluklar üzerinde ekonomik, sosyal ve kültürel haklarına olumsuz etkileriyle ilgili olarak ele alınabilir. İklim değişikliği genellikle ekonomik kalkınma, sosyal refah ve kültürel koruma ile ilgili mevcut zorlukları daha da kötüleştirilmektedir. Kalkınma hakkını tanıyan ve eşitlik ve adalet temelinde uluslararası ilişkileri teşvik etmenin önemini vurgulayan 22'nci madde, iklim değişikliği etkileriyle başa çıkmak için bir çerçeve sunabilecek niteliktedir. Bu çerçeve, özellikle iklimle ilgili risklere en fazla maruz kalan bireyler ve topluluklar olmak üzere, tüm bireylerin ve toplulukların refahına öncelik verir. İklim değişikliğini azaltma ve uyum sağlama çabaları, sürdürülebilir kalkınma prensipleriyle insan haklarına saygılı ve onlarla uyumlu olmalıdır, çünkü bunlar ilgili maddede yer alan prensiplere dayanmaktadır.

4. Afrika İnsan ve Halklarına Hakları Şartı'na Ek Afrika Kadın Hakları Protokolü (Maputo Protokolü)

İklim krizinin çevre üzerinde uzun vadeli sonuçları bulunduğu ve bunun da insan haklarından yararlanmayı ciddi şekilde güçleştirdiği bilinmektedir. Afrika, iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinden en çok etkilenecek kıtalardan birisidir. Afrika kıtasında artan sıcak hava dalgaları, sel ve kuraklık gibi aşırı iklim olayları, kişilerin yaşam hakkı başta olmak üzere, gıda, barınma ve su haklarını da tehdit etmektedir. Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli tarafından yayımlanan 2022 tarihli 6’ncı Değerlendirme Raporu Afrika’da, 1961 yılından bu yana tarımsal verimlilik artışının diğer bölgelere kıyasla %34 daha az olduğunu gösteriyor. Yani, iklim değişikliği etkisi altındaki bölgelerde tarımsal üretkenlik artış hızı diğer bölgelere göre daha düşük seyretmektedir. Gelecekteki ısınmanın, büyüme mevsimlerini kısaltarak ve su stresini⁶ artırarak Afrika’daki gıda sistemlerini olumsuz etkileyecek olduğuna dikkat çekilmiştir. Aynı raporda, 2 °C’nin üzerindeki küresel ısınmanın, Afrika’nın büyük bölümünde temel mahsullerde 2005 rekoltesine kıyasla verimde düşüslere yol açacağı öngörülmektedir. İklim değişikliği Afrika deniz ve tatlı su balıkçılığı için önemli bir tehdit oluşturmaktadır ve 1,7 °C’lik küresel ısınma balık hasadının azalmasına neden olmaktadır. Yüzyılın ortasına kadar Afrika’da yaklaşık 70 milyon insan demir eksikliğine, 188 milyona kadar A vitamini eksikliğine maruz kalacak ve 285 milyon kişi B12 vitamini ve omega-3 yağ asitlerinden mahrum bırakılabilecek olduğuna değinilmiştir (IPCC, 2022).

Aşırı iklim olaylarına eşit şekilde maruz kalmalarına karşın kadınlar, kaynaklara ve karar alma süreçlerine erişimde yaşadıkları eşitsizlikler ve özellikle kırsal alanda erkeklere oranla yoksulluğa daha yatkın olmalarından dolayı iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine karşı daha kırılgan hale gelmektedirler. Bu noktada Afrika gibi aşırı iklim olaylarına karşı savunmasız olan ülkelerde yaşayan kadınların da insan haklarını yasal düzlemde korumanın zorlukları aynı oranda artmaktadır. Maputo Protokolü, Afrika’da kadın haklarını teşvik etme ve koruma konusunda özel bir düzenlemedir. Maputo Protokolü, 2(1) numaralı maddesinde, tüm devlet taraflarının uygun yasal, kurumsal ve diğer önlemleri alarak kadınlara yönelik tüm ayrımcılık biçimleriyle mücadele etmelerini zorunlu kılar. Protokol, taraf devletleri "politika kararlarında, yasal düzenlemelerde, kalkınma planlarında, programlarda ve faaliyetlerde ve yaşamın diğer alanlarında

⁶ Su stresi bir bölgede veya bir toplumda, su kaynaklarının sürdürülebilir şekilde yönetilememesi sonucu ortaya çıkan durumu ifade etmek için kullanılan bir kavramdır. Su kaynaklarının mevcut kullanım oranının, suyun yenilenebilir hızından daha hızlı tükenmesi veya kirlenmesi durumunda ortaya çıkar. Bu durum, suyun yeterli miktarda temiz ve erişilebilir olmadığı, su kaynaklarının verimli bir şekilde kullanılmadığı veya yönetilmediği durumları kapsar (Bkz:

<https://www.eea.europa.eu/help/glossary/eea-glossary/water-stress>).

toplumsal cinsiyet perspektifini entegre etmeye" yükümlü kılar. Ayrıca, taraf devlet kendi yargı alanlarında kadınlara yönelik ayrımcılığı ortadan kaldırmaya zorunlu kılar.

Protokolün 18(2a) numaralı maddesinde, tarafların kadınların "çevrenin planlanması, yönetilmesi ve korunması ile doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımında, her düzeyde daha fazla katılımını sağlamak için uygun önlemleri alması gerektiğini" öngörmektedir. Bu madde çevresel karar alma sürecinde katılım hakkı ile birlikte uygulandığında, toplumsal cinsiyet uçurumunu kapatmaya ve iklim eylemi bağlamında kadınların haklarını korumaya yardımcı olabilecek niteliktedir.

Ek olarak, Maputo Protokolü'nün 19'uncu maddesi, kadınların sürdürülebilir kalkınma hakkına sahip olduğunu belirtmektedir. Dolayısı ile taraf devletleri, kadınların kalkınma planlama faaliyetlerindeki ihtiyaçlarını dikkate almaya; kadınların kaynaklara erişimi ve kontrolünü arttırmaya ve mülkiyet haklarını korumaya; ayrıca kırsal ve kentsel alanlarda kadınların krediye, eğitime, beceri geliştirme ve uzmanlık hizmetlerine erişimini güçlendirmeye yükümlü kılmaktadır. Bu, taraf devletlerin, belirli iklim değişikliği politikalarının tasarlanması ve uygulanması sırasında söz konusu politika ve uygulamaların kadınlar üzerindeki etkisinin gözetmeleri gerektiği anlamına gelir.

Toplumsal cinsiyete duyarlı ve eşitliğe dayalı uyum yaklaşımları, Afrika'da su, sağlık, gıda sistemleri ve geçim kaynakları da dahil olmak üzere birçok sektörde dışlanmış grupların kırılganlığını azaltabilir. Afrika'da cinsiyet eşitliği, kadın hakları ve iklim değişikliği alanında Afrika Birliği'nin yasal düzenlemeleri ve politikalarıyla sağlanan ilerlemeye rağmen, sosyokültürel etkenler ve dini inançlar gibi derin ve köklü güçlükler mevcuttur ve güçlükler, kadınların ekonomik ve enerji kaynaklarına erişimi önünde engel oluşturmayı sürdürmektedir.

C. Normların Belirlenmesi

Katılım Hakkı:

Birleşmiş Milletler, Derin Yoksulluk ve İnsan Hakları Özel Raporu’nda belirtildiği gibi, katılım başlı başına temel bir insan hakkıdır ve diğer insan haklarının gerçekleşmesi ve bunlardan yararlanılması için bir önkoşul veya katalizör görevi görmektedir (A/HRC/23/36, s. 1). Etkin hak temelli iklim eylemi katılımcı ve şeffaf süreçler gerektirir.

Katılım temel insan hakları belgeleri tarafından güvence altına alınan bir hak alanı olması nedeniyle iklim değişikliği ile ilişkili tüm süreçlerde gözetilmesi gereken temeldir. Çünkü katılım, farklı grupların ilgi ihtiyaç ve deneyimleri ile iklim değişikliğini etkileme ve ondan etkilenme konusundaki farklılaşan konumları ile sürece dahil olmalarını sağlayan temel bir araçtır. Dolayısıyla eşitliğin, güçlü ve etkin politikalar üretmenin ve uygulamalar ortaya koymanın, toplumsal cinsiyet eşitliği hedefini gözetmenin de aracıdır.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme gibi bir dizi insan hakları belgesi, özellikle savunmasız durumdaki kişi, grup ve halkların katılım ve bilgiye erişim haklarını korur. Örneğin, Birleşmiş Milletler Yerli Halkların Hakları Bildirgesi’nin 18’inci maddesi şöyle diyor: "Yerli halklar, kendi haklarını etkileyecek konularda karar alma süreçlerine, kendileri tarafından seçilen temsilciler aracılığıyla katılma hakkına sahiptir."

"Kendi yöntemlerine uygun olarak hareket etme ve kendi yerli karar alma kurumlarını sürdürme ve geliştirme" benzer şekilde, uluslararası çevre hukuku kapsamında, Rio Çevre ve Kalkınma Bildirgesi başta olmak üzere politika belgelerinde çevresel bağlamda katılımı ve bilgiye erişimi güvence altına alır. 1992 yılında Rio de Janeiro’da düzenlenen Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı’nda (United Nations Conference on Environment and Development/UNCED) devletler, toplumlar ve insanlar arasında adil bir küresel ortaklık kurmaya çabası sergilenmiştir. Ayrıca kadınların çevre yönetimi ve çevrenin korunmasındaki hayati rolü vurgulanmış, tam katılımlarının, sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak için zorunlu olduğu kabul edilmiştir (İlke 20). Paris Anlaşması’nın 12’nci maddesi, tarafların halkın katılımını ve bilgiye erişimi artırmak için iş birliği yapma yükümlülüğüne özellikle vurgu yapmaktadır.

BM’nin kadınların insan haklarının korunmasına ilişkin düzenlemeleri uzun bir geçmişe sahiptir. Kadınların hak arayışları zaman içinde değişmiş ve adaletsizlik bağlamında yeni

ayrımcılık türleri ortaya çıkmıştır. Çevresel adaletsizliğin en yoğun yaşandığı iklim değişikliği sorunu, kadınların bu hak arayışlarına yeni boyutlar eklemiştir. İklim kriziyle birlikte ortaya çıkan iklim adaleti bağlamında toplumsal cinsiyet eşitliği arayışı, BM İnsan Hakları Konseyi tarafından 5 Temmuz 2017’de "İnsan Hakları ve İklim Değişikliği" kararıyla kabul edilmiştir. Bu karar, kadınların iklim krizinden daha fazla etkilendiğini kabul etmekte ve aynı zamanda kadınların iklim politikalarına aktif olarak katılımını teşvik etmektedir.

Devletler, bu karar ışığında, kadınların iklim değişikliği yanıtlarına⁷ katılımlarını güçlendirecek politikaları güçlendirmeli ve uygulamalarını teşvik etmelidirler. İnsan haklarına ve iklim değişikliğine ilişkin alınan kapsamlı kararlardan bir diğeri, iklim değişikliğinin olumsuz sonuçlarıyla mücadelenin acil önem taşıtığının altını çizmekte ve bu aciliyeti kadın hakları bağlamında ele almaktadır (OHCHR, 2018, A/HRC/38/4).

Kalkınma Hakkı:

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 1986’da kabul edilen Kalkınma Hakkı Beyannamesi, insanların ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi kalkınmada etkin katılımını ve bu süreçten yararlanma hakkını tanıyan önemli bir uluslararası belgedir. Bu beyanname, toplumsal refah, sosyal adalet ve eşitlik gibi kavramları vurgulayarak, bütüncül bir kalkınma yaklaşımını teşvik etmeyi amaçlar.

Temel prensiplerinden biri, bireylerin ve toplulukların gelişim sürecine aktif katılımını vurgulamaktır. Bu prensip, karar alma süreçlerinde adil ve anlamlı bir katılım hakkının önemini belirtir. Aynı zamanda, ırk, etnik köken, cinsiyet veya sosyo-ekonomik durum gibi herhangi bir ayırım gözetmeksizin eşit fırsatlara sahip olmanın gerekliliğini ifade eder. Beyanname, gelir, servet, kaynaklara erişim ve fırsatlar gibi eşitsizliklerin azaltılmasını ve sosyal adaletin sağlanmasını teşvik eder. Ayrıca, dayanışma ve uluslararası iş birliği yoluyla adil bir küresel ekonomik sistem oluşturmayı amaçlar.

Bununla birlikte, ayrımcılığın ve marjinalleştirmenin toplumsal, ekonomik ve çevresel ilerlemede engel olduğunu vurgulayarak, ırk, etnik köken, cinsiyet, engellilik, yaş veya diğer temellere dayalı ayrımcılığın önüne geçilmesi gerektiğini belirtir. Ayrıca, sürdürülebilir kalkınmanın önemini vurgulayarak, gelecek nesillerin ihtiyaçlarını

⁷ İklim değişikliği yanıtı, sera gazı emisyonlarını azaltmak ve toplulukların iklim değişikliğinin etkilerine uyum sağlamalarına yardımcı olmak için gerekli stratejileri içerir. Bu yanıtlar, iklim değişikliğinin etkilerini azaltmak, bu etkilerle başa çıkmak ve gelecekteki değişikliklere uyum sağlamak amacıyla uygulanır. İklim değişikliği yanıtı hem bireysel düzeyde hem de toplumsal, ulusal ve uluslararası düzeyde olabilir.

karşılayabilme yeteneklerini koruyarak doğal çevrenin ve biyoçeşitliliğin korunmasının önemini kabul eder. Burada bahsedilen gelişim, insanların yaşam kalitesini artırmayı, adil ve eşit fırsatlar sunmayı ve çevresel sürdürülebilirliği sağlamayı hedefleyen toplumsal, ekonomik ve çevresel ilerlemeyi kapsayan sürdürülebilir ve kapsayıcı bir kalkınma modelidir.

Sonuç olarak, Kalkınma Hakkı Beyannamesi, uluslararası toplumun, insan haklarını, sosyal adaleti ve herkes için eşitlikçi kalkınmayı teşvik etme konusundaki taahhüdünü yeniden hatırlatır. Bu belge, hükümetlerin, uluslararası kuruluşların ve sivil toplumun, kalkınma hakkını, geniş insan hakları gündeminin ayrılmaz bir parçası olarak ilerletmek için bir yol haritası sunar.

İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (İHYK), köylülerin ve kırsal alanda çalışanların temel kalkınma haklarını da bir insan hakkı olarak kabul etmiştir. 2018’de yayımlanan A/HRC/WG.15/5/3 sayılı Kararda, köylü kadınların ve kırsalda yaşayan diğer kadınların, ailelerin ekonomik olarak hayatta kalmalarında önemli bir rollerinin bulunduğu; ücretsiz olarak yaptıkları da dâhil olmak üzere yaptıkları işlerin, kırsal ve ulusal ekonomiye önemli katkıda bulunduğu vurgulanmıştır. Buna karşın, kadınların çalıştıkları sürelerinin ve emeklerinin görmezden gelinerek mülkiyet haklarının reddedildiği, arazi, toprağa erişim, finansal hizmetler ve bilgiye erişim konularında çeşitli şekillerde tezahür eden ayrımcılığa maruz kaldıkları belirtilmiştir.

İnsan Onuruna Saygı:

İnsan onuruna saygı, her bireye adil, eşit ve saygılı davranılmasını ve onurlu bir hayat yaşama fırsatı tanınmasını gerektirir. Sağlıklı bir çevre, insanların fiziksel, zihinsel ve duygusal olarak gelişmesi için gerekli koşulları sağlar. Bu nedenle insan onurunu korumanın temel unsurlarındandır. Ancak iklim değişikliği hem insan onuru hem de çevre sağlığı açısından önemli bir tehdit oluşturmaktadır. İklim değişikliği karşısında insan onuruna saygı göstermek, bunun etkilerini azaltmak, değişikliklere uyum sağlamak ve başta en savunmasız olanlar olmak üzere tüm bireylerin başa çıkmak için ihtiyaç duydukları kaynaklara ve desteğe sahip olmalarını sağlamak için acil eyleme geçmeyi gerektirir. Bu, sürdürülebilir kalkınma uygulamalarını teşvik etmeyi, yenilenebilir enerji kaynaklarına geçişi, iklimle ilgili tehlikelere karşı dayanıklılığı artırmayı ve iklim değişikliğinin temel nedenlerini ele almak için uluslararası iş birliğini teşvik etmeyi içerir. Dahası, iklim değişikliğiyle mücadele sadece bir çevre yönetimi meselesi değil, aynı zamanda her bireyin doğuştan gelen değerinin ve onurlu bir yaşam hakkının tanınmasından kaynaklanan ahlaki bir zorunluluktur.

İnsan onuruna saygı, çeşitli uluslararası belge ve anlaşmalarda yer alan temel bir ilkedir. Bu belgeler, tüm bireylerin doğuştan gelen değerini ve eşitliğini kabul etmekte ve yaşamın her alanında insan onurunun desteklenmesinin önemini vurgulamaktadır. İHEB, insanlık ailesinin tüm üyelerinin doğuştan gelen onurunun ve eşit ve devredilemez haklarının tanınmasının, özgürlüğün, adaletin temeli olduğunu ilan eder. İHEB, evrensel olarak korunması ve saygı duyulması gereken kapsamlı bir insan hakları çerçevesi ortaya koymaktadır. Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi, kişinin yaşam, özgürlük ve güvenlik haklarını onaylar ve işkenceyi, köleliği, keyfi tutuklamayı ve çeşitli gerekçelere dayalı ayrımcılığı yasaklar. Sivil ve siyasi hakların temel taşı olarak insan onuru ilkesinin altını çizer. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi, herkesin gıda, giyim, barınma ve sağlık hizmetleri de dahil olmak üzere yeterli yaşam standardına sahip olma hakkını tanır. İnsan onurunun korunmasında sosyal ve ekonomik hakların önemini vurgular. CEDAW, kadın ve erkeğin eşit haklarını tanımakta ve yaşamın her alanında kadınlara karşı ayrımcılığın ortadan kaldırılmasını öngörür. Kadınların onuruna saygı gösterilmesinin ve topluma tam ve eşit katılımlarının sağlanmasının önemi vurgular.

Bu uluslararası belgeler, dünya çapında insan onurunun geliştirilmesi ve korunması konusunda hükümetler, kuruluşlar ve bireyler için yol gösterici ilkeler olarak hizmet etmektedir. İnsan hakları ihlallerini ele almak, sosyal adaleti teşvik etmek ve tüm bireylerin onuruna saygı kültürünü geliştirmek için bir çerçeve sağlarlar.

İnsana yaraşır bir çevrede yaşama hakkı “Onurlu ve refah dolu bir yaşama izin veren kaliteli bir çevrede özgürlük, eşitlik ve yeterli yaşam koşullarına sahip olma temel hakkı.” olarak ilk kez 1972 yılında, Stockholm’de düzenlenen BM İnsan Çevresi Konferansında vurgulanmıştır. 2022’de Birleşmiş Milletler, Genel Kurul tarafından temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevrenin bir insan hakkı olduğu ifade edilmesi bu bağlamda tarihsel bir dönüm noktasıdır.⁸ Birleşmiş Milletler Kararı, üye ülkeler için bağlayıcı bir karar olması nedeniyle anlamlıdır. Sağlıklı bir çevrenin bir insan hakkı olarak ilan edilmesi, çevresel sürdürülebilirlik ile insan haklarının birbirine bağlılığının altını çizmektedir. Herkesin temiz havaya, suya ve içinde yaşayacağı, çalışacağı ve gelişeceği güvenli bir ortama erişimini sağlama konusunda üye ülkelerin taahhütte bulunacaklarını ve bu taahhüdü yerine getirme yönündeki niyetlerini açıkça ortaya koymaktadır.

⁸ bkz: <https://www.unep.org/news-and-stories/story/historic-move-un-declares-healthy-environment-human-right>

BM'nin bu hamlesi, gezegenimizi ve kaynaklarını mevcut ve gelecek nesiller için korumanın acil ihtiyaç olduğuna ilişkin farkındalığı yansıtıyor. Sağlıklı bir çevrenin bir insan hakkı olduğu beyanını toplumsal cinsiyet perspektifiyle birleştirmek, çevre sorunları ile toplumsal cinsiyet eşitliğinin kesişimselliğinin güçlü bir şekilde tanınmasıdır.

BM'nin bildirgesi, çevre haklarının toplumsal cinsiyet boyutunu açıkça kabul etmektedir ve çevre politikaları ile uygulamalarında toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin ele alınmasının önemini vurgulamaktadır. Ayrıca, çevrenin korunması ve sürdürülebilir kalkınmaya yönelik kapsayıcı ve toplumsal cinsiyete duyarlı yaklaşımlara duyulan ihtiyacı belirtmektedir. Bu tarihi hamle, çevresel adalet ve cinsiyet eşitliğinin birbirine bağlı hedefler olarak daha adil ve sürdürülebilir bir gelecek inşa etmek için teşvik edilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

1970'ler boyunca, sağlıklı bir çevre hakkı ulusal Anayasalarda, örneğin Portekiz (1976), İspanya (1978), Peru (1979), mevzuat ve politika belgelerinde yer almaya başladı. Bu hak, bölgesel düzeyde ise Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı'na (1981), Amerika İnsan Hakları Sözleşmesi'nin San Salvador Protokolü'ne (1988), Bilgiye Erişim Sözleşmesi'ne, Kararlara Kamu Katılımı'na dahil edilmiştir. Çevresel Konularda Adaletin Sağlanması ve Adalet Erişim (Aarhus Sözleşmesi (1998), Arap İnsan Hakları Şartı (2004), ASEAN İnsan Hakları Bildirgesi (2012) ve Bilgiye Erişim, Kamu Katılımı ve Adaletle İlişkin Bölgesel Anlaşma Diğerlerinin yanı sıra Latin Amerika ve Karayipler'deki Çevresel Konular (Escazú Anlaşması (2018)) ile de tanınmaktadır (UNDP, 2023, s. 8).

Eşitlik / Toplumsal Cinsiyet Eşitliği:

Eşitlik, toplumsal cinsiyet eşitliği de dahil olmak üzere, insan haklarının en temel unsurudur. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi de dahil olmak üzere hem temel insan hakları belgelerinden hem de tematik alana ilişkin belgelerde yer bulur. Bu çerçevede içinde tüm insanların, cinsiyet, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği fark etmeksizin iklim değişikliği ile ilgili politika ve uygulamalardaki tüm süreçlerde eşit şekilde gözetilmesi gerekir. Bu da toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadınların güçlenmesi perspektifinin bir ana norm olarak korunması gerektiği vurgulamaktadır.

Toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadının güçlendirilmesi ve kadın haklarına yönelik çalışmalar, özellikle afetlerle ilgili çabalarda kadınların etkin bir şekilde yetkilendirilmesini, toplumsal cinsiyet perspektifinin ilgili politikaların oluşturulmasında, değerlendirilmesinde ve izlenmesinde dikkate alınmasını talep etmektedir. Kadınların iklim değişikliği kaynaklı afetlerden daha yoğun şekilde etkilenmeleri, toplumsal

cinsiyet eşitsizliğinin yol açtığı dezavantajlardan kaynaklanmaktadır. Bu eşitsizlik kadınların afet yönetimine katılımı ve karar alma süreçlerinde geri planda kalmalarına da sebep olmaktadır.

Brezilya’nın Rio de Janeiro kentinde Haziran 2012’de gerçekleşen BM Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı’nın sonuç belgesi “İstediğimiz Gelecek- The Future We Want” (Rio +20) hukukun üstünlüğünün, toplumsal cinsiyet eşitliğinin, kadınların güçlendirilmesinin ve kalkınmaya yönelik adil ve demokratik toplumlar oluşmasının gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Ayrıca, 22 Nisan 2009, "Pekin Gündemi: Cinsiyete Duyarlı Afet Risklerini Azaltma Konusunda Küresel Eylem Belgesi" ve 4 Mart 2011 tarihli ve 55/1 sayılı “Cinsiyet eşitliğini korumak ve kadınların iklim değişikliği politika stratejilerinde güçlendirilmesini teşvik etmek” başlıklı BM Komisyon Kararı da afet durumlarında toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamanın gerekliliğine vurgu yapmaktadır.

Kadının Statüsü Komisyonu’nun (Commission on the Status of Women/CSW) 2005 yılındaki 49’uncu oturumunda tsunami de dahil olmak üzere iklim değişikliği kaynaklı afetlerle ilgili bir kararı kabul edilmiştir. Bu karar, hükümetleri afetlere hazırlık ve afetlere müdahaleye yönelik planlamalarının tüm aşamalarına toplumsal cinsiyet perspektiflerini entegre etmeye ve kadınların aktif ve eşit bir rol oynamasını sağlamaya teşvik etmektedir. Kadınları ve kız çocuklarını afetler bağlamında cinsel sömürü, istismar ve diğer şiddet türlerinden korumak için toplumsal cinsiyete duyarlı davranış kurallarının geliştirilmesi ve uygulanması da dahil olmak üzere gerekli önlemlerin alınmasını ve uygun önem ve özenin gösterilmesi güçlü bir şekilde talep edilmiştir.

Ayrımcılık Yasağı:

CEDAW Kadınlara Karşı Hertürlü Ayrımcılığı Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi temel insan hakları sözleşmelerinden birisidir. Sözleşmenin 1’inci maddesi cinsiyete dayalı ayrımcılığı şu şekilde tanımlamaktadır:

"Kadınların medeni durumlarına bakılmaksızın ve kadın ile erkek eşitliğine dayalı olarak politik, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni veya diğer alanlardaki insan hakları ve temel özgürlüklerinin tanınmasını, kullanılmasını ve bunlardan yararlanılmasını engelleyen veya ortadan kaldıran veya bunu amaçlayan ve cinsiyete bağlı olarak yapılan herhangi bir ayırım, mahrumiyet veya kısıtlama"

Bu tanım, iklim değişikliği ile ilişkili tüm adımlarda da gözetilmesi gereken temel bir norm olarak kabul edilmelidir. Buna iklim politikalarının hazırlanması, iklim değişikliğine ilişkin haklardan eşit yararlanma, iklim değişikliğinin yarattığı sorunlarla mücadele,

cinsiyete dayalı ayırım gözetmeksizin hareket etme, örneğin su ve sanitasyon hizmetlerine erişimde cinsiyete dayalı farklılaşan ihtiyaçları göz önünde bulundurarak ayrımcılığa neden olan sonuçları ile mücadele etme konularının tümü dahil edilmelidir. Bu noktada, doğrudan ve dolaylı ayrımcılık konularının nasıl ele alınması gerektiği ve bu normların nasıl genişletilmesi gerektiği, çoklu ayrımcılık bağlamında değerlendirilmelidir. Kadınların, iklime uyum politikalarının oluşturulması veya ilgili karar alma süreçlerinden yalnızca cinsiyetleri nedeniyle dışlanmaları doğrudan ayrımcılıktır. Dolaylı ayrımcılık ise, politikalar, uygulamalar veya normlar ilk bakışta tarafsız görünse de belirli grupları özellikleri nedeniyle orantısız şekilde dezavantajlı duruma düşürdüğünde ortaya çıkar.

İklim değişikliği nedeniyle yaşanan olumsuz etkileri azaltmak ve bu etkilerle başa çıkmak amacıyla alınan önlemler ve yapılan stratejik planlamalar eğer öncelikle erkek egemen endüstrilere fayda sağlıyorsa veya ötekileştirilmiş toplulukların özel ihtiyaçlarını ve hassasiyetlerini dikkate almıyorsa, dolaylı ayrımcılık ortaya çıkabilir.

Çoklu ayrımcılık ise bireylerin veya grupların cinsiyet, ırk, yaş, engellilik veya sosyoekonomik durum gibi birden fazla özelliğe dayalı olarak kesişen ayrımcılık biçimleriyle karşı karşıya kaldığı durumları ifade eder. Örneğin, etnik bir ağızlığa mensup kadınlar, cinsiyet ve ırk ayrımcılığının kesişmesi nedeniyle iklim değişikliğinin etkilerine karşı daha fazla kırılgan olabilirler. Ya da iklim krizi nedeniyle yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olan küçük ada devletlerinde yaşayan dezavantajlı bireyler çoklu ayrımcılığa maruz kalabilirler. Bir hükümetin iklim değişikliğinin etkilerini azaltmak için ağaçlandırma programı uyguladığı bir etkinliğe yalnızca kentsel alanlardan genç ve sağlıklı erkekler dahil edilirse kadınlara, yaşlı bireylere, engelli kişilere ve kırsal topluluklara karşı doğrudan ayrımcılık yapılmış olur. Ek olarak, eğer program istihdam fırsatları için şehir merkezlerine ulaşımı kolay karşılayabilen daha varlıklı bireylere daha fazla bir şekilde fayda sağlıyorsa, aynı zamanda ekonomik açıdan dezavantajlı gruplara karşı dolaylı olarak ayrımcılık sonucunu doğurabilir. Bu çeşitli ayrımcılık biçimlerinin tanınması ve ele alınması, iklim politikalarının ve eylemlerinin adil, kapsayıcı ve iklim değişikliğinden etkilenen tüm bireylerin ve toplulukların çeşitli ihtiyaçlarının ve kırılganlıklarının ele alınmasında etkili olmasını sağlamak için gereklidir.

BM'nin su ve sanitasyon hizmetlerine erişimi, temel bir insan hakkı olarak ele alması, bu hizmetlere herkesin eşit şekilde erişimini sağlanmasını amaçlar. Devletler, su ve temizlik hizmetlerini ayrımcılık yapmadan tüm vatandaşlara sunmayı taahhüt etmelidirler. Bu, özellikle kadınlar ve kız çocuklarının güvenli ve sağlıklı bir çevrede yaşama hakkını desteklemek açısından önemlidir. Kadınlar ve kız çocukları, özellikle su ve sanitasyon

hizmetlerine erişim konusunda dezavantajlı konumdadırlar. Çoğu zaman, kadınlar ailelerin su ihtiyaçlarını karşılamakla ve temizlik işlerini yapmaktan sorumlu tutulurlar. Bu da onların suya erişimindeki zorlukları artırır. Ayrıca, kadınlar ve kız çocukları menstrüasyon dönemlerinde hijyenik koşullara erişimde güçlük çekebilirler ve bu da sağlık risklerini artırabilir.

Sürdürülebilir, insan haklarına dayalı kalkınma:

CEDAW'ın ilk maddesinde “siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel, kişisel veya diğer alanlardaki kadın ve erkek eşitliğinin sağlanması” ifadesine yer verilerek cinsiyet eşitliğine vurgu yapılmıştır. Çünkü toplumsal cinsiyet eşitliği Birleşmiş Milletler tarafından bir insan hakları konusu olarak değerlendirilmekte ve cinsiyet temelli ayrımcılığa son verilmesi, insan merkezli sürdürülebilir kalkınmanın ön koşulu ve göstergesi olarak görülmektedir (UNEP, 2016, s. 4). Sürdürülebilir kalkınma, gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama yeteneğinden ödün vermeden, günümüzün ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlamaktadır. Herkes için eşitliği, sosyal adaleti ve insan haklarını teşvik ederek ekonomik, sosyal ve çevresel boyutları vurgular. İklim değişikliği, yoksulluğu, eşitsizliği ve çevresel bozulmayı artırarak sürdürülebilir kalkınma hedeflerine önemli bir tehdit oluşturuyor. Bu nedenle iklim değişikliğinin ele alınması, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması için hayati öneme sahiptir. BM, cinsiyet temelli ayrımcılığa son verilmesini, kadın ve kız çocuklarının eğitim, sağlık, iş olanakları ve siyasi/ekonomik temsil gibi alanlarda eşit fırsatlara erişimini sağlamayı hedefler. Bu, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve kadınların insan haklarına tam olarak saygı görmesi anlamına gelir. Eşitlik sağlandığında, toplumlar daha sürdürülebilir ekonomilere ve daha adil, dengeli bir yapıya doğru ilerleyebilir. Pekin Deklarasyonu’nda kadınlar ve erkekler arasındaki eşitliğin, insan hakları meselesi ve sosyal adaletin bir şartı olduğu vurgulanmaktadır. Cinsiyet eşitliği, aynı zamanda eşitlik, kalkınma ve barış için gerekli ve temel bir ön koşul olarak değerlendirilmektedir. Bu amaçla, küresel çapta kadınlar için on iki kritik endişe alanı belirlenmiş ve bu alanlarda hükümetler, uluslararası toplum, sivil toplum kuruluşları ve özel sektör stratejik harekete geçmeye davet edilmiştir. Bu bağlamda, toplumsal cinsiyet eşitliğinin göz önünde bulundurulduğu sürdürülebilir ve insan haklarına dayalı kalkınma, iklim değişikliği ile ilgili tüm sosyal adaletsizliklerin ortadan kaldırılmasını sağlayacak bir norm niteliğindedir.

Çevresel Adalet:

2012 Rio Deklarasyonu'nda ortaya konduğu gibi, sürdürülebilir kalkınma, ekonomik ve çevresel unsurların birleşimi olan yeşil büyümenin, insan haklarına dayalı bir yaklaşımla

desteklenen, ekonomik ve sosyal unsurların bağlantı noktası olan 'kapsayıcı büyümeyi' tamamlaması durumunda başarılabilir. Yerel düzeyde çevresel adalete ilişkin ilerlemenin ölçülmesinde temel eğilim, insanların çevre haklarını ifade eden ulusal çerçevelerin gelişmesi olmuştur. Örneğin, 1992'deki ilk Rio Zirvesi sırasında, yaklaşık 60 ülkenin çevreyle ilgili konularda anayasal hükümleri varken, 2012'deki Rio+20 Zirvesi'ne gelindiğinde bu sayı iki katından fazla artmıştır. Çevresel adaletsizlikten iklim adaletsizliğine giden süreçte ise Paris İklim Anlaşması kayıp/zarar mekanizmaları üzerinden iklim adaletini sağlama girişimlerinde bulunmaktadır.

D. Standartların, Ölçütlerin ve İyi Örneklerin Belirlenmesi

1. Standartlar

Bu bölümde uluslararası sözleşme ve belgelerin değerlendirmesi yapılarak iklim değişikliği, kırsal alanlar ve toplumsal cinsiyet bağlamında standartların belirlenmesi amaçlanmıştır. Bir önceki bölümde temel uluslararası belgelerden yola çıkarak iklim değişikliğine ilişkin politika ve uygulamalarda toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadınların güçlenmesi perspektifinin neden ve ne şekilde yer alması gerektiğini gösteren normatif çerçeve ele alındı. Bu bölümde ise söz konusu çerçeve içinde hareket eden bir iklim eyleminin nasıl mümkün olacağına dair yol gösterici bazı belgeler üzerinden değerlendirme yapılmıştır. Bu belgelerin, küresel ve bölgesel nitelikte üzerinde uzlaşılmış ve ortak bir yaklaşım olarak belirlenmiş eylem alanlarını anlamaya yardımcı olması beklenmektedir. Böylelikle iklim değişikliğine dair politikaların oluşturulması ve uygulanması süreçlerinde, proje ve eylemlerde özen gösterilmesi gereken adımlar konusundaki ortak anlayışın korunup korunmadığına dair izleme çalışmaları yapmak ve sorumluluk sahiplerine bu yöndeki görevlerini hatırlatabilmek için gereken bilgi dayanağına ulaşmak mümkün hale gelmektedir. Standartların belirlenmesinde yol gösterici olan her bir belgenin sonunda yer alan kutularda söz konusu belgede uygulamanın hangi niteliği ile ilişkili bir hedef ortaya konulduğu belirtilmektedir.

Pekin Eylem Platformu:

Pekin Eylem Platformu, toplumsal cinsiyet eşitliğinin gelişmesi ve kadınların güçlenmesine öncelikle eğitim, sağlık, ekonomi, siyaset, karar alma mekanizmalarına katılım, silahlı çatışmalar, insan hakları, medya gibi çeşitli alanlarda odaklanır. Pekin’de kadınlar ve erkekler arasındaki eşitliğin insan hakları meselesi ve sosyal adalet şartı olduğunun altı çizilirken, küresel çapta kadınlar için on iki kritik alan belirlenmiştir. İklim değişikliği bağlamı 12 kritik alandan biri olan çevre konusundaki eylem önerileri ile ele alınabilir.

Pekin Eylem Platformu’nun "Kadınlar ve Çevre" ile ilgili bölümünde, kadınların hem ekolojik hem de sürdürülebilir, sağlıklı üretim ve tüketim düzenleri ile doğal kaynak yönetimi konularında önemli roller oynadığı belirtilmiş; kadınların hakları ile çevresel sorunların kesişimi ve etkileşimi vurgulanmıştır. Pekin Eylem Platformu, toplumsal cinsiyetin tüm politika oluşturma ve uygulama alanlarında anaakımlaştırılmasına vurgu yapmıştır. Bu vurgu, ilerleyen yıllarda hem ulusal hem de uluslararası düzeyde iklim değişikliği strateji belgelerine de yansımıştır.

Pekin Eylem Platformu'nda özellikle kırsal alanda yaşayan kadınlar için çevresel bozulma ve yoksulluk arasındaki bağlantıya dikkat çekilmiştir. Belirlenen kritik alanlardan birisi “kadın ve yoksulluk”tur. Bu başlık altında kadın ve erkek arasındaki ekonomik eşitsizliğe vurgu yapılmıştır. Yoksulluğun kadınlaşması sürecinin yaşanmakta olduğu belirtilmiş ve yoksulluğun kadınlar açısından büyük bir yük oluşturduğu kabul edilmiştir⁹. Hükümetlerin yoksulluğun toplumsal cinsiyet boyutunun bulunduğunu kabul etmesi, Pekin Konferansı'nın önemli bir başarısı olarak kabul edilebilir. Özellikle kırsalda yaşayan kadınların ihtiyaçlarını karşılamak için yoksulluğun azaltılması politikalarına odaklanılmış ve yoksulluk tanımının sadece asgari temel ihtiyaçların karşılanamaması anlamına gelmediği vurgulanmıştır. Ayrıca, fırsatlara kolay erişememe, seçeneklerin sınırlı olması gibi durumların da dikkate alındığı geniş bir yoksulluk tanımı benimsenmiştir.

HEDEF: Kadınların çevre yönetiminde ve sürdürülebilir kalkınmada kritik rolünün tanınması, çevre konularıyla ilgili karar alma süreçlerinde, kadınların tüm düzeylerde tam katılımının sağlanması, kadınların çevre koruma, doğal kaynak yönetimi ve sürdürülebilir kalkınma alanındaki çabalarının desteklenmesi. Çevresel bozulmanın ve iklim değişikliğinin cinsiyet temelli etkilerinin ele alınması, kadınların çevresel felaketlere ve yerinden edilmeye karşı savunmasızlığının dikkate alınması, çevre politikalarına, programlara ve projelere toplumsal cinsiyet bakış açısının entegre edilmesi, böylece kadınlar ve erkeklerin eşit şekilde faydalanmasının sağlanması.

Milenyum Zirvesi ve Binyıl Kalkınma Hedefleri:

6-8 Eylül 2000 tarihlerinde, New York'ta gerçekleşen ve Birleşmiş Milletler üye devletlerinin liderlerinin katıldığı zirvenin ana amacı, küresel kalkınma hedefleri belirlemek ve yoksulluk, sağlık, eğitim ve çevre gibi konularda uluslararası iş birliğini güçlendirmektir. Milenyum Zirvesi'nin en önemli çıktılarından biri, Binyıl Kalkınma Hedefleri sekiz ana hedefin kabul edilmesiydi. Zirve, toplumsal cinsiyet eşitliğini ve kadınların yoksulluk, açlık ve hastalıklarla mücadelede etkin bir rol almasını vurgulayarak sürdürülebilir kalkınmanın teşvik edilmesini amaçlamıştır. Bu hedefleri desteklemek için 2015 yılına kadar gerçekleştirilmesi planlanan sekiz temel kalkınma

⁹ Yoksulluk ve mülkiyet ilişkisi ilk kez Kopenhag'da BM İkinci Dünya Kadın Konferansı'nda ele alınmıştır. Konferans sonucunda ortaya çıkan Eylem Planı'nda, kadınların “mülkiyet hakkı” ve “mülkiyet kontrolü” elde etmesi için güçlü ulusal tedbirlerin alınması ve yoksulluğun önlenmesi için bu konularda iyileştirmeler yapılması gerektiğine vurgu yapılmıştır. Yoksulluk İklim krizinin kadınlar üzerindeki olumsuz sonuçları ağırlaştırıcı bir etkide bulunur.

hedefi belirlenmiştir. Birleşmiş Milletler Milenyum Bildirgesi'nin kabul edilmesi, dünya genelinde kalkınma çabalarını koordine etmek ve odaklanmak için bir çerçeve oluşturmuştur. Kalkınma hedefleri, dünya liderlerini yoksulluğu azaltma, temel eğitimi sağlama, toplumsal cinsiyet eşitliğini geliştirme, çocuk sağlığını iyileştirme, HIV/AIDS ve diğer hastalıklarla mücadele etme gibi temel alanlarda harekete geçmeye teşvik etmiştir. Bu hedefler, uluslararası toplumu kapsamlı bir kalkınma programını desteklemeye çağırmış ve 2015 yılına kadar önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Çevresel konular, insanlığın refahı ve küresel iş birliği üzerine şekillenen zirvede, sadece “toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadınların yoksulluk, açlık ve hastalıklarla mücadelede etkin bir yol olarak güçlendirilmesinin sağlanması ve gerçekten sürdürülebilir olan kalkınmanın teşvik edilmesi” için temel bir standart belirlenmiştir. İklim krizi ve toplumsal cinsiyet bağlamında değerlendirildiğinde, sürdürülebilir kalkınmanın hedeflerini önceleyen iklim ve toplumsal cinsiyet ilişkisi açısından zayıf kalmış bir hedefler manzumesi niteliğindedir.

HEDEF: Aşırı yoksulluk ve açlığın ortadan kaldırılması

BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Taraflar Konferansı Kararlarında Toplumsal Cinsiyet ve İklim Değişikliği:

1995'te Berlin'de gerçekleştirilen ilk taraflar konferansında iklim değişikliği tartışmaları genellikle bilimsel, politik ve ekonomik boyutlarıyla ele alınmış; kadınlar ve iklim değişikliği arasındaki ilişki konusunda spesifik bir oturum veya gündem maddesine yer verilmemiştir. Ancak taraflar konferansına paralel gerçekleştirilen “Uluslararası Kadın Forumu” kadınlara kendi seslerini duyurabilecekleri bir platform sağlamış; deneyimlerini ve endişelerini paylaşmak, ortak eylem için bir araya gelmek ve feminist bir vizyon oluşturmak için fırsat sunmuştur. Bu Forum, kadınların güçlenmesini ve kendi haklarına sahip çıkmalarını teşvik etmek amacıyla düzenlenmiştir. Yapılan tartışmalarda, kadınların toplumsal yaşamın sürdürülmesinde kilit bir rol oynadıkları, özellikle gelişmekte olan ülkelerde gıda üretiminin büyük bölümünü gerçekleştirdikleri vurgulanmıştır. Raporda değinilen başka bir konu, kadınların dünya genelindeki ekonomik eşitsizlikle karşı karşıya olduğu ve toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılığın bir sonucu olarak ekonomik kaynaklara erişimlerinin kısıtlandığıdır. Bu bağlamda Konferansta, delegeler tarafından, günümüzde de geçerli olmaya devam eden beş maddelik kilit bir talep listesi oluşturulmuştur (The International Women's Forum, 1995).

HEDEFLER:

1. Gündem 21’in özellikle 24’üncü bölümü uluslararası iklim politikalarına entegre edilmesi sağlanmalıdır.
2. Kadınların politika ve uzmanlık düzeyinde karar alma süreçlerine katılımı artırılmalıdır.
3. İklim değişikliği ile ilgili politika oluşturma ve oluşturulan politikaların hayat geçirilmesinde kadınların fikirlerine başvurulmalıdır. Çevresel ve iklim etki değerlendirme planları, cinsiyete göre ayrıştırılmış verilere dayanarak yapılmalı ve araştırmalarla desteklenmelidir.
4. İklim değişikliğinden korunmak için sadece teknolojik yaklaşımların yeterli olmadığı göz önünde bulundurulmalıdır.
5. Kadınların örgütlenmesi ve deneyimlerini paylaşabilmesi için platformlar oluşturulmalı, kadın STK’ları için gerekli fonlar ayrılmalıdır.

Kasım 2001’de Marakeş’te düzenlenen COP 7’ye kadar iklim değişikliği müzakerelerinde kadınların katılımı düşük kalmıştır. İlk kez COP 7’de kadınların müzakerelere daha fazla katılımının sağlanması için çağrıda bulunulmuş; tarafların kadın temsilcilerinin katılımını arttırmaya yönelik bir karar taslağı kabul edilmiştir. Marakeş Kararları, toplumsal cinsiyete ilişkin konuların iklim müzakerelerinin bir parçası olarak görünür hale gelmesine ve öneminin artmasına yol açmıştır. Bu Kararlarla, kadınların ve erkeklerin iklim değişikliğiyle farklı şekillerde etkilendiği ve iklim eylemi çabalarında "EŞİT KATILIM"ın önemli olduğu kabul edilmiştir. Ayrıca, kadınların iklim politikalarının ve projelerinin tasarımında ve uygulanmasında daha aktif bir rol oynaması desteklenmiştir. (Decision 36/CP.7- Improving the participation of women in the representation of Parties in bodies established under the United Nations Framework Convention on Climate Change and the Kyoto Protocol of the Parties).

HEDEF: Marakeş Kararları

Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve Kyoto Protokolü kapsamında oluşturulan organlarda kadınlara aktif görev verilmesini ve cinsiyet dengesinin sağlanmasını hedefler. Bu kararlar, toplumsal cinsiyetle ilgili konuların iklim müzakerelerine dahil edilmesini teşvik eder ve cinsiyet eşitliği için daha fazla fırsat yaratmayı amaçlar. Bu nedenle Marakeş Kararları'nın hedefleri, "kadınların katılımının artırılması" ve "cinsiyet dengesinin sağlanması" şeklinde ifade edilir.

Yeni Delhi’de gerçekleşen COP 8’de toplumsal cinsiyet konularının ele alındığı ve tartışıldığı etkinlikte, özellikle yoksul kesimdeki kadınların iklim değişikliğine karşı son derece savunmasız oldukları ve adaptasyon yükünün büyük kısmını taşıdıkları

vurgulanmıştır. Kadınların özellikle Afrika ve Asya’da üstlendikleri tarım faaliyetleri nedeniyle ekstra zorluklar yaşadıkları, su temini sorunlarından etkilenecek öncelikli kesim oldukları belirtilmiştir. Ayrıca, kadınların adaptasyon ve uyum konularındaki bilgilerinden yararlanılması gerektiği vurgulanmıştır (ENDA ve IRAD, 2002).

Bu etkinlikte, iklim değişikliğinin çözümünde maliyetleri azaltmak için Kyoto Protokolü’nde kabul edilen Temiz Kalkınma Mekanizması’nda kadınların rolünün önemli olacağına dikkat çekilmiştir. Ağaçlandırma, atık yönetimi ve karbon tutumu gibi yöntemlerin kırsal kesimdeki kadınlar tarafından daha iyi şekilde yönetilebileceği belirtilmiştir. Temiz kalkınma projelerinde, teknoloji transferinde ve kapasite geliştirmede cinsiyetin kesinlikle ele alınması gerektiği vurgulanmıştır. Ancak bunlar bir öneri niteliğinde sunulmuş, hedef belirlenmemiştir.

COP 9 daha önceki toplantılardan farklı olarak ilk defa enerji ve toplumsal cinsiyet konusunu kapsamlı olarak ele almıştır. Toplumsal cinsiyete ilişkin konuların, enerji ve iklim politikasına dâhil edilmesinin gerekliliğinin ele alındığı toplantıda;

HEDEF: Enerji ve toplumsal cinsiyet konularının daha etkin bir şekilde desteklenebileceği hükümetler arası süreçlerin yaratılması; kadınların savunmasızlığı yerine adaptasyon uyum sürecinde katılımlarıyla elde edilecek faydalara odaklanılması; yereldeki kadınlara danışmak ve tecrübelerinden yararlanmak, çözümlerin sadece anlık enerji ihtiyacını karşılamakla kalmayıp sürdürülebilir olmasını da sağlamak.

COP 10 öncesinde, iklim değişikliği politikalarında toplumsal cinsiyet perspektifinden ele alınan konular genellikle ihmal edilmiştir. Ancak, bu toplantıda kadınların ve erkeklerin fiziksel ve biyolojik farklarının, iklim değişikliğine uyum politikalarında daha fazla dikkate alınması gerektiği üzerinde durulmuştur. Toplumsal cinsiyet meselesinin, iklim değişikliği uyum stratejilerinin belirlenmesinde daha belirgin bir şekilde gözetilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

HEDEF: Kadınların iklim değişikliğine karşı daha savunmasız oldukları gerçeğine dikkat edilerek, uyum politikalarının bu gerçeği göz önünde bulunduracak şekilde tasarlanması. Ayrıca, kadınlarla erkeklerin karşılaştıkları farklı GÜVENLİK AÇIKLARININ, toplumsal cinsiyet normlarına dayandığı konusunda hemfikir olunarak, toplumsal cinsiyet ve iklim değişikliği kesişiminde öncelikle müdahalelerin tasarlanması ve erişim için kullanılan araçlarda cinsiyet farklılıklarının dikkate alınması.

Montreal’de gerçekleşen COP 11’de iklim adaleti vurgusu yapılmış ve iklim adaletini sağlamada kadınların planlamaya ve karar alma süreçlerine tam katılımının önemi bir kez daha dile getirilmiştir. Toplumsal cinsiyete duyarlı uyum politikalarının tasarlanması, önlemlerin alınması ve bunların finanse edilmesi talepleri gündeme gelmiştir. Ancak toplumsal cinsiyete dair talepler alınan kararlara dâhil edilememiştir. Eğer söz konusu talepler kararlara dahil edilmiş olsaydı, gelecek dönemde azaltım, uyum ve temiz kalkınma mekanizmalarının etkili bir şekilde hayata geçirilmesi sağlanabilir ve toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifiyle daha kapsayıcı politikalar geliştirilebilirdi.

2007’de düzenlenen COP 13’te 2009’a kadar hazır hale gelmesi beklenen "Bali Eylem Planı ve Yol Haritası" kabul edilmiştir. Eylem Planı’nın bir uzantısı olan Ulusal Programlara Uygun Azaltım Eylemi (Nationally Appropriate Mitigation Action/NAMA) kabul edilmiş ve ulusal ekonomilerde düşük karbonlu büyümeyi teşvik eden bir dizi azaltım çabası tasarlanmıştır. Takip eden yıllarda NAMA belgelerinde "kadın" ve "cinsiyet" ifadelerine sıklıkla yer verilen ulusal eylem planlarına da rastlanmaktadır. Bali’de gerçekleşen toplantıda, toplumsal cinsiyet ve iklim değişikliği bağlamında atılan bir diğer önemli adım, GenderCC’nin kurulmasıdır.

İklim adaleti için küresel bir ittifak olan GenderCC tarafından BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi tarihinde ilk kez COP13/CMP3’te¹⁰ müzakere edilen konulara ilişkin kadın ve toplumsal cinsiyet perspektifini içeren pozisyon belgeleri hazırlanmıştır. İklim değişikliğinden en çok etkilenen kesim kadınlar olmasına karşın, kadınların aynı zamanda olumlu değişimin temel katalizörlerid olduğunun da altı çizilmiştir. Bali’de buluşan kadınlar gelecekteki iklim rejiminin baskın ekonomik faktörler yerine toplumsal cinsiyet eşitliği ve sürdürülebilirlik ilkeleri çerçevesinde tasarlanmasını talep etmişlerdir (GenderCC, 2007).

HEDEF: Bali Yol Haritası 'nın kadınlara yönelik kilometre taşları, hükümetlere şunları yapma çağrısında bulunmuştur: Büyüyen iklim krizinde toplumsal cinsiyet eşitliğinin hayati aciliyetinin farkına varılması ve iklim değişikliğine yönelik üst düzey destek yoluyla liderlik gösterilmesi, BMİDÇS ve ilgili süreçlerde toplumsal cinsiyet kaygılarının dikkate alınması ("toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması")

¹⁰ CMP (Conference of the Parties serving as the meeting of the Parties to the Kyoto Protocol) Sözleşmenin "Taraflar Konferansı" "Kyoto Protokolü Taraflar Toplantısı" olarak da işlev görmek ve "Kyoto Protokolü Taraflar Toplantısı" olarak adlandırılmaktadır. Sadece Protokol’e Taraf olan ülkelerin hükümet temsilcilerinin yer aldığı ve Protokol ile ilgili her türlü kararın tartışarak kabul edildiği karar organıdır (Bkz: <https://unfccc.int/process/bodies/supreme-bodies/conference-of-the-parties-serving-as-the-meeting-of-the-parties-to-the-kyoto-protocol-cmp>).

olarak da bilinir) ve BMİDÇS içerisinde bir “toplumsal cinsiyet izleme sistemi”nin kurulması. Belirli uyum ihtiyaçlarına odaklanarak ve planların geliştirilmesine kadınların katılımını sağlayarak cinsiyet unsurlarının, uyum planlarına ve araçlarına entegre edilmesi; sürdürülebilir ve adil finansman planlarına bağlı kalınması ve finansmanın tüm aşamalarında ve yönlerinde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması. Tüm bağış fonlarının %20’sinin kadınlara yönelik, kadınlar ve toplumsal cinsiyet uzmanları tarafından tasarlanıp uygulanan faaliyet ve projelere tahsis edilmesi. Piyasaya dayalı mekanizmalara yönelik çözümlere odaklanmanın ötesine geçilerek kadınların bilgi ve kapasitesinden tam olarak yararlanılması.

2009’da gerçekleşen COP 15’te önceki toplantılarda ele alınan toplumsal cinsiyet ve iklim değişikliği bağlantılarının yeterince ele alınmadığı görülmektedir. Toplantının sonucunda ortaya çıkan Kopenhag Mutabakatı (Copenhagen Accord) kapsamlı bir iklim değişikliği mücadele planı olmamış ve hayal kırıklığına neden olmuştur. Kopenhag Mutabakatında kadın ve iklime dair bir karara yer verilmemiştir. İklim değişikliğini en ağır şekilde hisseden kadınların müzakerelerde öncelikli sırada yer almadığını bir kez daha göstermiştir. Ancak 16’ncı Taraflar Konferansı’nda ortaya çıkan Cancun Anlaşmaları ile BMİDÇS çatısında emisyon oranlarını dünya genelinde azaltmak için ulusal planlarla desteklenen en büyük kolektif çabanın temelleri oluşturulmuştur. Cancun’da, İnsan Hakları Konseyi’nin ifadesiyle insan hakları ve iklim değişikliği arasındaki ilişkiyi tanımlayan bir rapor hazırlanmıştır. Raporda, tarafların iklim değişikliğiyle ilgili tüm eylemlerde insan haklarına saygı göstermeleri gerektiği vurgulanmıştır. Bu raporda, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi’nin kararına atıfta bulunularak, iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinin özellikle coğrafya, yaş, cinsiyet, yerli ve azınlık statüsünde bulunan savunmasız kesimler tarafından hissedileceği belirtilmiştir (FCCC/CP/2010/7/Add.1). Aynı belgede alınan diğer kararlardan biri, sivil toplumun, gençlerin, engellilerin, kadınların ve yerli halkların iklim değişikliğine karşı etkili yöntemler geliştirmek için paydaş olarak yer almalarının öneminin vurgulanmasıdır. Ayrıca, bu grupların cinsiyet eşitliği gözetilerek süreçlere dahil edilmesi gerektiğinin altı çizilmiştir. (Decision 1/CP.16/L.7). 11.12 sayılı karar, uyum konusunda gelişmiş eylemleri planlamaya yönelik olup, bu eylemlerin savunmasız grupları, toplulukları ve ekosistemleri dikkate alan; ülke odaklı, toplumsal cinsiyete duyarlı, katılımcı ve şeffaf olması gerektiğini belirtmiştir.

Güney Afrika’nın Durban kentinde gerçekleşen 17’nci Taraflar Toplantısı’nda, Yeşil İklim Fonu’nun kurulmasına ilişkin yönetim araçlarının altı ilkesinden biri cinsiyet duyarlılığı olarak belirlenmiştir. Bu ilke, fonun yönetim kurulu ve sekreteryasında cinsiyet

dengesinin sağlanması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu kararlar, Yeşil İklim Fonu'nun cinsiyet eşitliği ve kadınların katılımı açısından adil ve dengeli bir şekilde yönetilmesi hedeflenmektedir. Bu, iklim finansmanı ve politikalarının toplumsal cinsiyet perspektifinden ele alınmasını sağlayarak, kadınların iklim değişikliğiyle mücadelede daha etkin bir rol oynamasına olanak tanıyabilir.

Tarafların bir araya geldiği 18'inci toplantı (COP 18), kadın örgütlerinin "Fosil Patrikhanede İronik Cinsiyet Eşitliği" temasıyla başlamıştır. Önceki toplantılardan farklı olarak, Doha'da toplumsal cinsiyet dengesi konusunda net bir karar alınarak kadınların katılımını artırmaya yönelik adımlar atılmıştır. Taraflar toplantısında, iklim politikalarının ve iklim biliminin feminist bir bakış açısından yeniden ele alınması gerektiği vurgulanmış ve alınan karar, "Doha Mucizesi" olarak adlandırılmıştır. Bu gelişme toplumsal cinsiyete duyarlı iklim politikalarının geliştirilmesinde önemli bir adım olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca, BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi sekreteryasına cinsiyet dengesi hedefine yönelik ilerlemeyi izlemek için bir raporlama mekanizmasının oluşturulması kararlaştırılmıştır. Bu adımlar, iklim politikalarında cinsiyet eşitliği ve kadınların rolünün güçlendirilmesi için önemli bir ilerleme olarak kabul edilmektedir.

20'inci Taraflar Konferansı'nda STK'ların katkıları ve girişimleri sayesinde taslak metinlerde ilk kez toplumsal cinsiyete ve kadınlara açıkça atıfta bulunulduğu görülmüştür. Toplantıda kabul edilen "Toplumsal Cinsiyet Hakkında Lima Çalışma Programı" ile toplumsal cinsiyete duyarlı iklim politikaları uluslararası alanda atılan somut adımlarla hayata geçirilmeye başlanmıştır.

COP 21'de, Paris Anlaşması şemsiyesinde, tarafların iklim krizine karşı önlemler alırken toplumsal cinsiyet eşitliği faktörünü dikkate almaları gerektiğine yönelik vurgu önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu anlaşma ile iklim değişikliği ve toplumsal cinsiyet arasındaki bağlantılar uluslararası bir anlaşma düzeyinde ilk kez resmen kabul edilmiştir. 2015'teki bu gelişme, toplumsal cinsiyet eşitliği, iklim politikaları ve sürdürülebilir kalkınma açısından önemli bir gündem oluşturmuştur.

HEDEF: Paris Anlaşması'na taraf olan ülkeler, küresel ısınmayı durdurmak, sera gazı emisyonlarını azaltmak ve iklim değişikliği konusunda kadınların ve kızların güçlendirilmesi için eylem planları oluşturmayı taahhüt etmişlerdir. Bu, sadece gelecek nesiller için gezegeni korumakla kalmayıp, aynı zamanda şu anda yaşayan kadınları ve kız çocuklarını da daha kapsayıcı bir iklim adaleti mücadelesiyle korumayı amaçlamaktadır. Bu taahhüt, toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamanın

tüm Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine ulaşmada önemli bir rol oynayacağı bilincini desteklemektedir.

Marakeş'te gerçekleşen 22'nci toplantıda enerji, iklim değişikliğine dayanıklı tarım ve cinsiyet eşitsizliği gibi konular ele alınmıştır. Paris Anlaşması'nın ardından somut adımların atılmasını isteyen kadınlar, toplumsal cinsiyet perspektifinin iklimle ilgili çalışmaların her alanına bütüncül şekilde entegre edilmesini sağlayacak bir çalışma programı talep etmişlerdir. Toplantıda, toplumsal cinsiyet eşitliği konusu özellikle finansman boyutuyla ön plana çıkmıştır. Gerçekleşen müzakerelerin %80'i toplumsal cinsiyet ve finansman ile ilgili olmuştur. Bu durum, finans aktörlerinin, toplumsal cinsiyet konusunu finansman sağlama şartlarından biri olarak sunduğu anlamına gelmektedir.

HEDEF: İklim değişikliği ile mücadele için finans kaynağı oluşturacak kurum ve kuruluşlar, finanse edecekleri her program ve proje için toplumsal cinsiyet eşitliği şartını arayacaklardır. Ayrıca, cinsiyete duyarlı iklim politikasının uyum, azaltım ve ilgili uygulama araçları (finans, teknoloji geliştirme ve transfer ve kapasite geliştirme) ile iklim politikalarının uygulanmasına ilişkin karar alma ile ilgili tüm faaliyetlerde güçlü bir şekilde yer alması hedeflenmektedir (UNFCCC, Decision-/CP.22).

23'üncü Taraflar Konferansı'nda, toplumsal cinsiyet perspektifi açısından önemli bir gelişme, BMİDÇS sürecinde cinsiyetle ilgili alınan yaklaşık 60 kararın uygulanmasını desteklemek amacıyla ilk Cinsiyet Eylem Planı'nın (Gender Action Plan/GAP) kabul edilmesiydi.

HEDEF: Cinsiyet Eylem Planı ile kadınların tam, eşit ve anlamlı katılımı ile toplumsal cinsiyete duyarlı iklim politikası geliştirmek. Ayrıca, Sözleşmenin uygulanmasında ve Sözleşme tarafları ile tüm paydaşların çalışmalarında cinsiyet perspektifinin anaakım haline getirilmesi desteklenmiştir. GAP, kapasite oluşturma, bilgi paylaşımı ve iletişim; cinsiyet dengesi, katılım ve kadın liderliği; cinsiyet duyarlı uygulama ve uygulamanın araçları, izleme ve raporlama ve tutarlılık olmak üzere beş öncelikli alanda hedefler belirlemiştir (UNFCCC, Decision-/CP.23).

CEDAW tarafından özellikle üzerinde durulan kırsal kesimde yaşayan kadınların durumu, 2018'de Katoviçe'de gerçekleşen 24'üncü Taraflar Konferansı'nda ele alınmıştır. Bu toplantıda, kırsal kesimde yaşayan kadınların hizmetlere erişimlerindeki eksiklik ve enerji yoksunluklarından yüksek oranda etkilenmeleri bu toplantıda üzerinde durulan konular olmuştur.

HEDEF: Toplumsal cinsiyet perspektifini dikkate alan erişim projelerine yönelme ihtiyacı vurgulanmıştır. Toplumsal cinsiyet perspektifini dikkate alan erişim projeleri, belirli hizmetlere ve kaynaklara erişimin artırılmasını amaçlayan projelerdir. Bu projelerde, feminist elektrifikasyon¹¹ ile kırsal alanlardaki kadınların katılımının artırılması ve bu katılımın sağladığı faydanın maksimize edilmesi hedeflenmiştir. Ayrıca, altyapı, planlama, eğitim ve istihdam gibi konularda yereldeki kadın liderlerin rol almasıyla kaynakların sürdürülebilir bir şekilde kullanılması amaçlanmıştır.

COP 25'te Taraflar, 5 yıllık geliştirilmiş bir Lima cinsiyet çalışma programı ve cinsiyet eylem planı üzerinde anlaşmaya varmışlardır (GAP 2.0) (Decision 3/CP.25). COP 26'da Toplumsal Cinsiyet Eylem Planı uygulamasının gözden geçirilmesine ilişkin hususları içeren kararı kabul etmişlerdir (Decision 20/CP.26.). COP 27'de taraflarca, Cinsiyet Eylem Planı'nın uygulanmasının ara incelemesini tamamlanmıştır. COP 28'de taraflar, geliştirilmiş Lima çalışma programı ve onun toplumsal cinsiyet eylem planının uygulamasının son incelemesinin Haziran 2024'te yapılacak Yürütme Alt Komitesi toplantısında başlatılacağını kabul etmişlerdir (Decision 15/CP.28). Aynı zamanda COP 28'de UN Women tarafından Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Günü'nde, "Feminist İklim Adaleti: Eylem İçin Bir Çerçeve" raporu tanıtılmıştır. Rapor, iklim değişikliğinin kadınları nasıl etkilediğine ve bu soruna feminist bir bakış açısıyla nasıl çözümler bulunabileceğine odaklanmaktadır.

Birleşmiş Milletler Çölleşmeyle Mücadele Sözleşmesi Kararlarında Toplumsal Cinsiyet ve İklim Değişikliği:

Birleşmiş Milletler Çölleşmeyle Mücadele Sözleşmesi Taraflar Konferansı'nın 9'uncu oturumunda toplumsal cinsiyet sorunlarının ele alınmasının Sözleşme'nin uzun vadeli stratejik hedeflerinin önemli bir bileşeni olduğunu vurgulayan Karar 8 kabul edilmiştir. Bu karar, Sözleşmenin faaliyetleri çerçevesinde toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik etmeyi ve toplumsal cinsiyet eşitliğini anaakımlaştırmayı desteklemeyi amaçlıyor.

Benzer şekilde, COP'un 10'uncu oturumunda kabul edilen Karar 9, Birleşmiş Milletler Çölleşmeyle Mücadele Sözleşmesi uygulamaları kapsamındaki "Toplumsal Cinsiyete

¹¹ Feminist elektrifikasyon, kadınların ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin enerji erişimi ve enerji projelerinde daha aktif ve eşit bir şekilde temsil edilmesini amaçlayan bir yaklaşımdır. Bu kavram, enerji sistemlerinin cinsiyet eşitliğini teşvik edecek şekilde tasarlanması ve uygulanmasını ifade eder.

İlişkin Savunuculuk Politikası Çerçevesini" onaylamıştır. Bu karar, toplumsal cinsiyetin anaakımlaştırılmasını desteklemeyi ve toplumsal cinsiyet konularını sözleşmenin faaliyetlerine entegre etmeyi amaçlıyor. Bu kararlar, özellikle kuraklık ve su kıtlığı gibi alanlarda toplumsal cinsiyete duyarlı yaklaşımların geliştirilmesi ve uygulanması çağrısında bulunuyor. Ayrıca ekosistemin dayanıklılığını artırmayı ve kurak alanlardaki geçim koşullarını iyileştirmeyi de amaçlıyorlar. Bu bağlamda Birleşmiş Milletler Çölleşmeyle Mücadele Sözleşmesi Sekreterliği toplumsal cinsiyet konularında rehberlik sağlamakla görevlendirilmiştir.

Birleşmiş Milletler Çölleşmeyle Mücadele Sözleşmesi'nin 13'üncü Taraflar Konferansı'nda Sözleşmenin gelişmiş ve etkili bir şekilde uygulanması için toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadınların güçlendirilmesine ilişkin bir karar almışlardır. Taraflar Konferansı'nın 14'üncü oturumunda ise BM Kadın Birimi, Birleşmiş Milletler Çölleşmeyle Mücadele Sözleşmesi Sekreterliği ve Uluslararası Doğa Koruma Birliği (International Union for the Conservation of Nature/IUCN) ile arazi tahribatının tarafsızlığı gibi alanlarda toplumsal cinsiyet perspektiflerini entegre etmeye yönelik süregelen çalışmaları temel alan bir "toplumsal cinsiyete duyarlı arazi tahribatının tarafsızlığı dönüştürücü projeler ve programlar için bir El Kitabı" tanıtılmıştır (UN Women, 2019).

Hyogo Çerçeve Eylem Planı (2005-2015):

Hyogo Çerçeve Eylem Planı (Hyogo Framework for Action/HFA), 2005-2015 yıllarını kapsayan bir süre için afet risklerini azaltmayı amaçlayan uluslararası bir belgedir. HFA, Birleşmiş Milletler Afetlerin Azaltılması Uluslararası Stratejisi (United Nations International Strategy for Disaster Reduction/UNISDR) sekreteryası tarafından geliştirilmiş ve 2005 yılında düzenlenen "2. Afetlerin Azaltılması Dünya Konferansı'nda"nda kabul edilmiştir. Bu çerçeve, afet risklerini azaltmak için ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeyde alınması gereken önlemleri belirlemektedir. HFA'nın odak noktalarından biri, afet risklerinin azaltılması için politika ve stratejilerin geliştirilmesi, uygulanması ve güçlendirilmesidir.

HFA'nın temel amacı, afet risklerini azaltma konusunda dünya çapında bir ortaklık oluşturmak ve afetlere karşı daha dirençli ve hazırlıklı toplumlar inşa etmektir. Ayrıca BMİDÇS esasları gözetilerek iklim değişikliğinin afet riskini etkileyen dinamiklerden biri olarak ele alınması, afet risklerinin, birbiriyle ilişkili hükümetler arası süreçlerde anlamlı ve uyumlu bir şekilde azaltılması için bir fırsat sunmaktadır. Aynı zamanda Hyogo

Çerçevesi'nin 33(c) paragrafındaki¹² göstergelerin geliştirilmesi talebi, oluşturulan göstergelerin, Milenyum Kalkınma Hedefleri'nde yer alanlar da dahil olmak üzere uluslararası kabul görmüş kalkınma hedeflerine uygun olması gerektiğini belirtmektedir. Bu, afetlerin azaltılması ile sürdürülebilir kalkınma arasındaki karşılıklı olarak birbirini güçlendiren hedeflerle olan önemli bağlantının yanı sıra Milenyum Kalkınma Hedefleri'nin uygulanmasına yönelik kapsamlı çabalarla tutarlılığın pratik avantajlarının bulunduğunu da göstermektedir (UNISDR, 2008, ss. 4-5). Sıralanan göstergeler Hyogo Çerçevesi'ni uygulamaya yönelik etkili ve bütüncül bir afet risklerini azaltma programının temellerine işaret etmektedir. Örneğin hassas grupların durumu, hassas ekosistemler veya ilgili politika hedefleri gibi önemli konuları takip etmek için birçok başka gösterge formüle edilebilir. Bu durumda istenilen düzeyin yeterince değerlendirilmesi için ayrıntılı göstergelere yer verilmesi gereklidir. Ek göstergelerin arasında iklim değişikliği, toplumsal cinsiyet eşitliği, yönetim gibi konu alanlarının eksikliği göze çarpmaktadır.

Konferansta tüm afet risk yönetimi politikalarına, planlarına ve karar alma süreçlerine toplumsal cinsiyet perspektifinin entegre edilmesi talep edilmiştir. Risk değerlendirmesi, erken uyarı, bilgi yönetimi ve eğitimle ilgili olanlar da dahil olmak üzere afet risk yönetimiyle ilgili tüm alanları kapsamaktadır. Ayrıca, afet risk azaltma eğitimi ve bu eğitimin ayrılmaz bileşenleri olarak toplumsal cinsiyet ve kültürel duyarlılık eğitiminin teşvik edilmesi çağrısında bulunmuştur.

HEDEFLER:

Ulusların ve toplulukların afetlere karşı dayanıklılığını artırmak. Toplumsal cinsiyetin afet riskinde ve riskin azaltılmasında temel bir faktör olduğunun farkında olmak. En savunmasız gruplara etkili müdahalelerin hedeflenmesini sağlamak için cinsiyete göre ayrılmış bilgilerin kullanılmasını; cinsiyet değerlendirmelerinin yapılmasını, verilerin cinsiyete göre ayrılmasını ve cinsiyete duyarlı göstergelerin geliştirilmesini hem kadınların hem de erkeklerin katılımını ve cinsiyet açısından dengeli ekiplerin oluşturulmasını talep etmektedir.

2005 Hyogo Eylem Çerçevesi, afet riskini azaltma çabalarında toplumsal cinsiyete duyarlı bir yaklaşım çağrısında bulunmuştur. Ancak, iklim bağlantılı afet

¹² Çerçeveye ilişkin hazırlık müzakerelerinde Devletler tarafından afet risklerinin azaltılmasına yönelik ilerlemeyi ölçmek için göstergeler de dahil olmak üzere özel araçlara olan ihtiyaç vurgulanmıştır. Özellikle paragraf 33c'de afet riskinin azaltılması için "genel, gerçekçi ve ölçülebilir göstergelerin" geliştirilmesi talep edilmiştir. Bu göstergeler Devletlere Eylem Çerçevesi'nin uygulanmasındaki ilerlemeyi değerlendirmede yardımcı olabilecek niteliktedir. Göstergeler, Binyıl Bildirgesi'nde yer alanlar da dahil olmak üzere, uluslararası düzeyde kabul edilmiş kalkınma hedefleriyle uyumlu olmalıdır.

olaylarından sık sık etkilenmelerine rağmen, Güneydoğu Asya'daki ülkeler afet yönetimi politikalarına ve eylem planlarına toplumsal cinsiyet perspektifini dahil etme konusunda oldukça geride kalmışlardır (Sembiring, 2016). Bu çerçeve, bir sonraki küresel afet riski azaltma çabalarına temel teşkil etmiştir ve 2015 yılında Sendai Çerçevesi'nin kabul edilmesine zemin hazırlamıştır.

Sendai Afet Risk Azaltma Çerçevesi (2015-2030):

Hyogo Çerçeve Eylem Planı'nın kabulünden on yıl sonra afetler, sürdürülebilir kalkınmaya ulaşma çabalarına zarar vermeye devam etmektedir. On yıllık zaman diliminde afetler yedi yüz binden fazla insanın hayatını kaybetmesine neden olmuş, 1,4 milyondan fazla kişi yaralanmalara maruz kalmış ve yaklaşık 23 milyon insan iklim kaynaklı afetler nedeniyle evsiz kalmıştır. Veriler toplamda 1,5 milyar insanın çeşitli şekillerde afetlerden etkilendiğini göstermektedir. Özellikle kadınlar, çocuklar ve savunmasız gruplar bu afetlerden fazlasıyla zarar görmüştür. Ekonomik açıdan toplam kayıp 1,3 trilyon doları aşmıştır. Ayrıca, 2008-2012 yılları arasında, 144 milyon insan yaşadıkları yerleri afetler sebebiyle terk etmek zorunda kalmıştır. Bu afetlerin sıklığında ve şiddetinde artış gözlenmesi, pek çok insanı iklim değişikliğine bağlı olarak daha fazla etkilenen bölgelere taşımış ve sürdürülebilir kalkınma çabalarını olumsuz yönde etkilemiştir (UNDRR, 2015, s.10).

Sendai Afet Risk Azaltma Çerçevesi, Hyogo Çerçeve Eylem Planı 2005-2015'in yerine geçen bir belge olarak kabul edilir. HFA, daha önceki uluslararası çabalara dayanmaktadır. Bunlar arasında 1989'da imzalanan Uluslararası Afet Zararlarının Azaltılması On Yılı Uluslararası Eylem Çerçevesi, 1994'te kabul edilen Daha Güvenli bir Dünya için Yokohama Stratejisi: Doğal Afetler Önleme, Hazırlık ve Azaltma İlkeleri ve bu belgenin Eylem Planı ve 1999'da kabul edilen Uluslararası Afet Azaltım Stratejisi gibi küresel çabalardır. 2015 yılında gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler Afet Risklerinin Azaltılması III. Dünya Konferansı'nda kabul edilen Sendai Çerçevesi, bu önceki çabalara hız kazandırmak ve afetlere karşı direnci artırmak amacıyla tasarlanmıştır. 2015-2030 yıllarını kapsayan Afet Risklerinin Azaltılması için Sendai Çerçevesi, afetleri yönetmek yerine riskleri yönetmek ve azaltmak konusunda kritik bir değişimi işaret eder ve dayanıklılık inşasını 2030 Gündemi'nin ortak bir bileşeni olarak belirler. Bu bağlamda, iklim değişikliği ve toplumsal cinsiyet eşitliği standart olarak yol gösterici pek çok önermeye yer verilmektedir.

HEDEFLER:

İklim değişikliği, biyoçeşitlilik, sürdürülebilir kalkınma, yoksulluğun ortadan kaldırılması, çevre, tarım, sağlık, gıda ve beslenme ve ilgili diğer alan ve konularda, afet risklerinin azaltılması ile ilgili araçların uygulanması ve bunların uyumluluğu için küresel ve bölgesel mekanizmalar arasındaki uyum ve kurumlar arasında iş birliğini geliştirmek.

İlgili kurumların katılımıyla, iklim değişikliği senaryolarını ve bunların afet riskleri üzerindeki etkilerini göz önünde bulundurarak ve tüm sektörler ile ilgili paydaşların katılımını, kolaylaştırarak, afete hazırlık ve acil durum ile ilgili politika, plan ve programları hazırlamak; bu programları gözden geçirmek ve periyodik olarak güncellemek.

Afet riskine karşı daha kapsamlı ve daha insan merkezli bir önleyici yaklaşım gereklidir. Afet risk azaltma uygulamalarının etkin ve verimli olmaları, ancak çoklu tehlike ve çok sektörlülük temelinde, kapsamlı ve erişilebilir olmalarıyla mümkündür. Hükümetler, politika, plan ve standartların oluşturulması ve uygulanmasında, kadınlar, çocuklar ve gençler, engelliler, yoksullar, göçmenler, yerel halk, gönüllüler, uygulayıcılar ve yaşlılar da dahil olmak üzere tüm ilgili paydaşlarla yakın ilişki kurmalıdır. Kamu sektörü, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının yanı sıra akademik çevrenin, bilim ve araştırma kuruluşlarının daha yakın çalışması ve iş birliği fırsatı yaratılması ve işletmelerin afet riskini kendi yönetim uygulamalarıyla bütünleştirmeleri gerekmektedir.

Tüm politika ve uygulamalara cinsiyet, yaş, engellilik ve kültürel perspektifin dahil edilmesi; kadın ve genç liderliğinin teşvik edilmesi, bu bağlamda, vatandaşların organize şekilde gönüllü çalışmasına özel bir önem gösterilmesi gerektirmektedir. Etkin müdahale için, afete hazırlık çalışmalarını geliştirmek ve iyileştirme, rehabilitasyon ve yeniden inşa aşamalarında "Öncekinden Daha İyisini İnşa Etmek" (Build Back Better) yaklaşımını uygulamak gerekmektedir. Bu süreçte, kadınları ve engellileri, iyileştirme ve yeniden inşa çalışmalarında aktif rol alacak şekilde desteklemek ve yetkilendirmek şarttır.

Kadınlar ve kız çocuklarının ilgili süreçlere katılımı, afet risklerinin etkin şekilde yönetilmesi ve cinsiyete duyarlı afet risk azaltma politika, plan ve programların hazırlanması, desteklenmesi ve uygulanması bakımından kritik önemdedir. Kadınlar için afetlere hazırlık konusunda güçlendirici ve aynı zamanda, afet sonrasında alternatif geçim kaynaklarının sağlanması için gerekli kapasite artırma önlemleri alınmalıdır.

Rio Konferansı ve Gündem 21:

"Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı" veya diğer adıyla "Dünya Zirvesi"nde 179 ülkeden 117 devlet başkanının katılım sağladığı Konferans sonucunda, çevre ile kalkınma arasındaki dengeyi sağlamaya yönelik adımlar içeren Rio Bildirisi¹³ kabul edilmiş ve 27 temel ilke ortaya konulmuştur.

İlke 2: Devletler, Birleşmiş Milletler Şartı ve Uluslararası Hukuk Prensipleri doğrultusunda, kendi çevre ve kalkınma politikalarına uygun olarak kendi doğal kaynaklarını kullanma hakkına sahiptirler; kendi yetki ve kontrolleri dahilindeki faaliyetlerin diğer ülkelere zarar vermemesini sağlamakla sorumludurlar.

İlke 2, ulusların kendi doğal kaynaklarını kullanma hakkını savunurken, uluslararası müzakerelerde çok taraflı çabalara karşı koyma hakkını da vurgular. Bu ilke, devletlerin ulusal sınırlarının ötesinde çevreye zarar vermemekle sorumlu olduğunu belirterek egemenlik haklarını dengelemektedir. Bu başlangıçta, ulusal sınırları aşan faaliyetlerin etkilediği havzalar gibi doğal kaynakları kirletebilecek veya bozabilecek durumlar için geçerlidir. Ancak, bu standart aynı zamanda uluslararası düzeyde karbon emisyonlarının yol açtığı iklim değişikliği gibi daha geniş ve sınırları aşan sorunlar üzerinde de etkili olabilecek bir niteliktedir.

İlke 3: Mevcut ve gelecekteki nesillerin kalkınma ve çevre ihtiyaçlarının eşit olarak karşılanabilmesi için kalkınma hakkı tamamlanmalıdır.

Bildirgenin 3’üncü ilkesi, kalkınma hakkı çerçevesinde bir standart getirmekte ve iklim değişikliğiyle mücadele çabalarının belirli topluluklara aşırı bir yük getirmemesi veya kalkınma hedeflerine ulaşma yeteneklerini engellememesi gerektiğini vurgulamaktadır. Hem ekonomik ilerlemeyi hem de çevre yönetimini dengeli ve kapsayıcı bir şekilde teşvik eden politika ve uygulamaların benimsenmesi gerektiği de belirtilmektedir. Temelde, iklim değişikliği bağlamında kalkınma hakkının gerçekleştirilmesi, yalnızca sera gazı emisyonlarını azaltan ve iklim etkilerine karşı dayanıklılık sağlayan stratejiler izlemeyi değil, aynı zamanda sosyal adaleti, eşitliği ve hem şimdi hem de gelecekte tüm insanların refahını teşvik etmeyi gerektirir.

¹³ 179 ülkeden siyasi liderlerin, diplomatların, bilim insanlarının, medya ve STK temsilcilerinin bir araya geldiği Dünya Zirvesi olarak bilinen Konferansın sonuç belgesi niteliğindeki Rio Deklarasyonu, 175 ülke tarafından imzalanmıştır (bkz: <https://www.un.org/en/conferences/environment/rio1992>).

İlke 5: Hayat standartlarındaki eşitsizliklerin azaltılması ve insanların çoğunluğunun ihtiyaçlarının daha iyi karşılanabilmesi amacıyla, sürekli ve dengeli kalkınmanın vazgeçilmez ihtiyacı olan yoksulluğun giderilmesinde tüm devletler ve insanlar işbirliği yapacaklardır.

İlke 6: Gelişmekte olan ülkelere, özellikle az gelişmiş ve çevre konusunda en çok zarar gören ülkelerin özel durum ve ihtiyaçlarına özel öncelik verilecektir. Çevre ve kalkınma konularındaki uluslararası uygulamalar tüm ülkelerin ilgi ve ihtiyaçlarına cevap vermelidir.

Bildirgenin 5’inci ilkesi kalkınmanın sosyal veya çevresel açıdan zararlı olmayan, çevre kirliliğine veya iklim krizi gibi sınır ötesi hasarlara yol açmadan, doğal kaynakları sömürmeden gerçekleşmesi adına önemlidir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin, kirlletici ve potansiyel olarak zarar veren altyapı ve politikalara maruz kalmalarını enellemek için kayda değer ölçüde öncülük edebilecek bir standart getirme niteliğindedir. Gelişmiş ülkelerin çoğunun küresel çevre sorunlarının yaratılmasında büyük rol oynaması ve bunları çözme konusunda üstün bir yeteneğe sahip olmaları nedeniyle, finansal ve teknolojik açıdan gelişmekte olan ülkelerin sürdürülebilir kalkınma sorumluluklarını yerine getirmelerine destek olmaları beklenmektedir. İklim adaletini sağlamak adına gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkelere iklim değişikliğinin etkilerini hafifletme kapasitelerini artırma anlamında finansal destek sağlamaları da 6’ncı ilke bağlamında değerlendirilebilir.

İlke 20: Kadınlar çevre yönetiminde ve çevrenin korunması ile iyileştirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle, sürdürülebilir kalkınmayı başarmak için kadınların bu süreçlere aktif olarak katılımı gereklidir.

20’nci ilke, tartışmayı mağdur olarak kadınlara odaklanmaktan ziyade çözümün bir parçası olarak kadınların güçlendirilmesine doğru çevirmek için bir standart getirmektedir. İklim değişikliğini örnek alırsak, üreme sağlığı hizmetleri de dahil olmak üzere temel sağlık hizmetlerine erişimdeki eşitsizlikler, kadınların çevre ve doğal kaynaklarla yakın bağlantısının, iklim değişikliğinin etkilerine karşı daha savunmasız olmalarına neden olduğunu gösteriyor. Bu düşünce, yaygın olarak kabul edilen bir görüş olarak öne çıkıyor. Bunun farkına varılması kadınların güçlendirilmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin güvence altına alınması açısından son derece önemlidir. Çünkü kadınlar genellikle iklim değişikliğinin, arazi bozulmasının ve çevresel kötü yönetimin etkilerini en aza indirmek için kullanılabilecek, henüz kullanılmamış becerilere, başa çıkma stratejilerine ve bilgilere sahiptir.

Gündem 21 (Agenda 21) 1992 yılında Rio'da gerçekleştirilen ve en önemli kilometre taşlarından biri sayılan "Dünya Zirvesi"nde kabul edilen kapsamlı bir eylem planıdır. Bu plan, yerel, ulusal ve küresel düzeyde çevresel, sosyal ve ekonomik konuları ele alarak sürdürülebilir kalkınmayı desteklemeyi amaçlayan, bağlayıcı olmayan bir programdır.

Gündem 21'in temel amacı, ekonomik kalkınma, sosyal adalet ve çevresel koruma arasında denge kurarak sürdürülebilir kalkınmayı sağlamaktır. Yoksulluğun azaltılması, sürdürülebilir tüketim ve üretim, doğal kaynakların korunması ve yönetilmesi, kentsel planlama ve yönetim gibi alanlarda eylem planı sunar. Ayrıca sürdürülebilir kalkınma çabalarında kadınlar, gençler, yerli halklar ve yerel topluluklar gibi önemli grupların rolünü vurgular. Aynı zamanda, biyoçeşitliliğin korumasından yoksullukla mücadeleye ve halk sağlığının teşvik edilmesine kadar sürdürülebilir kalkınmanın farklı yönlerine odaklanan 40 bölümden oluşur. Uluslararası iş birliğinin, kamu katılımının ve toplulukların önerilerini uygulamada önemini vurgular. Belge hukuki olarak bağlayıcı olmamakla birlikte, hükümetlerin, örgütlerin ve toplulukların dünya çapında daha sürdürülebilir ve adil bir gelecek için birlikte çalışmasını teşvik eden yol gösterici bir çerçeve olarak hizmet etmektedir.

Gündem 21'in içerdiği dört başlık altında kadınların durumuna ilişkin maddeler bulunmaktadır. "Sosyal ve Ekonomik Boyutlar" başlığı altında, yoksulların sürdürülebilir geçim kaynakları elde etmelerini sağlamak amaçlanmıştır. Yoksullukla mücadelede kırsal ve kentsel alanlara, kadınlara ve çocuklara yönelik özel politikaların yaratılması öncelikli konular arasında yer almaktadır. Yoksulluğu ortadan kaldıracak ve çeşitli nüfus grupları arasındaki eşitsizliği azaltacak sürdürülebilir yerel, bölgesel ve ulusal kalkınma için en iyi koşulların belirlenmesini amaçlayan uzun vadeli bir strateji içermektedir (Agenda 21, paragraph 3.2). Bu strateji, dezavantajlı gruplara yardım etmeye odaklanmıştır. Bu gruplar arasında kadınlar, çocuklar ve yaşlılar yer almaktadır. Özellikle eğitim, sağlık ve kadınların sosyal, ekonomik ve politik alanlarda daha iyi bir duruma gelmesi için çapraz önlemler alınması üzerinde durulmaktadır. Kadınların bu alanlarda ilerlemesi, kadınların eğitim, sağlık, ekonomik fırsatlar ve toplumsal rol gibi çeşitli alanlarda eşit fırsatlar ve iyileştirmeler sağlanması anlamına gelir. Gündem 21'in "Demografik Dinamikler ve Sürdürülebilirlik" kısmında; entegre ve çok yönlü programlar için ulusal politikaların, özellikle kadınlara, kritik bölgelerde yaşayan en yoksul insanlara ve diğer savunmasız gruplara özel önem verilerek uygulanması gerektiği ele alınmıştır. Bu programların, değişim ve sürdürülebilir kalkınmanın aktörleri olarak hareket etme potansiyeline sahip kadınların katılımını sağlayacak şekilde uygulanmasına özen gösterilmesi gereğine vurgu yapılmıştır. Birden fazla hedefe

ulaşmayı başaran ve sürdürülebilir ekonomik kalkınmayı destekleyen, demografik eğilimlerin ve faktörlerin olumsuz etkilerini hafifleten ve uzun vadeli çevresel zararları önleyen programların, özellikle kadınlara, kritik bölgelerde yaşayan yoksul kişilere ve farklı kırılganlıklara sahip kişilere yönelik olarak tasarlanması konusuna özel vurgu yapılması gerektiği ele alınmıştır. Gıda güvenliği, güvenli mülkiyet erişimi (bireylerin ve toplulukların mülkiyet haklarının güvence altına alınması ve korunması), temel barınma, temel altyapı, eğitim, aile refahı, kadınların üreme sağlığı, aile kredi şemaları (ailelerin finansal ihtiyaçlarını karşılamalarına yardımcı olmak için tasarlanmış kredi programları), ağaçlandırma programları, birincil çevre koruma ve kadın istihdamı gibi konuların, uygun olduğunda diğer faktörlerle birlikte ele alınması gerektiği vurgulanmıştır. (Agenda 21, paragraph 5.46).

Sürdürülebilir kalkınmanın toplumun her düzeyinde gerçekleştirilmesini sağlayan maddeler Gündem 21’de özel olarak ele alınmıştır. Örgütler, kadın grupları ve STK’lar yerel düzeyde önemli etki alanları olarak tanımlanmaktadır. Uygun kuruluşlarla iş birliği içinde olup, sürdürülebilir kalkınmaya toplum odaklı bir yaklaşım benimsemeleri konusu ise hükümetlerin kontrolüne bırakılmıştır. Kadınların karar alma süreçlerine tam katılım yoluyla güçlendirilmeleri, özellikle arazi kullanımı ve yönetimi, mülkiyeti ve kaynaklara erişimleri için yasal çerçevelerin güçlendirilmesi ve geliştirilmesi hedeflenmektedir. Sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmek için halkın katılımının sağlanması gerektiği belirtilen belgede, yoksul kadınların katılımının sağlandığı uygulamaların yapılmasına özel vurgu yapılmaktadır (UNCED, 1992).

Gündem 21 kadınların güçlendirilmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması hususunda tüm bireylerin ihtiyaçlarını ve haklarını dikkate alan sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etme taahhüdüne sıkı sıkıya bağlıdır. Gündem 21 doğrudan kadınlara odaklanmasa da toplumsal cinsiyet eşitliğinin ve kadınların sürdürülebilir kalkınma çabalarına katılımının önemini kabul etmektedir. Gündem 21’in “Temel Grupların Rollerinin Geliştirilmesi” başlığı altındaki 3’üncü kısmının 24’üncü bölümünde “Sürdürülebilir ve Hakkaniyetli Gelişme Yönünde Kadınlar İçin Küresel Eylem” başlığına yer verilmiştir.

Hükümetler tarafından yerine getirilmesi gereken hedefler:

- 1.** Kadınların ekosistem yönetimi ve çevre bozulmasının kontrolü için uygulamalara katılımlarını sağlamak.
- 2.** Karar vericilerin, planlamacıların, teknik danışmanların, çevre ve kalkınma alanlarında çalışan kadınların sayısını arttırmak.

- 3.** 2000 yılına kadar kadınların sürdürülebilir kalkınmaya ve kamusal hayata katılımlarının önündeki anayasal, idari, kültürel, sosyal ve ekonomik engelleri ortadan kaldırmak amacıyla bir değişim stratejisi geliştirmek.
- 4.** 1995 yılına kadar kalkınma ve çevre politikalarının/programlarının kadınlar üzerindeki etkilerini ve uygulamalarını değerlendirmek için mekanizmalar oluşturmak,
- 5.** Kadınların okur-yazarlık, eğitim seviyesi ve sağlık düzeylerinin artırılması yoluyla toplumun her alanında eşitliği sağlamak için stratejiler ve ulusal politikalar oluşturmak ve uygulamak,
- 6.** Kadına yönelik şiddeti yasaklayan mevzuatı benimsemek, güçlendirmek ve uygulamak.

Gündem 21 afetlere güçlü bir şekilde odaklanmamış olmasına karşın Johannesburg'ta düzenlenen "Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi"nde (World Summit on Sustainable Development) sürdürülebilir kalkınma için afet yönetimine daha fazla önem verildiği görülmektedir. "Sürdürülebilir ve Eşitlikçi Kalkınmaya Yönelik Kadınlar için Küresel Eylem" konulu 24'üncü fasıl, ülkelere, gelişmekte olan ülkelerde devam eden ve genel olarak kuraklık, çölleşme ve kırsal alanlardaki kadınların ve çocukların yaşamlarını etkileyen hızlı çevresel ve ekonomik bozulmayı önlemek için, ormansızlaşma, silahlı saldırılar, doğal afetler, zehirli atıklar ve uygun olmayan zirai kimyasal ürünlerin kullanımının olumsuz sonuçlarına karşı acil önlemler alma çağrısında bulunmuştur. Zirvede devlet ve hükümet başkanları tarafından kabul edilen bildirgenin 1'inci bölümü'nde yer alan sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin taahhütlerin 20'inci maddesi, "Kadınların güçlenmesini ve özgürleşmesini sağlayarak, toplumsal cinsiyet eşitliğinin toplumun her alanında tam anlamıyla yerleşmesini sağlamayı" şeklinde ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra Johannesburg Uygulama Planı'nda yer alan 153 paragrafın 30 maddesi toplumsal cinsiyet duyarlı politikalara yer vermiştir (UN, 2002).

Gündem 21'in yerel düzeyde geniş kapsamlı olarak uygulanması, özellikle belediyeler tarafından benimsenen birçok önemli adımın atılmasına öncülük etti. Yerel Gündem 21 uygulamaları, kadınların yerel yönetimlerde daha etkin olmalarını sağladı. Bu durum, kentsel haklarını ve dolayısıyla iklim değişikliğini etkileyen süreçlerde daha fazla söz sahibi olmalarının önünü açtı. Bu çerçevede, doğrudan uygulamaları teşvik eden bir platform sağlandı ve bu platformun etkisi özellikle yerel yönetimlerde belirgin hale geldi. Kadınlar toplumun yarısını oluştururlar ve yaşadıkları yerlerdeki çevresel ve sosyal konulardan etkilenirler. Bu nedenle, onların yerel yönetimlerde daha fazla temsil

edilmeleri ve katılımlarının artırılması, sürdürülebilir kalkınma ve çevresel koruma açısından hayati öneme sahiptir.

Yerel Gündem 21, kadınların yerel yönetimlerde daha fazla seslerini duyurmalarını ve karar alma süreçlerine katılmalarını teşvik ederek, onların ihtiyaçlarını ve perspektiflerini daha iyi yansıtmaya yardımcı olabilir (Alkan, 2000). Bu çerçevede, kadınların kentsel haklara erişimlerini güçlendirerek, iklim değişikliği gibi önemli konular üzerinde söz sahibi olmalarını sağlayabilir. Yerel yönetimlere, kadınları kapsayıcı ve eşitlikçi politika ve programlara dahil etmeleri ve kadınların liderlik rollerine yükselmesini destekleyerek yerel düzeyde daha etkili değişim yaratmalarını sağlamak için bir standart getirilmektedir.

Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (Sustainable Development Goals):

2015 yılı toplumsal cinsiyet ve sürdürülebilir kalkınma açısından çok sayıda önemli başarıya imza atılan bir yıl olmuştur. Hyogo Eylem Çerçevesi 2005-2015'in devamı niteliğinde olan afet risklerinin toplumsal cinsiyete duyarlı eylemlerle azaltılmasını içeren Sendai Afet Riskini Azaltma Çerçevesi 2015-2030, iklim değişikliğine uyum ve kapasite geliştirme çabalarında toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadınların güçlenmesi çağrısında bulunan Paris Anlaşması dönüm noktası niteliğinde girişimler olmuştur. Bir diğer önemli girişim ise gelecek 15 yıl için kalkınma eylemine rehberlik edecek iddialı bir gündem olan 17 Sürdürülebilir Kalkınma Amacı aracılığıyla başlatılmıştır. İçerisinde bulunduğumuz yüzyılın temel sorunları olarak belirlenen yoksulluk, eşitsizlik ve kadına yönelik şiddet, sürdürülebilir kalkınma amaçlarının temel çerçevesini oluşturmaktadır. Çerçeve, Binyıl Kalkınma Hedefleri'nin devamı niteliğindedir. Ancak 2030 gündemi Binyıl Kalkınma Hedefleri'nden farklı olarak ekonomik, toplumsal ve çevresel sürdürülebilirliğin yanı sıra barışçıl, adil ve kapsayıcı bir gündem sunmaktadır. Özellikle toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamada, kadınların ve kız çocuklarının güçlendirilmesi konusunda bağımsız bir hedefi vardır. Bu bağlamda sürdürülebilir kalkınma için 2030 gündemi, yoksulluğun ortadan kaldırılmasını, iklim değişikliğiyle sistematik mücadeleyi ve barışçıl, dayanıklı, eşitlikçi toplumların inşasını öngören iddialı bir çerçeve niteliğindedir.

BM'nin 2015'te gerçekleştirdiği "Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi"nde Binyıl Kalkınma Hedefleri'nin gerçekleşip gerçekleşmediği incelenmiş ve hedeflerin beklenen düzeyde gerçekleşmediği vurgulanarak, mevcut sorunların çözümü için daha kapsayıcı hedeflerin belirlenmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bu kapsamda, 193 ülkenin imzasıyla kabul edilen 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA) belirlenmiştir. SKA, küresel olarak yoksulluğun sona erdirilmesi, gezegenin korunması ve tüm insanların barış ve

refah içinde yaşamasını sağlamak için evrensel bir eylem çağrısı olarak kabul edilmiştir. Bu hedeflerin belirlenmesinde, sürdürülebilir kalkınmanın çevresel, sosyal ve ekonomik boyutlarının bir arada düşünüldüğü ve toplumsal, çevresel ve ekonomik endişelerin herkesin ortak sorunu olduğu gerçeği temel alınmıştır. BM raporu, belirlenen amaçların dünya genelinde yaşanan sorunlara işaret ettiğini, bununla birlikte uluslararası iş birliğine vurgu yaparak devletleri birlikte çalışmaya teşvik etmektedir. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları'nın aşamalı düzenleme sürecinin üç temel hususa dayanması gerektiği savunulmaktadır (Kumar vd., 2018, s. 2123):

- (a) Entegre bir sosyal-ekolojik sistem perspektifini benimsemek,
- (b) Hedefler ile bu hedeflere ulaşmanın uygulanabilirliği arasındaki dengeleri biyofiziksel ve sosyal faktörleri dikkate alarak ele almak ve politik kısıtlamaları göz önünde bulundurmamak.
- (c) Hedef belirleme ve bu hedeflerin uygulanması hem küresel hem de bireysel düzeyde toplumsal değişim süreci olarak değerlendirilmelidir. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarının tamamı sürdürülebilir refahın üç unsuru altında toplanmıştır:
 - (i) Yaşayan bir ekonomi inşa etmek (SKA 7,8,9,11,12);
 - (ii) Adil dağıtım ile gelişmeye yönelik yeteneklerin korunması (SKA-1, 2, 3, 4, 5,10, 16,17);
 - (iii) Sürdürülebilir ölçek bağlamında gezegenin sınırları dahilinde kalmak (SKA- 6, 13, 14,15).

Temmuz 2017'de BM tarafından yayımlanan bir kararla, her biri 8 ile 12 hedef içeren 17 Sürdürülebilir Kalkınma Amacı için hedef ve gösterge listeleri belirlenmiştir. Her hedef, ilerlemenin ölçülmesi için kullanılan 1 ile 4 göstergeye sahiptir, bu da her hedef başına ortalama 1.5 göstergeye denk gelir. Bu hedefler genellikle sonuç hedefleri veya uygulama hedeflerinin araçları olarak belirlenmiştir. Özellikle, Amaç 17, Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarına ulaşma yollarıyla ilgilenerek, bazı üye devletlerin endişelerini gidermek için düzenlenmiştir. Bu şekilde, amaçların belirlenmesi, her birinin ölçülmesi ve ulaşılması için gerekli araçların belirlenmesi, Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarına ulaşma çabalarının yönlendirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır (United Nations, 2018, A/RES/71/313).

Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları gezegeni korurken refahı artırmaya yönelik küresel eylem için bir çerçeve sağlamaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması, sürdürülebilir kalkınmanın temel bir unsuru olarak kabul edilmektedir. Aşağıda,

Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ve bu amaçlar altındaki hedefler arasından iklim değişikliği ve kadınların güçlendirilmesiyle doğrudan ilgili olanlara yer verilmektedir:

AMAÇ 1: Yoksulluğun tüm biçimlerini her yerde sona erdirmek.

1.4. 2030’a kadar özellikle yoksullar ve kırılgan durumdaki insanlar olmak üzere, bütün erkek ve kadınların ekonomik kaynaklara ulaşma, temel hizmetlere erişim, toprak ve diğer mülk türlerine sahip olma ve üzerinde kontrol kurabilme, miras, doğal kaynaklar, uygun yeni teknolojiler ve mikrofinansı da kapsayan finansal hizmetler gibi konularda eşit haklara sahip olmalarının güvence altına alınması.

1.5. 2030’a kadar yoksulların ve kırılgan durumda olan kişilerin güçlendirilmeleri; aşırı hava olayları ve diğer ekonomik, sosyal ve çevresel şoklar ile afetlere karşı kırılganlıklarının azaltılması.

1.b. Yoksulluğun ortadan kaldırılmasına yönelik eylemlere yapılan hızlandırılmış yatırımları desteklemek için ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeylerde, yoksulların lehine ve toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı kalkınma stratejilerine dayalı sağlam politika altyapılarının oluşturulması.

AMAÇ 2: Açlığı bitirmek, gıda güvenliğine ve iyi beslenmeye ulaşmak ve sürdürülebilir tarımı desteklemek.

2.1. 2030’a kadar açlığın sona erdirilmesi ve özellikle yoksullar ve çocuklar da dâhil kırılgan durumda olan kişiler başta olmak üzere herkesin bütün yıl boyunca güvenli, besleyici ve yeterli miktarda besine erişiminin güvence altına alınması.

2.3. 2030’a kadar tarımsal verimliliğin ve özellikle kadınlar, yerli halklar, çiftçilikle uğraşan aileler, göçebe çobanlar ve balıkçılar olmak üzere küçük çaplı gıda üreticilerinin toprağa, diğer verimli kaynaklara ve girdilere, bilgiye, finansal hizmetlere, piyasalara ve değer temini ve tarım dışı istihdam olanaklarına güvenli ve eşit erişiminin sağlanması aracılığıyla gelirlerinin iki katına çıkarılması.

2.4. 2030’a kadar sürdürülebilir gıda üretimi sistemlerinin güvence altına alınması; üretimi ve üretkenliği artıran, ekosistemlerin sürdürülmesine yardımcı olan, iklim değişikliğine, aşırı hava koşullarına, kuraklığa, sellere ve diğer felaketlere uyum sağlama kapasitesini güçlendiren ve toprak kalitesini devamlı olarak artıran dayanıklı tarım uygulamalarının hayata geçirilmesi.

AMAÇ 3: Sağlıklı ve kaliteli yaşamı her yaşta güvence altına almak.

3.3. 2030’a kadar AIDS, tüberküloz, sıtma ve ihmal edilen tropikal hastalık salgınlarının sona erdirilmesi ve hepatit, su yoluyla bulaşan hastalıklar ve diğer bulaşıcı hastalıklarla mücadele edilmesi.

3.9. "Suda ve toprakta bulunan kimyasallar ve diğer zararlı maddelerin insan sağlığı üzerindeki etkilerini azaltmak amacıyla, kimyasal atıkların ve zararlı maddelerin yönetimi ve kontrolüne yönelik uygulamaların geliştirilmesi.

AMAÇ 5: Toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak ve tüm kadınlar ile kız çocuklarını güçlendirmek.

5.1. Kadınlara ve kız çocuklarına yönelik her türlü ayrımcılığın her yerde sona erdirilmesi.

5.5. Kadınların siyasi, ekonomik ve sosyal hayatın karar verme süreçlerine tam ve etkin bir biçimde katılımlarının ve kadınlara karar verme mekanizmalarında, her düzeyde lider olabilmeleri için eşit fırsatlar tanınmasının güvence altına alınması.

5.a. Kadınların ekonomik kaynaklara ulaşma, toprak ve diğer mülk türlerine sahip olma ve üzerlerinde kontrol kurabilme, finansal hizmetler, miras ve doğal kaynaklara erişimleri gibi konularda ulusal yasalara uygun olarak eşit haklara sahip olmaları için reformlar yapılması.

AMAÇ 6: Herkes için erişilebilir su ve atık su hizmetleri ile sürdürülebilir su yönetiminin güvence altına alınması.

6.1. 2030’a kadar herkesin güvenilir ve erişilebilir içme suyuna evrensel ve eşit biçimde erişiminin güvence altına alınması

6.2. 2030’a kadar herkesin yeterli temizlik ve sıhhi koşullara eşit biçimde erişiminin sağlanması; kadınların, kız çocuklarının ve kırılgan durumda olan kişilerin ihtiyaçlarına özel önem gösterilerek kamuya açık alanlarda dışkılamanın sona erdirilmesi.

AMAÇ 11: Şehirlerin ve insan yerleşimlerinin kapsayıcı, güvenli, dayanıklı ve sürdürülebilir kılınması.

11.5. 2030’a kadar yoksulların ve kırılgan durumdaki insanların korunması temel alınarak suyla ilgili afetleri de kapsayan afetler nedeniyle küresel gayri safi yurt içi hasılayla ilgili doğrudan ekonomik kayıpların önemli oranda düşürülmesi ve ölümler ile etkilenen insan sayısının önemli ölçüde azaltılması.

11.b. 2020’ye kadar kapsamaya, kaynak etkinliğine, iklim değişikliğine uyuma ve afetlere karşı dayanıklılığa yönelik entegre politikaları ve planları benimseyen ve uygulayan şehirlerin ve insan yerleşimlerinin sayısının önemli ölçüde artırılması ve Sendai Afet Riskini Azaltma Çerçeve Eylem Planı 2015-2030 doğrultusunda bütüncül bir afet risk yönetiminin her düzeyde geliştirilmesi ve uygulanması.

AMAÇ 13: İklim değişikliği ve etkileri ile mücadele için acilen eyleme geçilmesi.

13.b Kadınlara, gençlere, yerel topluluklara ve dışlanmış gruplara odaklanarak en az gelişmiş ülkelerde ve gelişmekte olan küçük ada devletlerinde iklim değişikliğiyle ilgili etkili planlama ve yönetim kapasitesini artıracak mekanizmaların desteklenmesi.

13.b.1. Kadınlara, gençlere, yerel ve dışlanmış topluluklara odaklanmayı içeren iklim değişikliğiyle ilişkili etkili yönetim ve planlama kapasitelerinin yükseltilmesi.

2. Ölçütler ve İyi Örnekler

İklim değişikliği ve toplumsal cinsiyet kesişiminde hak temelli izleme yapılırken belirlenen normların ve standartların ne ölçüde somutlaştırıldığı, ölçütler sayesinde gözlenmektedir. Somutlaştırma, ilerlemenin belirli hedeflere ilişkin değerlerdeki değişimin izlenmesini sağlar. Bu, belirlenen hedeflere ulaşma yönündeki ilerlemeyi ölçmek için uygun göstergelerin belirlenmesini içerir. Söz konusu göstergeler, iklim politikalarında eşitlik/toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması, kadınların katılımı ve kaynaklara erişimi gibi belirli alanlarda ilerlemeyi değerlendirmeye yardımcı olur. Bu sayede politika yapıcılar ve karar alıcılar, toplumsal cinsiyet eşitliği ve hak temelli yaklaşımların etkisini değerlendirebilir ve stratejik yönlendirmeler yapabilirler. Bu bölümde ülkeler ve kentler bazında iyi örnekler ele alınacak ve iklim değişikliği politikalarında toplumsal cinsiyetin nasıl ele alındığı detaylandırılacaktır.

Avrupa Birliği’nde toplumsal cinsiyet perspektifini iklim değişikliği politikalarına dâhil etmeyi başaran ülkelerin politikalarına bakıldığında, en üst sırada İsveç’in yer aldığını söylemek mümkündür. İsveç, 2014’ten itibaren feminist bir dış politika izleyen ilk ülke olma özelliğini taşımaktadır. Hükümetlerin aldığı kararların ve kaynakların dağıtımının merkezinde toplumsal cinsiyet eşitliği yer almaktadır ve öncelikleri bu doğrultuda planlanmaktadır. İsveç’in feminist yönetimi, toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifini ulusal ve uluslararası ölçekteki politikalarına dâhil etmeyi amaçlamaktadır. Kadınların uluslararası iklim değişikliği müzakerelerine ve ulusal karar alma süreçlerine dâhil olmalarının yanı sıra enerji ve ulaştırma şirketlerinin karar alma süreçlerine ne denli dâhil olduklarını da incelemek gereklidir. İklim krizi üzerinde büyük etkiye sahip olan bu

kuruluşlarda kadınların yönetim pozisyonlarında temsil sayısı bir hayli azdır. 2010’da Almanya, İsveç ve İspanya’da yapılan bir araştırmada, Almanya’da %2, İspanya’da %8, İsveç’te ise enerji sektöründe kurul ve yönetim pozisyonlarında %18 oranında kadın olduğu tespit edilmiştir (Bonewit, 2015, s. 11). İsveç’in bu politikası, Küresel Çevre Fonu, Dünya Bankası İklim Yatırım Fonu ve Yeşil İklim Fonu gibi önemli kuruluşlar aracılığıyla gerçekleştirilen projelerde toplumsal cinsiyet perspektifine dikkat edilmesini ve toplumsal cinsiyeti anaakımlaştırmaya yönelik projelere öncelik verilmesini sağlamaktadır.

Norveç’te meclisteki kadın oranının yüksekliğine paralel olarak kadınların karar alma süreçlerine ve politik süreçlere katılımında aktif rol oynadıkları görülmektedir. Kadınların parlamontoda temsili %40 civarında seyretmekte olup, Norveç, küresel düzeyde en yüksek orana sahip ülke konumundadır. Bu ülke iklim değişikliği ile ilgili alınan kararlarda ve uygulanan politikalarda da başarı grafiğinde üste sıralarda yer almaktadır. Norveç’te iklim değişikliğiyle mücadele ve toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama çabaları, yasama eylemlerinde sosyal ve kültürel normların arkasındaki eşitlik talepleri ile çevre konusundaki endişelerin hükümet politikalarının öncelikleri arasında yer aldığını göstermektedir.

Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (European Bank for Reconstruction and Development’s /EBRD), Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları doğrultusunda toplumsal cinsiyeti anaanaakımlaştırmaya yönelik faaliyetlerde bulunmaktadır. 13 numaralı SKA’ya toplumsal cinsiyet açısından kapsayıcı iklim eylemleriyle katkı sağlamıştır. Tacikistan İklim Dayanıklılığı Finansman Programı (ClimADAPT) kapsamında, EBRD ile ortaklaşa çalışan bankalar, kadınların üretken varlıklara erişmelerini sağlamış bir yandan da iklim değişikliği karşısındaki dayanıklılıklarını artırmışlardır. İklim değişikliğinin etkilerine karşı dayanıklı teknolojilere yatırım yapma konusunda desteklenen 3.548 işletme ve ev sahibinden %28’i, zamandan tasarruf ettiklerini ve hanehalkı iş yüklerinin azaldığını belirten kadınların yönettiği işletmeler ve kadın hanehalkı üyeleridir.

Dünya kentleri açısından bakıldığında, iklim eylem planlarını katılımcı bir şekilde uygulamaya koyan kentler arasında ilk sırada Barselona’nın geldiği görülmektedir. 2015’te belediye başkanı olarak seçilen Ada Colau tarafından "İklim Eylem Planı" yürürlüğe konulmuştur. 2018-2030 yıllarını kapsayacak şekilde hazırlanan planda kentin %10’luk kesiminin enerji yoksunluğu çekmekte oluşu, yoksul ve dezavantajlı kesimin yaşadığı bölgelerde iklim değişikliğinin etkilerinin daha çok hissedildiği dikkate alınmıştır. İklim adalaletini merkeze alan ve sürdürülebilir tüketim alışkanlıklarının benimsendiği bir sistem tasarlanmıştır. Barselona kenti cinsiyete göre ayrıştırılmış

verilerin toplanmasında, kurumsal cinsiyet uzmanlığı geliştirmede ve cinsiyete dayalı iklim eylemlerini yönlendirmede öncü bir kent durumundadır. İklim adaleti bağlantıları dikkate alınarak "Cinsiyet Adalet Planı" hazırlanmış, kentte istihdam girişimcilik ve destek programlarında toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik etmek için politikalar uygulamaya konmuştur.

İyi örnekler kamu politikalarının eylem planları ile sınırlı tutulmuştur. Ancak STK'lar ve belediyeler düzeyinde de yürütülen çok sayıda proje bulunmaktadır. Örneğin "Su İçin Kadın, Kadın İçin Su Ortaklığı" (WfWP) sürdürülebilir kalkınma, su ve sanitasyon, yoksulluk ve cinsiyet alanlarında faaliyet gösteren yerel, ulusal ve uluslararası kadın örgütleri ve ağlarından oluşan dünya çapındaki stratejik bir ittifaktır. WfWP, suyu kadınların güçlendirilmesi için bir giriş noktası olarak kullanıyor ve herkesin, her kullanım için suya eşit erişimini geliştiriyor. Yerel kadın gruplarına, kendi projelerini yönetmek ve denetlemek için fırsat sağlamakta, yerel gündemi etkilemek ve kendi seçim bölgelerinde değişimin liderleri veya temsilcileri olmak için lobi yapmak ve savunuculuk yapmak üzere koçluk hizmeti sunmakta ve desteklemektedir¹⁴

¹⁴ Bkz: 2018-2028 kadın ve su 10 yılı: <https://wateractiondecade.org/tag/women-for-water-partnership/>

III. Türkiye’de Mevcut Durum Analizi: Normatif-Politik Yapı

İklim değişikliğine yönelik politika ve uygulamalarda toplumsal cinsiyete ilişkin farkındalık gelişiminin yaklaşık on beş yıllık bir tarihinin bulunduğu belirtilebilir. Paris Anlaşması, toplumsal cinsiyetin, iklim politikalarının her aşamasında dikkate alınması ve kadınların katılımının artırılmasına ilişkin duyarlılığı artırmıştır. Bu gelişme henüz ülkemize tam olarak yansımış değildir. Türkiye’de iklim değişikliği politikaları genellikle cinsiyet perspektifinden yoksun bir şekilde belirlenmektedir; iklim ile toplumsal cinsiyet arasındaki ilişki göz ardı edilmektedir. Bu boşluğu dolduran ve Türkiye’deki iklim değişikliği politikalarının daha kapsayıcı hale gelmesini sağlama amacı güden ilk çalışma, Küresel Denge Derneği tarafından Kasım 2016’da "Türkiye’de İklim Değişikliği Mücadelesinde Kayıp Bileşen: Kadın" başlıklı bir proje ile başlamıştır. Proje iklim değişikliği ile kadın arasındaki ilişkiyi anlamak, kadınların iklim değişikliği ile mücadeledeki rolünü vurgulamak ve politika yapıcılarına bu konuda bilgi sağlamak amacını taşımaktadır.

Türkiye’de iklim değişikliği ve toplumsal cinsiyet bağlamında yapılan çalışmaların ve toplumsal cinsiyet bazında ayrıştırılmış verilerin yok denecek kadar az olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu bölümde, ilk önce Türkiye’nin iklim değişikliği politikalarının değerlendirmesi yapılmaktadır. Ardından toplumsal cinsiyet ve iklim değişikliği bağlamında mevcut durumunun kanun, yönetmelik ve politika analiz edilecektir.

Türkiye’nin iklim değişikliği bağlamında uluslararası yer alması, 1972 İnsan Çevresi Konferansı (Conference on the Human Environment), 1992 Dünya Zirvesi ve 2002 Johannesburg Zirveleri gibi önemli etkinliklere dayandırılabilir. Daha yakın tarihlerde, AB ile katılım müzakereleri süreci de Türkiye’nin geleneksel çevre politika yöntemlerini, AB standartlarıyla uyumlu hale getirmesinde rol oynamıştır. BMİDÇS’nin hazırlık aşamasında sera gazları açısından tarihsel sorumluluğu taşıyan gelişmiş ülkeler, Sözleşme’nin Ek I’inde listelenmiştir. Bu ülkelerin emisyon azaltma çabaları yapması beklenmektedir. Gelişmekte olan ülkelere finansman ve teknoloji desteği sağlamakla yükümlü olan ülkeler ise Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (Organisation for Economic Co-operation and Development/OECD) üyesi ülkeleri içeren Ek II’ye dahil edilmiştir. Türkiye, OECD’nin kurucu üyelerinden biri olması nedeniyle hem Ek I hem de Ek II’de yer almıştır. Ancak, 2001’de BMİDÇS’nin COP 7’sinde Türkiye’nin Ek II’de yer alan listeden çıkarılmasına karar verilmiştir. Dolayısıyla Türkiye şu anda sadece Ek

I'deki listede yer almaktadır. 1992'de Ek I'e dahil edilmesine rağmen, Türkiye sera gazı emisyonları açısından tarihsel bir sorumluluk taşımamaktadır.

Türkiye, BMİDÇS'yi 2004 yılında onaylamış olmasına rağmen, Sözleşme'nin tarafı olmamıştır. Gelişmekte olan bir ülke olduğu için, başlangıç dönemlerinde bağlayıcı emisyon azaltma hedeflerine sahip gelişmiş ülkeler listesine, yani EK I'e dahil edilmemiştir. Türkiye, 26 Ağustos 2009'da Kyoto Protokolü'nü onaylamış olup, küresel iklim değişikliğiyle ilgili küresel çabalarına katılıma iradesini beyan etmiştir (MFA, 2022). Ancak, Kyoto Protokolü'nün ilk ve ikinci taahhüt dönemlerinde bağlayıcı emisyon azaltma yükümlülükleri bulunmamaktadır.

2010 yılında Cancun'da düzenlenen COP 16'da 1/CP.6 Kararı kabul edildi ve buna göre Türkiye'nin diğer Ek I ülkelerinden farklı koşullara sahip olduğu olgusunun tüm taraflarca kabul edildiği belirtildi. Türkiye'nin finansman ve teknoloji sağlama gibi hiçbir yükümlülüğü olmadığı teyit edildi. 2011 yılında Güney Afrika'nın Durban kentinde düzenlenen 17'nci Taraflar Konferansı'nın 2/CP.17 Kararı gereği, Türkiye'nin özel koşullarına ilişkin destek sağlama prosedürlerini belirlemek üzere görüşmeler yapıldı. Söz konusu görüşmeler, Kararın 170'inci maddesi uyarınca, sera gazı emisyonlarının azaltılması, iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine karşı hazırlıklı ve dayanıklı hale gelinmesi, teknoloji geliştirme ve transferi, kapasite geliştirme ve finansman gibi konularda Sözleşme'nin uygulanmasının sağlanmasını amaçlıyordu.

18'inci COP'ta, Türkiye'nin Ek I üyeleri arasındaki istisnai konumu tekrar vurgulandı. 19'uncu COP'ta Türkiye'ye 2020'ye kadar devam edecek finansal destek, teknoloji transferi ve kapasite geliştirme gibi konular üzerinde müzakereler yapıldı. Son paragrafta, gelişmiş ülkelerin özel koşullarla tanınan taraflara finansal, teknolojik, teknik ve kapasite geliştirme desteği sağlamalarının teşvik edildiği vurgulanmaktadır. Bu destek, tarafların ulusal stratejilerini uygulamalarını, sera gazı emisyonlarını azaltma, iklim değişikliğine uyum sağlama ve düşük karbonlu kalkınmayı teşvik etme stratejileri geliştirmelerini sağlamayı amaçlamaktadır. Bu teşvik, Küresel Çevre Fonu gibi mekanizmaların yanı sıra diğer çok taraflı kuruluşlar, uluslararası organizasyonlar ve ikili fonlar aracılığıyla finans, teknoloji ve kapasite geliştirme gibi alanlarda destek sağlamak için kullanılmasını da kapsamaktadır (CSB, 2022).

Türkiye, Paris Anlaşması'nı 22 Nisan 2016'da New York'taki imza töreninde imzaladı. Anlaşmanın imzalandığı tarihte Türkiye'nin önemsendiği iki husus bulunmaktaydı. Bunlardan ilki, Paris Anlaşması kapsamında finansal ve teknolojik destek sağlanmasını garanti altına almak. İkincisi ise Anlaşmanın. Gelişmiş ülkeler için genel ekonomide mutlak emisyon azaltımlarını zorunlu kılan hükmünden muaf tutulmaktı. Türkiye'nin

Paris Anlaşması’na taraf olmasının ardından, Anlaşmanın, Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile onaylanmasının ardından iç hukuktaki onay süreci tamamlanmış oldu. Onay belgesi, ulusal açıklama ile birlikte 11 Ekim 2021’de BM Sekreteryası’na sunuldu¹⁵

Türkiye Cumhuriyeti 2015 yılının Eylül ayında, 1/CP.19 ve 1/CP.20 Kararları uyarınca, Sözleşme’nin 2’nci maddesinde belirtilen iklim değişikliğiyle mücadelede ne yapmayı planladığını ve bu planların uluslararası topluma nasıl sunulduğunu açıklamakta olan amacına yönelik niyet edilmiş ulusal katkı beyanını Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi’ne sunmuştur. Paris Anlaşması’nı imzalamadan önce sunulan ilk Ulusal Katkı Beyanı (NDC)¹⁶ belgesinde, Türkiye’nin sera gazı (Greenhouse Gas/GHG) emisyonlarında 2030 yılına kadar yaklaşık olarak %18 ile %21 oranında bir azalma hedeflediği belirtilmiştir. 2030 hedefine ulaşmak için Türkiye, maliyet etkinliğini dikkate alarak ilgili kurallar ve standartlar çerçevesinde uluslararası piyasa mekanizmalarını kullanmayı planlamıştır. 2030 yılına kadar referans senaryoya¹⁷ göre sera gazı emisyonlarında %18 azalma sağlayarak, Türkiye ulusal koşullarını ve kapasitelerini dikkate alarak küresel ısınmayı 2 °C ile sınırlama hedefine katkıda bulunma taahhüdünü iletmektedir. Enerji, sanayi, ulaştırma, binalar ve kentsel dönüşüm, tarım, atık ve karbon emisyonlarını absorbe eden alanlar gibi sektörlerde belirli politika ve planları açıklamıştır. Bu sektörlerde politika ve önlemlerin uygulanması sonucunda emisyonlarda, %21’e varan bir azalma sağlanması hedeflenmiştir. Dolayısıyla, mevcut politikalara göre, 2030 yılına kadar emisyonlarda en az %21 azalma hedeflenmiştir (UNFCCC, 2023, s. 30).

18 Kasım 2022 tarihinde gerçekleşen 27’inci Taraflar Konferansı’nda, Türkiye’nin Paris Anlaşması’na yönelik güncellenmiş katkısı 2030 yılı için %41 azaltım olarak duyurulmuştur. Buna göre, Türkiye’nin 2030 yılı için yaklaşık 500 milyon ton sera gazı emisyon azaltımı yapmayı hedeflediği anlaşılmaktadır (Yeşil Gazete, 2022). Türkiye’nin yeşil kalkınma vizyonu ve net sıfır emisyon hedefi doğrultusunda iklim değişikliğiyle mücadelede sera gazı emisyonlarını azaltmayı, iklim değişikliğine uyumu ve bu alanlara yönelik planlama ve uygulama araçlarını düzenlemeyi amaçlayan İklim Değişikliği

¹⁵ Paris Anlaşması’nı imzalamak ve taraf olmak arasında bir ayrım bulunmaktadır: Paris Anlaşması’nın imzacı ülkelerde yürürlüğe girebilmesi için, ilgili parlamentoları tarafından da onaylanması gerekmektedir. Ülkeler anlaşmayı imzalarsa bile, iç onay süreçlerinden geçene kadar taraf olarak kabul edilmezler.

¹⁶ Ulusal Katkı Beyanı (NDC) Paris Anlaşması’nın ve uzun vadeli iklim hedeflerine ulaşılmasının merkezinde yer alan, her ülkenin kendi koşullarına göre ve gönüllü olarak belirlediği ulusal emisyonları azaltma ve iklim değişikliğinin etkilerine uyum sağlama çabalarını somutlaştıran bildirimlerdir.

¹⁷ Referans senaryo sera gazı emisyonunu azaltmak için hiçbir önlem alınamayan senaryoda ortaya çıkan emisyonu ifade ediyor.

Başkanlığı¹⁸ tarafından İklim Değişikliği Kanunu taslağı hazırlanmıştır. Bu taslak, Türkiye'nin 2053 net sıfır emisyon hedefine ulaşmak için orta ve uzun vadeli planlar ve politikalarını belirlemesi, iklim eylemi konusunda kamu kurumları arasında görev paylaşımını detaylandırması, iklim eylemini diğer politikalarla entegre etmede ilerleme sağlaması, Türkiye’de kurulması planlanan Emisyon Ticareti Sistemi (ETS) için genel yasal çerçeveyi oluşturması, ulusal ve uluslararası iklim yatırımları için öngörülebilir bir ortam sağlaması açısından büyük öneme sahiptir.

Türkiye’de özellikle tarım ve ormancılık sektörleri koruyucu mevzuat eksikliğinden muzdariptir. Söz konusu eksiklik iklim krizinin olumsuz etkilerine karşı bu alanların daha çok zarar görmesine neden olmaktadır. Uzmanlar, mevcut ormancılık politikasının ormanları, korunması gereken doğal varlıklar olarak değil, üretim alanları olarak ele aldığını belirtmektedir. Bu da iklim krizinin karbon yutakları olan söz konusu alanlar için büyük bir tehdit oluşturuyor. Bu nedenle uzmanlar, korunan kara ve deniz alanlarının oranının Küresel Biyoçeşitlilik Çerçevesi’ne uygun olarak 2030 yılına kadar en az %30’a çıkarılması çağrısında bulunuyor.

Türkiye’de iklim değişikliğinin kadınlar üzerindeki etkilerine ilişkin çalışmaların tarihi eski değildir. Bu çalışmaların yoğun olarak iklim değişikliğinin belirgin şekilde hissedildiği tarım özelinde yapıldığı görülmektedir. Son yıllarda toplumsal cinsiyete duyarlı çalışmalar kadınların iklim değişikliğinin farklı yönlerinden nasıl etkilendiğini anlamaya yönelik afete duyarlı politika yapımı, toplumsal dönüşüm ve dayanıklılık stratejilerinin gelişmesi yelpazesinde çeşitlenmektedir. Türkiye’nin iklim değişikliğiyle ilgili politikalarını ele alan temel belgelerden biri olan ve 2010-2023 yıllarını kapsayan İklim Değişikliği Strateji Belgesi’nde (İDES), toplumsal cinsiyet perspektifinin bulunmadığı ve kadınlara yer verilmediği görülmektedir. İDES, Türkiye’nin iklim değişikliğiyle mücadelede ulusal vizyonunu, hedeflerini, uygulayacağı stratejileri ve uluslararası iklim değişikliği müzakereleri kapsamında aldığı ulusal tutumu içeren bir belgedir. 2011- 2023 yıllarını kapsayacak şekilde hazırlanan ve Türkiye’nin iklim değişikliği ile mücadelede ne tür politika ve programlar uygulayacağını, hedeflerini ve eylem planlarını belirleyen bir belge niteliğinde olan İklim Değişikliği Eylem Planı’nda (İDEP) ise toplumsal cinsiyet konusuna özel bir vurgu yapılmamış veya kadınlara yönelik

¹⁸ İklim Değişikliği Başkanlığı, 29 Ekim 2021 tarihli 85 numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığına bağlı bir kuruluş olarak kurulmuştur. Başkanlık, iklim değişikliğiyle mücadele ve uyum çalışmaları kapsamında ulusal ve uluslararası düzeyde politika, strateji ve eylemleri belirlemek, müzakere süreçlerini yürütmek ve ilgili kurum ve kuruluşlarla koordinasyonu sağlamakla sorumludur (İklim Değişikliği Başkanlığı, 2022, <https://iklim.gov.tr/>).

özel politika veya stratejiler belirtilmemiştir. Bununla birlikte sadece kadınların, iklim değişikliğinin doğal kaynaklar üzerindeki olumsuz etkilerinin daha fazla etkilendiği gerçeği vurgulanmıştır. Bu saptamadan hareketle, iklim değişikliğiyle mücadelede üretilen politikaların, planların ve programların toplumsal cinsiyete duyarlı olması gerektiği belirtilmiştir. İDEP belgesinde, kadın çiftçilerin desteklenmesine dair bir stratejiye yer verilmemiş olmasına karşın, orman köylerinde enerjinin tasarruflu kullanılması ve ısı yalıtımının sağlanması için kadınlar ve köylülerin bilinçlendirilmesi, kadın çiftçilere iklim değişikliğinin etkilerine uyum sağlamaları için teknik eğitimler verilmesi gibi adımların atılması gibi hususlara yer verilmiştir. Ancak, bu önlemler kadınları sadece bilinçlendirme ve eğitim alanında sınırlı tutmaktadır. Ayrıca, kadınların iklim değişikliğiyle mücadele ve uyum sağlama süreçlerinde finansal mekanizmalara ve teknolojilere erişimlerini sağlamak için hangi stratejik planların izleneceğine dair ayrıntılı bir açıklama yapılmamıştır. 2017-2023 yıllarını kapsayan Ulusal Enerji Verimliliği Eylem Planı'nda ise bina ve hizmetler, enerji, ulaştırma, sanayi ve teknoloji, tarım ve bütün sektörleri ilgilendiren kapsayıcı konulara yönelik toplam 55 eylem ele alınmıştır. Planda iklim değişikliği ile mücadele kapsamında toplumsal cinsiyet ve kadın özelinde bir ifade yer almamaktadır. 2024-2030 kapsamında hazırlanan İklim Değişikliğine Uyum Stratejisi ve Eylem Planı'nda, toplumsal kalkınma bağlamında, kadınların iklim değişikliğinden çeşitli etkilenebilirlik düzeylerini ölçmenin ve uyum sağlamanın neden olacağı faydaların, ilgili SKA'lar ve sektör uyum eylemleri dikkate alınarak tespit edilmesi yer almaktadır. Aynı zamanda kadınların iklim değişikliğinden farklı etkilenebilirliğini ölçmenin ve uyum sağlamanın neden olacağı faydaların, ilgili SKA'lar ve sektör uyum eylemleri dikkate alınarak tespit edilmesi de plan kapsamında amaçlanmaktadır.

Kadın merkezli uyum destekleri: Yaşanan iklim olayları çerçevesinde özellikle üretim tarafında kadın çiftçilerin ve kadın tarım işçilerinin olumsuz etkilenebilirliği söz konusudur. Kadın çiftçilere ve kadın tarım işçilerine özel destek araçları geliştirilmelidir. İklim tehlikelerinden etkilenebilirliği yüksek ve uyum kapasitesi düşük olan kadın çiftçiler ve kadın işçiler önceliklendirilmeli ve desteklerle uyum kapasiteleri artırılmalıdır (İklim Değişikliği Uyum Stratejisi ve Eylem Planı, 2024, s.76)

2024-2030 kapsamında hazırlanan bir diğer eylem planı İklim Değişikliğine Azaltım Stratejisi ve Eylem Planı'dır. Planda bir ana strateji olarak “Adil Geçiş” başlığına yer verilmiş ve bu başlık altında toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadınların güçlenmesi konusu ele alınmıştır. Ayrıca istihdam, girişimcilik, finansal kaynaklara erişim, kapasite geliştirme çalışmaları, katılım ile ilgili eylemlerde kadınların erişimi ele alınmış, bazı göstergeler içinde de cinsiyet kırılımı vurgulanmıştır.

İklim değişikliği ile mücadele kapsamında azaltım ve uyum politikaları uygulanırken sosyal eşitsizlikleri daha da derinleştirmeden toplumun tüm kesimlerinde adaletin ve istihdamın sağlanarak adil geçişin başarılabilmesi önemlidir. Bu çerçevede, ele alınan cinsiyet eşitliği ve kadınların güçlenmesi ilkesi, kalkınma çalışmalarını belirleyen ana ilkeler içinde giderek artan bir önemle yer almaktadır. İnsan odaklı bir kalkınma anlayışı ile birlikte gelişen bu yaklaşım, kadınların güçlenmesini vurgulamakta ve kalkınmaya ilişkin süreçlere kadınların ve erkeklerin etkin katılımını esas almaktadır. İklim değişikliği politikalarında ve azaltım stratejileri içinde cinsiyet eşitliğine duyarlı bir yaklaşım geliştirmek ve kapsayıcı bir içerik oluşturmak için farklı düzeylerde adımlar atılmaktadır. Bunlar aşağıda sıralanmaktadır; • Kimseyi geride bırakmamak için özen gösteren kapsayıcı bir yaklaşımın temel alınması (örneğin eğitim planlamalarında toplumun farklı kesimlerinin katılımının önündeki engellerin tespit edilmesi ve aşılmasına yönelik önlemler alınması), • Eşitsizliği yeniden üretmekten kaçınan yaklaşım için herhangi bir faaliyetten herkesin eşit biçimde yararlanması, • Eşitliğin sağlanması için düzeltici bir yaklaşım için mevcut faaliyetlerde eşitsizliğin yeniden üretilmesine neden olabilecek konuların tespit edilmesi ve bu konulara ilişkin önlemler alınması. (İklim Değişikliği Azaltım Stratejisi ve Eylem Planı, 2024, s.214)

2004'te BMİDÇS'ye taraf olan Türkiye'nin yükümlülükleri arasında İklim Değişikliği Ulusal Bildirimleri hazırlamak ve BMİDÇS Sekreteryası'na sunmak yer almaktadır. Bu çerçevede yükümlülükleri kapsamında İklim Değişikliği Birinci Ulusal Bildirimi'ni 2007 yılında, İkinci - Üçüncü - Dördüncü - Beşinci Bildirimlerin tamamını kapsayan İklim Değişikliği Beşinci Bildirimi'ni 2013'te, İklim Değişikliği Altıncı Bildirimi'ni 2016'da Yedinci Bildirimi'ni ise 2018'de yayımlamıştır. Türkiye'nin "1. Ulusal Bildirimi"nde toplumsal cinsiyete ve kadına ilişkin veri, politika ve ifadelere yer verilmemiştir. Ancak, 2013 yılında yayımlanan "5. Ulusal Bildirim"de toplumsal cinsiyet ve iklim değişikliği konusu alt başlık olarak ele alınmıştır. Bu bildirimde, Türkiye'nin İklim Değişikliğine Uyum Kapasitesinin Geliştirilmesi projesine atıfta bulunulmuştur. Ayrıca, Birleşmiş Milletler Ortak Programı kapsamında Seyhan Havzası'nda İklim Değişikliğine Uyum Hibe Programı ile "Haydi Kızlar Fotoğraf Çekmeye" projesine de değinilmiştir. Bu proje kapsamında, Seyhan Havzası'nda seçilen kız çocuklarına iklim krizi kaynaklı değişimleri belgeleme görevi verilmiştir. Ayrıca, kız çocuklarına iklim değişikliği ve çevre eğitimlerinin yanı sıra fotoğrafçılık eğitimleri de sağlanmıştır. Ulusal Bildirimde kadınları hedef alan projelerden biri, BM Ortak Programı Hibe Projeleri kapsamında yer alan "Tarımsal Yayım Hizmetlerinin Desteklenmesi Projesi"dir. Bu proje, iklim değişikliği ve kuraklıkla mücadele eğitimlerini içermekte olup, 2010 yılı itibarıyla ulaşılan hedef kitle

1.920 kişi olarak belirtilmiştir. Benzer şekilde, Seyhan Nehri Havzası’ndaki Yoksul Çiftçiler ve Kadınlara Yönelik Süt Üretimi Amaçlı Saanen Süt Keçisi Yetiştiriciliği projesi de kadınları hedef almakta ve toplamda ulaşılan kişi sayısı 80 olarak belirtilmektedir. Ancak, her iki projenin de hedef kitlesinde cinsiyet bazlı bir veri ayrımı bulunmamaktadır. Öte yandan, Seyhan Deltası’nda Küresel İklim Değişikliğine Bağlı Deniz Seviyesi Yükselmesine Uyum ve Etkilerin Azaltılması Projesi’nde kadınlar hedef kitle olarak belirlenmiş, ancak ulaşılan toplam kişi sayısı 590, kadın sayısı ise 40 olarak belirtilmiştir (The Ministry of Environment and Urbanisation, 2013, s. 265).

Türkiye’nin kalkınma planlarına toplumsal cinsiyet merceğinden bakıldığında, genellikle kadın istihdamı, kadın eğitimi ve kadına yönelik şiddet gibi konuların planlama sürecinde önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Bu planlar, genellikle kadınların işgücüne katılımını artırmak, eğitim olanaklarından daha fazla yararlanmalarını sağlamak ve kadına yönelik şiddeti önlemek gibi hedeflere odaklanmaktadır. Kalkınma planlarında, kadınlar ve aile kavramları genellikle bir bütün olarak ele alınmakta ve ev işleri ile çocuk bakımından sorumlu olanların genellikle kadınlar olduğu kabul edilmektedir. Örneğin, “1. Beş Yıllık Kalkınma Planı”nda, kız çocuklarının ev kadınları olarak değerlendirilmesi ve onların becerilerini geliştirmek için kız teknik öğretiminin öneminin vurgulanması gibi ifadeler bulunmaktadır. Bu tür yaklaşımlar genellikle kadınların toplumdaki geleneksel rollerini negatif anlamda pekiştirmeye yöneliktir ve toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadınların toplumdaki rollerinin genişletilmesi konularında daha ileri adımlar atılmasını gerektirecek niteliktedir.

Tablo 2. Türkiye’nin Uyum Stratejisi ve Eylem Planlarının Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Değerlendirilmesi

İlgili Belge	Yıllar	TCE	
		Var	Yok
Türkiye’nin İklim Değişikliği Uyum Stratejisi ve Eylem Planı	2011-2023	√ (Kırsal alanda kadınlar mevcut)	
İklim Değişikliği Eylem Planı	2011-2023	√ (Kırsal alanda kadınlar mevcut)	
İklim Değişikliği Uyum Stratejisi ve Eylem Planı	2024-2030	√ (Kırsal alanda kadınlar mevcut)	
İklim Değişikliği Azaltım Stratejisi ve Eylem Planı	2024-2030	√	

A. Yerel mevzuatın haritalaması: Mevzuatın ilgili insan hakları belgeleriyle uyumunun tespiti (Yapısal İzleme)

Bu bölümde Türkiye’de iklim değişikliği, kırsal alanlar ve toplumsal cinsiyet eşitliğiyle ilgili mevzuat ele alınacaktır. Tablo 3’te ele alınacak olan mevzuat listelenmektedir. Ardından söz konusu mevzuatın yukarıda tartışılan küresel çerçeve ile uyumu incelenecektir.

Mevzuatın küresel çerçeve ile uyumu ve normları gözetiyor olması bir yapısal izleme faaliyeti olarak da görülebilir. Bu bağlamda Anayasa, iklim değişikliği ve kırsal alanlarla ilgili kanunlar, tebliğ ve yönetmelikler ele alınmaktadır.

Tablo 3. İklim Değişikliği ile İlgili Mevzuat Listesi

No	Belgenin Adı
1.	T.C. 1961 Anayasası
2.	T.C. 1982 Anayasası
3.	2872 Sayılı Çevre Kanunu
4.	5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu
5.	5302 Sayılı İl Özel İdaresi Kanunu
6.	442 Sayılı Köy Kanunu
7.	5216 Sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu
8.	5393 Sayılı Belediye Kanunu
9.	6537 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu
10.	5977 Sayılı Biyogüvenlik Kanunu
11.	6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun
12.	Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu
13.	5840 Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Kanunu
14.	224 Sayılı Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Hakkında Kanun
15.	2926 Sayılı Tarımda Kendi Adına ve Hesabına Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kanunu
16.	3294 Sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu
17.	5363 Sayılı Tarım Sigortaları Kanunu
18.	5488 Sayılı Tarım Kanunu
19.	2925 Sayılı Tarım İşçileri Sosyal Sigortalar Kanunu
20.	1757 Sayılı Toprak ve Tarım Reformu Kanunu

No	Belgenin Adı
21.	5902 Sayılı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun
22.	7269 Sayılı Umumi Hayata Müessir Afetler Dolayısıyla Alınacak Tedbirlerle Yapılacak Yardımlara Dair Kanun
23.	5346 Sayılı Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Kanun
24.	6446 Sayılı Elektrik Piyasası Kanunu
25.	5627 Enerji Verimliliği Kanunu
26.	Sera Gazı Emisyonlarının Takibi Hakkında Yönetmelik
27.	Isınmadan Kaynaklanan Hava Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği
28.	İnsani Tüketim Amaçlı Sular Hakkında Yönetmelik
29.	Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği
30.	Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği
31.	Afet ve Acil Durum Müdahale Hizmetleri Yönetmeliği
32.	Sera Gazı Emisyonlarının İzlenmesi ve Raporlanması Hakkında Tebliğ
33.	Gönüllü Karbon Piyasası Proje Kayıt Tebliği

Aşağıdaki tablo, yukarıda sıralanan mevzuatın iklim değişikliği, kırsal alanlar ve toplumsal cinsiyet eşitliği kapsamındaki konuların ilişkin normlarla ilişkisini ortaya koymaktadır.

Tablo 4. Mevzuatın İlgili Normlarla Uyumu

Yasa	İlgili Madde Metni	İlişkili Norm
TÜRKİYE CUMHURİYETİ 1961 ANAYASASI Kanun No: 334 Kabul Tarihi: 9/7/1961	MADDE 10- Herkes, kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahiptir. Devlet, kişinin temel hak ve hürriyetlerini, fert huzuru, sosyal adâlet ve hukuk devleti ilkeleriyle bağdaşamayacak surette sınırlayan siyasî, iktisadî ve sosyal bütün engelleri kaldırır; insanın maddî ve mânevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlar.	Eşitlik Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ayrımcılık Yasağı İnsan Onuruna Saygı Kalkınma Hakkı
	MADDE 49- Devlet, herkesin beden ve ruh sağlığı içinde yaşayabilmesini ve tıbbî bakım görmesini sağlamakla ödevlidir. Devlet, yoksul veya dar gelirli ailelerin sağlık şartlarına uygun konut ihtiyaçlarını karşılayıcı tedbirleri alır.	İnsan Onuruna Saygı Ayrımcılık Yasağı
	MADDE 52- Devlet, halkın gereği gibi beslenmesini, tarımsal üretimin toplumun yararına uygun olarak artırılmasını sağlamak, toprağın kaybolmasını önlemek, tarım ürünlerini ve tarımla uğraşanların emeğini değerlendirmek için gereken tedbirleri alır.	İnsan Onuruna Saygı Sürdürülebilir, İnsan Haklarına Dayalı Kalkınma
TÜRKİYE CUMHURİYETİ 1982 ANAYASASI Kanun No: 2709 Kabul Tarihi: 18/10/1982	MADDE 10- Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir. Ek fıkra: 7/5/2004-5170/1 md.) Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. (Ek cümle: 7/5/2010-5982/1 md.) Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz. (Ek fıkra: 7/5/2010-5982/1 md.) Çocuklar, yaşlılar, özürlüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz. Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınmaz.	Eşitlik Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ayrımcılık Yasağı İnsan Onuruna Saygı Kalkınma Hakkı

Yasa	İlgili Madde Metni	İlişkili Norm
TÜRKİYE CUMHURİYETİ 1982 ANAYASASI Kanun No: 2709 Kabul Tarihi: 18/10/1982	Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar.	
	Madde 44- Devlet, toprağın verimli olarak işletilmesini korumak ve geliştirmek, erozyonla kaybedilmesini önlemek ve topraksız olan veya yeter toprağı bulunmayan çiftçilikle uğraşan köylüye toprak sağlamak amacıyla gerekli tedbirleri alır. Kanun, bu amaçla, değişik tarım bölgeleri ve çeşitlerine göre toprağın genişliğini tesbit edebilir. Topraksız olan veya yeter toprağı bulunmayan çiftçiye toprak sağlanması, üretimin düşürülmesi, ormanların küçülmesi ve diğer toprak ve yeraltı servetlerinin azalması sonucunu doğuramaz.	Eşitlik Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Çevresel Adalet
	MADDE 56- Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir. Devlet, herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamak; insan ve madde gücünde tasarruf ve verimi artırarak, iş birliğini gerçekleştirmek amacıyla sağlık kuruluşlarını tek elden planlayıp hizmet vermesini düzenler. Devlet, bu görevini kamu ve özel kesimlerdeki sağlık ve sosyal kurumlarından yararlanarak, onları denetleyerek yerine getirir. Sağlık hizmetlerinin yaygın bir şekilde yerine getirilmesi için kanunla genel sağlık sigortası kurulabilir.	Eşitlik Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Çevresel Adalet İnsan Onuruna Saygı

Yasa	İlgili Madde Metni	İlişkili Norm
ÇEVRE KANUNU Kanun No: 2872 Kabul Tarihi: 9/8/1983	MADDE 1- (Değişik: 26/4/2006-5491/1 md.) Bu Kanunun amacı, bütün canlıların ortak varlığı olan çevrenin, sürdürülebilir çevre ve sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda korunmasını sağlamaktır.	Çevresel Adalet İnsan Onuruna Saygı Sürdürülebilir, İnsan Haklarına Dayalı Kalkınma
	MADDE 3- (Değişik: 26/4/2006-5491/3 md.) Çevrenin korunmasına, iyileştirilmesine ve kirliliğinin önlenmesine ilişkin genel ilkeler şunlardır: b) Çevrenin korunması, çevrenin bozulmasının önlenmesi ve kirliliğin giderilmesi alanlarındaki her türlü faaliyette; Bakanlık ve yerel yönetimler, gerekli hallerde meslek odaları, birlikler ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliği yaparlar. c) Arazi ve kaynak kullanım kararlarını veren ve proje değerlendirmesi yapan yetkili kuruluşlar, karar alma süreçlerinde sürdürülebilir kalkınma ilkesini gözetirler. d) Yapılacak ekonomik faaliyetlerin faydası ile doğal kaynaklar üzerindeki etkisi sürdürülebilir kalkınma ilkesi çerçevesinde uzun dönemli olarak değerlendirilir. e) Çevre politikalarının oluşmasında katılım hakkı esastır. Bakanlık ve yerel yönetimler; meslek odaları, birlikler, sivil toplum kuruluşları ve vatandaşların çevre hakkını kullanacakları katılım ortamını yaratmakla yükümlüdür.	Katılım Hakkı Çevresel Adalet İnsan Onuruna Saygı Sürdürülebilir, İnsan Haklarına Dayalı Kalkınma

Yasa	İlgili Madde Metni	İlişkili Norm
ÇEVRE KANUNU Kanun No: 2872 Kabul Tarihi: 9/8/1983	h) (Değişik:29/11/2018-7153/1 md.) Çevrenin korunması, çevre kirliliğinin önlenmesi ve giderilmesi, sıfır atığın yaygınlaştırılması, döngüsel ekonomi ilkelerinin uygulanması ve iklim değişikliği ile mücadele edilmesi için uyulması zorunlu standartlar ile vergi, harç, katılma payı, yenilenebilir enerji kaynaklarının ve temiz teknolojilerin teşviki, motorsuz veya elektrikli araçların teşviki, atıkların geri kazanımı ile arıtılmış atıksuların yeniden kullanımının teşviki, geri kazanım katılım payı, plastik içerikli poşet veya ambalaj ve tek kullanımlık materyallerin kullanımının azaltılması, depozito uygulaması, emisyon ücreti, kirlenme bedeli ve kirliliğin önlenmesine yönelik teminat alınması ve sera gazı emisyonlarının takibine yönelik karbon ticareti gibi piyasaya dayalı mekanizmalar ile ekonomik araçlar ve teşvikler kullanılır. (Değişik cümle:24/12/2020-7261/12 md.) Bu bentteki uygulamalara ilişkin usul ve esaslar Bakanlıkça belirlenir.	Katılım Hakkı Çevresel Adalet İnsan Onuruna Saygı Sürdürülebilir, İnsan Haklarına Dayalı Kalkınma
	MADDE 5- (Mülga: 13/3/1990- KHK- 409/12 md.; Yeniden düzenleme: 26/4/2006-5491/5 md.) Yüksek Çevre Kurulunun görevleri şunlardır: a) Etkin bir çevre yönetiminin sağlanması için hedef, politika ve strateji belirlemek. b) Sürdürülebilir kalkınma ilkesi çerçevesinde ekonomik kararlara çevre boyutunun dahil edilmesine imkân veren hukukî ve idarî tedbirleri belirlemek.	Çevresel Adalet İnsan Onuruna Saygı Sürdürülebilir, İnsan Haklarına Dayalı Kalkınma

Yasa	İlgili Madde Metni	İlişkili Norm
ÇEVRE KANUNU Kanun No: 2872 Kabul Tarihi: 9/8/1983	MADDE 9 - (Değişik: 26/4/2006-5491/6 md.) a) Doğal çevreyi oluşturan biyolojik çeşitlilik ile bu çeşitliliği barındıran ekosistemin korunması esastır. Biyolojik çeşitliliği koruma ve kullanım esasları, yerel yönetimlerin, üniversitelerin, sivil toplum kuruluşlarının ve ilgili diğer kuruluşların görüşleri alınarak belirlenir. d) Ülke ve dünya ölçeğinde ekolojik önemi olan, çevre kirlenmeleri ve bozulmalarına duyarlı toprak ve su alanlarını, biyolojik çeşitliliğin, doğal kaynakların ve bunlarla ilgili kültürel kaynakların gelecek kuşaklara ulaşmasını emniyet altına almak üzere gerekli düzenlemelerin yapılabilmesi amacıyla, Özel Çevre Koruma Bölgesi olarak tespit ve ilan etmeye, bu alanlarda uygulanacak koruma ve kullanma esasları ile plân ve projelerin hangi bakanlıkça hazırlanıp yürütüleceğini belirlemeye Cumhurbaşkanlığı yetkilidir.	Çevresel Adalet İnsan Onuruna Saygı Sürdürülebilir, İnsan Haklarına Dayalı Kalkınma
	Ek MADDE 14- (Ek:24/12/2020-7261/20 md.) Sürdürülebilir çevre hedefleri doğrultusunda, ürün veya hizmetlerin doğal kaynak kullanımı ve hammadde temini aşamasından başlamak üzere yaşam döngüsünün bütün süreçlerinde, türlerin ve habitatların zarar görmesini ve ekosistemlerin bozulmasını önlemek, çevre, insan, sağlık, iklim ve doğal yaşamın üzerindeki olumsuz etkileri azaltmak amacıyla gönüllülük esaslı çevre etiket sistemi oluşturulur. Çevre etiket sisteminin oluşturulması ve uygulanmasına ilişkin usul ve esaslar Bakanlıkça belirlenir. Bakanlık haricinde çevre etiketi adı altında herhangi bir faaliyet yürütülemez.	Çevresel Adalet İnsan Onuruna Saygı Sürdürülebilir, İnsan Haklarına Dayalı Kalkınma

Yasa	İlgili Madde Metni	İlişkili Norm
TÜRK CEZA KANUNU Kanun No: 5237 Kabul Tarihi: 26/9/2004	MADDE 1- (1) Ceza Kanununun amacı; kişi hak ve özgürlüklerini, kamu düzen ve güvenliğini, hukuk devletini, kamu sağlığını ve çevreyi, toplum barışını korumak, suç işlenmesini önlemektir. Kanunda, bu amacın gerçekleştirilmesi için ceza sorumluluğunun temel esasları ile suçlar, ceza ve güvenlik tedbirlerinin türleri düzenlenmiştir.	İnsan Onuruna Saygı
	MADDE 181- (1) İlgili kanunlarla belirlenen teknik usullere aykırı olarak ve çevreye zarar verecek şekilde, atık veya artıkları toprağa, suya veya havaya kasten veren kişi, altı aydan iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.	İnsan Onuruna Saygı Çevresel Adalet Sürdürülebilir, İnsan Haklarına Dayalı Kalkınma
	MADDE 182- (1) Çevreye zarar verecek şekilde, atık veya artıkların toprağa, suya veya havaya verilmesine taksirle neden olan kişi, adli para cezası ile cezalandırılır. Bu atık veya artıkların, toprakta, suda veya havada kalıcı etki bırakması halinde, iki aydan bir yıla kadar hapis cezasına hükmolunur.	İnsan Onuruna Saygı Çevresel Adalet Sürdürülebilir, İnsan Haklarına Dayalı Kalkınma

Yasa	İlgili Madde Metni	İlişkili Norm
İL ÖZEL İDARESİ KANUNU Kanun No: 5302 Kabul Tarihi: 22/2/2005	MADDE 6- İl özel idaresi mahallî müşterek nitelikte olmak şartıyla; a) Gençlik ve spor, Sağlık, tarım, sanayi ve ticaret; Belediye sınırları il sınırı olan Büyükşehir Belediyeleri hariç ilin çevre düzeni plânı, bayındırlık ve iskân, toprağın korunması, erozyonun önlenmesi, kültür, sanat, turizm, sosyal hizmet ve yardımlar, yoksullara mikro kredi verilmesi, çocuk yuvaları ve yetiştirme yurtları; ilk ve orta öğretim kurumlarının arsa temini, binalarının yapım, bakım ve onarımı ile diğer ihtiyaçlarının karşılanmasına ilişkin hizmetleri il sınırları içinde b) İmar, yol, su, kanalizasyon, katı atık, çevre, acil yardım ve kurtarma (...); orman köylerinin desteklenmesi, ağaçlandırma, park ve bahçe tesisine ilişkin hizmetleri belediye sınırları dışında, yapmakla görevlidir.	İnsan Onuruna Saygı Çevresel Adalet Sürdürülebilir, İnsan Haklarına Dayalı Kalkınma
KÖY KANUNU Kanun No: 442 Kabul Tarihi: 18/3/1924	MADDE 20- (Değişik: 26/10/1933- 2329/1 md.) Her köyde bir köy derneği, bir köy muhtarı, bir de ihtiyar meclisi bulunur. Köyde 24üncü maddeye göre köy muhtarını ve ihtiyar meclisi azalarını seçmeğe hakkı olan kadın ve erkek köylülerin toplanmasına köy derneği derler. Köy muhtarı ve ihtiyar meclisi azaları doğrudan doğruya köy derneği tarafından ve köylü kadın ve erkekler arasından seçilir. Köy muhtarı ihtiyar meclisinin başıdır.	Katılım Hakkı Ayrımcılık Yasağı
	MADDE 36 - Muhtarın göreceği Devlet işleri şunlardır: 12) Köy sınırı içinde yangın ve sel olursa köylüleri toplayıp söndürmeğe ve çevirmeğe çalışmak, (orman yangınlarında sınırdan dışarı olsa dahi yardıma mecburdurlar.	İnsan Onuruna Saygı Çevresel Adalet Sürdürülebilir, İnsan Haklarına Dayalı Kalkınma

Yasa	İlgili Madde Metni	İlişkili Norm
BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ KANUNU Kanun No: 5216 Kabul Tarihi: 10/7/2004	MADDE 7.- Büyükşehir belediyesinin görev, yetki ve sorumlulukları şunlardır: i) Sürdürülebilir kalkınma ilkesine uygun olarak çevrenin, tarım alanlarının ve su havzalarının korunmasını sağlamak; ağaçlandırma yapmak; gayrisihhî işyerlerini, eğlence yerlerini, halk sağlığına ve çevreye etkisi olan diğer işyerlerini kentin belirli yerlerinde toplamak; inşaat malzemeleri, hurda depolama alanları ve satış yerlerini, hafriyat toprağı, moloz, kum ve çakıl depolama alanlarını, odun ve kömür satış ve depolama sahalarını belirlemek, bunların taşınmasında çevre kirliliğine meydan vermeyecek tedbirler almak; büyükşehir katı atık yönetim plânını yapmak, yaptırmak; katı atıkların kaynakta toplanması ve aktarma istasyonuna kadar taşınması hariç katı atıkların ve hafriyatın yeniden değerlendirilmesi, depolanması ve bertaraf edilmesine ilişkin hizmetleri yerine getirmek, bu amaçla tesisler kurmak, kurdurmak, işletmek veya işlettirmek; sanayi ve tıbbî atıklara ilişkin hizmetleri yürütmek, bunun için gerekli tesisleri kurmak, kurdurmak, işletmek veya işlettirmek; deniz araçlarının atıklarını toplamak, toplatmak, arıtmak ve bununla ilgili gerekli düzenlemeleri yapmak. u) İl düzeyinde yapılan plânlara uygun olarak, doğal afetlerle ilgili plânlamaları ve diğer hazırlıkları büyükşehir ölçeğinde yapmak; gerektiğinde diğer afet bölgelerine araç, gereç ve malzeme desteği vermek; itfaiye ve acil yardım hizmetlerini yürütmek; patlayıcı ve yanıcı madde üretim ve depolama yerlerini tespit etmek, konut, işyeri, eğlence yeri, fabrika ve sanayi kuruluşları ile kamu kuruluşlarını yangına ve diğer afetlere karşı alınacak önlemler yönünden denetlemek, bu konuda mevzuatın gerektirdiği izin ve ruhsatları vermek.	İnsan Onuruna Saygı Çevresel Adalet Sürdürülebilir, İnsan Haklarına Dayalı Kalkınma

Yasa	İlgili Madde Metni	İlişkili Norm
BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ KANUNU Kanun No: 5216 Kabul Tarihi: 10/7/2004	z) Afet riski taşıyan veya can ve mal güvenliği açısından tehlike oluşturan binaları insandan tahliye etmek ve yıkmak. Büyükşehir belediyeleri birinci fıkranın (c) bendinde belirtilen yetkilerini, imar plânlarına uygun olarak kullanmak ve ilgili belediyeye bildirmek zorundadır. Büyükşehir belediyeleri bu görevlerden uygun gördüklerini belediye meclisi kararı ile ilçe ve ilk kademe belediyelerine devredebilir, birlikte yapabilirler.	İnsan Onuruna Saygı Çevresel Adalet Sürdürülebilir, İnsan Haklarına Dayalı Kalkınma
BELEDİYE KANUNU Kanun No: 5393 Kabul Tarihi: 3/7/2005	MADDE 14- Belediye, mahallî müşterek nitelikte olmak şartıyla; a) İmar, su ve kanalizasyon, ulaşım gibi kentsel alt yapı; coğrafî ve kent bilgi sistemleri; çevre ve çevre sağlığı, temizlik ve katı atık; zabıta, itfaiye, acil yardım, kurtarma ve ambulans; şehir içi trafik; defin ve mezarlıklar; ağaçlandırma, park ve yeşil alanlar; konut; kültür ve sanat, turizm ve tanıtım, gençlik ve spor orta ve yüksek öğrenim öğrenci yurtları (Bu Kanunun 75 inci maddesinin son fıkrası, belediyeler, il özel idareleri, bağlı kuruluşları ve bunların üyesi oldukları birlikler ile ortağı oldukları Sayıştay denetimine tabi şirketler tarafından, orta ve yüksek öğrenim öğrenci yurtları ile Devlete ait her derecedeki okul binalarının yapım, bakım ve onarımı ile tefrişinde uygulanmaz.); sosyal hizmet ve yardım, nikâh, meslek ve beceri kazandırma; ekonomi ve ticaretin geliştirilmesi hizmetlerini yapar veya yaptırır. (Mülga son cümle: 12/11/2012- 6360/17 md.) (...) (Ek cümleler: 12/11/2012-6360/17 md.) Büyükşehir belediyeleri ile nüfusu 100.000’in üzerindeki belediyeler, kadınlar ve çocuklar için konukevleri açmak zorundadır. Diğer belediyeler de mali durumları ve hizmet önceliklerini değerlendirerek kadınlar ve çocuklar için konukevleri açabilirler.	İnsan Onuruna Saygı Çevresel Adalet

Yasa	İlgili Madde Metni	İlişkili Norm
BELEDİYE KANUNU Kanun No: 5393 Kabul Tarihi: 3/7/2005	MADDE 76- Kent konseyi, kent yaşamında; kent vizyonunun ve hemşehrilik bilincinin geliştirilmesi, kentin hak ve hukukunun korunması, sürdürülebilir kalkınma, çevreye duyarlılık, sosyal yardımlaşma ve dayanışma, saydamlık, hesap sorma ve hesap verme, katılım ve yerinden yönetim ilkelerini hayata geçirmeye çalışır.	Katılım Hakkı
	MADDE 77- Belediye; sağlık, eğitim, spor, çevre, sosyal hizmet ve yardım, kütüphane, park, trafik ve kültür hizmetleriyle yaşlılara, kadın ve çocuklara, engellilere, yoksul ve düşkünlere yönelik hizmetlerin yapılmasında beldede dayanışma ve katılımı sağlamak, hizmetlerde etkinlik, tasarruf ve verimliliği artırmak amacıyla gönüllü kişilerin katılımına yönelik programlar uygular.	Eşitlik Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Katılım Hakkı
TOPRAK KORUMA VE ARAZİ KULLANIMI KANUNU Kanun No: 5403 Kabul Tarihi: 3/7/2005	MADDE 1- (Değişik: 30/4/2014-6537/1 md.) Bu Kanunun amacı; toprağın korunması, geliştirilmesi, tarım arazilerinin sınıflandırılması, asgari tarımsal arazi ve yeter gelirli tarımsal arazi büyüklüklerinin belirlenmesi ve bölünmelerinin önlenmesi, tarımsal arazi ve yeter gelirli tarımsal arazilerin çevre öncelikli sürdürülebilir kalkınma ilkesine uygun olarak planlı kullanımını sağlayacak usul ve esasları belirlemektir.	Sürdürülebilir, İnsan Haklarına Dayalı Kalkınma
	MADDE 8/C - (Ek: 30/4/2014-6537/5 md.) a) Kişisel yetenek ve durumları göz önünde tutulmak suretiyle tespit edilen ehil mirasçıya tarımsal gelir değeri üzerinden devrine, birden çok ehil mirasçının bulunması hâlinde, öncelikle asgari geçimini bu yeter gelirli tarımsal arazilerden sağlayan mirasçıya, bunun bulunmaması hâlinde bu mirasçılar arasından en yüksek bedeli teklif eden mirasçıya devrine, ehil mirasçı olmaması hâlinde, mirasçılar arasından en yüksek bedeli teklif eden mirasçıya devrine karar verir.	Ayrımcılık Yasağı Eşitlik Toplumsal Cinsiyet Eşitliği

Yasa	İlgili Madde Metni	İlişkili Norm
TOPRAK KORUMA VE ARAZİ KULLANIMI KANUNU Kanun No: 5403 Kabul Tarihi: 3/7/2005	b) Birden fazla ehil mirasçı olması ve bu mirasçıların miras dışı tarımsal arazilere sahip olması durumunda, bu mirasçıların mevcut arazilerini yeter gelirli büyüklüğe ulaştırmak veya bu arazilerin ekonomik olarak işletilmesine katkı sağlamak amacıyla hâkim, tarım arazilerinin yeter gelir büyüklüğünü aramaksızın bu mirasçılara devrine karar verebilir.	Ayrımcılık Yasağı Eşitlik Toplumsal Cinsiyet Eşitliği
	MADDE 8/Ç - (Ek: 30/4/2014-6537/5 md.) Yeter gelirli tarımsal arazi mülkiyetinin 8/B maddesinde belirtilen sürede devredilmediğinin kamu kurum veya kuruluşları ile finans kurumları tarafından öğrenilmesi hâlinde, durum, bu kurum veya kuruluşlar tarafından derhâl Bakanlığa bildirilir. Bakanlık bu Kanun hükümlerinin uygulanması için mirasçılara üç ay süre verir. Verilen süre sonunda devir olmaması hâlinde, Bakanlık resen veya bildirim üzerine bu yerlerin istemde bulunan ehil mirasçıya, ehil mirasçı olmaması durumunda en fazla teklifi veren istekli mirasçıya devri, aksi hâlde üçüncü kişilere satılması için ilgili sulh hukuk mahkemesi nezdinde dava açabilir.	Ayrımcılık Yasağı Eşitlik Toplumsal Cinsiyet Eşitliği
	MADDE 8/F - (Ek: 30/4/2014-6537/5 md.) Yeter gelirli tarımsal arazi mülkiyetinin kendisine devredilmesini isteyen ve buna ehil tek mirasçı olduğu anlaşılan mirasçının bu konudaki istem hakkı, ölüme bağlı tasarrufla ortadan kaldırılamaz. Mirastan çıkarma, mirastan yoksunluk ve mirastan feragat hâlleri saklıdır. Birden çok mirasçıda devir koşullarının bulunması hâlinde, kendisine devir yapılacak mirasçı ölüme bağlı tasarrufla belirlenebilir. Belirlenen bu mirasçıya itiraz edilmesi durumunda, ehil mirasçı sulh hukuk hâkimi tarafından belirlenir.	Ayrımcılık Yasağı Eşitlik Toplumsal Cinsiyet Eşitliği

Yasa	İlgili Madde Metni	İlişkili Norm
TOPRAK KORUMA VE ARAZİ KULLANIMI KANUNU Kanun No: 5403 Kabul Tarihi: 3/7/2005	MADDE 8/H - (Ek: 30/4/2014-6537/5 md.) Yeter gelirli tarımsal arazilere sıkı şekilde bağlı bir yan sınai işletme mevcut ise yan sınai işletme ile yeter gelirli tarımsal arazilerin mülkiyeti bir bütün olarak istemde bulunan ve ehil görülen mirasçıya gerçek değeri üzerinden devredilir.	Ayrımcılık Yasağı Eşitlik Toplumsal Cinsiyet Eşitliği
	MADDE 10- Arazi kullanım plânları ile ülkesel ve bölgesel plânlamalara temel oluşturan ve diğer fizikî plânlamalara veri teşkil eden; su potansiyeli, toprak veri tabanı ve haritaları esas alınarak çevre öncelikli sürdürülebilir kalkınma ilkesi doğrultusunda toprağın niteliği, arazinin yeteneği ve diğer arazi özellikleri gözetilerek uygun arazi kullanım şekilleri belirlenir.	Sürdürülebilir, İnsan Haklarına Dayalı Kalkınma
BİYOĞÜVENLİK KANUNU Kanun No: 5977 Kabul Tarihi: 18/3/2010	MADDE 1- (1) Bu Kanunun amacı; bilimsel ve teknolojik gelişmeler çerçevesinde, modern biyoteknoloji kullanılarak elde edilen genetik yapısı değiştirilmiş organizmalar (GDO) ve ürünlerinden kaynaklanabilecek riskleri engellemek, insan, hayvan ve bitki sağlığı ile çevrenin ve biyolojik çeşitliliğin korunması, sürdürülebilirliğinin sağlanması amacıyla biyogüvenlik sisteminin kurulması ve uygulanması, bu faaliyetlerin denetlenmesi, düzenlenmesi ve izlenmesi ile ilgili usul ve esasları belirlemektir.	Sürdürülebilir, İnsan Haklarına Dayalı Kalkınma İnsan Onuruna Saygı Çevresel Adalet
	MADDE 8 - (1) Bakanlığın görev ve yetkileri şunlardır: d) Ülkesel biyolojik çeşitlilik ve genetik kaynakların korunması ve sürdürülebilir kullanımı için strateji geliştirmek, uygulamak veya uygulanmasını sağlamak. ğ) İnsan, hayvan ve bitki sağlığı ile çevrenin ve biyolojik çeşitliliğin korunması, sürdürülebilirliğinin sağlanması hususunda öngörülemeyen durumlara yönelik acil durumlarda uygulanacak yöntem ile acil eylem planlarını hazırlamak ve uygulamak.	Sürdürülebilir, İnsan Haklarına Dayalı Kalkınma İnsan Onuruna Saygı Çevresel Adalet

Yasa	İlgili Madde Metni	İlişkili Norm
AİLENİN KORUNMASI VE KADINA KARŞI ŞİDDETİN ÖNLENMESİNE DAİR KANUN Kanun No: 6284 Kabul Tarihi: 8/3/2012	MADDE 1- (1) Bu Kanunun amacı; şiddete uğrayan veya şiddete uğrama tehlikesi bulunan kadınların, çocukların, aile bireylerinin ve tek taraflı ısrarlı takip mağduru olan kişilerin korunması ve bu kişilere yönelik şiddetin önlenmesi amacıyla alınacak tedbirlere ilişkin usul ve esasları düzenlemektir. (2) Bu Kanunun uygulanmasında ve gereken hizmetlerin sunulmasında aşağıdaki temel ilkelere uyulur: a) Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ile Türkiye’nin taraf olduğu uluslararası sözleşmeler, özellikle Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İç Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi ve yürürlükteki diğer kanuni düzenlemeler esas alınır. b) Şiddet mağdurlarına verilecek destek ve hizmetlerin sunulmasında temel insan haklarına dayalı, kadın erkek eşitliğine duyarlı, sosyal devlet ilkesine uygun, adil, etkili ve süratli bir usul izlenir. c) Şiddet mağduru ve şiddet uygulayan için alınan tedbir kararları insan onuruna yaraşır bir şekilde yerine getirilir. ç) Bu Kanun kapsamında kadınlara yönelik cinsiyete dayalı şiddeti önleyen ve kadınları cinsiyete dayalı şiddetten koruyan özel tedbirler ayrımcılık olarak yorumlanamaz.	Eşitlik Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ayrımcılık Yasağı
	MADDE 3 - (1) Bu Kanun kapsamında korunan kişilerle ilgili olarak aşağıdaki tedbirlerden birine, birkaçına veya uygun görülecek benzer tedbirlere mülkî amir tarafından karar verilebilir: a) Kendisine ve gerekiyorsa beraberindeki çocuklara, bulunduğu yerde veya başka bir yerde uygun barınma yeri sağlanması.	İnsan Onuruna Saygı

Yasa	İlgili Madde Metni	İlişkili Norm
TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VE EŞİTLİK KURUMU KANUNU Kanun No: 6701 Kabul Tarihi: 6/4/2016	MADDE 1- (1) Bu Kanunun amacı; insan onurunu temel alarak insan haklarının korunması ve geliştirilmesi, kişilerin eşit muamele görme hakkının güvence altına alınması, hukuken tanınmış hak ve hürriyetlerden yararlanmada ayrımcılığın önlenmesi ile bu ilkeler doğrultusunda faaliyet göstermek, işkence ve kötü muameleyle etkin mücadele etmek ve bu konuda ulusal önleme mekanizması görevini yerine getirmek üzere Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumunun kurulması, teşkilat, görev ve yetkilerine ilişkin esasların düzenlenmesidir.	Eşitlik Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ayrımcılık Yasağı
	MADDE 3- (1) Herkes, hukuken tanınmış hak ve hürriyetlerden yararlanmada eşittir. (2) Bu Kanun kapsamında cinsiyet, ırk, renk, dil, din, inanç, mezhep, felsefi ve siyasi görüş, etnik köken, servet, doğum, medeni hâl, sağlık durumu, engellilik ve yaş temellerine dayalı ayrımcılık yasaktır. (3) Ayrımcılık yasağının ihlali hâlinde, konuya ilişkin görev ve yetkisi bulunan kamu kurum ve kuruluşları ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ihlalin sona erdirilmesi, sonuçlarının giderilmesi, tekrarlanmasının önlenmesi, adli ve idari yoldan takibinin sağlanması amacıyla gerekli tedbirleri almakla yükümlüdür. (4) Ayrımcılık yasağı bakımından sorumluluk altında olan gerçek ve özel hukuk tüzel kişileri, yetki alanları içerisinde bulunan konular bakımından ayrımcılığın tespiti, ortadan kaldırılması ve eşitliğin sağlanması için gerekli tedbirleri almakla yükümlüdür.	Eşitlik Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ayrımcılık Yasağı

Yasa	İlgili Madde Metni	İlişkili Norm
KADIN ERKEK FIRSAT EŞİTLİĞİ KOMİSYONU KANUNU Kanun No: 5840 Kabul Tarihi: 25/2/2009	MADDE 1 - (1) Bu Kanunun amacı, kadın haklarının korunması ve geliştirilmesi, kadın erkek eşitliğinin sağlanmasına yönelik olarak ülkemizde ve uluslararası alandaki gelişmeleri izlemek, bu gelişmeler konusunda Türkiye Büyük Millet Meclisini bilgilendirmek, kendisine esas veya tali olarak havale edilen işleri görüşmek, istenildiğinde Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulan kanun tasarı ve teklifleriyle kanun hükmünde kararnameler hakkında ihtisas komisyonlarına görüş sunmak üzere Türkiye Büyük Millet Meclisinde Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonunun kuruluş, görev, yetki, çalışma usul ve esaslarını düzenlemektir.	Eşitlik Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ayrımcılık Yasağı
	MADDE 3 - (1) Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonunun görevleri şunlardır: a) Kendisine esas veya tali olarak havale edilen işleri görüşmek, Başkanlığın talebi üzerine ya da istenildiğinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına sunulan kanun tasarı ve teklifleri ile kanun hükmünde kararnamelerin kadın erkek eşitliği konusunda T.C. Anayasasına, uluslararası gelişmelere ve yükümlülöklere uygunluğunu inceleyerek ihtisas komisyonlarına görüş sunmak. b) Her yasama yılının sonunda Türkiye’deki kadın erkek eşitliğinin sağlanmasına yönelik gelişmelere ve Komisyonun o yılki faaliyetlerine ilişkin bir değerlendirme raporu hazırlamak ve bunu Türkiye Büyük Millet Meclisine sunmak. c) Kadın hakları ile kadın erkek eşitliğini sağlamaya yönelik olarak diğer ölkelerdeki ve uluslararası kuruluşlardaki gelişmeleri takip etmek, gerektiğinde yurt dışında incelemelerde bulunmak ve bu gelişmeler konusunda Türkiye Büyük Millet Meclisini bilgilendirmek. ç) Kadın erkek eşitliği konusunda Türkiye Büyük Millet Meclisinin çalışmalarına ilişkin gerekli bilgi ve dokümanları temin etmek.	Eşitlik Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ayrımcılık Yasağı

Yasa	İlgili Madde Metni	İlişkili Norm
KADIN ERKEK FIRSAT EŞİTLİĞİ KOMİSYONU KANUNU Kanun No: 5840 Kabul Tarihi: 25/2/2009	d) Türkiye Cumhuriyeti'nin taraf olduğu uluslararası anlaşmaların kadın erkek eşitliği ve kadın hakları konusundaki hükümleri ile T.C. Anayasası ve diğer ulusal mevzuat arasında uyum sağlamak için yapılması gereken değişiklikleri ve düzenlemeleri belirlemek. e) Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığınca havale edilen kadın erkek eşitliğinin ihlaline ve toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılığa dair iddialar ile ilgili başvuruları incelemek ve gerekli gördüğü hallerde ilgili mercilere iletmek. f) Kadın erkek eşitliği konusunda kamuyu bilgilendirici etkinlikler yapmak.	Eşitlik Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ayrımcılık Yasağı
SAĞLIK HİZMETLERİNİN SOSYALLEŞTİRİLMESİ HAKKINDA KANUN Kanun No: 224 Kabul Tarihi: 12.1.1961	MADDE 1 - (1) İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde bir hak olarak tanınan sağlık hizmetlerinden faydalanmanın sosyal adalete uygun bir şekilde ifasını sağlamak maksadıyla tababet ve tababetle ilgili hizmetler bu kanun çerçevesinde hazırlanacak bir program dahilinde sosyalleştirilecektir.	Eşitlik İnsan Onuruna Saygı
TARIMDA KENDİ ADINA VE HESABINA ÇALIŞANLAR SOSYAL SİGORTALAR KANUNU Kanun No: 2926 Kabul Tarihi: 17/10/1983	MADDE 1 - Bu Kanunun amacı tarımda kendi adına ve hesabına bağımsız çalışanlara ve hak sahiplerine, malullük, yaşlılık ve ölüm hallerinde bu Kanunda yazılı şartlarla sosyal sigorta yardımları sağlamaktır. MADDE 2 - (Değişik:24/7/2003-4956/48 md.) Kanunla veya kanunların verdiği yetkiye dayanarak kurulan sosyal güvenlik kuruluşları kapsamı dışında kalan ve herhangi bir işverene hizmet akdi ile bağlı olmaksızın 3'üncü maddenin (b) bendinde tanımlanan tarımsal faaliyetlerde bulunanlar, bu Kanuna göre sigortalı sayılırlar.	Eşitlik Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ayrımcılık Yasağı

Yasa	İlgili Madde Metni	İlişkili Norm
	Yukarıdaki fıkra hükmüne göre sigortalılığın tespit, tescil ve takibine ilişkin usul ve esaslar Maliye Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, Çevre ve Orman Bakanlığı ve Hazine Müsteşarlığı tarafından bu Kanunun yayımı tarihinden itibaren altı ay içinde müştereken çıkarılacak bir yönetmelikle belirlenir. İlk tescil tarihinde ellisekiz yaşını dolduran kadınlarla, altmış yaşını dolduran erkekler istekleri halinde kapsama alınırlar.	
SOSYAL YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMAYI TEŞVİK KANUNU Kanun No: 3294 Kabul Tarihi: 29/5/1986	MADDE 1 - (Değişik: 16/6/1989- 3582/1 md.) Bu Kanunun amacı; fakrû zaruret içinde ve muhtaç durumda bulunan vatandaşlar ile gerektiğinde her ne suretle olursa olsun Türkiye'ye kabul edilmiş veya gelmiş olan kişilere yardım etmek, sosyal adaleti pekiştirici tedbirler alarak gelir dağılımının adilane bir şekilde tevzi edilmesini sağlamak, sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik etmektir. MADDE 2 - Fakrû zaruret içinde ve muhtaç durumda bulunan kanunla kurulu sosyal güvenlik kuruluşlarına tabi olmayan ve bu kuruluşlardan aylık ve gelir almayan vatandaşlar ile geçici olarak küçük bir yardım veya eğitim ve öğretim imkânı sağlanması halinde topluma faydalı hale getirilecek, üretken duruma geçirilebilecek kişiler bu Kanun kapsamı içindedir.	Eşitlik
TARIM SİGORTALARI KANUNU Kanun No: 5363 Kabul Tarihi: 14/6/2005	MADDE 1– Bu Kanunun amacı; üreticilerin bu Kanunda belirtilen riskler nedeniyle uğrayacağı zararların tazmin edilmesini temin etmek üzere, tarım sigortaları uygulamasına ilişkin usûl ve esasların belirlenmesidir.	Sürdürülebilir, İnsan Haklarına Dayalı Kalkınma
	MADDE 1 - Bu Kanunun amacı; tarım sektörünün ve kırsal alanın, kalkınma plân ve stratejileri doğrultusunda geliştirilmesi ve desteklenmesi için gerekli politikaların tespit edilmesi ve düzenlemelerin yapılmasıdır.	Sürdürülebilir, İnsan Haklarına Dayalı Kalkınma

Yasa	İlgili Madde Metni	İlişkili Norm
TARIM KANUNU Kanun No: 5488 Kabul Tarihi: 18/6/2006	MADDE 2 - Bu Kanun, tarım politikalarının amaç, kapsam ve konularının belirlenmesi; tarımsal destekleme politikalarının amaç ve ilkeleriyle temel destekleme programlarının tanımlanması; bu programların yürütülmesine ilişkin piyasa düzenlemeleri, finansman ve idarî yapılanmanın tespit edilmesi; tarım sektöründe uygulanacak öncelikli araştırma ve geliştirme programlarıyla ilgili kanunî ve idarî düzenlemelerin yapılması ve tüm bunlarla ilgili uygulama usûl ve esaslarını kapsar.	Sürdürülebilir, İnsan Haklarına Dayalı Kalkınma İnsan Onuruna Saygı
	MADDE 4 - Tarım politikalarının amaçları; tarımsal üretimin iç ve dış talebe uygun bir şekilde geliştirilmesi, doğal ve biyolojik kaynakların korunması ve geliştirilmesi, verimliliğin artırılması, gıda güvencesi ve güvenliğinin güçlendirilmesi, üretici örgütlerinin geliştirilmesi, tarımsal piyasaların güçlendirilmesi, kırsal kalkınmanın sağlanması suretiyle tarım sektöründeki refah düzeyini yükseltmektir.	Sürdürülebilir, İnsan Haklarına Dayalı Kalkınma İnsan Onuruna Saygı Katılım Hakkı
	MADDE 5 - Tarım politikalarının ilkeleri şunlardır: a) Tarımsal üretim ve kalkınmada bütüncül yaklaşım. b) Uluslararası taahhütlere uyum. c) Piyasa mekanizmalarını bozmayacak destekleme araçlarının kullanımı. ç) Örgütlülük ve kurumsallaşma. d) Özel sektörün rolünün artırılması. e) Sürdürülebilirlik, insan sağlığı ve çevreye duyarlılık. f) Yerinden yönetim. g) Katılımcılık. ğ) Şeffaflık ve bilgilendirmek.	Sürdürülebilir, İnsan Haklarına Dayalı Kalkınma İnsan Onuruna Saygı Katılım Hakkı

Yasa	İlgili Madde Metni	İlişkili Norm
TARIM KANUNU Kanun No: 5488 Kabul Tarihi: 18/6/2006	MADDE 6 - Tarım politikalarının öncelikleri şunlardır: a) Tarımsal üretimde verimlilik, ürün çeşitliliği, kalite ve rekabet gücünün yükseltilmesi. b) Yeterli ve güvenilir gıda arzının sağlanması. c) Tarımsal işletmelerin altyapılarının geliştirilmesi. ç) Tarımsal faaliyetlerde bilgi ve uygun teknolojilerin kullanımının yaygınlaştırılması. d) Tarımsal girdi ve ürün piyasalarının geliştirilmesi ve üretim-pazar entegrasyonunun sağlanması. e) Tarımsal üretimin tarım-sanayi entegrasyonunu sağlayacak şekilde yönlendirilmesi. f) Tarım sektörünün kredi ve finansman ihtiyacının karşılanmasına ilişkin düzenlemeler yapılması. g) Destekleme ve yönlendirme tedbirlerinin alınması. ğ) Doğal afetler ve hayvan hastalıklarına karşı risk yönetimi mekanizmalarının geliştirilmesi. h) Kırsal hayatın sosyo-ekonomik açıdan geliştirilmesi.	Sürdürülebilir, İnsan Haklarına Dayalı Kalkınma İnsan Onuruna Saygı Katılım Hakkı
	MADDE 15 - Bakanlık, kırsal alanlarda tarım ve tarım dışı istihdamın geliştirilmesi, gelirlerin artırılması ve farklılaştırılması, kadın ve genç nüfusun eğitim ve girişimcilik düzeyinin yükseltilmesine yönelik tedbirleri alır. Kırsal kalkınma program, proje ve faaliyetlerine ilişkin düzenlemeleri yapar ve kamu kuruluşları arasında koordinasyonu sağlar. Kırsal kalkınma program, proje ve faaliyetlerinde; katılımcılık, tabandan yukarı yaklaşım, yerel kapasitenin geliştirilmesi ve kurumsallaşması temel ilkelerdir.	Sürdürülebilir, İnsan Haklarına Dayalı Kalkınma İnsan Onuruna Saygı Katılım Hakkı

Yasa	İlgili Madde Metni	İlişkili Norm
TARIM İŞÇİLERİ SOSYAL SİGORTALAR KANUNU Kanun No: 2925 Kabul Tarihi: 17/10/1983	MADDE 1 – (Mülga: 17/4/2008-5754/64 md.) Bu Kanunun amacı, tarım işlerinde hizmet akdiyle süresiz olarak çalışanların bu Kanunda yazılı şartlarla sosyal güvenliğinin sağlanmasıdır.	Eşitlik İnsan Onuruna Saygı
TOPRAK VE TARIM REFORMU KANUNU Kanun No: 1757 Kabul Tarihi: 25/6/1973	MADDE 1– Bu kanun açısından toprak ve tarım, reformu, toprak mülkiyet dağılımının, tasarruf ve işletme şeklinin ve işletmelerle ilgili yapının verimlilik ve sosyal adalet ilkelerine uygun olarak düzenlenmesidir.	Eşitlik Toplumsal Cinsiyet Eşitliği
	MADDE 5– Bu kanunun uygulanmasında karı-koca ve varsa reşit olmayan fûru ile reşit olup da evli olmayan ve ailesi başkam ile birlikte oturan fûrua «aile» denir. Reşit olup da yalnız yaşayan ve evli olmayan kişiler ile vesayet altında bulunan kişiler de aile sayılır. Çiftçilik işlerini süreklî ve doğrudan doğruya yapan aileye «çiftçi ailesi», aileden kocaya, yoksa kariya «aile başkanı» denir.	Eşitlik Toplumsal Cinsiyet Eşitliği
	MADDE 6. – Toprağın verimli olarak işletilmesinden maksat a) Toprağın özel niteliklerine ve bulunduğu yerin ekonomik ve doğal imkân ve koşullarına uygun biçimde işlenmesi veya işletilmesi, b) Su ve toprak kaynaklarının korunması, toprak: verimliliğinin artırılması bakımından zorunlu ve olağan tedbirlerin alınması, Suretiyle çiftçilik yapılmasıdır. Bu esaslara uymayanlarla bu kanunda gösterilen istisnalar saklı kalmak üzere toprağını doğrudan doğruya işletmeyerek kiraya veya ortağa verenler, toprağını işletmiyor veya işletmiyor sayılır. Bu maddeye ilişkin hususlar yönetmelikte belirtilir.	Eşitlik Toplumsal Cinsiyet Eşitliği İnsan Onuruna Saygı

Yasa	İlgili Madde Metni	İlişkili Norm
TOPRAK VE TARIM REFORMU KANUNU Kanun No: 1757 Kabul Tarihi: 25/6/1973	MADDE 128– Toprak ve tarım reformunun uygulanması ile ilgili kamulaştırma işlemleri tamamlanan bölgelerde, aşağıdaki bentlerde yazılı olan kişiler topraklarını kiraya veya ortağa vermek suretiyle işletebilirler: d) Dul kadınlar, evli olmayan kız çocukları madenî durumlarında bir değişiklik olmadığı ve topraklarını bizzat işletemedikleri sürece.	Eşitlik Toplumsal Cinsiyet Eşitliği
AFET VE ACİL DURUM YÖNETİMİ BAŞKANLIĞININ TEŞKİLAT VE GÖREVLERİ HAKKINDA KANUN Kanun No: 5902 Kabul Tarihi: 29/5/2009	MADDE 18 - (Değişik: 20/2/2014-6525/35 md.) (2) İl afet ve acil durum müdürlüklerinin görevleri şunlardır: f) Afet ve acil durumlarda, gerekli arama ve kurtarma malzemeleri ile halkın barınma, beslenme ve sağlık ihtiyaçlarının karşılanmasında kullanılacak gıda, araç, gereç ve malzemeler için depolar kurmak ve yönetmek.	İnsan Onuruna Saygı Sürdürülebilir, İnsan Haklarına Dayalı Kalkınma

Yasa	İlgili Madde Metni	İlişkili Norm
UMUMİ HAYATA MÜESSİR AFETLER DOLAYISIYLA ALINACAK TEDBİRLERLE YAPILACAK YARDIMLARA DAİR KANUN Kanun No: 7269 Kabul Tarihi: 15/5/1959	MADDE 13 - (Değişik: 2/7/1968- 1051/1 md.) d) Afete uğrıyanların veya uğraması muhtemel olanların bulundukları yerlerde veya başka yerlerde geçici olarak barınmalarını sağlamak üzere, baraka ve konutlar inşa edilebilir, ettirilebilir, kiralanabilir veya satın alınabilir.	İnsan Onuruna Saygı Sürdürülebilir, İnsan Haklarına Dayalı Kalkınma
YENİLENEBİLİR ENERJİ KAYNAKLARININ ELEKTRİK ENERJİSİ ÜRETİMİ AMAÇLI KULLANIMINA İLİŞKİN KANUN Kanun No: 5346 Kabul Tarihi: 10/5/2005	MADDE 1- Bu Kanunun amacı; yenilenebilir enerji kaynaklarının elektrik enerjisi üretimi amaçlı kullanımının yaygınlaştırılması, bu kaynakların güvenilir, ekonomik ve kaliteli biçimde ekonomiye kazandırılması, kaynak çeşitliliğinin artırılması, sera gazı emisyonlarının azaltılması, atıkların değerlendirilmesi, çevrenin korunması ve bu amaçların gerçekleştirilmesinde ihtiyaç duyulan imalat sektörünün geliştirilmesidir.	İnsan Onuruna Saygı Sürdürülebilir, İnsan Haklarına Dayalı Kalkınma
ELEKTRİK PİYASASI KANUNU Kanun No: 6446 Kabul Tarihi: 14/3/2013	MADDE 1- (1) Bu Kanunun amacı; elektriğin yeterli, kaliteli, sürekli, düşük maliyetli ve çevreyle uyumlu bir şekilde tüketicilerin kullanımına sunulması için, rekabet ortamında özel hukuk hükümlerine göre faaliyet gösteren, mali açıdan güçlü, istikrarlı ve şeffaf bir elektrik enerjisi piyasasının oluşturulması ve bu piyasada bağımsız bir düzenleme ve denetimin yapılmasının sağlanmasıdır.	İnsan Onuruna Saygı Sürdürülebilir, İnsan Haklarına Dayalı Kalkınma

Yasa	İlgili Madde Metni	İlişkili Norm
ENERJİ VERİMLİLİĞİ KANUNU Kanun No: 5627 Kabul Tarihi: 18/4/2007	MADDE 1- (1) Bu Kanunun amacı; enerjinin etkin kullanılması, israfının önlenmesi, enerji maliyetlerinin ekonomi üzerindeki yükünün hafifletilmesi ve çevrenin korunması için enerji kaynaklarının ve enerjinin kullanımında verimliliğin artırılmasıdır.	İnsan Onuruna Saygı Sürdürülebilir, İnsan Haklarına Dayalı Kalkınma
	MADDE 8- ç) Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu, enerji verimliliğinin artırılması ile yeni ve yenilenebilir enerji kaynaklarından yararlanılmasına yönelik araştırma ve geliştirme projelerini öncelikle destekler; bu projelerin yönlendirilmesinde ve değerlendirilmesinde Genel Müdürlüğün görüşünü alır.	İnsan Onuruna Saygı Sürdürülebilir, İnsan Haklarına Dayalı Kalkınma

Yönetmelik	İlgili Madde Metni	İlişkili Norm
Sera Gazı Emisyonlarının Takibi Hakkında Yönetmelik Yönetmelik No: 29003 Kabul Tarihi: 17/5/2014	MADDE 1- (1) Bu Yönetmeliğin amacı; EK-1’deki listede yer alan faaliyetlerden kaynaklanan sera gazı emisyonlarının izlenmesine, raporlanmasına ve doğrulanmasına dair usul ve esasları düzenlemektir.	İnsan Onuruna Saygı Sürdürülebilir, İnsan Haklarına Dayalı Kalkınma
	MADDE 2- (1) Bu Yönetmelik; EK-1’deki listede yer alan faaliyetlerden kaynaklanan sera gazı emisyonlarının izlenmesi, raporlanması ve doğrulanması iş ve işlemleri ile doğrulayıcı kuruluşların ve işletmelerin mükellefiyetlerinin belirlenmesine dair usul ve esasları kapsar.	
	MADDE 3- (1) Bu Yönetmelik, a) 9/8/1983 tarihli ve 2872 sayılı Çevre Kanunu'nun 2'nci, 12'nci ve ek 7'nci maddelerine, b) 29/6/2011 tarihli ve 644 sayılı Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin 2'nci ve 8'inci maddelerine, c) 16/10/2003 tarihli ve 4990 sayılı Kanun ile uygun bulunan Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesine, ç) 5/2/2009 tarihli ve 5836 sayılı Kanun ile uygun bulunan Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesine Yönelik Kyoto Protokolüne, dayanılarak hazırlanmıştır.	

Yönetmelik	İlgili Madde Metni	İlişkili Norm
Isınmadan Kaynaklanan Hava Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği Yönetmelik No: 27134 Kabul Tarihi: 7/2/2009	MADDE 1– Bu Yönetmeliğin amacı; konut, toplu konut, kooperatif, site, okul, üniversite, hastane, resmi daireler, işyerleri, sosyal dinlenme tesisleri, sanayide ve benzeri yerlerde ısınma amaçlı kullanılan yakma tesislerinden kaynaklanan is, duman, toz, gaz, buhar ve aerosol halinde dış havaya atılan kirleticilerin hava kalitesi üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak ve denetlemektir.	İnsan Onuruna Saygı
	MADDE 31 – (Değişik: RG-14/05/2007-26522) İl Çevre ve Orman Müdürlüğü, kritik meteorolojik şartların oluştuğu veya hava kirliliğinin artış gösterdiği bölgelerde, esasları il mahalli çevre kurullarınca belirlenecek şekilde insan ve çevresi üzerinde meydana gelecek zararlara karşı; a) Isınma amaçlı katı, sıvı ve gaz yakıtlı yakma tesislerini belirli zamanlarda çalıştırmaya, b) Katı ve sıvı yakıtların kalitesinde iyileştirme yönünde yeni düzenleme yapmaya yetkilidir.	Sürdürülebilir, İnsan Haklarına Dayalı Kalkınma

Yönetmelik	İlgili Madde Metni	İlişkili Norm
İnsani Tüketim Amaçlı Sular Hakkında Yönetmelik Yönetmelik No: 28580 Kabul Tarihi: 7/3/2013	MADDE 1– Bu Yönetmeliğin amacı, insani tüketim amaçlı suların teknik ve hijyenik şartlara uygunluğu ile suların kalite standartlarının sağlanması, kaynak suları ve içme sularının istihsalı, ambalajlanması, etiketlenmesi, satışı, denetlenmesi ile ilgili usul ve esasları düzenlemektir.	
	MADDE 3 – Bu Yönetmelik hükümleri; b) Günlük ortalama 10 m ³ den az su sağlayan veya 50'den az kişi tarafından kullanılabilecek müstakil su kaynağından temin edilen suya, bu suyun ticari ya da kamusal faaliyet için temin edilmesi hali hariç, uygulanmaz. Bu maddenin (b) bendinde belirtilen istisnai hallerde, suyun herhangi bir şekilde kirlenmesi sonucunda veya suyun niteliği nedeniyle oluşabilecek olumsuz etkiler hakkında tüketici nüfus haberdar edilerek insan sağlığının korunmasını sağlayacak tavsiyelerde bulunulur ve gerekli önlemler alınır.	İnsan Onuruna Saygı Sürdürülebilir, İnsan Haklarına Dayalı Kalkınma Çevresel Adalet
	MADDE 6 – Suların, sağlığa uygun ve temiz olması zorunludur.	

Yönetmelik	İlgili Madde Metni	İlişkili Norm
Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği Yönetmelik No: 25687 Kabul Tarihi: 31/12/2004	MADDE 1- Bu Yönetmeliğin amacı, Ülkenin yeraltı ve yerüstü su kaynakları potansiyelinin korunması ve en iyi bir biçimde kullanımının sağlanması için, su kirlenmesinin önlenmesini sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle uyumlu bir şekilde gerçekleştirmek üzere gerekli olan hukuki ve teknik esasları belirlemektir. Bu Yönetmelik (Mülga ibare: RG-17/12/2022-32046), su kalitesinin korunmasına ilişkin planlama esasları ve yasaklarını, atıksuların boşaltım ilkelerini ve boşaltım izni esaslarını, atıksu altyapı tesisleri ile ilgili esasları ve su kirliliğinin önlenmesi amacıyla yapılacak izleme ve denetleme usul ve esaslarını kapsar. MADDE 3- Bu Yönetmelikte geçen; (Değişik: RG-13/2/2008-26786) İçme ve kullanma suyu: İnsanların günlük faaliyetlerinde içme, yıkanma, temizlik ve bu gibi ihtiyaçları için kullandıkları, sağlaması gereken özellikleri 17/2/2005 tarihli ve 25730 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren İnsani Tüketim Amaçlı Sular Hakkında Yönetmelik ile belirlenmiş olan, bir toplu su temini sistemi aracılığıyla çok sayıda tüketicinin ortak kullanımına sunulan suları ifade eder.	İnsan Onuruna Saygı Sürdürülebilir, İnsan Haklarına Dayalı Kalkınma Çevresel Adalet
Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği Yönetmelik No: 27593 Kabul Tarihi: 27/5/2010	MADDE 5 - (1) Tarımda iş ve işçi bulma aracılığı, esas itibarıyla Türkiye İş Kurumunca yapılır. (2) Ancak, Kurumil veya şube müdürlüğü bulunmayan ya da olmasına rağmen haberleşme, ulaşımve koordinasyon güclüğü olan yerlerde, Kurumtarafından gerçek veya tüzel kişilere aracılık yapmaları için izin verilebilir. (3) Kurumdan izin alınmadan aracılık yapılamaz. (4) Aracıların işçilerden ücret almaları yasaktır. Ücret yalnızca işverenden alınır	Ayrımcılık Yasağı Eşitlik Toplumsal Cinsiyet Eşitliği

Yönetmelik	İlgili Madde Metni	İlişkili Norm
Afet ve Acil Durum Müdahale Hizmetleri Yönetmeliği Yönetmelik No: 28855 Kabul Tarihi: 18/12/2013	MADDE 1- (1) Bu Yönetmeliğin amacı; afet ve acil durumlara müdahalede ihtiyaç duyulacak tüm güç ve kaynakları ulusal ve yerel düzeyde planlamak, bu güç ve kaynakların olay bölgesine hızlı ve etkin bir şekilde ulaştırılmasını sağlamak, müdahale hizmetlerini ve bu hizmetlerin koordinasyonundan sorumlu ana ve destek çözüm ortaklarının ve yerel düzeyde sorumlu birimlerin görev ve sorumlulukları ile planlama esaslarını belirlemektir.	
	MADDE 9- (3) Afet ve acil durum yönetim merkezinin mobil olarak oluşturulabileceği alan, hizmet gruplarının konuşlanma alanları, hizmetlerin verileceği alanlar, çadır kent alanları, konteyner kent alanları, geçici barınmaya uygun kamu binaları ve spor tesisleri, toplu konut alanları, yardım ve çadır depolama ve dağıtım alanları, heliport alanları, garaj alanları, sahra hastanesi ve mobil aşevi yerleri, alternatif hasta bakım alanları, soğuk hava depoları, geçici morg alanları, toplu mezarlık alanları, telef olan hayvanlar için toplu gömü alanları, enkaz döküm alanları ile ihtiyaç duyulacak diğer alanlar tespit edilir ve kapasiteleri ile birlikte koordinatlı olarak haritalara ve kullanıma açılan veri tabanlarına işlenir.	İnsan Onuruna Saygı Sürdürülebilir, İnsan Haklarına Dayalı Kalkınma Çevresel Adalet
	MADDE 18- (1) Afet ve acil durum hallerinde hem ulusal hem de yerel düzeyde hazırlanan planlar çerçevesinde hareket edilir. Afet ve acil durum hallerinde düzenli ve sürekli raporlama yapılması esastır. Tüm çalışmalar Başkanlık ile iletişim halinde yürütülür. (2) Afet ve acil durum yönetim merkezi yöneticileri ve teşkil edilen koordinasyon ekipleri afet haberi ile birlikte ivedilikle görevli oldukları afet ve acil durum yönetim merkezinde toplanır ve koordinasyon çalışmalarını Başkanlık ile iletişim halinde yürütür. (3) Saha destek ekipleri afet haberini alır almaz ivedilikle intikal noktalarında toplanır. Saha destek ekipmanlarının afet bölgesine ulaştırılması için önceden belirlenen sorumlu kişi ve birimler afet haberi ile birlikte ivedilikle harekete geçer. Olay bölgesine görevlendirilen saha destek ekipleri en az 72 en çok 120 saat kendini idame ettirecek şekilde personel, araç, gereç,	

Yönetmelik	İlgili Madde Metni	İlişkili Norm
Afet ve Acil Durum Müdahale Hizmetleri Yönetmeliği Yönetmelik No: 28855 Kabul Tarihi: 18/12/2013	barınma, beslenme, hijyen malzemesi gibi lojistik ihtiyaçları karşılayabilecek şekilde kurulur.	İnsan Onuruna Saygı
	MADDE 28- (6) Afet ve acil durumlar dolayısıyla hizmete girecek geçici barınma merkezlerine içme suyu getirilmesi, kanalizasyon, bağlantı yolları ve elektrik tesisleri yapılması, bu yeri tehdit eden dere ve sel yataklarının ıslahı gibi işler, Başkanlık ve valinin talebi üzerine ilgili bakanlık, kurum ve kuruluşlarca öncelikle yapılır.	Sürdürülebilir, İnsan Haklarına Dayalı Kalkınma Çevresel Adalet

B. İlgili Politikaların Haritalaması: Politika belgelerinin insan hakları belgeleriyle uyumunun tespiti (Yapısal İzleme)

Bu bölümde ilk olarak bakanlıklar ve bakanlıklara bağlı kuruluşlar ve diğer merkezi kamu kurumlarının misyon, vizyon ve stratejik plan ve eylemleri ile kalkınma planları, toplumsal cinsiyet ve iklim değişikliği konuları kapsamında ele alınmıştır.

Tablo 5. Kurumların Amaç, Vizyon, Misyon ve Görevlerinin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve İklim Değişikliği Analizi

Merkezi Kamu Kurumu/Politika Belgesinin Adı	Tarih	TCE		İklim Değişikliği		Misyon Vizyon
		Var	Yok	Var	Yok	Yok
Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (SBB)						
Misyon/Vizyon						
Misyon: Ülkemizin istikrarlı ve sürdürülebilir kalkınma amaçları doğrultusunda temel politika belgelerini hazırlamak, sektörel ve tematik politika ve stratejiler geliştirmek, kamu kaynak tahsis ve kullanım sürecinin etkinliğini sağlamak, uygulamaları izlemek ve değerlendirmek, uluslararası işbirliklerini geliştirmek.	2024		✓		✓	
Vizyon: Ülkemizin ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınma sürecinin başarıyla sürdürülmesinde öncü ve etkili, insan kaynağı ve teknolojik altyapısı güçlü, yenilikçi ve dinamik bir kurum olmak.	2024		✓		✓	
Stratejik Planlar						
Strateji ve Bütçe Başkanlığı Stratejik Planı	2019-2023		✓		✓	
Strateji ve Bütçe Başkanlığı Stratejik Planı	2024-2028		✓	✓		
Kalkınma Planları						
1. Beş Yıllık Kalkınma Planı	1963-1967	✓			✓	
2. Beş Yıllık Kalkınma Planı	1968-1972	✓			✓	

Merkezi Kamu Kurumu/Politika Belgesinin Adı	Tarih	TCE		İklim Değişikliği		Miyon Vizyon Yok
		Var	Yok	Var	Yok	
3. Beş Yıllık Kalkınma Planı	1973-1977	√			√	
4. Beş Yıllık Kalkınma Planı	1979-1983	√			√	
5. Beş Yıllık Kalkınma Planı	1985-1989	√			√	
6. Beş Yıllık Kalkınma Planı	1990-1994	√			√	
7. Beş Yıllık Kalkınma Planı	1996-2000	√			√	
Uzun Vadeli Strateji ve 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı	2001-2005	√		√		
9. Kalkınma Planı	2007-2013	√		√		
10. Kalkınma Planı	2014-2018	√		√		
11. Kalkınma Planı	2019-2023	√		√		
12. Kalkınma Planı	2024-2028	√		√		
Özel İhtisas Komisyonu Raporları						
İklim Değişikliği Özel İhtisas Komisyonu Raporu	2000		√	√		
Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu Raporu	2000	√			√	
Çevre Özel İhtisas Komisyonu	2007		√	√		
Afet Yönetiminde Etkinlik Özel İhtisas Komisyonu Raporu	2014	√		√		
Göç Özel İhtisas Komisyonu Raporu	2014	√			√	
Tarım Arazilerinin Sürdürülebilir Kullanımı Çalışma Grubu Raporu	2014		√	√		
Çevre ve Doğal Kaynakların Sürdürülebilir Yönetimi Çalışma Grubu Raporu	2018	√		√		
Kadının Kalkınmadaki Rolü Özel İhtisas Komisyonu Raporu	2018	√		√		
Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu Raporu	2018	√		√		
Su Kaynakları Yönetimi ve Güvenliği Özel İhtisas Komisyonu Raporu	2018		√	√		

Merkezi Kamu Kurumu/Politika Belgesinin Adı	Tarih	TCE		İklim Değişikliği		Misyon Vizyon
		Var	Yok	Var	Yok	Yok
BAKANLIKLAR						
Adalet Bakanlığı						
Misyon/Vizyon						
Misyon: Hukukun üstünlüğü, yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığı ile insan haklarını esas alarak, adalet hizmetlerinin adil, hızlı ve etkili bir şekilde sunulmasını sağlayacak politikaları geliştirmek ve uygulamaktır.			✓		✓	
Vizyon: Güven veren bir adalet sistemi			✓		✓	
Stratejik Planlar						
Adalet Bakanlığı Stratejik Planı	2019-2023	✓			✓	
Eylem Planları						
İnsan Hakları Eylem Planı	2021	✓		✓		
Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı						
Misyon/Vizyon						
Misyon: Bireyin, ailenin ve toplumsal değerlerimizin korunması, güçlendirilmesi ve geliştirilmesine yönelik bütüncül ve adil sosyal hizmet modelleri geliştirmek ve uygulamak.	2024		✓		✓	
Vizyon: Toplumun her bir ferdine ulaşarak etkin sosyal hizmet sunumuyla ülkemizin sosyal kalkınmasında öncü kurum olmak.	2024		✓		✓	
Stratejik Planlar						
Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Stratejik Planı	2019-2023	✓		✓		
Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Stratejik Planı	2022-2026	✓		✓		
Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Stratejik Planı	2024-2028	✓		✓		

Merkezi Kamu Kurumu/Politika Belgesinin Adı	Tarih	TCE		İklim Değişikliği		Misyon Vizyon
		Var	Yok	Var	Yok	Yok
Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı						
Misyon/Vizyon						
Misyon: Çalışan sağlığını, güvenliğini ve refahını esas alarak; çalışma barışı ve düzenini, etkin bir sosyal güvenlik sistemini sağlamak; tam istihdamı destekleyici ulusal ve uluslararası etkin bir işgücü piyasası oluşturmak ve denetlemek, yabancı ülkelerdeki Türk toplumunun çalışma ve sosyal güvenlik alanlarındaki hak ve menfaatlerini korumak ve çalışma yaşamına ilişkin veriye dayalı politikaları geliştirmek ve uygulamak.	2024		√		√	
Vizyon: İnsana yakışır, yeşil ve dijital dönüşümünü tamamlamış güvenli bir iş ortamında tam istihdam ile sürdürülebilir kalkınmayı sağlamış müreffeh bir Türkiye.	2024		√		√	
Stratejik Planlar						
Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Stratejik Planı	2022-2023	√			√	
Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Stratejik Planı	2024-2028	√		√*		
Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı						
Misyon/Vizyon						
Misyon: Doğal çevreyi korumak, sürdürülebilir şehirler ve yerleşmeler oluşturmak üzere; şehirlerimizin kimliğini canlandıran ve yatay mimariyi esas alan planlama, dönüşüm, güvenli yapılaşma, taşınmaz yönetimi ve konut sektörü ile çevreye yönelik tüm hizmetleri düzenleyici ve denetleyici bir anlayışla yapmak.	2024		√		√	

Merkezi Kamu Kurumu/Politika Belgesinin Adı	Tarih	TCE		İklim Değişikliği		Misyon Vizyon
		Var	Yok	Var	Yok	Yok
Vizyon: Sürdürülebilir Çevre, Medeniyetimizi Yaşatan Şehirler	2024		√		√	
Stratejik Planlar ve Eylem Planları						
Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı Stratejik Planı	2022-2023	√		√		
Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı Stratejik Planı	2024-2028	√		√		
Ulusal Akıllı Şehirler Stratejisi ve Eylem Planı	2020-2023	√		√		
Dışişleri Bakanlığı						
Misyon/Vizyon						
Misyon: Ülkemizin ve vatandaşlarımızın hak ve menfaatlerini en iyi şekilde korumak için bölgemizde ve dünyada adil, girişimci, çok boyutlu, kapsayıcı ve kalkınmaya imkân tanıyan dış politikamızı barışçıl bir işbirliği anlayışıyla uygulamak ve dış ilişkilerimizi koordine etmek	2024		√		√	
Vizyon: “Türkiye Yüzyılı” kapsamında, değerlerimize dayalı milli dış politikamız aracılığıyla milli çıkarlarımızı teminat altına alırken insanlığın ortak değerlerine de katkıda bulunacağımız güvenli ve müreffeh bir gelecek tesis etmek	2024		√		√	
Stratejik Plan						
Dışişleri Bakanlığı Stratejik Planı	2024-2028		√	√		
Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı						
Misyon/Vizyon						
Misyon: Enerji kaynaklarını ve tabii kaynakları verimli ve çevreye duyarlı şekilde değerlendirerek ülke refahına en yüksek katkıyı sağlamak.	2024		√		√	

Merkezi Kamu Kurumu/Politika Belgesinin Adı	Tarih	TCE		İklim Değişikliği		Miyon Vizyon Yok
		Var	Yok	Var	Yok	
Vizyon: Enerjide ve tabii kaynaklarda güvenli bir gelecek.	2024		√		√	
Stratejik Planlar ve Eylem Planları						
Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Stratejik Planı	2019-2023		√		√	
Enerji Verimliliği Eylem Planı	2017-2023		√	√		
Enerji Verimliliği 2023 Stratejisi ve II. Ulusal Enerji Verimliliği Eylem Planı	2024-2030		√	√		
İçişleri Bakanlığı						
Miyon/Vizyon						
Miyon: Temel hak ve hürriyetleri esas alarak; iç güvenlik, kıyı ve karasularının emniyetini sağlama, etkili sınır yönetimi ve güvenliği, göç politikaları oluşturma, kamu hizmetlerinin koordinasyonu ile etkin il ve ilçe yönetimini tesis etme, afetlere dirençli toplum oluşturma, nüfus ve vatandaşlık hizmetlerini sunma ve sivil toplumu destekleme görevlerini insan odaklı ifa etmek.	2024		√		√	
Vizyon: Güvenli Türkiye	2024		√		√	
Stratejik Plan						
İçişleri Bakanlığı Stratejik Planı	2019-2023		√	√		
Kültür ve Turizm Bakanlığı						
Miyon/Vizyon						
Miyon: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, “Ülkemizin evrensel kültür, sanat ve turizm değerlerinin sürdürülebilir korunmasını sağlayarak yaşatmak ve tanıtmak, toplumsal bilincin oluşmasında bilgiye erişimi kolaylaştırmak ve ülkemizin dünya						

Merkezi Kamu Kurumu/Politika Belgesinin Adı	Tarih	TCE		İklim Değişikliği		Misyon Vizyon Yok
		Var	Yok	Var	Yok	
turizminden alacağı payı artırmak” görevlerini yerine getirir.	2024		✓		✓	
Vizyon: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, “Üstün evrensel değerlere sahip kültür mirasımızın, ulusal ve uluslararası sürdürülebilir korunma çabalarını başarı ile yöneten ve ülkemizi turizm alanında dünya liderleri arasında ilk sıralara taşıyan güçlü, saygın ve vazgeçilmez bir kurum olmak” vizyonu ile hareket eder.	2024		✓		✓	
Stratejik Plan						
Kültür ve Turizm Bakanlığı Stratejik Planı	2019-2023	✓		✓		
Sağlık Bakanlığı						
Misyon/Vizyon						
Misyon: İnsan merkezli yaklaşımla birey ve toplumun sağlık hakkını ve sağlığını en üst düzeyde korumak, sağlık sorunlarına zamanında, uygun ve etkili çözümleri yüksek hizmet kalitesiyle sunmak.	2024		✓		✓	
Vizyon: Sağlıklı hayat tarzının benimsendiği, herkesin sağlık hakkına kolaylıkla ve yüksek hizmet kalitesiyle eriştiği bir Türkiye.	2024		✓		✓	
Stratejik Plan						
Sağlık Bakanlığı Stratejik Planı	2024-2028	✓		✓		
Tarım ve Orman Bakanlığı						
Misyon/Vizyon						
Misyon: Ülkemizdeki ekolojik kaynakların kalkınma modeli perspektifiyle etkin, verimli ve sürdürülebilir bir şekilde harekete geçirilip ekolojik, bitkisel ve hayvansal katma değer vasıtasıyla	2024		✓		✓	

Merkezi Kamu Kurumu/Politika Belgesinin Adı	Tarih	TCE		İklim Değişikliği		Misyon Vizyon Yok
		Var	Yok	Var	Yok	
ekonomik güvenliği, gıda arz güvenliğini ve insan sağlığını güvence altına almak.						
Vizyon: Küresel ölçekte model bir ekolojik kaynak yönetimi	2024		√		√	
Stratejik Planlar						
Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Stratejik Planı	2013-2017	√		√		
Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Stratejik Planı	2018-2022	√		√		
Çevre ve Orman Bakanlığı Stratejik Planı	2010-2014		√	√		
Tarım ve Orman Bakanlığı Stratejik Plan	2019-2023	√		√		
Tarım ve Orman Bakanlığı Stratejik Plan	2024-2028	√		√		
BAĞLI KURULUŞLAR						
Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü						
Misyon/Vizyon						
Misyon: Köklü devlet tecrübemiz, engin kültür ve medeniyet birikimimiz, evrensel hukuk ilkeleri, ulusal plan ve politikalar ile sosyal değişim ve gelişim çerçevesinde, vizyonumuzu gerçekleştirmek.	2024		√		√	
Vizyon: Ülkemizi; hayallerini gerçeğe, mutluluğunu yüzüne, sesini kürsüye taşıyabilen çocukları olan, rol model bir ülke haline getirmek.	2024		√		√	
Strateji Belgesi ve Eylem Planı						
Türkiye Çocuk Hakları Strateji Belgesi ve Eylem Planı	2023-2028	√		√		

Merkezi Kamu Kurumu/Politika Belgesinin Adı	Tarih	TCE		İklim Değişikliği		Misyon Vizyon
		Var	Yok	Var	Yok	Yok
Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü						
Misyon/Vizyon						
Misyon: Engellilerin ve yaşlıların ayrımcılığa uğramadan insan haklarından yararlanarak toplumsal hayata katılmaları için ulusal düzeyde politika ve stratejilerin belirlenmesi çalışmalarını koordine etmek, engellilere ve yaşlılara yönelik yürütülen sosyal hizmet faaliyetlerine ilişkin ilke, usul ve standartları belirlemek, bu alanda ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile gönüllü kuruluşlar arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamak.	2024		✓		✓	
Vizyon: Engellilerin ve yaşlıların toplumsal yaşamın tüm alanlarına onurlu bir birey olarak katılımlarının sağlanması konusunda koordine edeceği politika ve stratejilerle etkin ve lider bir kurum olmak.	2024		✓		✓	
Eylem Planları						
Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Bireylere Yönelik II. Ulusal Eylem Planı	2023-2030	✓		✓		
Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı	2023-2025	✓			✓	
Yaşlı Hakları Ulusal Eylem Planı	2023-2025	✓		✓		
Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (KSGM)						
Misyon/Vizyon						
Misyon: Ülkemizde kadın erkek eşitliğinin sağlanması, toplumsal yaşamın tüm alanlarında kadınların konumlarının güçlendirilmesi ve kadınlara karşı her türlü ayrımcılığın önlenmesi için politikalar üretmek, strateji geliştirmek, tüm paydaşlarla işbirliği yapmak ve koordinasyonu sağlamak.	2024	✓			✓	

Merkezi Kamu Kurumu/Politika Belgesinin Adı	Tarih	TCE		İklim Değişikliği		Misyon Vizyon Yok
		Var	Yok	Var	Yok	
Vizyon: Toplumsal cinsiyet eşitliğinin gerçekleştirilmesi ve sürdürülebilirliğinin sağlanmasında ürettiği politika ve geliştirdiği stratejilerle etkin ve başarılı bir kurum olmak.	2024	√			√	
Strateji Belgeleri ve Eylem Planları						
Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı	2008-2013	√		√		
Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı	2012-2015	√			√	
Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı	2016-2020	√			√	
Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı	2018-2023	√			√*	
Kadının Güçlenmesi Eylem Planı	2018-2023	√			√*	
Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele IV. Ulusal Eylem Planı	2021-2025	√			√*	
Çalışma Genel Müdürlüğü						
Misyon/Vizyon						
Misyon						√
Vizyon						√
Strateji Belgeleri ve Eylem Planları						
Ulusal İstihdam Stratejisi Eylem Planları	2017-2019	√			√*	
Ulusal İstihdam Stratejisi	2014-2023	√			√*	
Ulusal İstihdam Stratejisi Eylem Planları	2014-2016	√			√*	

Merkezi Kamu Kurumu/Politika Belgesinin Adı	Tarih	TCE		İklim Değişikliği		Misyon Vizyon
		Var	Yok	Var	Yok	Yok
Ulusal Genç İstihdam Stratejisi	2021-2023	√			√*	
Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı Eylem Planı	2017-2023	√			√*	
Çölleşme ve Erozyonla Mücadele Genel Müdürlüğü						
Misyon/Vizyon						
Misyon: Tabii kaynakların sürdürülebilir kullanımı ve sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde; çölleşme ve erozyonla mücadele konularında, strateji ve politikalar oluşturmak, etkin ve verimli bir şekilde yürütülmesini sağlamak, küresel çapta çölleşme ve erozyonla mücadele konularında, ülkemizin tecrübelerini diğer ülkelere aktarmak, uluslararası kuruluşlarla daha etkin işbirliği yapmak.	2024		√		√	
Vizyon: Bugünkü ve gelecek nesillerin; temel ihtiyaçlarının göz önüne alındığı, hayat kalitesinin artırıldığı, çölleşme ve erozyonu önlemeye yönelik akılcı yönetildiği, sağlıklı bir çevrede yaşama hakkının temine yönelik saygın ve öncü bir kurum olmaktır.	2024		√		√	
Stratejik Planlar ve Eylem Planları						
Çölleşme ile Mücadele Ulusal Stratejisi Eylem Planı	2015-2023		√	√		
Çölleşmeyle Mücadele Ulusal Stratejisi ve Eylem Planı	2019-2030	√		√		
İklim Değişikliği Başkanlığı						
Misyon/Vizyon						
Misyon						√
Vizyon						√

Merkezi Kamu Kurumu/Politika Belgesinin Adı	Tarih	TCE		İklim Değişikliği		Misyon Vizyon
		Var	Yok	Var	Yok	Yok
Strateji Belgeleri ve Eylem Planları						
İklim Değişikliği Eylem Planı	2011-2023	√*		√		
Türkiye’nin İklim Değişikliği Uyum Stratejisi ve Eylem Planı	2011-2023	√		√		
İklim Değişikliği Başkanlığı Stratejik Planı	2024-2028		√	√		
İklim Değişikliği Uyum Stratejisi ve Eylem Planı	2024-2030	√*				
İklim Değişikliği Azaltım Stratejisi ve Eylem Planı	2024-2030	√		√		
Ulusal Bildirimler						
İklim Değişikliği 1. Ulusal Bildirimi	2007		√	√		
İklim Değişikliği 5. Ulusal Bildirimi (2.,3.,4. ve 5. Ulusal Bildirimleri Kapsayan)	2013	√		√		
İklim Değişikliği 6. Ulusal Bildirimi	2016	√		√		
İklim Değişikliği 7. Ulusal Bildirimi	2018	√		√		
Avrupa Birliği Başkanlığı						
Misyon/Vizyon						
Misyon: Avrupa Birliği’ne üyelik hedefi doğrultusunda strateji ve politikalar geliştirmek, katılım sürecini, reformları ve Avrupa Birliği mali yardımlarını yönlendirmek ve ilgili tüm taraflarla gerekli eşgüdümü sağlamak.	2024		√		√	
Vizyon: Türkiye’yi Avrupa Birliği üyeliğine taşıyan, üyelikten en üst düzeyde fayda sağlanması için gerekli strateji ve politikaları geliştiren ve Avrupa Birliği politikalarını şekillendiren kurum olmak.	2024		√		√	
Eylem Planları						
Avrupa Birliği'ne Katılım İçin Ulusal Eylem Planı	2016-2019	√		√		
Avrupa Birliği'ne Katılım İçin Ulusal Eylem Planı	2021-2023	√		√		

Merkezi Kamu Kurumu/Politika Belgesinin Adı	Tarih	TCE		İklim Değişikliği		Miyon Vizyon Yok
		Var	Yok	Var	Yok	
Avrupa Birliği Başkanlığı Stratejik Planı	2020-2024	✓		✓		
Göç İdaresi Başkanlığı						
Misyon/Vizyon						
Misyon: Ülkemizin tarihsel birikimi ile ulusal ve uluslararası mevzuat çerçevesinde yabancıların göç alanına ilişkin tüm iş ve işlemlerini insan odaklı milli politikalarla yürütmek, ülkemizle karşılıklı uyumlarını sağlamak.	2024		✓		✓	
Vizyon: Göç yönetim sistemimizi milli menfaatlerimiz temelinde insan odaklı politikalarla geliştirmek ve sürdürmek	2024		✓		✓	
Stratejik Plan ve Ulusal Eylem Planı						
Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Uyum Strateji Belgesi ve Ulusal Eylem Planı	2018-2023	✓			✓	
Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD)						
Misyon/Vizyon						
Misyon: Afet ve acil durumlara ilişkin süreçlerin etkin yönetimi için gerekli çalışmaları yürütmek, ilgili kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlamak ve bu alanda politikalar üretmek. AFAD yeni misyonu ile risk yönetimi odaklı, sürdürülebilir kalkınmanın önemini haiz, hizmet sunumunda etkililiğe, etkinliğe ve güvenilirliğe özen gösteren, uluslararası düzeyde güçlü ve afet yönetiminde görev alan tüm kurumları etkili bir şekilde koordine eden bir kurum olmayı öngörmektedir.	2024		✓		✓	
Vizyon: Stratejik plan döneminde risklerin azaltılması anlayışı ile bağdaşır bir biçimde						

Merkezi Kamu Kurumu/Politika Belgesinin Adı	Tarih	TCE		İklim Değişikliği		Misyon Vizyon Yok
		Var	Yok	Var	Yok	
toplumun afet ve acil durumlar konusundaki farkındalığını ve hazırlıklı olma seviyesini geliştirme gereğinden hareketle Başkanlığımızın vizyonu; "Afetlere Dirençli Toplum Oluşturmak".	2024		√		√	
Stratejik Planlar						
AFAD Stratejik Plan	2019-2023		√	√		
Türkiye Afet Risk Azaltma Planı (TARAP)	2022-2030	√		√		
Su Yönetimi Genel Müdürlüğü						
Misyon/Vizyon						
Misyon: Ülkemizdeki kıyı ve geçiş suları dahil su havzalarının havza koruma eylem ve yönetim planlarını hazırlayarak bütünleşik bir yaklaşımla su yönetiminin altyapısını oluşturmak, ülkemizin ulusal ve uluslararası su yönetim politikasının geliştirilmesi için gerekli koordinasyonu yapmak, havza bazında su kalite standartlarını oluşturmak, su kalitesinin denetimi için etkin bir izleme sistemi kurulmasını sağlamak, su ile alakalı verileri tek elde toplamak ve değerlendirmek, havza bazında taşkın ve kuraklık yönetim planları ile taşkın risk ve zarar haritalarını hazırlamak, iklim değişikliği senaryolarının Ülkemiz su kaynaklarına etkisini belirlemektir. Temel görevlerimiz “Su kaynaklarının korunmasına ve sürdürülebilir bir şekilde kullanılmasına dair politikalar oluşturmak, mevzuat hazırlamak, havza bazında üst planlamaları	2024		√	√		

Merkezi Kamu Kurumu/Politika Belgesinin Adı	Tarih	TCE		İklim Değişikliği		Misyon Vizyon Yok
		Var	Yok	Var	Yok	
yaparak bütünleşik havza yönetimini sağlamak, Ülkemizin ulusal ve uluslararası su yönetimini koordine etmektir”.						
Vizyon: Ülkemiz su kaynaklarını hem miktar hem de kalite açısından korumak, geliştirmek, kontrol etmek ve sürdürülebilir şekilde kullanmak için katılımcı ve bütünleşik bir yaklaşımla havza bazında suyu yönetmektir.	2024		√		√	
Stratejik Planlar						
Ulusal Su Planı	2019-2023		√	√		
Değişen İklimle Uyum Çerçevesinde Su Verimliliği Strateji Belgesi ve Eylem Planı	2023-2033		√	√		
Türkiye Su Enstitüsü (SUEN)						
Misyon/Vizyon						
Misyon: Ulusal ve uluslararası ölçekte yürüttüğü projeler, eğitimler ve organizasyonlar aracılığıyla ülkemizin sürdürülebilir su politikaları ve stratejilerinin geliştirilmesi ve üretilmesine katkı sağlamak.	2024		√		√	
Vizyon: Su konusunda bölgesinde ve dünyada lider bir düşünce kuruluşu olmak.	2024		√		√	
Stratejik Planlar						
Türkiye Su Enstitüsü Stratejik Plan	2019-2023	√		√		
Türkiye Su Enstitüsü Stratejik Plan	2024-2028		√	√		
Tarım Reformu Genel Müdürlüğü						
Misyon/Vizyon						
Misyon: Tarımsal alt yapıyı düzenleyerek, kırsal alanı yaşanabilir hale getirmek ve kalkınmayı sağlamaktır.	2024		√		√	

Merkezi Kamu Kurumu/Politika Belgesinin Adı	Tarih	TCE		İklim Değişikliği		Misyon Vizyon Yok
		Var	Yok	Var	Yok	
Vizyon: Kırsalın, çalışan, üreten, yaşanan ve korunan alanlar haline getirilmesidir.	2024		√		√	
Strateji ve Eylem Planları						
Kırsal Kalkınma Planı	2010-2013	√		√		
Kırsal Kalkınma Eylem Planı	2015-2018	√		√		
Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi	2021-2023	√		√		
İLİŞKİLİ KURULUŞLAR						
Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu						
Misyon/Vizyon						
Misyon: İnsan haklarını korumak ve geliştirmek, kişilerin eşit muamele görme hakkının güvence altına alınması için çalışmak, işkence ve kötü muameleyle etkin mücadele etmek.	2024		√		√	
Vizyon: İnsan haklarının korunması ve güçlendirilmesinde yürüttüğü çalışmaları, evrensel ve yerel değerlerimizi bağdaştıran politika ve kararlarıyla güvenilir, etkin ve saygın bir kurum olmak.	2024		√		√	
Stratejik Plan						
Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Stratejik Planı	2019-2023	√			√	
MAHALLİ İDARELER						
Adana Büyükşehir Belediyesi						
Misyon/Vizyon						
Misyon: Büyükşehir Belediyesi sorumluluk alanında planlı, hızlı, etkin, şeffaf, adil ve vatandaş odaklı en iyi hizmeti sunmak	2024		√		√	
Vizyon: Lider ve öncü konumunu sürdürerek Türkiye ve Dünya’da örnek belediye olmak	2024		√		√	
Stratejik Plan						

Merkezi Kamu Kurumu/Politika Belgesinin Adı	Tarih	TCE		İklim Değişikliği		Misyon Vizyon Yok
		Var	Yok	Var	Yok	
Adana Büyükşehir Belediyesi Stratejik Plan	2007-2011	√			√	
Adana Büyükşehir Belediyesi Stratejik Plan	2010-2014	√			√	
Adana Büyükşehir Belediyesi Stratejik Plan	2015-2019	√			√	
Adana Büyükşehir Belediyesi Stratejik Plan	2020-2024	√		√		
Eylem Planları						
İç Kontrol Uyum Eylem Planı	2021-2022		√		√	
İç Kontrol Uyum Eylem Planı	2023-2024		√		√	
Adana Büyükşehir Belediyesi Yerel Eşitlik Eylem Planı (YEEP)	2023-2024	√		√		
Ceyhan Belediyesi						
Misyon/Vizyon						
Misyon: Kentlilik bilinci ve anlayışı ile kentin tarihini, kültürel değerlerini ve kimliğini ön planda tutarak, Ceyhan'ı gelecek nesillere daha yaşanılabilir bir Kent olarak hazırlamak.	2024		√		√	
Vizyon: Ceyhan'a yapacağımız hizmetlerimiz ile Ceyhan Halkına Kaliteli yaşam koşulları sağlamak. daha refah ve temiz bir hayat sürdürmek.	2024		√		√	
Stratejik Planlar						
Ceyhan Belediyesi Başkanlığı Stratejik Planı	2020-2024	√			√	
Çukurova Belediyesi						
Misyon/Vizyon						
Misyon: Yenilikçi, akılcı, ilkelerinden ödün vermeyen, geleceği planlayarak, vatandaşını düşünerek, şeffaf, katılımcı, hesap verilebilirliği yüksek, temiz çevre	2024		√		√	

Merkezi Kamu Kurumu/Politika Belgesinin Adı	Tarih	TCE		İklim Değişikliği		Miyon Vizyon Yok
		Var	Yok	Var	Yok	
temiz toplum anlayışı ile temel hak ve özgürlüklere saygılı, huzurlu ve mutlu bir ilçeye hizmet vermek						
Vizyon: Kentsel dönüşüm, gelişim ve yenileme projeleriyle Çukurova’nın çehresini güzelleştirerek günümüzde çalışma hayatında stresin her geçen gün artması nedeniyle doğal yaşam alanları oluşturarak ilçe halkının kaliteli vakit geçirebileceği mekanlar yapmak, park ve yeşil alan sayısını arttırarak çocuk ve gençlerin beklentilerine cevap vermek halkın talepleri doğrultusunda adil hizmet sunmaya çalışmak.	2024		√		√	
Stratejik Plan						
Çukurova Belediyesi Stratejik Planı	2020-2024	√			√	
Kozan Belediyesi						
Miyon/Vizyon						
Miyon: Sürdürülebilir kentsel gelişimin öncüsü olan, geçmişten geleceğe uzanan, etkin ve verimli hizmeti güler yüzle sunan, hemşehrilerini ortak Kozan kimliği altında birleştiren, ilçede yaşayan her birey grup ve topluluğa aynı yakınlıkta olan, kent halkının sosyal, ekonomik, kültürel ihtiyaçlarını çağdaş, vatandaş odaklı ve katılımcı belediyeçilik anlayışı ile karşılayan bir belediye olmaktadır.	2024		√		√	
Vizyon: Temel değerlerimizden kopmadan, insanın ön planda tutulduğu, tüm yaş ve cinsiyet gruplarının kendilerini ait hissettiği, kentsel gelişim, değişim ve yaşam kalitesini sürekli arttıran, yerel kalkınmada öncü marka bir belediye olmaktadır.	2024	√			√	

Merkezi Kamu Kurumu/Politika Belgesinin Adı	Tarih	TCE		İklim Değişikliği		Misyon Vizyon
		Var	Yok	Var	Yok	Yok
Stratejik Plan						
Kozan Belediyesi Stratejik Planı	2020-2024	✓		✓		
Seyhan Belediyesi						
Misyon/Vizyon						
Misyon: “Demokratik, Katılımcı, Yenilikçi, Sosyal Belediyecilik Anlayışıyla Tüm Bireylerin Yaşam Kalitelerini İyileştirmeye Yönelik, Gerçekçi Kaliteli Hizmet Veren, Birlikte Yönetip, Birlikte Başaracağımız Sürdürülebilir” YENİ BİR SEYHAN!	2024		✓		✓	
Vizyon: İşleyişinde şeffaflığı, katılımcı demokrasi ilkelerini esas alabilen, yetkilerini, başta dezavantajlı ve desteğe ihtiyacı olan birey ve gruplar olmak üzere tüm Seyhanlılara kullanabilen, vatandaşlarımızı hiçbir ayırım gözetmeden yerel demokrasinin temeli kabul edebilen bir belediye olmak.	2024		✓		✓	
Stratejik Planlar						
Seyhan Belediyesi Stratejik Planı	2015-2019	✓			✓	
Seyhan Belediyesi Stratejik Planı	2020-2024	✓			✓	
Adıyaman Belediyesi						
Misyon/Vizyon						
Misyon: Sosyal devlet ilkesini temel alan, doğal ve kültürel zenginlikleri koruyan, belediye hizmetlerini kentin ve toplumun ihtiyaçlarına göre etkin, verimli ve sürdürülebilir kılan, adil, çağdaş, katılımcı, erişilebilir, şeffaf bir belediye olmak ve çağın gereklerine uygun yenilikçi hizmetler ile komşularımızın yaşam kalitesini	2024		✓		✓	

Merkezi Kamu Kurumu/Politika Belgesinin Adı	Tarih	TCE		İklim Değişikliği		Misyon Vizyon
		Var	Yok	Var	Yok	Yok
yükselterek ADIYAMAN'a artı değer katmak.						
Vizyon: İlimizin sosyal, kültürel, ekonomik ve kentsel gelişimine pozitif katkı sunarak Adıyaman'ı doğa dostu, canlı yaşamına saygılı ve güvenli bir kent olarak geleceğe taşıyacak, insan ve çözüm odaklı projeleri hayata geçirerek; Adıyaman'ı daha yaşanabilir, daha modern, daha huzurlu ve daha güvenli	2024		√		√	
Stratejik Plan						
Adıyaman Belediyesi Yerel Eşitlik Stratejik Planı	2014-2017	√			√*	
Adıyaman Belediyesi Stratejik Planı	2020-2024	√			√	
Ankara Büyükşehir Belediyesi						
Misyon/Vizyon						
Misyon: Cumhuriyetin başkenti olmanın bilinci ve sorumluluğuyla şehrin tarihi, kültürel ve doğal mirasına sahip çıkarak, halkın yaşam kalitesini yükseltecek şekilde adil, şeffaf ve tarafsız belediye hizmeti sunmak.	2024		√		√	
Vizyon: Cumhuriyetin başkentini tarihi, kültürel ve çevresel değerlerine sahip çıkarak yaşanılabilir, sürdürülebilir marka bir kent haline getirirken, gelişen ve değişen dünyada öncü başkent olmak.	2024		√		√	
Stratejik Planlar						
Ankara Büyükşehir Belediyesi Stratejik Planı	2015-2019	√		√		
Ankara Büyükşehir Belediyesi Stratejik Planı	2020-2024	√		√		
Eylem Planı						

Merkezi Kamu Kurumu/Politika Belgesinin Adı	Tarih	TCE		İklim Değişikliği		Misyon Vizyon Yok
		Var	Yok	Var	Yok	
Ankara İli Yerel İklim Değişikliği Eylem Planı	2022					
Ankara Büyükşehir Belediyesi ve Kadın Danışma Merkezi Yerel Eşitlik Eylem Planı	2019-2020	√			√*	
Ankara Büyükşehir Belediyesi ve Kadın Danışma Merkezi Yerel Eşitlik Eylem Planı	2021-2024	√			√*	
Altındağ Belediyesi						
Misyon/Vizyon						
Misyon: Gönül belediyeciliği anlayışı doğrultusunda, insana değer veren, kültürel, tarihsel ve çevresel değerlere sahip çıkan, akıllı şehir uygulamalarını hayata geçiren, halkla birlikte yönetim sergileyen benzersiz bir ilçe oluşturmak.	2024		√		√	
Vizyon: Kültürel ve tarihsel mirasını ortaya çıkaran, yerelde kalkınmayı gerçekleştiren, şeffaflık, hesap verebilirlik ve katılımcılık ilkelerini benimseyen, yaşam kalitesi yükselen, yaşayanların mutlu olduğu, turizm, sanat ve ticaret merkezi olmak.	2024		√		√	
Stratejik Planlar						
Altındağ Belediyesi Stratejik Planı (2017-2019 Güncellenen Hedefler)	2015-2019	√			√	
Altındağ Belediyesi Stratejik Planı	2020-2024	√		√		
Çankaya Belediyesi						
Misyon/Vizyon						
Misyon: Belediye hizmetlerini, kamu yararını ve çıkarını temel alarak, kamu kaynaklarını etkin ve etkili kullanarak, çağdaş teknolojiden faydalanarak, şeffaf, hesap veren, katılımcılığı ve vatandaş memnuniyetini esas alan, çalışanını koruyan, güler yüzlü ve çözüm odaklı hizmet anlayışı çerçevesinde sunarak	2024		√		√	

Merkezi Kamu Kurumu/Politika Belgesinin Adı	Tarih	TCE		İklim Değişikliği		Misyon Vizyon
		Var	Yok	Var	Yok	Yok
yerine getirmek ve Çankayalıların refah seviyesini ve yaşam kalitesini yükseltmek.						
Vizyon: Yeni Nesil Belediyecilik anlayışı ile Çankaya’yı 21. yüzyılın çağdaş kent yapılanmasının en güzel ve seçkin örneklerinden biri yaparak model bir kent yaratmak.	2024		√		√	
Stratejik Planlar						
Çankaya Belediyesi Stratejik Planı	2017-2019	√		√		
Çankaya Belediyesi Stratejik Planı	2020-2024	√		√		
Eylem Planları						
Çankaya Belediyesi Sürdürülebilir Enerji Eylem Planı (SEEP)	2015-2020		√	√		
Çankaya Belediyesi Yerel Eşitlik Eylem Planı	2019-2023	√		√		
Etimesgut Belediyesi						
Misyon/Vizyon						
Misyon: Belediye hizmetlerinin faaliyet ve projelerini kamuoyuna tam, doğru ve en hızlı şekilde duyurulmasını sağlamak ve tanıtım projeleri düzenlemek.	2024		√		√	
Vizyon: Etimesgut Belediyesinin kurumsal imajını kamuoyu önünde en üst seviyeye çıkaran, ulusal ve uluslararası ilişkileri gelişmiş bir birim olmak.	2024		√		√	
Stratejik Planlar						
Etimesgut Belediye Başkanlığı Stratejik Planı	2015-2019	√			√	
Etimesgut Belediye Başkanlığı Stratejik Planı	2020-2024	√			√	

Merkezi Kamu Kurumu/Politika Belgesinin Adı	Tarih	TCE		İklim Değişikliği		Misyon Vizyon
		Var	Yok	Var	Yok	Yok
Keçiören Belediyesi						
Misyon/Vizyon						
Misyon: Keçiören’de yaşanabilir ve sürdürülebilir bir ortam hazırlamak amacıyla; tecrübeli ve güler yüzlü personel ile en son teknoloji ve ekipmanı kullanarak çağdaş belediye hizmetlerini sunmak.	2024		√		√	
Vizyon: Katılımcı ve şeffaf bir yönetim anlayışı ile; dünya standartlarında hizmet vermek ve belediyecilikte öncü olma anlayışımızı devam ettirmek.	2024		√		√	
Stratejik Planlar						
Keçiören Belediyesi Stratejik Planı	2015-2019	√			√	
Keçiören Belediyesi Stratejik Planı	2020-2024	√		√		
Bursa Büyükşehir Belediyesi						
Misyon/Vizyon						
Misyon: Gönül gönüle vererek, çağın gerektirdiği çevreci yaklaşım ve akıllı şehircilik uygulamaları ile ulaşımdan sanayiye, tarımdan turizme her alanda sürdürülebilir hizmetler sunarak, kadim şehir Bursa’yı değerleri ile yaşatmak.	2024		√		√	
Vizyon: Çınarların gölgesinde, birlik beraberlik ve huzur içinde yaşanan mutlu bir dünya şehri Bursa.	2024		√		√	
Stratejik Planlar						
Bursa Büyükşehir Belediyesi Stratejik Planı	2015-2019	√			√	
Bursa Büyükşehir Belediyesi Stratejik Planı	2020-2024	√		√		
Eylem Planları						
Bursa İklim Değişikliği Eylem Planı Projesi İklim Değişikliği Eylem Planı	2015		√	√		

Merkezi Kamu Kurumu/Politika Belgesinin Adı	Tarih	TCE		İklim Değişikliği		Miyon Vizyon Yok
		Var	Yok	Var	Yok	
Bursa Sürdürülebilir Enerji ve İklim Değişikliği Uyum Planı (BUSECAP)	2017		✓	✓		
Bursa Büyükşehir Belediyesi Yerel Eşitlik Eylem Planı	2024-2026	✓		✓		
İnegöl Belediyesi						
Miyon/Vizyon						
Miyon: Yeni nesil belediyecilik anlayışı ile teknoloji, gelişim ve ortak aklı önemseyen, verimli ve sonuç odaklı çalışmayı esas alan, insana ve çevreye duyarlı bir İnegöl.	2024		✓		✓	
Vizyon: Tarihsel geçmişi ve potansiyel gücü ile yaşam kalitesi yüksek, mutlu insanların yaşadığı örnek bir gönül kenti kurmak.	2024		✓		✓	
Stratejik Planlar						
İnegöl Belediyesi Stratejik Planı	2015-2019	✓			✓	
İnegöl Belediyesi Stratejik Planı	2020-2024	✓			✓	
Orhangazi Belediyesi						
Miyon/Vizyon						
Miyon: Orhangazi’nin kentsel gelişim seviyesini ve Orhangazi halkının yaşam kalitesini sürekli artırmak.	2024		✓		✓	
Vizyon: Belediyecilikte öncü ve örnek olmak.	2024		✓		✓	
Stratejik Planlar						
Orhangazi Belediyesi Stratejik Planı	2015-2019	✓			✓	
Orhangazi Belediyesi Stratejik Planı	2020-2024	✓			✓	

Merkezi Kamu Kurumu/Politika Belgesinin Adı	Tarih	TCE		İklim Değişikliği		Misyon Vizyon
		Var	Yok	Var	Yok	Yok
Gemlik Belediyesi						
Misyon/Vizyon						
Misyon: Barışın simgesi zeytinin başkenti Gemlik’te, bugünün ihtiyaçlarının yanı sıra, gelecek kuşakların emanetinden ödün vermeksizin, tüm kent halkının mahalli ve müşterek ihtiyaçlarını karşılamak.	2024		✓		✓	
Vizyon: İnsan, şehir ve demokrasi temelinde, sosyokültürel çeşitliliğe saygı duyarak halkımızın uyum içinde yaşadığı, hemşehrilik ve aidiyet duygusu paylaşılan, tarih, kültür, sosyal yaşam ve turizm alanlarında öncü, özenilen ve güvenli bir kent oluşturmak.	2024		✓		✓	
Stratejik Planlar						
Gemlik Belediyesi Stratejik Planı	2015-2019	✓			✓	
Gemlik Belediyesi Stratejik Planı	2020-2024	✓			✓	
Eskişehir Büyükşehir Belediyesi						
Misyon/Vizyon						
Misyon: Eskişehir’de yaşayan nesillerin daha iyi yetişmesini ve hemşehrilerimizin yaşam kalitesini artırarak geleceğe umutla bakmalarını sağlamak.	2024		✓		✓	
Vizyon: Sürdürülebilir şehircilik anlayışıyla gelişen, tarımsal kalkınmayı hedefleyen, iklim değişikliğine duyarlı, olağan üstü durumlara dayanıklı, herkes için eşit, erişilebilir, huzurlu ve mutlu bir şehir olmaya devam etmek.	2024		✓	✓		

Merkezi Kamu Kurumu/Politika Belgesinin Adı	Tarih	TCE		İklim Değişikliği		Misyon Vizyon
		Var	Yok	Var	Yok	Yok
Stratejik Planlar						
Eskişehir Büyükşehir Belediyesi Stratejik Planı	2015-2019	✓			✓	
Eskişehir Büyükşehir Belediyesi Stratejik Planı	2020-2024	✓		✓		
Odunpazarı Belediyesi						
Misyon/Vizyon						
Misyon: Toplumcu, üretici ve çağdaş belediyecilik anlayışı ile hazırlayacağımız ve uygulayacağımız projelerin, kaynaklarla ve zamanla uyumlu, insanca çalışma ve insanca yaşama imkanlarını sağlamasına çalışmak.	2024		✓		✓	
Vizyon: Sürdürülebilir belediyecilik anlayışı ile Odunpazarı’nda yaşayan toplumun bütün kesimlerinin yaşam kalitesini yükseltmek, kent yaşamını daha kolay güzel hale getirmek.	2024		✓		✓	
Stratejik Planlar						
Odunpazarı Belediyesi Stratejik Planı	2015-2019	✓			✓ (Kırsal alanların mevcut)	
Odunpazarı Belediyesi Stratejik Planı	2020-2024	✓		✓		
Tepebaşı Belediyesi						
Misyon/Vizyon						
Misyon: Hayat Tepebaşında’ sloganı ile bölge halkının ihtiyaçlarını ayırım gözetmeksizin karşılayarak, sosyal ve kültürel belediyecilik anlayışıyla, kaliteli ve						

Merkezi Kamu Kurumu/Politika Belgesinin Adı	Tarih	TCE		İklim Değişikliği		Misyon Vizyon
		Var	Yok	Var	Yok	Yok
çevreye duyarlı, çağdaş, şeffaf, sağlıklı ve sürdürülebilir bir kentsel yaşam olanağı sunmaktır	2024		✓		✓	
Vizyon: Bireye saygılı, yaşam kalitesi yüksek; ulusal ve uluslararası düzeyde sürdürülebilir örnek ve önder bir yerleşim yeri olmaktır.	2024		✓		✓	
Stratejik Planlar						
Eskişehir Tepebaşı Belediyesi Stratejik Planı	2018-2019	✓		✓		
Eskişehir Tepebaşı Belediyesi Stratejik Planı	2023-2024	✓		✓		
Eskişehir Tepebaşı Belediyesi Stratejik Planı	2020-2024	✓		✓		
Eylem Planları						
Eskişehir Tepebaşı Belediyesi Yerel Eşitlik Eylem Planı	2023	✓		✓		
Seyitgazi Belediyesi						
Misyon/Vizyon						
Misyon						✓
Vizyon						✓
Stratejik Plan						✓
Gaziantep Büyükşehir Belediyesi						
Misyon/Vizyon						
Misyon: Birlikteliğimiz, Gazi şehrimizin tarihi ve kültürel mirasına sahip çıkarak, yaşanabilir dünya kenti olmak, ürün ve hizmetleri mükemmellik yaklaşımı ve çağdaş bir belediyecilik anlayışıyla, tüm paydaşlarımızın gereksinim ve memnuniyetini dengeli bir şekilde sağlamak içindir.	2024		✓		✓	
Vizyon: Gaziantep'i tarihi ve kültürel mirası ve çağdaş çalışmaları ile dünyada örnek olarak gösterilen sürdürülebilir gelişmişlik						

Merkezi Kamu Kurumu/Politika Belgesinin Adı	Tarih	TCE		İklim Değişikliği		Misyon Vizyon Yok
		Var	Yok	Var	Yok	
düzeyinde yaşam kalitesi yüksek bir şehir yapmak.	2024		√		√	
Stratejik Planlar						
Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Stratejik Planı	2015-2019	√		√		
Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Stratejik Planı	2020-2024	√		√		
Eylem Planları						
Gaziantep İklim Değişikliği Eylem Planı	2016		√	√		
Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Yerel Eşitlik Eylem Planı	2013-2015	√			√*	
Nizip Belediyesi						
Mizyon/Vizyon						
Misyon: İlçemizde sürekli süresiz ikamet eden veya transit geçen, ilçemiz ve mücavir alan sınırları içinde yaşamakta bulunanların; ekonomik, sosyal, kültürel şartlara bağlı her türlü ihtiyacını Kanunlarla verilen görev ve yetkiler çerçevesinde adil, hızlı ve kaliteli biçimde karşılayarak hayata geçirmek.	2024		√		√	
Vizyon: İyi yetişmiş az sayıda personel ile teknolojik kullanımına öncelik tanıyarak, plan ve projeye önem vererek, şeffaflık ve katılımı ön planda tutarak hizmette kalite ve tasarrufa ulaşmaktır.	2024		√		√	
Stratejik Planlar						
Nizip Belediyesi Stratejik Planı	2016-2020		√		√	
Nizip Belediyesi Stratejik Planı	2020-2024		√		√	

Merkezi Kamu Kurumu/Politika Belgesinin Adı	Tarih	TCE		İklim Değişikliği		Misyon Vizyon
		Var	Yok	Var	Yok	Yok
Şahinbey Belediyesi						
Mizyon/Vizyon						
Misyon: Şahinbey’in kadim kültürünü ve zengin tarihi mirasını koruyarak güler yüzlü, hızlı ve kaliteli bir hizmet anlayışıyla, hızla büyüyen ilçemizdeki vatandaşların konut, sosyal donatı ve yeşil alan ihtiyaçlarını karşılayan hizmetler üretmek.	2024		√		√	
Vizyon: Katılımcı yönetim ve şeffaf belediyeçilik anlayışına sahip, kaynaklarını verimli kullanarak modern yaşam merkezleri hazırlayan, Şahinbey’in özgün kimliğini, tarihi ve kültürel zenginliklerini gelecek nesillere taşıyan, sürdürülebilir, kaliteli hizmetler üreterek halkın memnuniyetini sağlamak.	2024		√		√	
Stratejik Planlar						
Şahinbey Belediyesi Stratejik Planı	2015-2019	√			√	
Şahinbey Belediyesi Stratejik Planı	2020-2024	√			√	
Şehitkamil Belediyesi						
Mizyon/Vizyon						
Misyon: Şehitkamil Belediyesi olarak misyonumuz; Kaynaklarını etkin ve verimli kullanan, katılımcı karar alma mekanizması gelişmiş, hemşehrilerinin hukukunu gözeten ve koruyan, dezavantajlı grupların hayatını kolaylaştırmayı hedefleyen, çevreye ve doğaya duyarlı, teknolojik gelişmelere açık, toplumun her kesiminin taleplerine uygun nitelikli projeler üretilip hayata geçiren, halka hizmeti prensip edinen, yaşanabilir ve sürdürülebilir bir						

Merkezi Kamu Kurumu/Politika Belgesinin Adı	Tarih	TCE		İklim Değişikliği		Misyon Vizyon Yok
		Var	Yok	Var	Yok	
kent oluşturmaya amaçlayan belediyeçilik hizmeti sunmaktır.	2024		√		√	
Vizyon: Şehitkamil Belediyesi olarak vizyonumuz; Yönetimde katılımcılığın en üst düzeye çıktığı, kurumsallaşmanın tamamlandığı, en son teknolojiyi kullanan, yaşanabilir ve sürdürülebilir kent yaşamı içerisinde tarihi ve kültürel mirasını koruyan, halka hizmet noktasında vatandaş memnuniyetini en üst seviyeye çıkarmak suretiyle örnek belediyeçilik anlayışının sürdürülmesidir.	2024		√		√	
Stratejik Planlar						
Şehitkamil Belediyesi Stratejik Planı	2015-2019	√			√	
Şehitkamil Belediyesi Stratejik Planı	2020-2024	√		√		
Hatay Büyükşehir Belediyesi						
Mizyon/Vizyon						
Misyon: Hatay'ın tarihi ve kültürel mirasına sahip çıkarak; kentin ortak ihtiyaçlarının karşılanmasında etkinlik, verimlilik, hesap verilebilirlik ve şeffaflık ilkeleri doğrultusunda vatandaş memnuniyetini sağlamak.	2024		√		√	
Vizyon: Doğasını, tarihini ve kültürel zenginliğini yaşatarak turizm potansiyelini iyi değerlendiren, çağdaş değerleri benimseyen, refah seviyesini ve eğitim düzeyini destekleyici projelerde yer alan, halkının kendini her bakımdan güvende ve mutlu hissettiği kent olmak.	2024		√		√	

Merkezi Kamu Kurumu/Politika Belgesinin Adı	Tarih	TCE		İklim Değişikliği		Misyon Vizyon
		Var	Yok	Var	Yok	Yok
Stratejik Planlar						
Hatay Büyükşehir Belediyesi Stratejik Planı	2015-2019	✓			✓	
Hatay Büyükşehir Belediyesi Stratejik Planı	2020-2024	✓		✓		
Antakya Belediyesi						
Mizyon/Vizyon						
Misyon: Binlerce yıllık kültürel değerlerin ışığında kendisine verilen görevleri yerine getirirken adalet, verimlilik ve yaşam kalitesinden taviz vermeden, eşitlik temel prensibi çerçevesinde topluma hizmet veren, katılımcı, şeffaf, çevreye duyarlı, bilgi ve iletişim teknolojilerinden etkin yararlanan bir belediye olmaktır.	2024		✓		✓	
Vizyon: Antakya Belediyesi Olarak; Tarihi mirasını yaşatan, doğayı koruyan, bilgiyi esas alan kültür ve sanat kenti olmayı hedeflemekteyiz.	2024		✓		✓	
Stratejik Planlar						
Antakya Belediyesi Stratejik Planı	2015-2019	✓			✓	
Antakya Belediyesi Stratejik Planı	2020-2024	✓			✓	
Arsuz Belediyesi						
Mizyon/Vizyon						
Misyon: “Yeni Bir Arsuz” Hedefiyle; Adil, Hızlı, Katılımcı, Değişimci ve Kaliteli bir anlayışla hareket eden sürdürülebilir, insan odaklı, hızlı ve kent kimliğine uygun Hizmet Sunmaktır.	2024		✓		✓	
Vizyon: Türkiye’nin Turizmde ve tarımda Cazibe Merkezi, Dünyada Tanınan Yeni Bir Arsuz” Hedefine Ulaşmak.	2024		✓		✓	

Merkezi Kamu Kurumu/Politika Belgesinin Adı	Tarih	TCE		İklim Değişikliği		Misyon Vizyon
		Var	Yok	Var	Yok	Yok
Stratejik Planlar						
Arsuz Belediyesi Stratejik Planı	2015-2019	√			√	
Arsuz Belediyesi Stratejik Planı	2020-2024	√		√		
İskenderun Belediyesi						
Mizyon/Vizyon						
Misyon: Yüzyılın yerel yönetim anlayışına uygun bir şekilde, şehrimizin daha yaşanılır kılınması için belediyeçilik hizmetlerini kurumsal bir anlayışla mükemmelleştirerek sosyal belediyeçiliğin imkân ve kabiliyetlerini verimli bir şekilde kullanan, kültürel ve etnik kimliğinin yaşadığı bir şehir olmak.	2024		√		√	
Vizyon: “İskenderun’a Değer” anlayışı sloganı ile sürdürülebilir ve yenilenen çözümlerle sosyal belediyeçilik anlayışına uygun, medeni değerlerin yüksek olduğu, yaşanılabilir şehrin yerel yönetimi.	2024		√		√	
Stratejik Planlar						
İskenderun Belediyesi Stratejik Planı	2015-2019	√			√	
İskenderun Belediyesi Stratejik Planı	2020-2024	√		√		
İstanbul Büyükşehir Belediyesi						
Misyon/Vizyon						
Misyon: Yeni nesil belediyeçilik anlayışıyla şehrin tüm değerlerine sahip çıkarak üreten, kültürel ve sosyal yaşamı ile 24 saat yaşayan bir İstanbul için erişilebilir hizmetler sunmak.	2024		√		√	
Vizyon: Adil, yeşil ve yaratıcı şehir, mutlu İstanbullu...	2024		√		√	

Merkezi Kamu Kurumu/Politika Belgesinin Adı	Tarih	TCE		İklim Değişikliği		Misyon Vizyon
		Var	Yok	Var	Yok	Yok
Stratejik Planlar						
İstanbul Büyükşehir Belediyesi Stratejik Planı	2015-2019	√		√		
İstanbul Büyükşehir Belediyesi Stratejik Planı	2020-2024	√		√		
Eylem Planları						
İstanbul İklim Değişikliği Eylem Planı	2021	√		√		
İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yerel Eşitlik Eylem Planı	2021-2024	√		√		
Bakırköy Tsunami Risk Analizi ve Eylem Planı	2020		√	√		
Bakırköy Belediyesi						
Misyon/Vizyon						
Misyon: Bakırköylü hemşerilerimizin ihtiyaçlarını karşılamak üzere, mevcut kaynakları verimli kullanarak, katılımcı, şeffaf, yenilikçi bir şekilde, tüm paydaşlarımızla el ele bir yönetim anlayışıyla hizmet etmektir.	2024		√		√	
Vizyon: Köklü tarihsel ve kültürel mirasından aldığı güçle pozitif sosyal etki/katma değer üreten, Çevre ve toplum sağlığında öncü, inovasyon temelli çözümler sunan bir Bakırköy kenti	2024		√		√	
Stratejik Planlar						
Bakırköy Belediyesi Stratejik Planı	2015-2019	√		√		
Bakırköy Belediyesi Stratejik Planı	2020-2024	√		√		
Kadıköy Belediyesi						
Misyon/Vizyon						
Misyon: Tüm canlıları odağına alarak; en iyi hizmet standartları ile yaşam kalitesi yüksek bir kent hayatı sağlamak.	2024		√		√	

Merkezi Kamu Kurumu/Politika Belgesinin Adı	Tarih	TCE		İklim Değişikliği		Miyon Vizyon Yok
		Var	Yok	Var	Yok	
Vizyon: Yarattığı değerlerle dünyada örnek bir kent olmak.	2024		√		√	
Stratejik Planlar						
Kadıköy Belediyesi Stratejik Planı	2015-2019	√		√		
Kadıköy Belediyesi Stratejik Planı	2020-2024	√		√		
Eylem Planları						
Kadıköy Belediyesi Sürdürülebilir Enerji Eylem Planı (SEEP)	2018		√	√		
Kadıköy Belediyesi ve İklim Adaptasyon Eylem Planı (SECAP)	2018		√	√		
Küçükçekmece Belediyesi						
Miyon/Vizyon						
Miyon: Fırsat eşitliği ve vatandaş memnuniyetini esas alarak; katılımcı, şeffaf, yenilikçi, toplumsal değerlere saygılı, çevreye duyarlı ve insan odaklı bir yönetim anlayışıyla; belediyenin görev, yetki ve sorumluluğu çerçevesinde ilçe sakinlerine her alanda etkin ve kaliteli hizmet sunmak.	2024		√		√	
Vizyon: Kent adaleti ve barışının sağlandığı, yerelde kalkınmayı tamamlamış çağdaş bir ilçe olmak.	2024		√		√	
Stratejik Planlar						
Küçükçekmece Belediyesi Stratejik Planı	2015-2019	√			√	
Küçükçekmece Belediyesi Stratejik Planı	2020-2024	√			√	
Eylem Planları						
Küçükçekmece Belediyesi Sürdürülebilir Enerji ve İklim Eylem Planı (SECAP)	2023		√	√		

Merkezi Kamu Kurumu/Politika Belgesinin Adı	Tarih	TCE		İklim Değişikliği		Misyon Vizyon
		Var	Yok	Var	Yok	Yok
İzmir Büyükşehir Belediyesi						
Mizyon/Vizyon						
Misyon: Halktan aldığı gücü, şehrin müşterek menfaatlerini ve sürdürülebilir gelişimini gözetecek şekilde kullanan, yenilikçi bir belediye hizmeti sunmak.	2024		√		√	
Vizyon: Gücünü, farklılıkların ahenk içinde bir arada yaşamasından alan, dünyadan öğrenen ve dünyaya ilham kaynağı olan, refahın, adaletin ve doğayla uyumun yaşamın her anıyla bütünleştiği bir şehir olmak.	2024		√		√	
Stratejik Planlar						
İzmir Büyükşehir Belediyesi Stratejik Planı	2015-2019	√		√		
İzmir Büyükşehir Belediyesi Stratejik Planı	2020-2024	√		√		
İzmir Büyükşehir Belediyesi Yerel Eşitlik Stratejik Planı	2013-2017	√			√	
Eylem Planları						
İzmir Büyükşehir Belediyesi Sürdürülebilir Enerji ve İklim Eylem Planı (SECAP)	2020		√	√		
İzmir Büyükşehir Belediyesi Yerel Eşitlik Eylem Planı	2022-2024	√			√*	
Bornova Belediyesi						
Misyon/Vizyon						
Misyon: Katılımcılığı merkezine alan verdiği hizmet kalitesi ile vatandaşlarının yaşam standardını yükselten, tarihi ve kültürel mirası ile yeniliklere açık, şeffaf yönetim anlayışıyla hızlı ve etkin hizmet üreten öncü Belediye olmak.	2024		√		√	
Vizyon: Çevre ve insan dostu, kültürel ve sosyal etkinliklerin merkezi, modern, refah ve mutlu Bornova inşa etmek.	2024		√		√	

Merkezi Kamu Kurumu/Politika Belgesinin Adı	Tarih	TCE		İklim Değişikliği		Misyon Vizyon
		Var	Yok	Var	Yok	Yok
Stratejik Planlar						
Bornova Belediyesi Stratejik Planı	2015-2019	√			√	
Bornova Belediyesi Stratejik Planı	2020-2024	√			√	
Eylem Planları						
Bornova Belediyesi Yerel Eşitlik Eylem Planı	2022-2024	√			√	
Bornova Belediyesi Sürdürülebilir Enerji Eylem Planı	2023		√	√		
Karabağlar Belediyesi						
Misyon/Vizyon						
Misyon: Modern ve teknolojinin en üst düzeyde kullanıldığı yeni Karabağlar'ı inşa etmek ve hayatın başlangıcından bitimine kadar tüm sosyal hizmetleri kapsayan insan odaklı ve çevreye duyarlı projeler sunmak.	2024		√		√	
Vizyon: Yeni bir yaşamın tasarlandığı ve hayata geçirildiği bir kent.	2024		√		√	
Stratejik Planlar						
Karabağlar Belediyesi Stratejik Planı	2015-2019	√			√	
Karabağlar Belediyesi Stratejik Planı	2020-2024	√		√		
Eylem Planları						
Karabağlar Belediyesi Yerel Eşitlik Eylem Planı	2020-2024	√			√	
Karşıyaka Belediyesi						
Misyon/Vizyon						
Misyon: Kentin tarihinden ve dokusundan aldığı gücü; adil, kaliteli, katılımcı ve şeffaf bir yönetim anlayışıyla harmanlayarak geleceğe güven duyulan, sağlıklı ve	2024		√		√	

Merkezi Kamu Kurumu/Politika Belgesinin Adı	Tarih	TCE		İklim Değişikliği		Misyon Vizyon Yok
		Var	Yok	Var	Yok	
yaşanabilir bir kenti inşa edecek çalışmalar yapmak.						
Vizyon: Kent kültürünü ve değerlerini koruyarak sürekli gelişen, hizmetten eşit pay alan vatandaşlarının mutluluğuyla Türkiye’nin umudu ve aydınlık yüzü olmak.	2024		√		√	
Stratejik Planlar						
Karşıyaka Belediyesi Stratejik Planı	2015-2019	√			√	
Karşıyaka Belediyesi Stratejik Planı	2020-2024	√		√		
Eylem Planları						
Karşıyaka Belediyesi Sürdürülebilir Enerji ve İklim Eylem Planı (SECAP)	2021		√	√		
Karşıyaka Belediyesi Yerel Eşitlik Eylem Planı	2022-2025	√			√	
Konak Belediyesi						
Misyon/Vizyon						
Misyon: Doğrudan insana dokunan belediyecilik anlayışı ile vatandaşın kaliteli yaşamasını hedefleyen ihtiyaçların karşılandığı her zaman ulaşılabilen, herkesin görmek ve yaşamak istediği bir kent olmak.	2024		√		√	
Vizyon: Tarihine sahip çıkan, kentsel estetiğe ve çevresel duyarlılığa önem veren, sosyal adaletin ve toplumsal eşitliğin sağlandığı, tüm kültürlerin özgür, mutlu ve bir arada yaşadığı bir Konak yaratmak.	2024		√		√	
Stratejik Planlar						
Konak Belediyesi Stratejik Planı	2015-2019	√			√	
Konak Belediyesi Stratejik Planı	2020-2024	√		√		

Merkezi Kamu Kurumu/Politika Belgesinin Adı	Tarih	TCE		İklim Değişikliği		Misyon Vizyon
		Var	Yok	Var	Yok	Yok
Mersin Büyükşehir Belediyesi						
Misyon/Vizyon						
Misyon: Mersinlilere sosyal adalet, sürdürülebilirlik ve verimlilik ilkeleri çerçevesinde hizmet sunarak, ilimizdeki kentsel ve kırsal yerleşimlerin niteliğinin ve yaşanabilirlik düzeyinin yükseltilmesi, ekonomik ve sosyal kalkınmanın desteklenmesi.	2024		√		√	
Vizyon: Yaşanabilirlik düzeyi, sosyo-ekonomik refah seviyesi yüksek, kentsel ve kırsal yerleşmeleri ile çağdaş dünyanın nitelik düzeyine ulaşmış bir Mersin.	2024		√		√	
Stratejik Planlar						
Mersin Büyükşehir Belediyesi Stratejik Planı	2015-2019	√		√		
Mersin Büyükşehir Belediyesi Stratejik Planı	2020-2024	√		√		
Eylem Planları						
Mersin Büyükşehir Belediyesi Yerel Eşitlik Eylem Planı	2021-2023	√			√	
Akdeniz Belediyesi						
Misyon/Vizyon						
Misyon: “İnsanı yaşat ki devlet yaşasın” ilke edinerek, kültürel ve çevresel değerlerine sahip çıkarak, bilgi ve iletişim teknolojilerinden etkin yararlanarak sağlıklı ve refah içinde yaşanabilir bir şehir oluşturmak.	2024		√		√	
Vizyon: Aile, genç, yaşlı ve kadının sosyal uyum sorunlarını çözerek Liman şehri Akdeniz’i uluslararası cazibe merkezine dönüştürmek.	2024	√			√	

Merkezi Kamu Kurumu/Politika Belgesinin Adı	Tarih	TCE		İklim Değişikliği		Misyon Vizyon
		Var	Yok	Var	Yok	Yok
Stratejik Planlar						
Akdeniz Belediyesi Stratejik Planı	2015-2019	√ (LGB Tı vurgu su var)			√	
Akdeniz Belediyesi Stratejik Planı	2020-2024	√		√		
Anamur Belediyesi						
Misyon/Vizyon						
Misyon: Anamur'u daha modern, yaşanabilir ve gelecek nesillere hak ettikleri şekilde bırakmak, Anamur da ikamet eden vatandaşların yaşam kalitesini ve ekonomik durumunu en üst seviyeye çıkarmak, en az maliyetle en çok hizmeti yapmak için; Sosyal ve Kültürel atılımları ekonomik uygulamak ve denetlemektir.	2024		√		√	
Vizyon: Karşılıklı saygı ve sevgiye dayalı, vatandaşın katılımını sağlayan, iletişimi sağlam açıklık (saydamlık) ilkesine uyan, kamu yararı gözetken, eşitlik hakkaniyet ve demokratik devlet ilkesine bağlı, hukuk devleti anlayışını benimseyen, HALKIN BELEDİYESİ'ni oluşturmak.	2024		√		√	
Stratejik Planlar						
Anamur Belediyesi Stratejik Planı	2015-2019		√		√	
Anamur Belediyesi Stratejik Planı	2020-2024	√		√		
Silifke Belediyesi						
Misyon/Vizyon						
Misyon: Katılımcı, yenilikçi, modern, güler yüzlü, eşitlikçi, özgürlükçü; çocuk ve						

Merkezi Kamu Kurumu/Politika Belgesinin Adı	Tarih	TCE		İklim Değişikliği		Misyon Vizyon Yok
		Var	Yok	Var	Yok	
gençler ön planda olmak üzere tüm bireyler için güçlü toplum ve çevre oluşturmak adına Belediyenin görev, yetki ve sorumluluğu çerçevesinde hizmet veren ve hizmetlerin sürdürülebilirliğini sağlayan belediye olmaktadır.	2024		√		√	
Vizyon: Katılımcı yönetim anlayışını benimseyen, yenilikte öncü belediye olmak.	2024		√		√	
Stratejik Planlar						
Silifke Belediyesi Stratejik Planı	2015-2019	√			√	
Silifke Belediyesi Stratejik Planı	2020-2024	√			√	
Samsun Büyükşehir Belediyesi						
Misyon/Vizyon						
Misyon: Büyükşehir Belediyesi sınırları içerisindeki kent halkına, ilgili Kanunlar ve Yönetmelikler çerçevesinde alt yapı, planlı kentleşme, çevre, sosyal, kültürel ve diğer görev alanlarındaki hizmetleri çağdaş, şeffaf, eşit ve katılımcı bir anlayışla sunmaktır.	2024		√		√	
Vizyon: Modern yönetim anlayışı ile kültür, turizm, ticaretin yanında, doğaya ve çevreye duyarlı, sanayisiyle marka şehir olmaktadır.	2024		√		√	
Stratejik Planlar						
Samsun Büyükşehir Belediyesi Stratejik Planı	2015-2019	√			√	
Samsun Büyükşehir Belediyesi Stratejik Planı	2020-2024	√		√		
Samsun Büyükşehir Belediyesi Yerel Eşitlik Stratejik Planı	2013-2015	√			√*	

Merkezi Kamu Kurumu/Politika Belgesinin Adı	Tarih	TCE		İklim Değişikliği		Miyon Vizyon Yok
		Var	Yok	Var	Yok	
Eylem Planları						
Samsun Büyükşehir Belediyesi Yerel Eşitlik Eylem Planı	2013-2015	√			√*	
Atakum Belediyesi						
Misyon/Vizyon						
Misyon: Çevreye ve doğaya saygılı, yaşam kalitesini sürekli artırarak, insan kalitesini ve eğitim seviyesini geliştirerek Atakum’ u Turizm, Kültür ve Eğitimde öncü bir kent haline getirmek...	2024		√		√	
Vizyon: Geleceğin Kenti ATAKUM...	2024		√		√	
Stratejik Planlar						
Atakum Belediyesi Stratejik Planı	2015-2019	√			√	
Atakum Belediyesi Stratejik Planı	2020-2024	√			√	
Bafra Belediyesi						
Misyon/Vizyon						
Misyon: Yasalarla belirlenmiş yetkiler çerçevesinde, karşılıklı güven ve huzur içinde, birlikte çalışarak, halkımızın yaşam kalitesini yükseltip Bafra’mızı hak ettiği yere getirmek.	2024		√		√	
Vizyon: Hizmetleri ve çalışanlarıyla örnek, tarihi, kültürel ve doğal değerlerine sahip çıkan, kentlilik bilincine duyarlı, birlikte üreterek zenginleşen, ıslıl ıslıl, yeşil bir Bafra.	2024		√		√	
Stratejik Planlar						
Bafra Belediyesi Stratejik Planı	2015-2019	√			√	
Bafra Belediyesi Stratejik Planı	2020-2024	√		√		

Merkezi Kamu Kurumu/Politika Belgesinin Adı	Tarih	TCE		İklim Değişikliği		Misyon Vizyon
		Var	Yok	Var	Yok	Yok
Çarşamba Belediyesi						
Misyon/Vizyon						
Misyon: Yeşilirmak'ın iki yakasında kurulan ilçemizde, tarihi ve kültürel değerlerinden bağını koparmadan, insan odaklı hizmet anlayışıyla, adalet ve eşitliği ilke edinerek, Çarşamba'da yaşayan herkesin Belediyenin sunduğu tüm hizmetlerden en iyi şekilde yararlanmasını sağlamaktır	2024		√		√	
Vizyon: Bulunduğu coğrafi konumu itibari ile tarihi, kültürü, ekonomisi ile bütünleşmiş, sahip olduğu doğal ve kültürel zenginlikleri ve değerlerini yaşatarak gelecek nesillere miras bırakan, gelişen ve yaşam standartları sürekli artan bir şehir olmak.	2024		√		√	
Stratejik Planlar						
Çarşamba Belediyesi Stratejik Planı	2015-2019		√		√	
Çarşamba Belediyesi Stratejik Planı	2020-2024		√		√	
Trabzon Büyükşehir Belediyesi						
Misyon/Vizyon						
Misyon: İnsanı merkeze alan, istişareye açık, kapsayıcı ve ortak akılı önceleyen örnek gönül belediyeciliği anlayışımız ve sunacağımız kaliteli kamu hizmetleri ile güçlü ve müreffeh bir Trabzon inşa etmek.	2024		√		√	
Vizyon: Renklerini koruyarak şehri imar ederken gönülleri de fetheden belediye	2024		√		√	

Merkezi Kamu Kurumu/Politika Belgesinin Adı	Tarih	TCE		İklim Değişikliği		Misyon Vizyon
		Var	Yok	Var	Yok	Yok
Stratejik Planlar						
Trabzon Büyükşehir Belediyesi Stratejik Planı	2015-2019	✓		✓		
Trabzon Büyükşehir Belediyesi Stratejik Planı	2020-2024	✓		✓		
Eylem Planları						
Trabzon Büyükşehir Belediyesi Yerel Eşitlik Eylem Planı	2013-2015	✓			✓	
Akçaabat Belediyesi						
Misyon/Vizyon						
Misyon: Görev, sorumluluk ve yetki alanı çerçevesinde, malî durumu ve hizmetin ivediliği dikkate alınarak, hemşehrilerinin mahalli ve müşterek nitelikteki ihtiyaçlarını karşılamaktır.	2024		✓		✓	
Vizyon: Gelecek kuşaklara gelir ve refah düzeyi, mekân ve yaşam kalitesi yüksek bir şehri miras bırakmaktır.	2024		✓		✓	
Stratejik Planlar						
Belediyesi Stratejik Planı	2015-2019	✓			✓	
Belediyesi Stratejik Planı	2020-2024	✓		✓		
Ortahisar Belediyesi						
Misyon/Vizyon						
Misyon: İlçemize ve halkımıza, mevzuatın ve modern belediyecilik anlayışının vermiş olduğu sorumluluk ve görevler doğrultusunda, tüm paydaşlarımızla						

Merkezi Kamu Kurumu/Politika Belgesinin Adı	Tarih	TCE		İklim Değişikliği		Misyon Vizyon
		Var	Yok	Var	Yok	Yok
işbirliği ve koordinasyon içerisinde en iyi hizmeti sunmak.	2024		✓		✓	
Vizyon: Sürdürülebilir iletişim, işbirliği ve koordinasyon içerisinde, toplumdaki tüm farklılıkları gören sıradışı bir belediyeçilik anlayışı ile Üretken, Projeci, Tarafsız, Adil, Şeffaf Belediyeçilik hizmetleri ile tanınan ve Halkımızın yaşam kalitesini yükselten bir belediye olmak.	2024		✓		✓	
Stratejik Planlar						
Ortahisar Belediyesi Stratejik Planı	2015-2019	✓		✓		
Ortahisar Belediyesi Stratejik Planı	2020-2024	✓		✓		
* Sadece kırsal alanda kadınlar mevcut						

2012 yılında Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Türkiye Ziraat Odaları Birliği arasında imzalan “Kadın Çiftçi Eğitimi İşbirliği Protokolü” ile kırsal alanda yaşayan ve çiftçilikle uğraşan kadınların tarımsal ve sosyal konularda eğitilmesi ve kurumlar arası işbirliğinin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Kadın çiftçilere yönelik protokol kapsamında belirlenen “iklim değişikliği, kooperatifçilik, girişimcilik-liderlik, sosyal güvenlik, toplumsal cinsiyet eşitliği, kadına yönelik şiddet, kişi hak ve özgürlükleri” konularının yanı sıra, kadın çiftçilerin ihtiyaçları doğrultusunda belirlenen konuları da içeren eğitim programı protokol tarafları ile ortaklaşa uygulanmaktadır.

C. Kurumlar Tarafından Yürütülen İklim Değişikliği ve Kırsal Alan Projeleri

Bu bölümde 2015'ten günümüze tüm bakanlıkların, bakanlıklara bağlı kuruluşların, büyükşehir belediyelerinin ve kadın dostu kentler kapsamında faaliyetlerde bulunan belediyelerin çalışmalarına yer verilmiştir. Değerlendirmeye alınan projelerin amacı ve kapsamı kırsal alanlar ve iklim değişikliği bağlamında belirlenmiş olup, toplumsal cinsiyet eşitliğinin izlenmesi açısından örnek oluşturabilecek projelerin seçilmesi amaçlanmıştır.

Tablo 6. Kurumların Yürüttükleri İklim Değişikliği ve Kırsal Alan Projelerinin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Analizi

Projenin Adı	Projenin Yılı	Projenin Amacı	TCE	
			Var	Yok
BAKANLIKLAR				
Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı				
Kadınların Kooperatifler Yoluyla Güçlendirilmesi Projesi	2021	Projenin genel amacı, kadın istihdamının arttırılması, kadın kooperatiflerinin teşvik edilmesi ve desteklenmesi yoluyla kadınların güçlendirilmesidir. Yalnızca hizmet alımı bileşeni olup uygulama süresi 30 aydır. Söz konusu faaliyetler yoluyla 6.000 kadın ve 3.000 erkek eğitimler ve hizmetlerden faydalanması amaçlanmıştır.	√	
Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı				
İklim Değişikliği Alanında Ortak Çabaların Desteklenmesi Projesi	2017-2020	İklim Değişikliği Alanında Ortak Çabaların Desteklenmesi Projesi, Türkiye’de iklim değişikliği etkilerini azaltmaya yönelik ortak çabaları güçlendirmek için kamu farkındalığını ve paydaş kapasitesini artırmak suretiyle AB iklim politikası ve mevzuatına kademeli olarak uyum sağlanmasını amaçlamıştır.		√
Türkiye’de İklim Değişikliğine Uyum Eyleminin Güçlendirilmesi Projesi	2019-2023	Sektör ve kent ölçeğinde iklim değişikliğine uyumun güçlendirilmesi yoluyla toplumsal direncin arttırılması amaçlanmıştır.	√	
İklim ve Afetlere Dirençli Şehirler Projesi	2022	Yalnızca afet riski altındaki alanlarının güvenli yapı ve alanlara dönüştürülmesi değil, bu alanlar dışındaki riskli yapıların da dönüşümünü sağlayarak, sağlıklı, güvenli ve yaşanılabilir çevreler oluşturulması; kentsel dönüşüm uygulamaları yapılırken, dünyaya		√

Projenin Adı	Projenin Yılı	Projenin Amacı	TCE	
			Var	Yok
		zarar vermeden ve sahip olduğumuz kaynakların kısıtlı olduğu bilinci ile şehirleşme faaliyetlerini “sürdürülebilir” bir biçimde hayata geçirilmesi amaçlanmıştır.		
Tarım ve Orman Bakanlığı				
Türkiye İklim Akıllı ve Rekabetçi Tarımsal Büyüme Projesi (TUCSAP)	2022	Türkiye’de tarım sektöründe sürdürülebilir ve rekabetçi tarımsal büyüme için kapasiteyi güçlendirmek ve iklim akıllı yaklaşımların kullanılmasını teşvik etmek amacıyla hazırlanmıştır. Proje; çiftçilerin ve tarımsal işletmelerin akıllı çiftçiliği/iklim dostu teknoloji ve uygulamaları kullanmalarını ve inovasyonu geliştirerek ve sürdürülebilir toprak ve arazi kullanımının planlamasını/yönetimini desteklemek için bilgi üretimi ve yaygınlaştırılması, tarımsal verilerin toplanması ve analizi gibi bir dizi alanda sürdürülebilir ve rekabetçi büyümeye yönelik kapasiteyi güçlendirerek tarım-gıda sektörünün daha iklim dostu, kapsayıcı bir yönelime doğru geçişini destekleyecektir. Proje yatırımlarının, tarımsal verimlilikte artış kaydedilmesine, girdi ve kaynak kullanımı etkinliğinde artış sağlanmasına ve genel olarak tarımsal verimlilikte, dayanıklılıkta ve sürdürülebilirlikte artış kaydedilmesine katkıda bulunması beklenmektedir.		√

Projenin Adı	Projenin Yılı	Projenin Amacı	TCE	
			Var	Yok
Kadın Çiftçiler Tarımsal Yayım Projesi	2021	Sürdürülebilir tarımsal faaliyetlerin yapılması ve kaliteli ürün artışını sağlayan, Kırsalda kadın girişimciliğini özendiren ve destekleyen, Gelir getirici, mesleki beceriler kazandıran, Faaliyet çeşitliliğini arttıran, Sosyo-ekonomik yönden güçlendiren, ortak çalışma ruhu geliştirip yeni istihdam alanları oluşturan proje ve programların yürütülmesi ile kırsalda kadının güçlenmesi ve istihdamına olanak sağlanması amaçlanmaktadır.	√	
Türkiye’de Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Hizmetlerinin Güçlendirilmesi Projesi	2018	Projenin amacına ulaşabilmesi için; ülkemizdeki tarım yayımcılarının ve tarım danışmanlarının kapasitelerinin geliştirilmesi, <i>kırsal alanda yaşayan kadınların bilgiye erişiminin güçlendirilmesi</i> , yayım çalışmalarında katılımcı yaklaşımların benimsenmesi ve il düzeyinde dijital yayım bilgi ağları kurulması için özgün modeller geliştirilmesi hedeflenmektedir. Proje sonunda Ulusal Yayım Stratejisi Belgesi oluşturulacaktır. Proje Şanlıurfa ve Eskişehir olmak üzere iki ilde yürütülmesi hedeflenmiştir.	√	
Kız Kardeşim Projesi	2022	Proje kapsamında; illerde ön plana çıkan ürün ve ürünlerin çeşitliliği sayesinde katma değerinin artırılması, markalaşması, pazarlanması, yerel ve geleneksel üretimin teşvik edilmesi, yerel ürünlerin piyasaya bilinçli bir şekilde yayılması, biyoçeşitliliğin korunması, kırsal kalkınmanın	√	

Projenin Adı	Projenin Yılı	Projenin Amacı	TCE	
			Var	Yok
		desteklenerek cazibesinin artırılması, tarımsal işletmelerin iyileştirilmesi ve sürdürülebilir tarıma hizmet edilmesi, tarımdaki en büyük role sahip kadınlarımızın sosyo-ekonomik güçlenmesine destek olunması amaçlanmıştır.		
DİĞER KURUMLAR				
Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü				
İklim Değişikliği Konusunda Farkındalık Geliştirme Projesi	2016	Millî Eğitim Bakanlığı, belediyeler, üniversiteler, sivil toplum kuruluşlarının işbirliği ile yürütülecek olan projenin genel amacı, öğrenciler ve öğretmenler ile yerel yönetimlerin iklim değişikliği ve uyum konusunda araştırma geliştirme bilgi, bilinç, tutum, becerilerinin artırılması, farkındalıklarının geliştirilmesi yoluyla iklim değişikliği ile mücadelenin güçlendirilmesidir. Projenin iki temel bileşeni bulunmaktadır.		√
İklim Değişikliği Alanında Ortak Çabaların Desteklenmesi Projesi	2017-2020	Türkiye’de iklim değişikliği etkilerini azaltmaya yönelik ortak çabaları güçlendirmek için kamu farkındalığını ve paydaş kapasitesini artırmak suretiyle AB iklim politikası ve mevzuatına kademeli olarak uyum sağlanmasını amaçlıyor.		√
MAHALLİ İDARELER				

Projenin Adı	Projenin Yılı	Projenin Amacı	TCE	
			Var	Yok
Akçadağ Belediyesi (Malatya)				
Akçadağ'daki Sera Gazı Emisyonunun Azaltılması Projesi	2017-2018	Akçadağ ilçesinde yer alan en az 1000 hanede hane halkının evsel atıklarının yerinde ayrıştırılmasına teşvik edilmesi, ilçede bulunan 150 çiftlik personelinin bilgilendirilmesi yoluyla Sera Gazı salınımı azaltılmasının teşvik edilmesi, çiftlikler ve çöp alanları kurulurken, yenilikçi yöntemler ve iyi uygulamaların transferi ile AB ülkelerindeki standartlara ulaşmadaki yetersizliğin önlenmesi, bu amaçla Belediyenin ve bu alanlardaki STK personellerinin eğitilmesi ve alınan eğitimlerin sahada uygulanması için çalışma yapılması amaçlanmıştır.		√
Ankara Büyükşehir Belediyesi				
Spor Tesislerinde Yeşil Enerjinin Kullanımı ve Yaygınlaştırılması Projesi	2018-2020	Ankara'da yapılacak yeni nesil spor tesislerinde yenilenebilir enerji ve verimlilik sistemlerinin kullanımının yaygınlaştırılarak başta yerel yönetimler ve ilgili bakanlıklar üzerinde farkındalık oluşturulması, halkın ortak kullanımına açık olan spor tesislerinde enerji giderlerini düşürmek ve sürdürülebilir spor alanlarının sayısını arttırmak amaçlanmıştır.		√
Antalya Büyükşehir Belediyesi				
Antalya'nın Deniz ve Kıyıların İklim		Antalya'nın iklim değişikliğine karşı risk yönetimi stratejisinin hazırlanması ve halkın bu konuda bilinçlendirilmesini sağlayacak;		

Projenin Adı	Projenin Yılı	Projenin Amacı	TCE	
			Var	Yok
Değişikliğine Adaptasyonu Projesi	2017-2020	turizm, balıkçılık, biyolojik çeşitlilik, tarihi ve doğal mirası korumak için alınması gereken önlemlerin belirlenebilmesi için aktivitelerin planlanması amaçlanmıştır.		√
Bodrum Belediyesi (Muğla)				
Sahil Kentlerinde Çatı Üstü Kurulumlar Projesi	2018	Projenin amacı çatı sistemleri ile güneş enerjisinden elektrik üretimi konusunda ilgili grupların bilinçlendirilerek çevre ve ekonomiye katma değer yaratılması ve iklim değişikliğinin yarattığı olumsuz etkilerin en aza indirilmesidir. İklim değişikliği konusunda yerel yönetimin güneş enerjisi sistemlerinin faydalı kullanım eğitimi amaçlanmıştır.		√
Bornova Belediyesi (İzmir)				
Yeşil İklim, Yeşil Belediye Projesi	2017-2018	Vatandaşların, kişisel girişimcilerin, kurumsal girişimlerin ve yerel hükümetlerin iklim değişikliği, iklim değişikliğinin olumsuz etkileriyle başa çıkma ve dayanıklılığı artırma konularında kapasitelerini artırmalarını sağlamak; özellikle yenilenebilir enerji üretimi konusunda bu kapasitelerin geliştirilmesini desteklemek, pilot yenilenebilir enerji uygulamalarının tanıtılması ve Sera Gazı salınımlarını azaltmak için iyi uygulamalarının tanıtılması amaçlanmıştır.		√
Çankaya Belediyesi (Ankara)				

Projenin Adı	Projenin Yılı	Projenin Amacı	TCE	
			Var	Yok
Kadınları Güçlendirerek Dirençli Kentler Oluşturma Projesi	2019	Çankaya Belediyesinin Türkiye ve AB Arasında Şehir Eşleştirme Hibe Programı kapsamında, Frankfurt Belediyesi ile “Building Resilient City through Empowering Women-Kadınları Güçlendirerek Dirençli Kentler Oluşturma Projesi” ilk toplantısı Çankaya Belediye Başkanı Alper Taşdelen başkanlığında diğer paydaşların da katılımıyla gerçekleşti. Kadın ve çevre sorunlarına yönelik farkındalığı artırmayı hedefleyen proje, “iklim dostu kadınlar” eliyle daha sağlıklı ve yaşanabilir bir Çankaya yaratılması amaçlanmıştır.	√	
Edremit Belediyesi (Balıkesir)				
Şehirlerde CO₂ Salımını Azaltmak Amacıyla, Enerji Kullanımında Tüketici Farkındalığı ve Sorumluluğu Projesi	2017-2018	Bölgede tüketicinin enerji kullanım alışkanlıklarını eğitimle geliştirerek, enerji kullanımı kaynaklı CO ₂ salımının azaltılması ve yenilenebilir enerji kooperatifleri kurulmasının teşvik edilmesi amaçlanmıştır.		√
Gaziantep Büyükşehir Belediyesi				
Gaziantep’te Ağaçlandırma Yoluyla Karbon Emisyon Miktarının Azaltılması Projesi	2017-2019	Gaziantep ve kent çevresindeki Sera Gazı salınımının azaltılması hedeflenmiştir.	√	

Projenin Adı	Projenin Yılı	Projenin Amacı	TCE	
			Var	Yok
Hatay Büyükşehir Belediyesi				
Hatay için Sürdürülebilir bir Gelecek Projesi	2018-2019	“Hatay için Sürdürülebilir bir Gelecek Projesi” kapsamında; öğrenciler ve iş insanları başta olmak üzere, il genelinde iklim değişikliğine ilişkin farkındalık artırılması, iklim değişikliği ile mücadele ve iklim değişikliğine uyuma ilişkin somut uygulamalar üretilmesi ve Hatay’da yaşayan bireylerin ilgili konularda karar alma mekanizmalarına katılım göstermelerini sağlamak amaçlanmıştır.		√
İstanbul Büyükşehir Belediyesi				
İstanbul’da İklim Değişikliği Farkındalığının ve Çalışmaların Geliştirilmesi Projesi	2017-2019	İstanbul’da iklim değişikliği ile mücadele ve uyum konusunda belediyeler arasında yerel diyalogun ve kamuoyu farkındalığının artırılması amaçlanmıştır.		√
İzmir Büyükşehir Belediyesi				
Küresel Isınma, Yenilenebilir Enerji Kaynakları ve Enerji Verimliliği Projesi	2015	Bilinçlendirme çalışmaları kapsamında, yenilenebilir enerji kaynakları kullanımı, çevrenin korunması, iklim değişikliği, bilinçli enerji kullanımı ve enerji verimliliği gibi konularda toplumu aydınlatmak ve farkındalık oluşturmak amaçlanmıştır.		√
		Projenin amacı, yeşil altyapının potansiyelini kullanarak, geliştirerek ve destekleyerek, iklim değişikliği bağlamında dirençli bir		

Projenin Adı	Projenin Yılı	Projenin Amacı	TCE	
			Var	Yok
Dirençli Kentler için Bir Çerçeve: Yeşil Odaklı Uyarılama	2015-2017	kentsel alan yaratılmasıdır. Proje ile kenti, iklim değişikliğine karşı daha dayanıklı bir şehir kılan bir çerçeve geliştirmek, teknik kapasiteyi arttırmak, teknik kapasiteyi geliştirmek ve hedef grupların ve paydaşların kapasitelerini, iklim değişikliği aksiyonu konusunda geliştirmek, bilgi ve deneyimi yayarak iklim değişikliği konusunda toplum bilincini arttırmak hedeflenmiştir.		√
Kadıköy Belediyesi (İstanbul)				
Kadıköy Belediyesi Bütünlükçü ve Katılımcı İklim Eylem Planı Projesi	2017-2020	İklim değişikliğinin negatif etkilerine karşı dirençli hale gelmesi için Kadıköy Belediyesi’nin kapasitesinin artırılması ve özellikle gençler ve çocuklara odaklanarak, Belediyenin iklim değişikliği ile ilgili faaliyetlerinde paydaşlar arasında sahiplenme duygusunun yaratılması amaçlanmıştır.		√
Kocaeli Büyükşehir Belediyesi				
Kocaeli Sera Gazı Envanteri ve İklim Değişikliği İnisiyatifi Projesi	2018	İklim Değişikliği İzleme Merkezi’nin katkılarıyla eğitim ve öğretim, kapasite geliştirme faaliyetlerinin düzenlenmesi, sera gazı envanteri üzerine araştırma yapılması ve eylem planının hazırlanması, faaliyetlerle eğitimciler ve genç nüfusun katılımıyla 12 ay sürecek ulusal/uluslararası araştırma çalışmalarının yapılması ve Kocaeli şehrinin “Yeşil Şehir” yapılması amaçlanmıştır.		√

Projenin Adı	Projenin Yılı	Projenin Amacı	TCE	
			Var	Yok
Lüleburgaz Belediyesi (Kırklareli)				
İklim Değişikliğine Karşı Bisikletlerimizle Mücadele Ediyoruz Projesi	2018-2019	Lüleburgaz ilçesinde karbon salımını azaltmak için bisiklet taksi pilot uygulamasının başlatılması, iklim değişikliğiyle mücadele için Lüleburgaz halkının bisiklet kullanmaya teşvik edilmesi, ilçenin karbon salınım oranlarının tespit ve kontrol edilmesi, Lüleburgaz halkının karbon salınımı ve yenilenebilir enerji kaynaklarıyla ilgili bilinçlendirilmesi ve yerel aktörler ile konuyla ilgili işbirlikleri yapması amaçlanmıştır.		√
Mersin Büyükşehir Belediyesi				
İklim Değişikliğine Karşı Çıkm Projesi	2017-2019	Kamuoyunun “İklim Değişikliği” konusunda farkındalığının yaratılması, adaptasyonun sağlanması ve iklim değişikliğine neden olan faktörlerin azaltılması için yerel temsilcilerle ortak çalışma planları ile Mersin’de atık yönetimi kapasitesini artırmak hedeflenmiştir.		√
Rize Belediyesi				
Değişen İklimde Tarım Sektöründe Kadın İşgücünün Farkındalığının Geliştirilmesi Projesi	2017-2018	İklim değişikliğinden öncelikle etkilenecek olan tarım sektöründeki kadın çalışanların iklim değişikliği bilgisine ve farkındalığına sahip olmaları, iklim değişikliği kaynaklı risklere karşı hazırlıklı olmaları ve gerekli önlemlerin alınmasının sağlanması amaçlanmıştır.	√	

Projenin Adı	Projenin Yılı	Projenin Amacı	TCE	
			Var	Yok
Samsun Büyükşehir Belediyesi				
Samsun’da İklim Değişikliğine Uyum Süreci Kapsamında Kızılırmak Delta Projesinin Su Yönetimi Modellemesi Projesi	2018	İklim değişikliğinin etkilerinin azaltımına yönelik yerel düzeyde çalışmalar yürütülmesi ve düzenlenecek eğitim, toplantı ve etkinlikler sayesinde yerelde kurumsal kapasitenin geliştirilmesi ve farkındalığın artırılması amaçlanmıştır.		√
Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi				
Trakya Bölgesinde İklim Değişikliği ile Mücadele ve Adaptasyonu için Kapasite Artırımı Projesi	2017-2018	Arazi kullanımı ve iklim değişikliği projeksiyonlarını dikkate alarak, bölgesel ve ulusal kalkınma planları ile uyumlu, sürdürülebilir ekonomik gelişmeyi sağlamak için; hızlı nüfus artışı, ticaret ve sanayideki gelişme yanında, iklim değişikliğine karşı; (1) arazi ve su kaynaklarının sürdürülebilir kullanımı, (2) tarımsal üretimin devamlılığı ve taşkın risk ve zararlarının minimuma indirilmesi veya yok edilmesi için paydaşların kapasitelerinin artırılması amaçlanmıştır.		√
Trabzon Büyükşehir Belediyesi				
Trabzon İklim Değişikliği ile	2017-2019	Trabzon’da iklim değişikliğine neden olan tarım, ulaşım ve enerji sektörlerinde Sera Gazı salınımının azaltılması konusunda kamu kurum ve kuruluşlarının teşvik edilmesi, kamuoyunun bilinçlendirmesi ve Trabzon’da pilot projeler uygulayarak doğrudan Sera Gazı	√	

Projenin Adı	Projenin Yılı	Projenin Amacı	TCE	
			Var	Yok
Mücadele Ediyor Projesi		salınımın azaltılmasına katkıda bulunulması amaçlanmıştır.		
Yüreğir Belediyesi (Adana)				
Yüreğir İlçesi İklim Değişikline Hazırlanıyor Projesi	2019	Adana İli Yüreğir İlçesi halkının iklim değişikliğine ve çevresel uyum kapasitesinin oluşturulması, desteklenmesi ve geliştirilmesi, bu sayede pozitif kamuoyu anlayışı ve paydaş kapasitesinin artırılması amaçlanmıştır.		√

D. Sivil Toplum Kuruluşlarının ve Diğer Kamusal Aktörlerin Kapasitelerinin Haritalaması

Bu bölümde iklim değişikliği gibi küresel bir sorunla mücadele etmek, toplumu bilinçlendirmek ve politika değişiklikleri yaratmak için adımlar atan, faaliyetlerinin merkezine çevreyi yerleştiren STK'lar ele alınmıştır. İklim değişikliğini odağa alan projelerde, toplumsal cinsiyet eşitliğinin ne derece merkeze alındığı değerlendirilmeye çalışılmıştır. İklim değişikliğinin etkilerini azaltmayı ve krize uyum sağlamayı amaçlayan 15 STK seçilmiş ve kuruldukları günden itibaren merkezinde iklim değişikliğini yerleştirerek yürüttükleri projeler değerlendirilmiştir. STK'ların çabalarının etkinliğini değerlendirmek ve daha etkili politika önerileri geliştirmek için önemli bir araç niteliğindeki hak temelli inceleme yapılmıştır. Bu incelenme aynı zamanda bu STK'ların iklim değişikliği ile mücadeledeki rolünü daha iyi anlamak ve bu alandaki ihtiyaçlara daha iyi yanıt verebilmek için de önemlidir.

Tablo 7. İklim Değişikliği ile İlgili Çalışan STK'lar

Sivil Toplum Kuruluşu	WEB Sitesi
Türkiye Erozyonla Mücadele, Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı (TEMA)	https://www.tema.org.tr/
Buğday Ekolojik Yaşamı Destekleme Derneği	https://www.bugday.org/
Doğa Derneği	https://dogadernegi.org/

Sivil Toplum Kuruluşu	WEB Sitesi
Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı (ÇEKÜL)	https://www.cekulvakfi.org.tr/
Doğal Hayatı Koruma Vakfı (WWF)	https://www.wwf.org.tr/
İklim Araştırmaları Derneği	https://www.iklim.org.tr/
İklim Değişikliği Politika ve Araştırma Derneği	https://www.iklimderneği.org/
Sosyal İklim Derneği	https://sosyaliklim.org/
Yeşil Düşünce Derneği	https://www.yesildusunce.org.org/
Kaynak, Çevre ve İklim Derneği (REC)	https://rec.org.tr/
Türetim Ekonomisi Derneği	https://turetimekonomisi.org/
Küresel Denge Derneği	https://kureseldenge.org/
17 Mayıs Derneği	https://www.17mayis.org/
Doğa Koruma Merkezi	https://www.dkm.org.tr/
Kadın Merkezi (KAMER)	https://www.kamer.org.tr/

Tablo 8. İklim Değişikliği ile İlgili Çalışan STK'ların Hak Temelli İncelenmesi

STK	Hak Temelli İzleme		İzleme Raporu	Yıl	İçerik	Çoklu Ayrımcılık İçermesi	
	Var	Yok				Var	Yok
TEMA	√		İklim Değişikliğinin Yerel Etkilerini İzleme Raporu	2015	İklim değişikliğinin bilimsel temelleri, sonuçları, iklim değişikliği ile ilgili birincil ağızdan toplanan verilerin derlenmesi; Türkiye’nin yedi bölgesinde görülen iklim değişikliğine bağlı etkilerin haritalandırılması; İklim değişikliği uyum politikaları ile ilgili bölgesel söylem analizleri		√
Buğday Ekolojik Yaşamı Destekleme Derneği	√		Gıda Krizi Raporu	2023	Gıda sisteminde yaşanan sorunların temel nedenleri: gıdaya erişimdeki adaletsizlik; iklim krizi, savaşlar; yanlış politikalar sonucu üretim kayıpları	√	
Doğa Derneği		√	İklim ve Kuraklık Raporu	2022	Türkiye’de ve Dünyada iklim krizi kaynaklı kuraklık analizi		√
ÇEKÜL	√		İklim Krizinde Dayanıklılık İçin Kaynak Olarak	2022	Mirasın dayanıklılık için yarattığı kaynakların Türkiye ve dünyadaki gelişmeler ortaya konularak	√	

STK	Hak Temelli İzleme		İzleme Raporu	Yıl	İçerik	Çoklu Ayrımcılık İçermesi	
	Var	Yok				Var	Yok
			"Miras" Araştırma Raporu		değerlendirilmesi ve bu kaynakların kullanılması için gerekli çözüm önerileri.		
WWF		√	İklim Çözümleri: 2050 Türkiye Vizyonu	2009	WWF tarafından ortaya konan küresel iklim değişikliğinin tehlikeli etkilerinden kaçınırken küresel enerji talebinin karşılanması için üretilen çözümlere ilişkin vizyonu Türkiye açısından ele almaktadır.		√
		√	Türkiye’nin Yarınları Projesi Sonuç Raporu	2010	Rapor, iklim değişikliğinin etkileri ve yanlış politikalar sonucunda su bütçesi açığının artmaya mahkûm olduğunu ortaya koymaktadır.		√
		√	İklim Değişikliğinin Türler Üzerindeki Etkisi Raporu	2015	İklim değişikliğinin türler üzerindeki etkilerine vurgu yapan raporda, aralarında Türkiye’de bulunan yeşil deniz kaplumbağasının da bulunduğu 10 türe dikkat çekmiştir.		√
					Yaşayan Gezegen Raporu, 2020’ye kadar yeryüzündeki canlı popülasyonlarının 3’te		

STK	Hak Temelli İzleme		İzleme Raporu	Yıl	İçerik	Çoklu Ayrımcılık İçermesi	
	Var	Yok				Var	Yok
	√		Yaşayan Gezegen Raporu	2016	2’sinin kaybedileceğine dikkat çekiyor. Bu oluşu tetikleyen 5 büyük soruna vurgu yapan rapor, gidişatı tersine çevirecek 5 çözüm önerisi sunmuştur.		√
		√	İklim Değişikliğinin Akdeniz’deki Etkileri Raporu	2021	Sera gazı emisyonlarının etkilerini azaltmak ve ısınan deniz gerçeğine uyum sağlamak için acilen alınması gereken kapsayıcı önlemler.		√
İklim Araştırmaları Derneği		√	"Sivil Toplum için Politika Vizyonu Yol Haritası" Raporu	2022	AB ve Türkiye iklim değişikliği politikasındaki son gelişmelere genel bakış, AB’deki iklim politikası gelişmelerinden alınan ve yerel bağlamda tecrübe edilebilecek ve uygulanabilecek bir dizi iyi uygulama ve ders, yerel Sivil Toplum ve paydaşların iklim politikası gelişmelerini daha iyi ifade etmek ve ilerletmek için atması gereken net adımlar		√
İklim Değişikliği			Türkiye İklim Değişikliği		Türkiye'nin performans ve 2030 hedeflerine		

STK	Hak Temelli İzleme		İzleme Raporu	Yıl	İçerik	Çoklu Ayrımcılık İçermesi	
	Var	Yok				Var	Yok
Politika ve Araştırma Derneği		✓	Performans Endeksi (CCPI) Değerlendirme Raporu	2021	ulaşma kapasitesinin değerlendirmesi		✓
Sosyal İklim Derneği	✓		Kadınların Seçimi Politika Önerileri Rapor	2023	Kadınların yerel düzeyde taleplerini alıcılara iletmek için yürütülen çalışmanın sonuç belgesi	✓	
	✓		İklim ve Ekolojik Kriz Çağında Afetler ve Risk Yönetimi	2022	"Umudun Yeri Şehirler" Projesi kapsamında düzenlenen İklim ve Ekolojik Kriz Çağında Afetler ve Risk Yönetimi başlıklı konferansın çıktılarına dayanarak hazırlanmıştır; afet yönetimi ve yeşil politika, orman yangınları, kuraklık ve şehirlerde iklime uyum politikaları, farklı ülkelerden katkılar		✓
	✓		"Kimseyi Arkada Bırakmadan: Batı Karadeniz’de İklim Hareketi’nin Güçlendirilmesi” Proje Raporu	2023	Raporun iki temel önerisi; yerelde yaşayan insanların bölgeye yönelik iklim politikalarının geliştirilmesi sürecine dâhil edilmesi ve iklim krizi ile mücadele noktasında yerel yönetimlerin ve devletin ilgili	✓	

STK	Hak Temelli İzleme		İzleme Raporu	Yıl	İçerik	Çoklu Ayrımcılık İçermesi	
	Var	Yok				Var	Yok
Yeşil Düşünce Derneği					kurumlarının gerekli sorumluluğu üstlenmesidir		
	√		BOZKURT: İklim Adaleti Üzerine Saha Notları Raporu	2022	Rapor Ağustos 2021’de Batı Karadeniz’de yaşanan sel felaketinden en fazla etkilenen Kastamonu’nun Bozkurt İlçesine yoğunlaşmaktadır. Sel felaketi sonrasında bölgedeki iyileşme süreci iklim adaleti perspektifinden ele alınmıştır.	√	
		√	Yeşil ve Sosyal Bir Adil Geçiş için İklim, İstihdam ve Adalet Ön Raporu	2021	Yeşil Avrupa Vakfı (GEF) Adil Geçiş Projesi'nin ön değerlendirmesi yapılmıştır.	√	
REC		√	İklim Değişikliği CEO Algı Araştırması Raporu	2014	Türk iş dünyasının “İklim Değişikliği ve Düşük Karbon Ekonomisi” konusunu anlama ve farkındalık seviyelerini ölçmeyi ve Türk iş dünyasının iklim değişikliği ile mücadele konusunda hangi noktada olduğunu tespit etmek		√

STK	Hak Temelli İzleme		İzleme Raporu	Yıl	İçerik	Çoklu Ayrımcılık İçermesi	
	Var	Yok				Var	Yok
		√	İklim Değişikliği CEO Algı Araştırması Raporu	2016	Özel sektörün, iklim değişikliği konusundaki mevcut durumuna ilişkin veri üretilmesi, farkındalığının artırılması ve iklim değişikliğiyle mücadelede katkı sağlanması.		√
Türetim Ekonomisi Derneği	√		İklim ve Biyoçeşitlilik Krizleri Karşısında Kadın Emeği Araştırma Raporu	2021	Rapor, ekolojik hassasiyete sahip kadın üreticilerin motivasyonlarını, dayanışma ağlarını, kendi aralarındaki ilişkileri anlamayı; karşılaştıkları zorlukları saptamayı ve bu zorluklar üzerinden kadın üreticilerin nasıl güçlendirilebileceğinin yollarını tartışmaktadır.	√	
	√		Dayanışma Ağı Atölyeleri ve Topluluk İhtiyaç Analizi Araştırma Raporu	2021	İklim ve Biyoçeşitlilik Krizlerine Karşı Kadın Emeği Projesi kapsamındaki rapora konu olan İhtiyaç Analiz Araştırması'nın amacı; toplulukların yaşadığı zorlukları ve ihtiyaçları tespit etmek, araştırma sonuçlarından hareketle toplulukların bir arada çalışma	√	

STK	Hak Temelli İzleme		İzleme Raporu	Yıl	İçerik	Çoklu Ayrımcılık İçermesi	
	Var	Yok				Var	Yok
					pratiklerini geliştirmek, güç ve iş birlikleri kurmalarına alan açmak, ihtiyaç duydukları konularda mentorluk desteği sağlamak sorunların üstesinden dayanışmayla çıkmalarını desteklemek.		
	√		İklim Programı 2023 Değerlendirme Raporu	2023	Türkiye iklim gündemi değerlendirmesi, rakamlarla iklim krizi mücadele alanı, saha çalışmaları, karar verici çalışmalar	√	
17 Mayıs Derneği	√		LGBTİ+’lar ve İklim Krizine Giriş Tavsiyeler Kılavuzu	2021	Daha temiz ve sürdürülebilir bir çevreye katkıda bulunmak, önerilerin de sunulduğu, “LGBTİ+’lar ve İklim Krizine Giriş-Dönüşüme Kendimizden Başlamak-İklim 101-Tavsiyeler Kılavuzu”, Türkiye’de bu anlamda yayımlanmış ilk yazılı kaynak teşkil eden kılavuzdur ve 17 Mayıs Derneğinin bu iklim çalışmaları	√	

STK	Hak Temelli İzleme		İzleme Raporu	Yıl	İçerik	Çoklu Ayrımcılık İçermesi	
	Var	Yok				Var	Yok
					kapsamındaki ilk çalışmasıdır.		
Küresel Denge Derneği		√	Briefing Paper: Vulnerability & Adaptation to Climate Change in Turkey	2009	Belge iklim değişikliği müzakereleri konularına ilişkin eğitim çalıştayları sırasında kullanılmak üzere yararlı bir arka plan referansı olarak hizmet etmektedir.		√
		√	UNPD's Transformational Role in Turkey's Climate Change Agenda	2011	Raporda UNPD'nin Türkiye'nin iklim değişikliği gündemindeki dönüştürücü rolü analiz edilmiştir.		√
	√		Türkiye'de İklim Değişikliğine Kadın Çözümleri	2018	Raporda, Türkiye’de iklim değişikliği ile mücadelesinde kadınların önemi, Türkiye’de kadın hakları ile iklim değişikliği mücadelesinde ortak noktaların belirlenmesi, kadın hakları ve iklim adaletsizliği arabağının sorgulanması, Türkiye’de kadın hakları örgütleri için iklim değişikliği ile mücadele yol haritasının çizilmesi gibi önemli konular yer almaktadır.	√	

STK	Hak Temelli İzleme		İzleme Raporu	Yıl	İçerik	Çoklu Ayrımcılık İçermesi	
	Var	Yok				Var	Yok
Doğa Koruma Merkezi		√	TRC1 Bölgesi’nde Tarımın İklim Değişikliğine Uyum Kapasitesinin Artırılması Projesi (Gaziantep-Adıyaman-Kilis) İklim Değişikliğine Uyum için Tarımsal Uygulamalar Kitapçığı	2019	Kitapçıkta iklim değişikliğine uyum için suyun ve toprağın daha sürdürülebilir kullanımını sağlayacak doğa ve iklim dostu tarım uygulamaları hakkında bilgiler yer almaktadır.		√
		√	TRC1 Bölgesi’nde Tarımın İklim Değişikliğine Uyum Kapasitesinin Artırılması Projesi (Gaziantep-Adıyaman-Kilis) Araştırma Raporu	2019	Raporda, Adıyaman, Gaziantep ve Kilis için iklim değişikliğine bağlı tarımsal kırılganlığın modellenmesi, gerçekleştirilen il toplantılarında elde edilen bilgiler, kırılganlığı yüksek alanlarda yapılan saha ziyaretleriyle belirlenen iklim dostu tarım uygulamaları ve bunların gerçekleştirilmesine yönelik kurumsal yönetim modelleri sunulmuştur.		√

STK	Hak Temelli İzleme		İzleme Raporu	Yıl	İçerik	Çoklu Ayrımcılık İçermesi	
	Var	Yok				Var	Yok
		√	Evaluation of Climate Change Mitigation Potential for Yeniçağa Gölü (Bolu) and Akgöl (Konya)	2012	Raporda, Yeniçağa Gölü (Bolu) ve Akgöl (Konya) iklim değişikliği azaltma potansiyalinin değerlendirilmesi yapılmıştır.		√
KAMER	√		İklim Krizi ve İklim Krizinin Toplumsal Cinsiyet Boyutu	2023	Çalışmada, nedenleri ve sonuçlarıyla iklim krizi, iklim krizinin mağdurları, iklim krizinin toplumsal cinsiyet boyutu ve iklim krizini azaltmada toplumsal cinsiyetin rolü ele alınmıştır.	√	

Tablo 9. İklim Değişikliği ile İlgili Çalışan STK'ların Amaç, Vizyon ve Misyonlarında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Duyarlılığının Analizi

STK ADI	AMAÇ		MİSYON		VİZYON	
	TCE Var	TCE Yok	TCE Var	TCE Yok	TCE Var	TCE Yok
TEMA		√		√		√
Buğday Ekolojik Yaşamı Destekleme Derneği		√		√		√
Doğa Derneği				√		√
ÇEKÜL		√		√		√
WWF		√				√
İklim Araştırmaları Derneği		√				

STK ADI	AMAÇ		MİSYON		VİZYON	
	TCE Var	TCE Yok	TCE Var	TCE Yok	TCE Var	TCE Yok
İklim Değişikliği Politika ve Araştırma Derneği		√				
Sosyal İklim Derneği	√					
Yeşil Düşünce Derneği	√			√		√
REC				√		√
Türetim Ekonomisi Derneği		√				
Küresel Denge Derneği		√				
Doğa Koruma Merkezi		√				

Tablo 10. İklim Değişikliği ile İlgili Çalışan Kamusal Aktörlerin Projelerinin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Analizi

Proje Bilgileri	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği	
	Var	Yok
Buğday Ekolojik Yaşamı Destekleme Derneği -İklim Dostu Çiftlikler Projesi- Amaç: Kırsal toplulukların dirençliliğini artırmak, doğal varlıkların ve ekosistemlerin korunmasını sağlamak, bütüncül bir model yaratmak ve tarım ve hayvancılık sektörünün iklim değişikliğine uyum kapasitesini artırmak.		√
ÇEKÜL -Gezegenin Eşikleri ve İklim Değişikliği Projesi- Amaç: Stockholm Dayanıklılık Merkezi ve Avustralya Ulusal Üniversitesi tarafından geliştirilen “gezegenin eşikleri” kavramına odaklanarak hazırlanan projede amaç iklim okuryazarı bireylerin sayısını artırmaktır. Bu bağlamda, ekolojik sorunların günlük yaşamdaki seçimlerle olan bağlantılarını kavrayabilen, bu yolda farkındalık kazanmış ve düzeltmek için çaba harcayan bilinçli bir toplum oluşturmak.		√

Proje Bilgileri	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği	
	Var	Yok
İklim Araştırmaları Derneği -İklim Dirençli ve Sürdürülebilir Arı Meraları Pilot Uygulama Projesi- Amaç: Marmaris’te arıcılık faaliyetlerinin daha az çevresel etki ve daha fazla fayda ile sürdürülebilmesi ve yerel ürün ve geçim kaynaklarının çeşitlendirilmesi amaçlanmıştır. Proje en temelde, iklim modellerinden faydalanarak bölgede yeni üretim yöntemine geçişin faydalarını ortaya koymayı ve olası senaryoları belirlemeyi hedeflemektedir.		√
İklim Araştırmaları Derneği -AB ve Türkiye İklim Politikası Diyalogu Projesi- Amaç: Türkiye ve Avrupa Birliği STK, özel aktörler ve kamu kurumları arasında iklim değişikliği politikasının daha iyi ifade edilmesi ve genel olarak AB ile Türkiye arasında iklim politikasının geliştirilmesi konusunda sürdürülebilir bir diyalog kurmaktır.		√
Küresel Denge Derneği -Türkiye’de İklim Değişikliği Mücadelesinde Kayıp Bileşen: Kadın Projesi- Amaç: Bu proje ile ülke genelinde toplantılar düzenlenerek kadınların iklime etki rolünü artırmaya çalışmak.	√	
Sosyal İklim Derneği -Yerelin İklimi Projesi- Amaç: Antalya Muratpaşa Belediyesi, İstanbul ve Eskişehir Büyükşehir Belediyeleri ile birlikte çalışma kapasitelerini geliştirmek, yereldeki gençlerin “İklim İçin Aktif Yurttaşlık” bilincini katılımcı bir süreç ile desteklemek ve tüm bu süreçler ile bir “Yerel Düzeyde Genç Eylem Planı” oluşturmak.		√
Sosyal İklim Derneği -Kıyı Ege İklim Ağı Projesi- Amaç: Kıyı Ege bölgesinde iklim krizi alanında proje ve kampanyalar gerçekleştirmek üzere; balıkçılığın doğru şekilde yapılması, denizin kirletilmemesi, deniz çevresindeki ekosistemlerin korunması, var olan kirliliğin giderilmesi, iklim krizi ile mücadele ve uyum stratejilerinin geliştirilmesi, iklim krizi		√

Proje Bilgileri	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği	
	Var	Yok
ile mücadele ve uyum için yerel, ulusal ve bölgesel politikaların geliştirilmesi, “BM Küresel Amaçlar” kapsamında “İklim Eylemi”, “Karasal Yaşam”, “Sudaki Yaşam” ve “Amaçlar İçin Ortaklıklar” amaçlarının yerelleştirilmesi amaçlanmıştır.		
TEMA -İklim İçin Kadın Liderler Projesi- Amaç: Proje kapsamında, iklim eyleminde eşit temsiliyetin sağlanması için kadın gönüllülerin kapasitesinin artırılması ve yerelde savunuculuk yapacak kadın liderler yetiştirilmesi amaçlanmıştır.	√	
TEMA -İklim Elçileri Projesi- Amaç: Türkiye’nin iklim değişikliğiyle mücadele ve iklim değişikliğine uyum strateji, politika ve uygulamaları hakkında kamuoyunda bilginin artırılması, yerelde ve ulusalda iklim değişikliğiyle ilgili savunuculuk çalışmaları yapılması.		√
Türetim Ekonomisi Derneği -Kadın ve İklim Projesi / KAD.İM- Amaç: Türkiye’de farklı coğrafyalarda iklim ve biyoçeşitlilik kriziyle mücadele etmekte olan, farklı alanlarda üretim yapan kadın topluluklarının görünürlüğüne sağlamak temelinde; kadınları toplumsal ve ekonomik hayata dahil etmek, iklim ve biyoçeşitlilik krizi ile mücadeleye onarıcı faaliyetleri ile katkı sunacak kadın örgütlenmelerini güçlendirmek ve ekolojik mücadele ve savunuculuk paralelinde toplumsal cinsiyet eşitliğini gündeme getirmek.	√	
Yeşil Düşünce Derneği -Çevre ve Ekoloji Hareketinde Feministler Projesi- Amaç: daha çok LGBTİ+ ve kadının politika üretebilmesi, söz söyleyebilmesi, temsiliyet kazanması ve karar alıcı olabilmesi için yeşil politikalarla feminizmin kesiştiği alanları genişletmek ve geliştirmek, çıktılarını paylaşılarak mücadeleye katkı sunmak. GEF desteğiyle gerçekleşen proje kapsamında Avrupa ve ülkemizde çevre ve ekoloji hareketinden LGBTİ+ ve kadını bir araya		

Proje Bilgileri	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği	
	Var	Yok
getirerek deneyim paylaşımlarında bulunarak ve ortak çözümler üretecek tartışmalar yürütmek.	√	
Yeşil Düşünce Derneği -Kimseyi Arkada Bırakmadan: Batı Karadeniz’de İklim Hareketinin Güçlendirilmesi Projesi- Amaç: Kastamonu ve Zonguldak’ta iklim krizine adaptasyon ve dayanıklılık kazanma süreçlerinde sivil toplumun katılımının sağlanmasına destek olmak; sivil toplum ve yerel yönetim paydaşlarının iklim krizi ve etkilerine dair bilimsel kapasite geliştirmelerine katkı vermek; hak temelli sivil toplum kuruluşlarının, üniversitelerin ve yerel yönetimlerin iklim değişikliği adaptasyonu ve dirençliliği konularında ilişkileneceklerine, birlikte iş yapma kapasitelerini geliştirmelerine katkı sunmak.	√	
Bilecik Valiliği -İklim Değişikliği Alanında Geliştirilmiş Kapasite ve Farkındalık ile Daha İyi Geleceklere Projesi- Amaç: Bilecik ilinin iklim değişikliği uyumu ve azaltılması konusunda mevcut farkındalığın belirlenmesi, elde edilen veriler doğrultusunda eğitim, panel, çalıştay düzenlenmesi, süreç boyunca toplanan verilerin dijital ortamda kayıt altına alınması, böylece ulusal ve uluslararası düzeyde iklim değişikliği konusunda farkındalık yaratma ve kapasite geliştirilmesine katkı sağlanması.		√
Manisa Valiliği -Kendini Değiştir, İklimi Değil Projesi- Amaç: İklim değişikliği alanında farkındalığın artırılması için, kamu kurumları, okullar, 2 merkezi belediye, tarım ve sanayi ili Manisa’da yaşayan vatandaşların katılımı ile Sera Gazı Emisyonu, Karbon Ayak İzi Haritaları, F-gazlar ve aşırı tüketimi konu alan etkinliklerin düzenlenmesi.		√

Proje Bilgileri	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği	
	Var	Yok
Dokuz Eylül Üniversitesi -Yüksek Öğretimde İklim Değişikliği Konusunda Toplumsal Kapasite Geliştirme: Algı Yönetimi, Farkındalık Yaratma ve Dayanıklılığı Arttırma Projesi- Amaç: Dokuz Eylül Üniversitesi topluluğunda (akademisyen, öğrenci, personel ve paydaşlar) iklim değişikliği ve iklim değişikliğinin yaratacağı olumsuzluklar konusunda toplumsal farkındalığın arttırılması ve algı yönetimi yapılması.		√
Kadir Has Üniversitesi -Ulusal İklim Eyleminde Paydaş Kapasitesinin Oluşturulması Yoluyla Kamu Anlayışının Farkındalığının Artırılması Projesi- Amaç: Ticari menfaat sahiplerinin ekonomik faaliyetleri sırasında ayırışma uygulamalarına başvurmalarının sağlanması ve bunların yaygın kullanımıyla birlikte, mevcut ve gelecek nesiller için kaynak verimliliği sağlayarak hem ticari menfaat sahiplerinin kârlılıklarının korunması hem de çevresel zararın azaltılması.		√
Özyeğin Üniversitesi -Geleceğin İnşaatçıları için Kapasite Artırımı Projesi- Amaç: Enerji verimliliği konusunda sağlam bir kültür oluşturulmasına katkıda bulunması, hem düşük enerjili binalar için yenileme çalışmalarına, hem de meslek okullarındaki eğitimcilere yönelik bir kılavuz hazırlanarak kültürün gelecek nesillere aktarılması.		√
Selçuk Üniversitesi -İklim Değişikliğinin Tarımsal Üretime Etkilerinde Hassas Tarım Tekniklerinin Yaygınlaştırılması için Farkındalık Artırma Projesi- Amaç: Değişen iklim koşullarının tarımsal üretime etkilerinde sürdürülebilir ve hassas tarım tekniklerinin yaygınlaştırılması için farkındalık artırılması.		

Proje Bilgileri	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği	
	Var	Yok
Karadeniz Teknik Üniversitesi -Orman Amenajmanı Uygulamalarının İklim Değişikliği Üzerine Etkilerinin Değerlendirilmesine Yönelik Ortak Protokol Geliştirilmesi Projesi- Amaç: Plantasyon alanlarının karbon depolama miktarının belirlenmesi, karbon depolamadaki dalgalanmaların nedenlerinin ortaya konması, karbon dengesi ile iklim değişikliğinin karşı karşıya olduğu etkileri gidermek için sürdürülebilir orman amenajman uygulamalarının incelenmesi.		√

Tablo 11. İklim Değişikliği ile İlgili Çalışan STK'ların Toplumsal Cinsiyet Temsili

STK Adı	Başkan		Yönetim Kurulu	
	K	E	K	E
TEMA	1		3	7
Buğday Ekolojik Yaşamı Destekleme Derneği	1		19	9
ÇEKÜL		1		6
Doğa Derneği	1		2	2
İklim Araştırmaları Derneği	1		3	6
İklim Değişikliği Politika ve Araştırma Derneği		1		
Sosyal İklim Derneği				
WWF		1	4	4
Yeşil Düşünce Derneği	1		5	2
REC		1	2	2

STK Adı	Başkan		Yönetim Kurulu	
	K	E	K	E
Türetim Ekonomisi Derneği		1	2	3
Küresel Denge Derneği	1		2	4
Doğa Koruma Merkezi		1	13	6

Gösterge ve Veri Kaynakları

E. İklim Değişikliği Göstergelerinin Haritalaması

Tablo 12. İklim Değişikliği Göstergelerinin Yer Aldığı Uluslararası Endeksler

Endeks	Kaynak	Bileşenleri	Göstergeler
İnsani Gelişme Endeksi (İGE)	BM/UNDP	Sağlık	Gıdaya Erişim, Gıda Güvenliği
		Barınma	Temiz çevre, temiz hava Güvenli çevre
		Çevresel sürdürülebilirlik	Temiz suya erişim Temiz havaya erişim Doğal dengenin gözetilmesi Doğal gıdaya erişim Yeşil alan
		Toplumsal katılım	Kararlara katılım Siyasete aktif katılım
Toplumsal Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi	BM/UNDP	Yaşam standartları	Kadınlar ve erkekler için tahmini kişi başına Gayrisafi Milli Hasıla (GSMH)
Eşitsizliğe Uyarlanmış İnsani Gelişme Endeksi	BM/UNDP	Sağlıklı bir yaşam	Ülke insanları arasındaki kazanımların dağılımı, bölgeler arasındaki eşitsizlikler
Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi	BM/UNDP	Güçlenme İşgücü Piyasası	Parlamentoda sahip olunan sandalye sayısı Kadınların ve erkeklerin işgücüne katılım oranları
Toplumsal Cinsiyet Normları Endeksi	BM/UNDP	İşgücü Piyasası Siyasete Katılım	Cinsiyet temelli ücret eşitsizliği Siyasette kadın temsili ile ilgili kalıp yargılar
Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi	BM/UNDP	Yaşam standartları	Kırsal/kentsel yoksulluk Kadın yoksulluğu
Gezegensel Baskılara	BM/UNDP	İnsani Gelişme Düzeyi	Kişi başına (kadın-erkek) karbondioksit emisyonları (üretime dayalı)

Endeks	Kaynak	Bileşenleri	Göstergeler
Uyarlanmış İnsani Gelişme Endeksi			Kişi başına (kadın-erkek) malzeme ayak izi ile uyarlanmış insani gelişme düzeyi
	BM	SKA 1- Yoksulluğa Son	- Cinsiyete, yaşa, işteki durumuna ve coğrafi konum (kır-kent) ayrımına göre uluslararası yoksulluk sınırının altındaki nüfusun oranı - Cinsiyete ve yaşa göre ulusal yoksulluk sınırının altındaki nüfusun oranı - Ulusal tanımlara göre tüm boyutlarıyla yoksulluk içinde yaşayan tüm yaşlardaki erkek ve kadın oranı - Temel hizmetlere erişim sağlayan hanelerde yaşayan nüfusun oranı - 100.000 kişi başına afetlerden doğrudan etkilenen, kaybolan ve ölen kişi sayısı - Sendai Afet Riski Azaltma Çerçevesi, 2015-2030 ile uyumlu olarak ulusal afet Riski azaltma stratejilerini kabul eden ve uygulayan ülkelerin sayısı - Kadınların, yoksulların ve kırılgan grupların orantısız olarak faydalandığı sektörlerle yönelik kamu sermaye ve diğer harcamalarının oranı
		SKA 2- Açlığa Son	- Gıda Güvensizliği Deneyimi Ölçeği’ne göre, nüfusun içinde orta ya da ciddi düzeydeki gıda güvensizliğinin yaygınlığı

Endeks	Kaynak	Bileşenleri	Göstergeler
Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Göstergeleri			- Tarımsal/kırsal/ormancılık işletme büyüklük sınıflarına göre işgücü başına üretim hacmi - Verimli ve sürdürülebilir tarım yapılan tarımsal alanların oranı - Tarım sektörüne toplam resmi akımlar
		SKA 3- Sağlıklı ve Kaliteli Yaşam	- Evsel ve çevresel hava kirliliğine bağlı ölüm oranı - Güvenilir olmayan su, güvenilir olmayan sanitasyon ve hijyen eksikliğine bağlı ölüm oranı
		SKA 5- Toplumsal cinsiyet eşitliği	- Cinsiyet ayrımında, tarımsal arazi üzerinde mülkiyet veya güvenceli haklara sahip toplam tarımsal nüfus oranı ve kullanım hakkı ayrımında, tarım arazisi sahipleri veya hak sahipleri arasında kadınların oranı - Toprak sahipliği ve/veya kontrolünde kadınların eşit haklarını garantileyen yasal çerçeveleri olan (örf ve adet hukuku dâhil) ülkelerin oranı
		SKA 6- Temiz Su ve Sanitasyon	-Güvenilir şekilde yönetilen içme suyu hizmetlerini kullanan nüfusun oranı
		SKA 11- Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar	- Sendai Afet Riski Azaltma Çerçevesi, 2015-2030 ile uyumlu olarak ulusal afet riski azaltma stratejilerini kabul eden ve uygulayan ülkelerin sayısı - Ulusal afet riski azaltma stratejileri ile uyumlu yerel afet riski azaltma stratejilerini kabul

Endeks	Kaynak	Bileşenleri	Göstergeler
			eden ve uygulayan yerel yönetimlerin oranı
		SKA 13- İklim Eylemi	- Kadınlara, gençlere, yerel ve kırılğan topluluklara odaklanmayı da içerecek şekilde, iklim değişikliğiyle ilgili etkili planlama ve yönetim kapasitelerini artırmaya yönelik mekanizmalar için finans, teknoloji ve kapasite geliştirmeyi de kapsayan özelleşmiş destek alan en az gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan küçük ada devletlerinin sayısı ve destek miktarı - Sendai Afet Riski Azaltma Çerçevesi, 2015-2030 ile uyumlu olarak ulusal afet riski azaltma stratejilerini kabul eden ve uygulayan ülkelerin sayısı - Ulusal afet riski azaltma stratejileri ile uyumlu yerel afet riski azaltma stratejilerini kabul eden ve uygulayan yerel yönetimlerin oranı
İklim Değişikliği Performans Endeksi (CCPI)	Climate Action Network (CAN)	İklim Politikası	Uluslararası iklim politikasına uyum (%10) Ulusal iklim politikası hedeflerini gerçekleştirme (%10)
Daha İyi Yaşam Endeksi (BLI)	OECD	İstihdam	İstihdamda toplumsal cinsiyet eşitliği Ücretli-ücretsiz çalışmada kadın-erkek oranları Kadınların politikada temsil edilme oranları Kadınların sahip olduğu arazi tapu oranları

Endeks	Kaynak	Bileşenleri	Göstergeler
			Kaynaklara erişimdeki kısıtlamalar
Çevresel Performans Endeksi (EPI)	Yale University	Hava Kirliliği	Kadınların kapalı mekanlarda erkeklerden daha fazla zaman harcaması ve evdeki hava kirliliğine maruz kalma oranı Hanehalkı Katı Yakıt Yanmasının Sağlık Etkileri
		Sanitasyon ve Temiz Suya Erişim	Kadınların güvenli olmayan temizlik koşulları (%40) Kadınların güvenli olmayan içme suyuna erişimi (%40)

F. İklim Değişikliği ile İlgili Nicel ve Nitel Veri Kaynaklarının Haritalaması

Tablo 13. İklim Değişikliğine İlişkin Uluslararası ve Ulusal Veri Kaynakları Listesi

Veri Kaynağı	Veri Konusu	Erişim
Uluslararası Veri Kaynakları		
Economist Intelligence Unit (EIU)	Küresel Gıda Güvenliği Endeksi (Global Food Security Index/GFSI)	https://impact.economist.com/sustainability/project/food-security-index/
Uluslararası Para Fonu (IMF)	İklim Değişikliği Göstergeleri - Sera Gazı Emisyon Hesapları -Ulusal Envanterler ve Hedefler -Emisyon Yoğunlukları ve Çarpanları - Karbon Ayak İzleri - İklimle İlgili Afetlerin Sıklığı	https://climatedata.imf.org/pages/climatechange-data

Veri Kaynağı	Veri Konusu	Erişim
OECD	Daha İyi Yaşam Endeksi Göstergeleri -Toplumsal Cinsiyet Eşitliği	https://stats.oecd.org/index.aspx?DataSetCode=BLI
IPU (Inter-Parliamentary Union/Parlamentolar Arası Birlik)	Ulusal Parlamentolara İlişkin Küresel Veriler -Kadın oranları	https://data.ipu.org/content/parline-global-data-national-parliaments
Our World in Data	-Yoksulluk - Sera Gazı Emisyon Oranları - Kapalı mekân hava kirliliği - Afet sıklığı ve ölüm oranları - Sanitasyon -Temiz suya erişim - Arazi kullanımı	https://ourworldindata.org/
IPCC	- İklim değişikliği değerlendirmeleri - iklim, sosyo-ekonomik ve çevresel veriler ve senaryolar	https://www.ipcc-data.org/
FAO	-Gıda üretimi -Gıda güvenliği -İklim değişikliği: Tarımsal gıda sistemleri emisyonları -Arazi kullanımı ve sürdürülebilir kalkınma	https://www.fao.org/faostat/en/#data
Ulusal Veri Kaynakları		
TÜİK	- Yerleşim yerlerine ve yaş gruplarına göre kadın nüfus - Karar alma ve yönetim süreçlerine katılım - Cinsiyet ve eğitim durumuna göre işgücü durumu - Tarım-tarım dışı istihdamın dağılımı	https://data.tuik.gov.tr/

Veri Kaynağı	Veri Konusu	Erişim
	- Yoksulluk sınırı ve altında yaşayan kadınların oranı - İller bazında kadın ve erkeklerin tarımsal gelirleri -Toplumsal cinsiyet istatistikleri	
Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	Hava Kalitesi İzleme İstasyonu	https://sim.csb.gov.tr/STN/STN_Report/StationDataDownloadNew
Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü	Nüfus ve Sağlık Araştırması	https://hips.hacettepe.edu.tr/tr/2018_tnsa_analiz_ve_rapor-56
Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü	Türkiye’de Kadın İşgücü Profili ve İstatistiklerinin Analizi	https://www.aile.gov.tr/ksgm/yayinlar/
Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü	Türkiye’de Arazi Kullanımı	https://www.tkgm.gov.tr/tkgm-veriler

IV. Türkiye’de Mevcut Durum

A. Türkiye’de Verisi Toplanmakta Olan ve/veya Kullanılan İklim Değişikliği ve Kırsal Alanların İzlenmesinde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ile İlgili Göstergeler

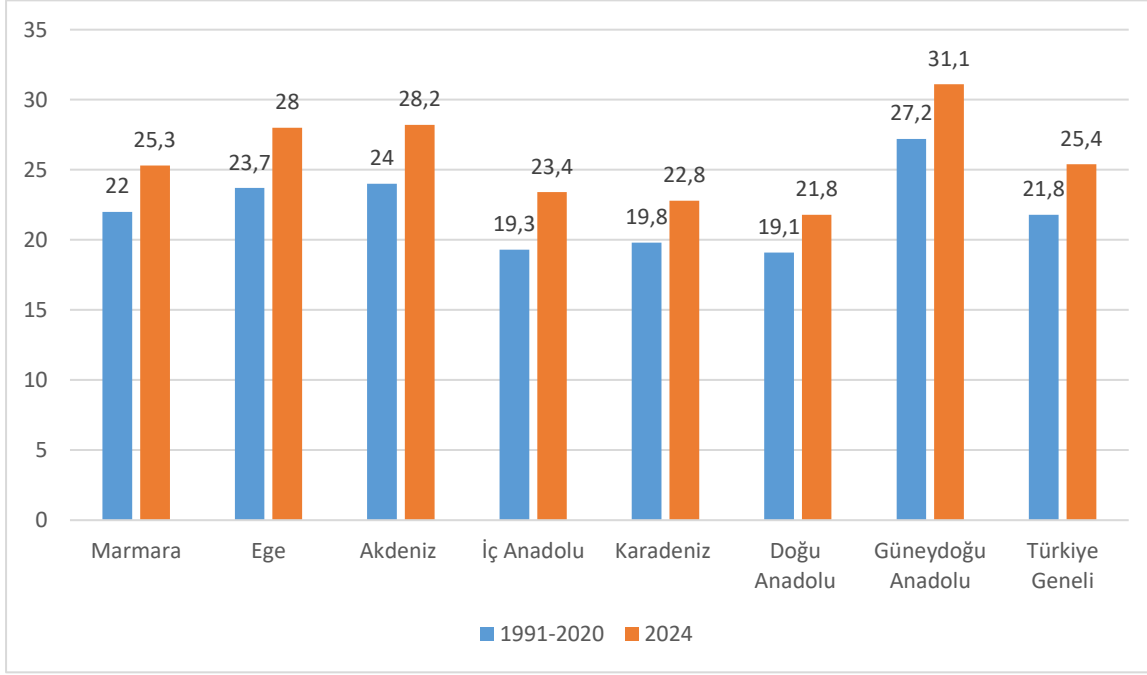
İklim krizi dünya genelinde tüm ülkelerin acil önlem almasını gerektiren küresel bir kriz halini almıştır. Bazı bölgeler ve ülkeler, savunmasız olarak etiketlenenler, bu krizin derin etkilerini daha yoğun bir şekilde yaşarken, krize neden olanların aynı derece etkilenmedilerini vurgulamak önemlidir. Akdeniz Havzası içerisinde yer alan Türkiye, iklim krizinin olumsuz etkilerine karşı kaçınılmaz olarak kırılgan bir durumdadır.

Türkiye’nin güney ve batı kıyı bölgeleri Akdeniz iklimi etkisi altında olup Suriye ve Orta Doğu’ya komşu doğu bölgeleri yaz aylarında oldukça sıcaktır; iklim yapısı bölgeler arasında farklılık göstermektedir. Bu farklılığı değişken topoğrafyaya, kuzeyde Karadeniz’in varlığına, kışın çok soğuk hava kütlelerinin kaynağı olan geniş Rus düzlüğüne bağlamak mümkündür. Ayrıca, Türkiye’nin çeşitli iklim özellikleri, deniz etkileri ve kara ikliminin etkileşimiyle daha da çeşitlenmektedir. Bu bağlamda, Türkiye’deki sıcaklık rejimi, topografik yapıya ve denize yakınlığa bağlı olarak mekansal ve zamansal olarak değişkenlik göstermektedir demek yanlış olmayacaktır. İç bölgelerde sıcaklıklar en düşük seviyededir ve gündüz ile gece arasında belirgin fark bulunmaktadır. En sıcak bölgeler ise batı ve güney kıyılarıdır.

Türkiye için, iklim krizi nedeniyle şiddetlenmesi muhtemel üç eğilim beklenmektedir: artan sıcaklıklar, su kıtlığı ve deniz seviyelerinin yükselmesi. Bu eğilimler, daha sık ve şiddetli hava koşullarına yol açarak tarım, su kaynakları, altyapı ve kıyı bölgeleri gibi çeşitli sektörler için önemli zorluklar oluşturacaktır. Ayrıca, iklim değişikliğinin etkilerinin ekosistemler, topluluklar ve ekonomiler üzerinde geniş çaplı sonuçlar doğurması beklenmektedir (Parry vd., 2023, ss. 4-5). IPCC’nin 4’üncü Raporu’nda da Türkiye açısından bu durum vurgulanmış, XXI. yüzyılın sonuna kadar sıcaklık artışlarının devam edeceği, afetlerin sıklığında artış olacağı, yağışların azalmasıyla kuraklık ve su kıtlığı sorunlarının daha da artış göstereceği belirtilmiştir (Pachauri ve Reisinger, 2007, s. 49). İklim değişikliğinin etkilerinin en aza indirilmesi, kuraklıkla mücadele ve su kaynaklarının verimli kullanılması için alınması gereken tedbirlerin belirlenmesi amacıyla kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Araştırması Komisyonu’nun 2021 yılına ait raporunda daha geniş kapsamlı verilere yer verilmiştir. Türkiye’de 2021 yılı sıcaklık ortalaması 15,1°C olarak gerçekleşmiştir. Bu değer, 1981-2010 normalinin (13,5°C) 1,6 °C üzerindedir. Bu sonuçla, 2021 yılı 1971’den bu yana gerçekleşen en sıcak 2. yıl

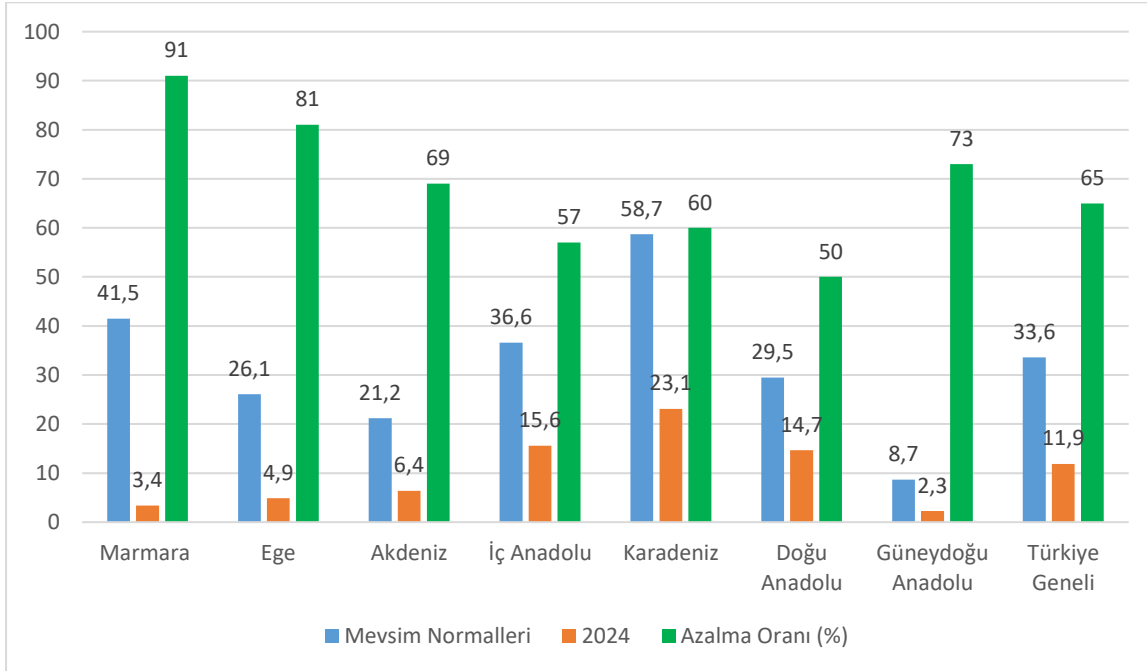
olmuştur. Türkiye’nin ortalama sıcaklıkları 1998’den 2021 yılına değin, 2011 yılı hariç, sürekli olarak artış göstermiştir. Aylık sıcaklıklar nisanda normalleri civarında, diğer aylarda ise normallerinin üzerinde gerçekleşmiştir. En fazla sıcaklık anomalisi 3,6 °C ile Ağustos ayında ve 3,3 °C ile Kasım ayında görülmüştür. 2021 yılında bütün mevsimlerin ortalama sıcaklıkları 1981-2010 normallerinin üzerinde gerçekleşmiştir. Mevsimlerde en fazla sıcaklık anomalisi 2,7 °C ile yaz mevsiminde görülmüştür. 2021 Ağustos ve Kasım ayları ile yaz mevsimi son 50 yılın en sıcakları olmuştur (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2021, 27/5). Meteoroloji Genel Müdürlüğü (MGM) tarafından yayımlanan 2024 Haziran ayına ait raporda, 1991-2020 normallerinin Haziran ayında ortalama 21.5 °C olup, 2024 Haziran ayı sıcaklığının da 25.4 °C olarak gerçekleştiğini göstermektedir. En düşük sıcaklık 0 °C ile Göksun’da, en yüksek sıcaklık ise 47,8 °C ile Ceylanpınar’da ölçülmüştür. 2024 yılı Haziran ayında ortalama sıcaklıklar, Doğubeyazıt çevresinde mevsim normallerinde gerçekleşirken Türkiye’nin diğer bölgelerinde mevsim normallerinin üzerinde gerçekleşmiştir. 1991-2020 normalleri Haziran ayı ortalama sıcaklığı 21.8°C olup 2024 yılı Haziran ayı sıcaklığı da 25.4 °C olarak gerçekleşmiştir. 2024 yılı Haziran ayı, 1991-2020 normalleri Haziran ayı ortalamasının 3.6 °C üzerinde gerçekleşmiştir. 2024 yılı Haziran ayı ortalama maksimum sıcaklıkları, 1991-2020 maksimum normalinin 3.3 °C üzerinde gerçekleşirken; 2024 yılı Haziran ayı ortalama minimum sıcaklıkları, 1991-2020 minimum sıcaklık normalinin 2.6 °C üzerinde gerçekleşmiştir. Aynı raporda iklim değişikliği kaynaklı yağış düzensizliklerine de dikkat çekilmiştir. 2024 yılı Haziran ayında alansal ortalama yağış miktarı 11.9 milimetre (mm) olarak ölçülmüş, bu değerin 1991-2020 dönemi dikkate alındığında ortalama 33.6 mm olan yağış miktarının yaklaşık %65 altında kaldığı belirtilmiştir. En yüksek yağış 97 mm ile Rize’de, en düşük yağış ise 0.4 mm ile İzmir’de kaydedilmiştir. 2023 yılının Haziran ayı yağışları ile karşılaştırıldığında, 2024 yılının yağış miktarında %80 oranında bir azalma gözlemlenmiştir. Haziran ayında yağış miktarları Batı ve Orta Karadeniz, Kırklareli hariç Marmara Bölgesi’nin tamamı, Kıyı Ege, Antalya’nın doğusu, Mersin, Adana, Osmaniye, Hatay, Gaziantep, Adıyaman, Şanlıurfa, Elazığ, Diyarbakır ve Bingöl çevrelerinde normaline göre %60’a varan düşüşler göstermiştir. Buna karşın, Giresun, Trabzon, Rize ve Artvin illerinin sahil kesimlerinde %20’nin üzerinde artışlar gözlemlenmiştir.

Grafik 1. Türkiye’de bölgeler bazında 2024 Haziran ayı sıcaklık değerlerinin 1991-2020 yılları ile karşılaştırılması (°C)

Kaynak: Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Meteoroloji Genel Müdürlüğü

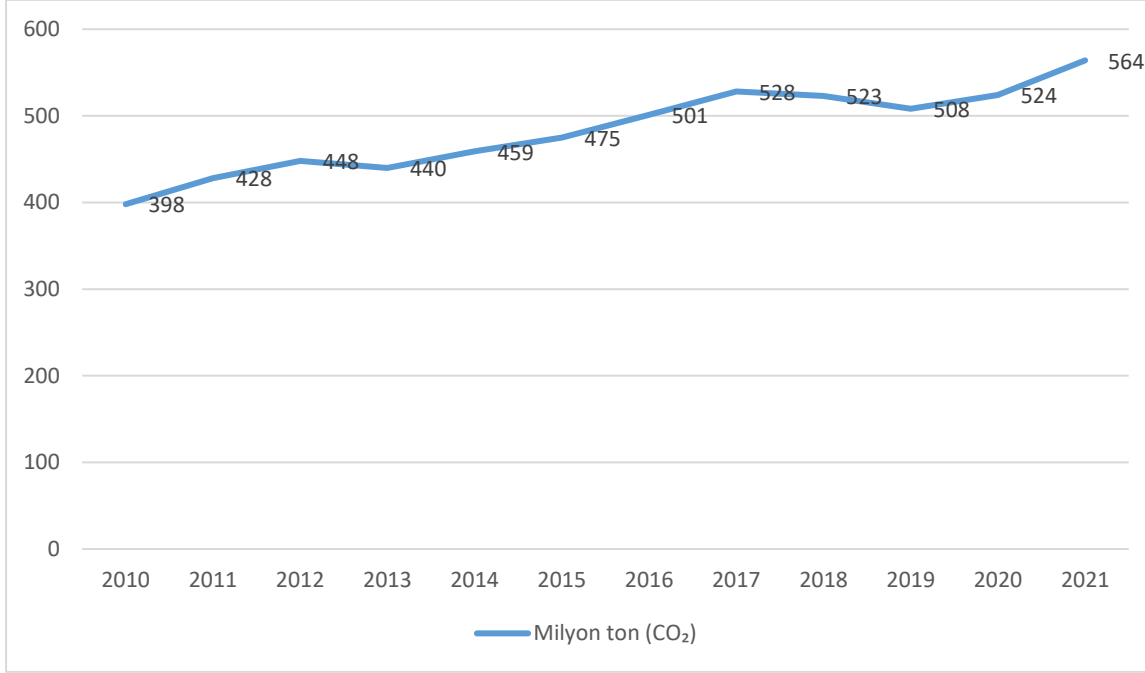
Grafik 2. Türkiye’de bölgeler bazında 2024 yılı Haziran ayı alansal yağış durumlarının mevsim normalleri ile karşılaştırılması (mm)

Kaynak: Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Meteoroloji Genel Müdürlüğü

Türkiye’de iklimin krizinin en başat faktörlerinden birisi sera gazı emisyonlarının kontrol altına alınamaması ve yıllar içerisinde artış göstermesidir. Grafik 3’te Türkiye’de yıllık sera gazı emisyon oranlarının 2010-2021 yılları arasında yükselen seyri görülmektedir.

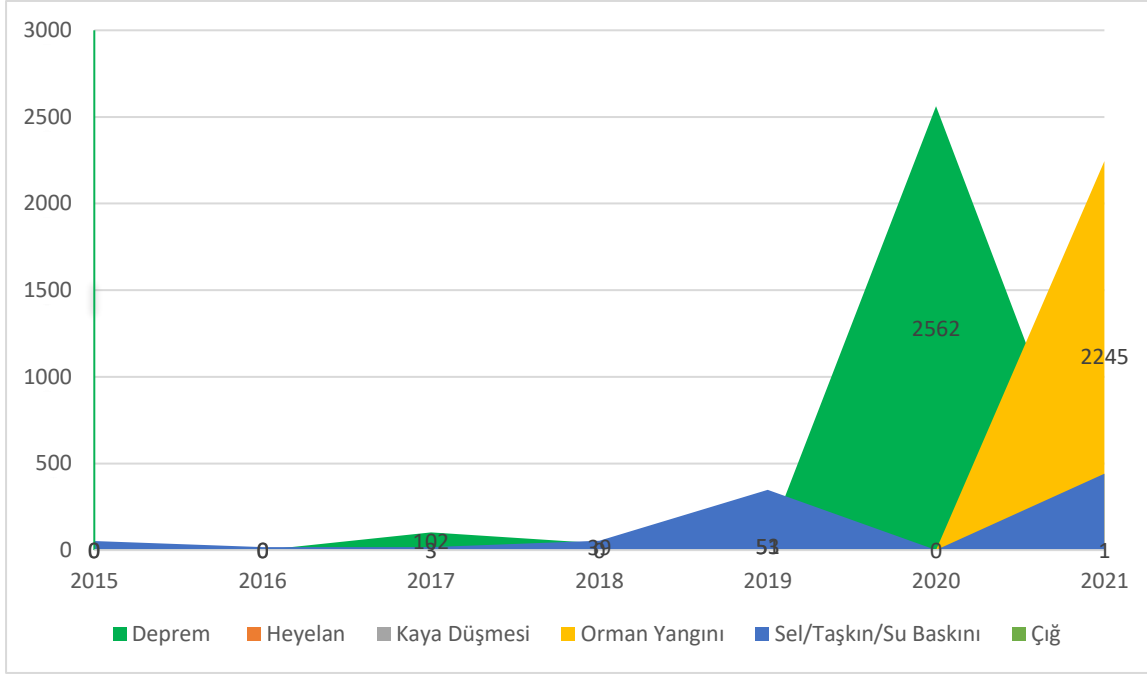
Grafik 3. Türkiye’de yıllık sera gazı emisyonu salımı (Milyon ton CO₂ eşdeğeri)

Kaynak: TÜİK, Ulusal Seragazı Emisyon Envanteri, Hava Emisyon Hesapları

İklim değişikliği, neden olduğu sıcaklık ve yağış dengesizlikleri nedeniyle afetleri de tetiklemektedir. Özellikle son yıllarda, iklim kaynaklı afetlerin sıklığı ve şiddetindeki artışa bağlı olarak afetlerden etkilenen kişi sayısı da artış göstermektedir. Türkiye’de çeşitli afetlerden (deprem, heyelan, sel/taşkın/su baskını, kaya düşmesi, çığ ve orman yangını) ölen, kaybolan veya doğrudan etkilenen kişilerin sayısı Grafik 4’te gösterilmiştir. Bu gösterge, iklim değişikliğinin ve buna bağlı afetlerin toplumsal etkilerini anlamak için önemli bir veridir.

Grafik 4. 2015-2021 Yılları arasında Türkiye’de afetlerden doğrudan etkilenen kişi sayısı (1000 Kişi)

Kaynak: Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı

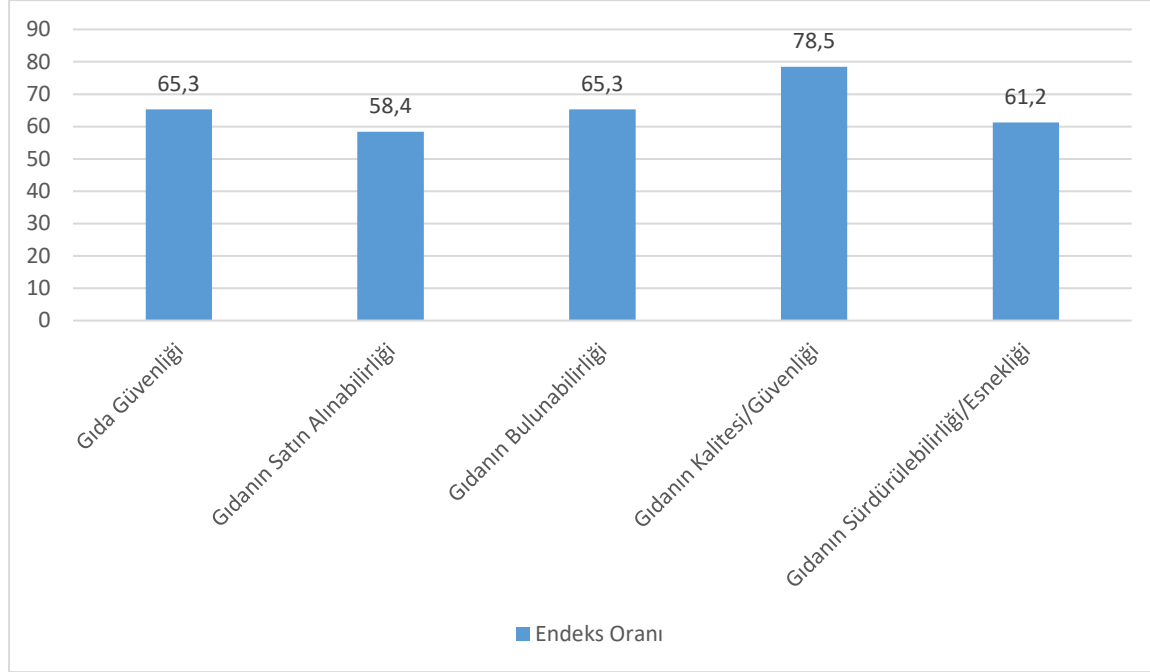
Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Göstergeleri

İklim değişikliği, sıcaklık artışları, yağış düzenlerindeki değişiklikler ve artan aşırı hava olayları (kuraklıklar, seller, kasırgalar) gibi nedenlerle tarım üretkenliğini azaltmakta ve bağlantılı olarak mahsul verimliliğinde düşüşe ve dolayısıyla gıda arzında azalmaya neden olmaktadır. Küresel Gıda Güvenlik Endeksi (Global Food Safety Initiative/GFSI), ülkelerin gıda güvenliği ortamlarını değerlendiren bir araçtır. GFSI, dünya çapında ülkelerin gıda güvenliği performanslarını çeşitli faktörlere göre ölçer ve karşılaştırır. Bu faktörler gıda güvenliğinin 4 boyutu olan gıdanın satın alınabilirliği, bulunabilirliği, kalitesi/güvenliği, sürdürülebilirliği/esnekliğinden oluşmaktadır.

Türkiye’nin, Ortadoğu ve Kuzey Afrika (Middle East and North Africa/MENA) bölgesinin bir ülkesi olarak değerlendirildiği GFSI 2022 raporuna göre, MENA bölgesi genel olarak 63 puan alarak altı bölge arasında 5’inci sırada yer alırken, Türkiye 113 ülke arasında 49’uncu ve MENA’da 8’inci sıradadır. MENA bölgesi uygun fiyatlı gıda sağlama konusunda güçlü olup, gıda sürdürülebilirliği ve esnekliği alanında zayıftır. Türkiye, kalite ve güvenlik alanında yüksek standartlara sahipken, uygun fiyatlı gıda sağlama konusunda iyileştirmelere ihtiyaç duymaktadır. Raporda iklim krizi tarafından tehdit

altından olan su ve toprak yönetimi gibi doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı ve adaptasyon konusundaki siyasi taahhütlerin güçlendirilmesi gerekliliği vurgulanmaktadır. Bu bağlamda hem MENA bölgesi hem de Türkiye, iklim krizine karşı gıda güvenliği ortamlarını iyileştirmek için gıda fiyatlarını istikrarlı hale getirmeli, doğal kaynaklarını korumalı ve adaptasyon politikalarını güçlendirmelidir.

Grafik 5. Türkiye’nin Gıda Güvenliği Endeksi, 2022 (%)

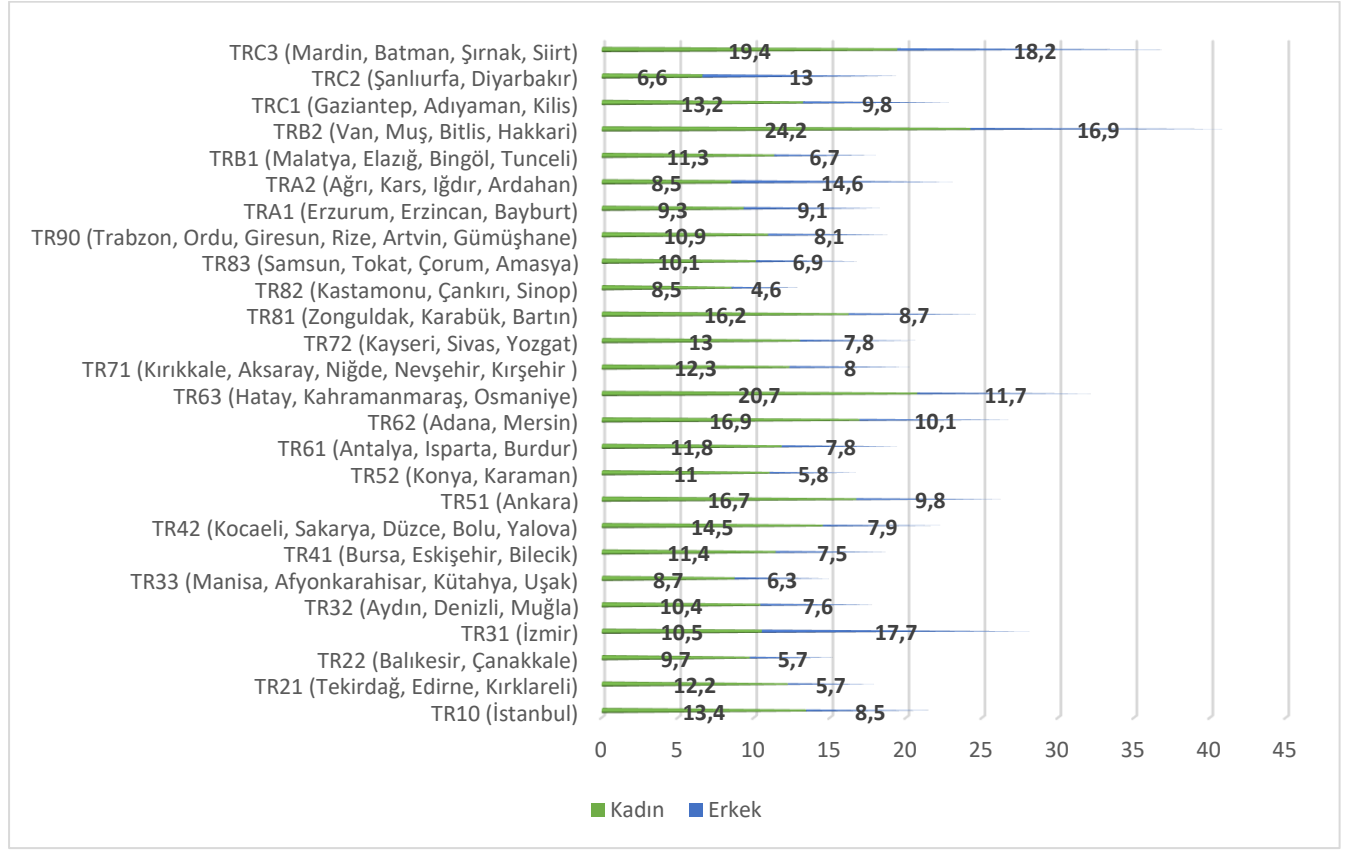
Kaynak: Global Food Security Index
Country Report: Turkey

İklim krizinin son yıllarda yoğun şekilde kendisini hissettirdiği Türkiye’de krizin neden olduğu risk ve tehlikelere karşı kırılgan olan kesimi ise etkilenebilirliği yüksek olan gruplar oluşturmaktadır. Etkilenebilirliği yüksek olan kesim, gelir seviyesi, cinsiyet, etnik köken, mülkiyet durumu gibi çeşitli parametrelere göre şekillenmektedir. İklim krizinin toplumsal cinsiyet açısından nötr olmadığı gerçeği, kadınların iklim değişikliğinden etkilenebilirliklerinde ele alınacak bazı parametre ve göstergelerde de görülmektedir. Kadınların politik süreçlere katılımlarının ve iklim değişikliği ile ilgili karar alma süreçlerinde temsil oranlarının düşük olması, özellikle krizin yoğun şekilde hissedildiği kırsal alanlarda yaşayanların yoksulluğu gibi faktörler, onları krize karşı daha savunmasız hale getirmektedir.

İklim değişikliğinin, artan hava sıcaklıkları ve aşırı hava olayları gibi etkileri, tarım verimliliğini azaltabilir, su kaynaklarını tehlikeye atabilir, ekosistemleri bozabilir ve toplumları ekonomik ve sosyal olarak zorlayabilir. Bu nedenle, iklim değişikliğiyle mücadele, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşma açısından da önemli bir unsur haline gelmiştir. Sürdürülebilir kalkınma için, kadınların ve erkeklerin insan odaklı işgücü piyasalarına eşit katılımı önemlidir. Kadınlar ekonomik ve sosyal kalkınmanın vazgeçilmez unsurlarıdır. Küresel olarak, işgücü piyasalarında cinsiyet açısından erkekler lehine bir dengesizlik gözlenmektedir. Üretimin her aşamasında aktif bir şekilde yer almasına rağmen, kadınlar genellikle dünya çapında yoksulluktan en çok etkilenenler arasında bulunmaktadır. Dünya nüfusunun yarısını oluşturan kadınlar üretimin de vazgeçilmez katkı sağlayıcıları konumundadırlar. Ancak, kadınların işgücü piyasalarındaki varlıkları genellikle erkeklere göre sınırlıdır ve "gölge işgücü" statüsüyle sınırlı kalmaktadır.

Türkiye’de de durum farklı değildir. Türkiye İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması'na göre 2022 yılında kadın ve erkeklerin işsizlik oranları Grafik 6'da verilmiştir. Hanehalkı İşgücü Araştırması sonuçlarına göre 2022 yılında 15 ve daha yukarı yaştaki nüfusun istihdam oranı %47,5 iken bu oranın kadınlarda %30,4, erkeklerde ise %65’tir. En yüksek istihdam oranı %54,1 ile TR21 (Tekirdağ, Edirne, Kırklareli) bölgesinde, en düşük istihdam oranı ise %33,8 ile TRC3 (Mardin, Batman, Şırnak, Siirt) bölgesinde gerçekleşmiştir. En yüksek kadın işsizlik oranı %19,4 ile TRC3 (Mardin, Batman, Şırnak, Siirt) gerçekleşmiştir.

Grafik 6. Türkiye'de bölgeler bazında cinsiyete göre işsizlik oranları, 2022 (%)

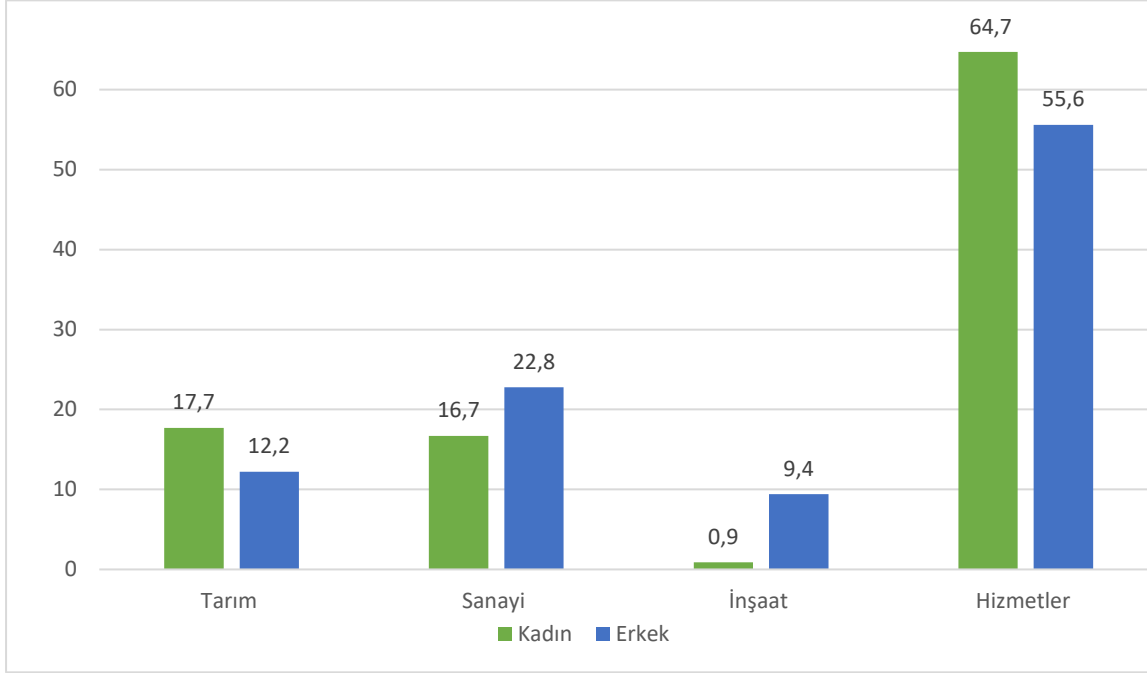

Kaynak: TÜİK, İstatistiklerle Kadın, 2023

TÜİK, Hanehalkı İşgücü Araştırması, 2022

2023'ün IV. çeyreği esas alındığında, Türkiye genelinde istihdam edilen nüfusun sektörlere göre toplumsal cinsiyet dağılımında, en yüksek istihdam oran her iki cinsiyet için de hizmetler sektörü olmuştur.

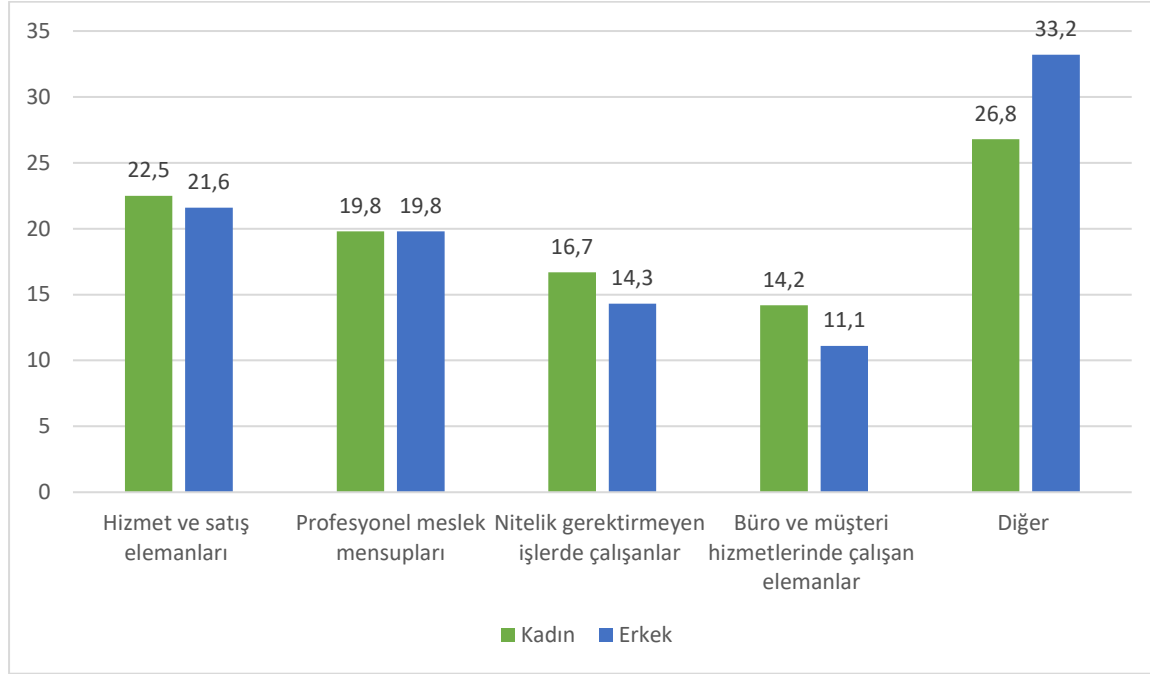
Grafik 7. Sektöre göre istihdam edilen nüfusun cinsiyet bazında dağılım oranları, 2023 (%)

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri, 2023

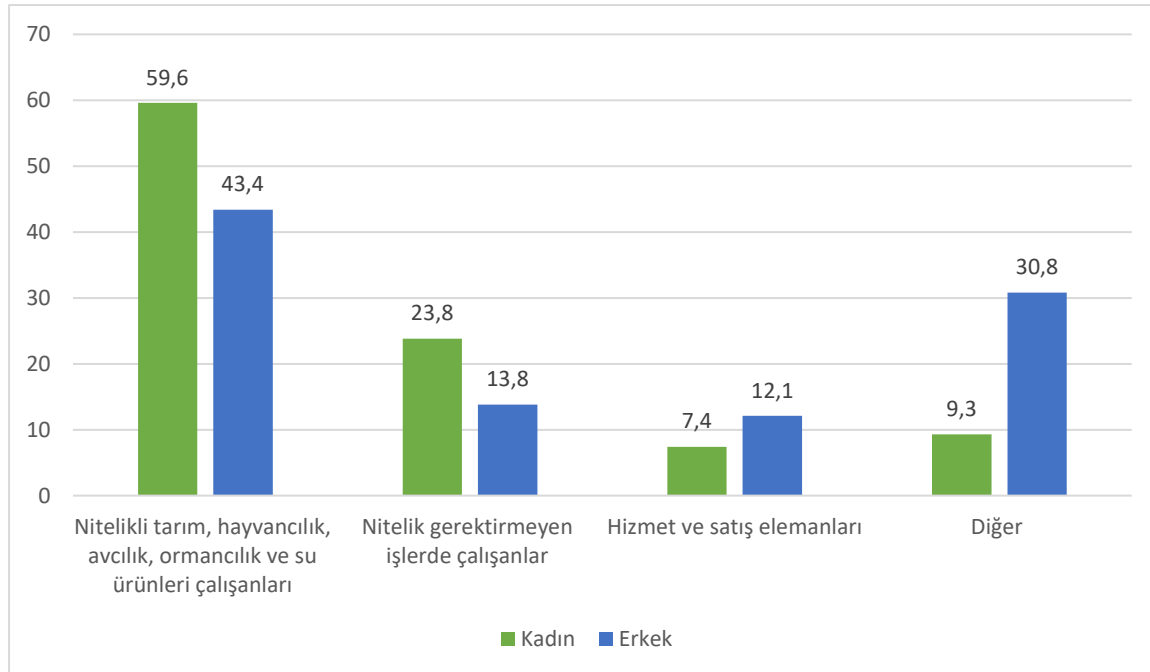
Kır-kent ayrımının sektörler bazında toplumsal cinsiyete göre ayrıştırılmış detaylı değerlendirmesine, 2013 yılına ait verilerle ulaşılabilmektedir. Bu veriler ışığında, kentte, kadınların en yüksek oranda istihdam edildiği meslek grubu, satış elemanlığıdır. Benzer şekilde, erkeklerde de satış elemanlığı çok tercih edilen ya da tercih edilmek zorunda kalan meslekler arasındadır. Ancak, diğer meslek gruplarında kadınlar ve erkekler arasında belirgin farklılıklar bulunmaktadır. Kadınlar arasında profesyonel meslek mensupları ikinci sırayı alırken, erkekler arasında ise ikinci sırada sanatkârlar ve ilgili işlerde çalışanlar gelmektedir. Bu durum, kentte işgücüne katılan kadınlar arasında üniversite mezunu oranının yüksek olmasıyla ilişkilidir. Ancak, eğitim düzeylerinin yüksek olmasına rağmen, 2012’de, kanun yapıcılar, üst düzey yöneticiler ve müdürler meslek grubunda kadınların oranının erkeklere göre çok düşük olduğu belirlenmiştir. Bu durum, kadınların iş yaşamında yükselmesinin önündeki cam tavan ya da yapışkan zemin gibi engellere işaret etmektedir. Kır bazında yapılan değerlendirmede ise kadınların yarısından fazlasının nitelikli tarım, hayvancılık, avcılık, ormancılık ve su ürünleri çalışanı olmayı tercih etmesi ya da tercih etmek zorunda kalması yönündedir.

Grafik 8. Kentte cinsiyete göre seçilmiş mesleklerin istihdamdaki payları, 2013 (%)

Kaynak: T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Türkiye’de Kadın İşgücü Profili ve İstatistiklerinin Analizi, 2014

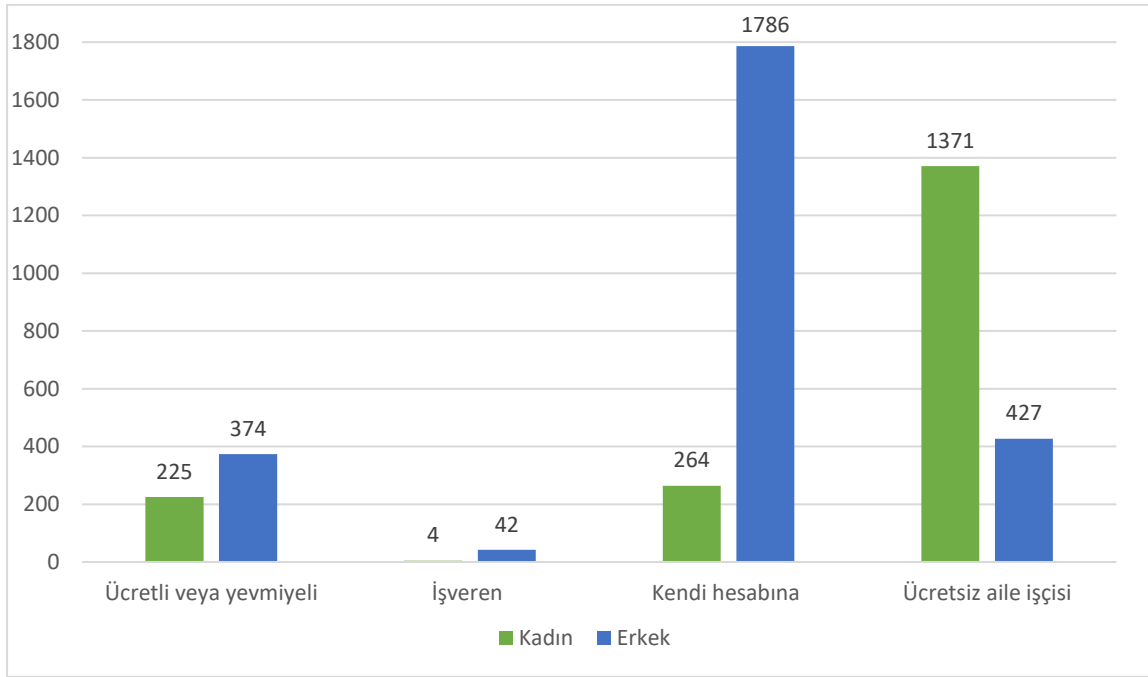
Grafik 9. Kırsal cinsiyete göre seçilmiş mesleklerin istihdamdaki payları, 2013 (%)

Kaynak: T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Türkiye’de Kadın İşgücü Profili ve İstatistiklerinin Analizi, 2014

2023’ün IV. çeyreğinde, tarımdışı sektörlerde toplam 14.889 000 erkek ücretli veya yevmiyeli, 1.276 000 kişi işveren, 2.360 000 kişi kendi hesabına, 319 000 kişi ise ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır. Kadınlara bakıldığında ise bu sayılar 7.533 000 ücretli ya da yevmiyeli, 183 000 işveren konumunda, 719 000 kendi hesabına ve 247 000 ücretsiz aile işçisi olarak çalışıldığını göstermektedir. Grafik 10’da tarım sektöründe çalışan kadınların ücretsiz aile işçisi olarak çalışma oranlarının erkeklere kıyasla 3 kat fazla olduğu, tarımda işveren konumda olan erkeklerin sayısının kadınların sayısından 10 kat fazla olduğu görülmektedir. Kırsal alandaki kadınların büyük bir kısmı genellikle ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır. Eğer kendi toprakları yoksa veya azsa, genellikle tarım işçiliği gibi düşük gelirli işlere yönelmektedirler. Tarım işçilerinin çoğunluğu ise kayıt dışı istihdam edilmektedir. Bu durum, kadınların sosyal güvenlik kapsamı dışında kalmalarına ve sosyal güvenliğin avantajlarından yararlanamamalarına neden olmaktadır.

Grafik 10. Tarım sektöründe istihdam edilen kişi sayısının cinsiyete göre ayrıştırılmış iş durumu,2023 (1000 Kişi)

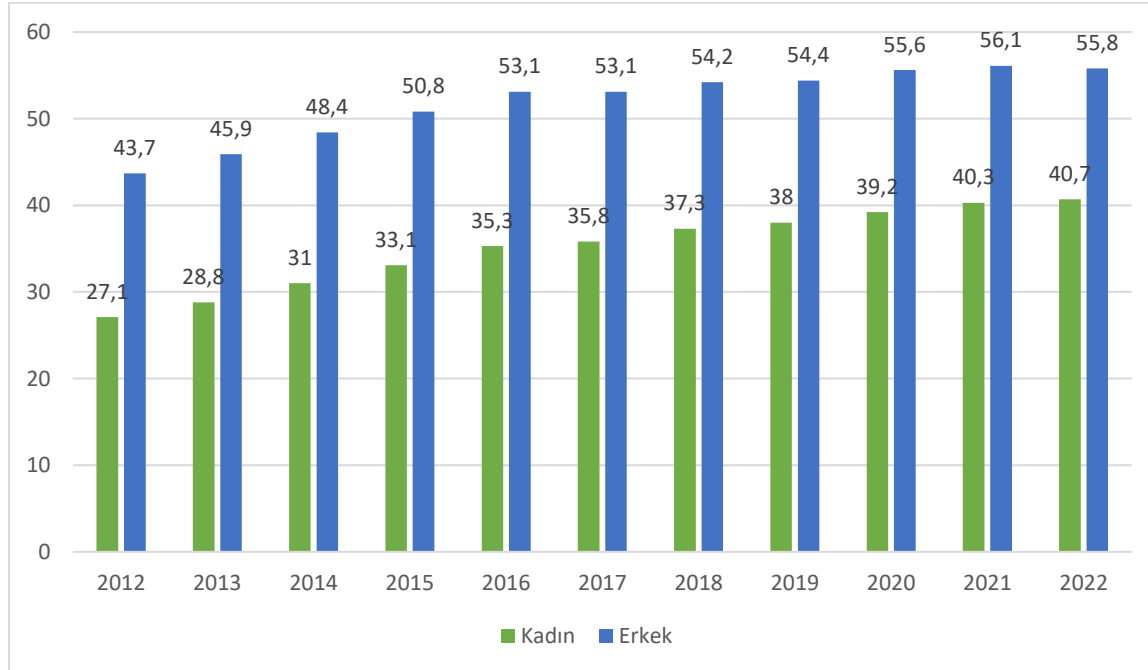

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri, 2023

Yoksulluğun tüm biçimlerini her yerde sona erdirmek sürdürülebilir kalkınma amaçları arasında yer alan önemli bir hedeftir. 2030’a kadar özellikle yoksullar ve kırılgan durumdaki insanlar başta olmak üzere, bütün erkek ve kadınların ekonomik kaynaklara ulaşma, temel hizmetlere erişim, toprak ve diğer mülk türlerine sahip olma ve üzerinde

kontrol kurabilme, miras, doğal kaynaklar, uygun yeni teknolojiler ve mikrofinansı da kapsayan finansal hizmetler gibi konularda eşit haklara sahip olmalarının güvence altına alınması hedeflenmektedir. Kadınların tarımda mülkiyetsizliği, genellikle tarımsal alanlarda çalışmalarına rağmen bu alanlarda mülkiyet haklarına sahip olmamaları veya bu hakların kısıtlı olması olarak tanımlanır. Kadın çiftçilerin toprağa erişimindeki bu kısıtlamalar, arazinin sınırlı olmasının yanı sıra başka etkenlerden de kaynaklanır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, toprağa erişim yasal düzenlemelerle birlikte geleneksel normlara da dayanır. Bu ülkelerde, geleneksel hukuk sistemleri genellikle kadınların toprak haklarını ataerkil aile yapısından kaynaklanan yapıyla sınırlar. Bu yasalar, kadınları dezavantajlı bir konuma sokar ve ataerkil değerleri güçlendirerek kadınları toplumda ikincil bir konuma yerleştirir. Bu durum, kadınların tarımsal üretimdeki katkılarını ve ekonomik bağımsızlıklarını engellerken, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini derinleştirir. Kadınların toprak mülkiyetine ilişkin yasal ve geleneksel kısıtlamaların kaldırılması ve tarımsal alanlarda mülkiyet haklarına tam erişimlerinin sağlanması, sürdürülebilir kalkınma ve toplumsal cinsiyet eşitliği açısından hayati öneme sahiptir. İklim krizinin özellikle kırsal alanlardaki kırılgan gruplar üzerindeki etkisinin var olan toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini daha da derinleştirdiği düşünüldüğünde, mülkiyet ve arazi sahipliğinin iklim krizinin olumsuz etkilerine karşı bir kalkan görevi gördüğünü söylemek mümkündür. Türkiye’de cinsiyet bazında ayrıştırılmış verilere dayanan arazi ve konut sahipliği oranları Grafik 11’de verilmiştir.

Grafik 11. Cinsiyete göre arazi sahibi olan yetişkin nüfus oranı, 2023 (%)

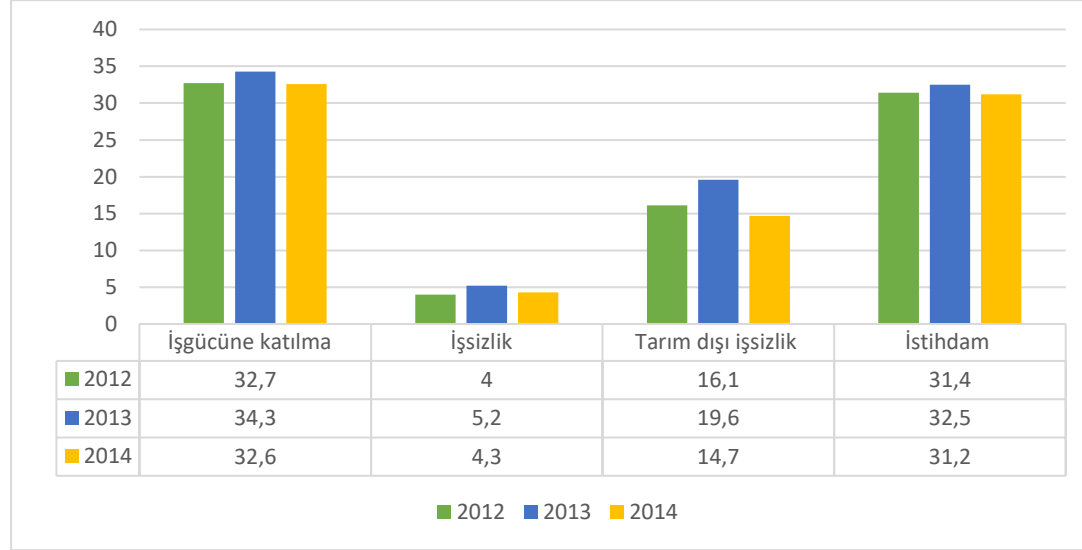

Kaynak: Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, 2023

TÜİK, Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Göstergeleri, 2023

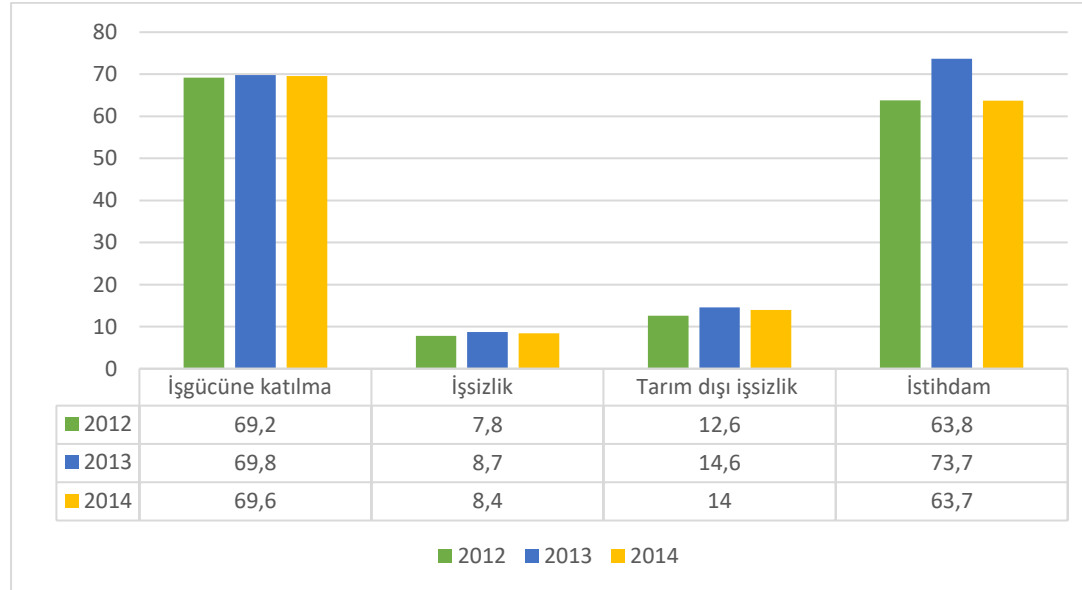
TÜİK ve diğer araştırma verilerinin incelenmesi, kırsal ve kentsel bölgeler arasında ayrılmış verilerin yetersizliğine işaret etmektedir. Kurumsal olmayan nüfusun işgücü durumunu incelediğimizde, kırsal ve kentsel bölgelerde yıllara ve cinsiyete göre ayrıştırılmış verilere sadece 2014 yılına kadar ulaşabilmekteyiz.

Grafik 12. Kırsal kurumsal olmayan kadın işgücünün iş durumu oranları, 2012-2014 (%)

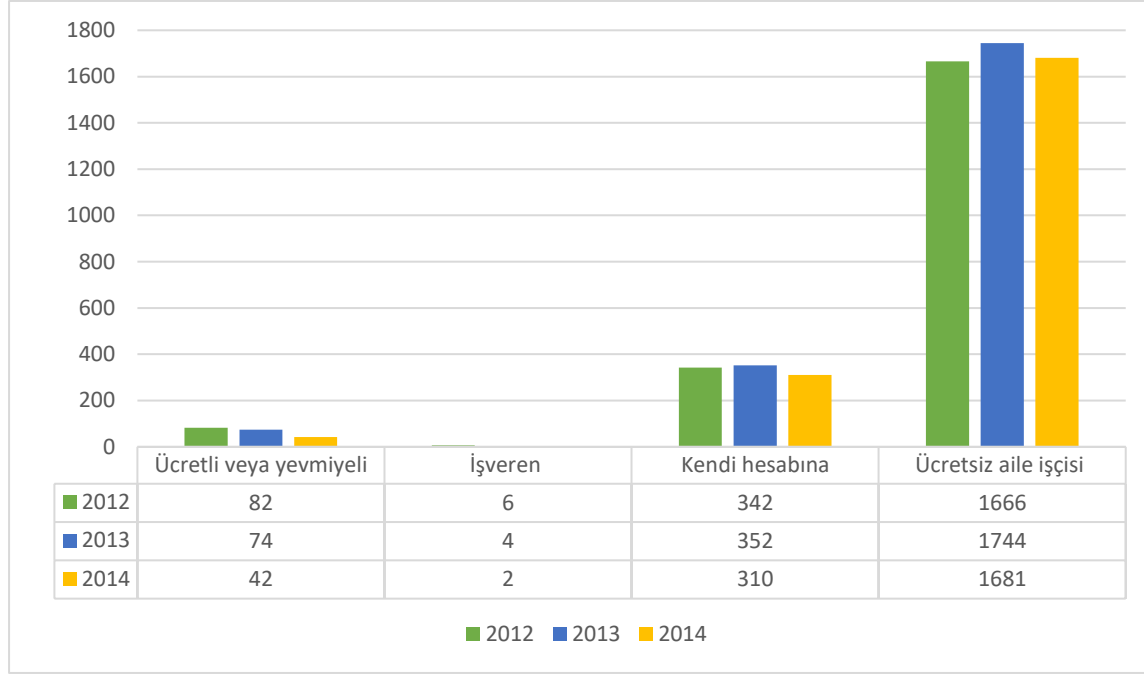
Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları, 2014.

Grafik 13. Kırsal kurumsal olmayan erkek işgücünün iş durumu oranları, 2012-2014 (%)

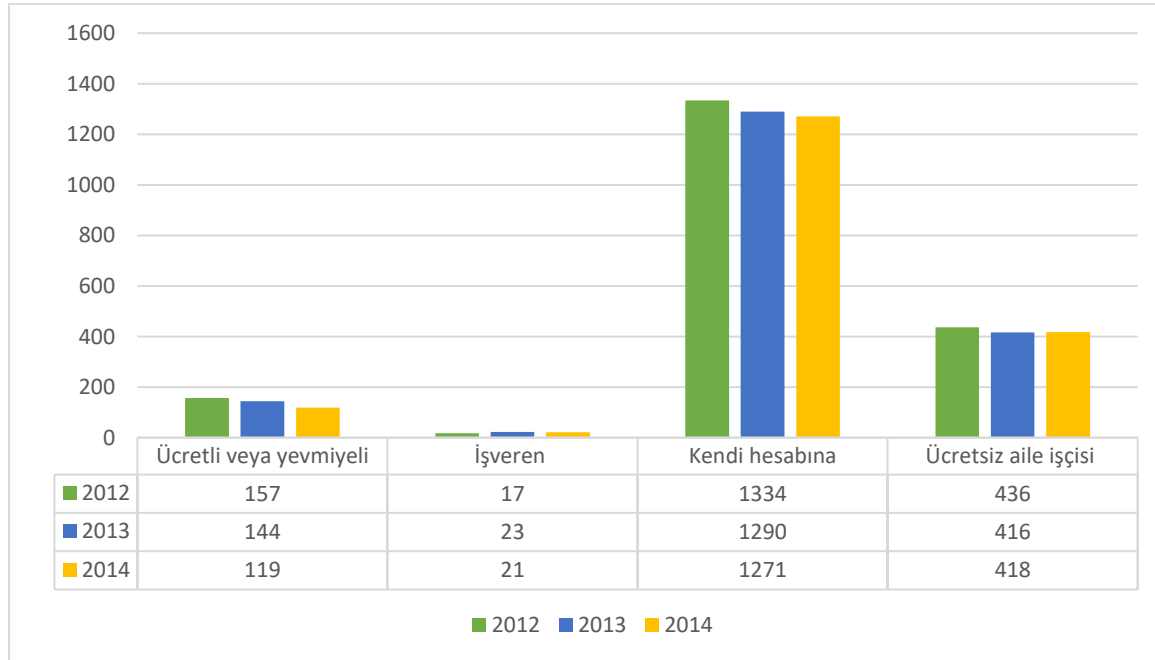
Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları, 2014.

Grafik 14. Kırsal tarım sektöründe çalışan ve esas işlerinden dolayı herhangi bir Sosyal Güvenlik Kuruluşuna kayıtlı olmayan kadınların sayısının yıllara göre iş durumu, 2012-2014 (1000 Kişi)

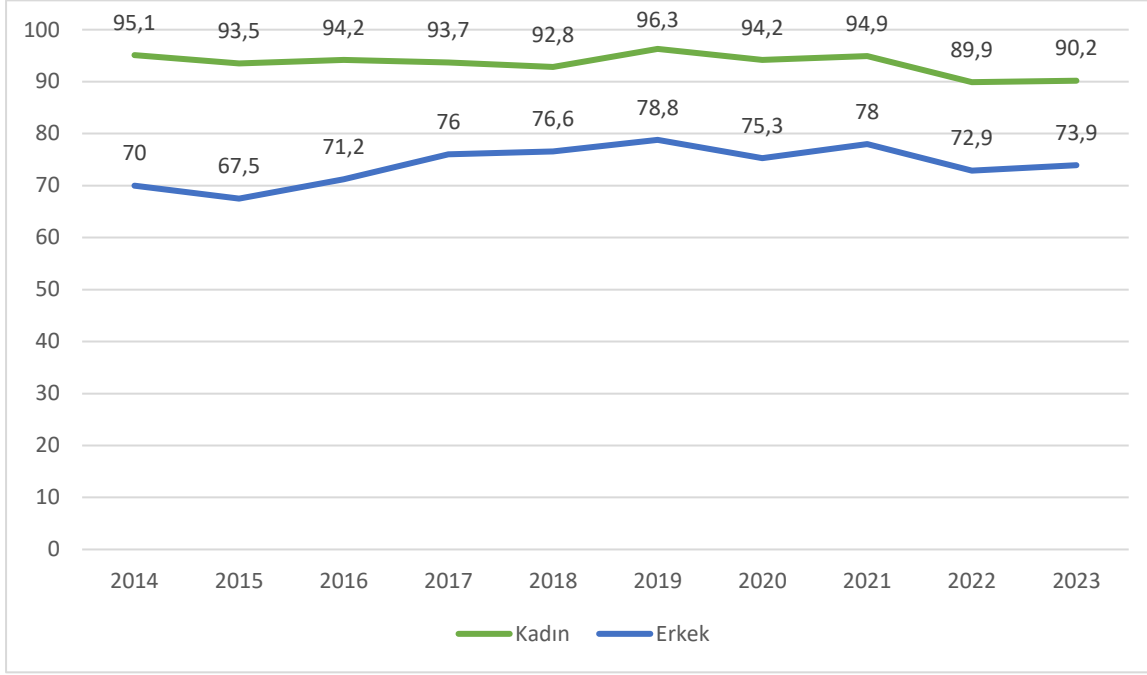
Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları, 2014

Grafik 15. Kırsal tarım sektöründe çalışan ve esas işlerinden dolayı herhangi bir Sosyal Güvenlik Kuruluşuna kayıtlı olmayan erkeklerin sayısının yıllara göre iş durumu, 2012-2014 (1000 Kişi)

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları, 2014

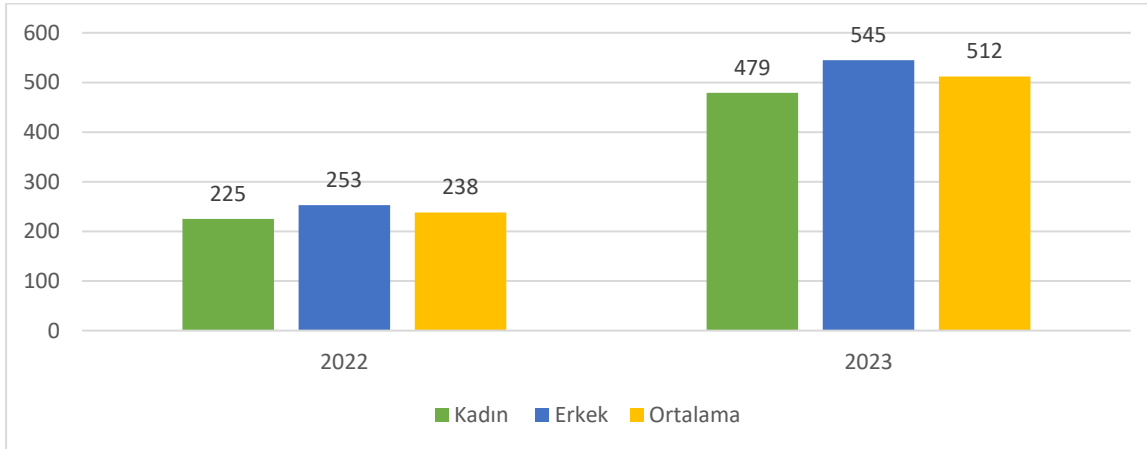
Grafik 16. Türkiye genelinde tarım sektöründe cinsiyetler bazında kayıt dışılık oranları, 2014-2023 (%)

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları, 2014

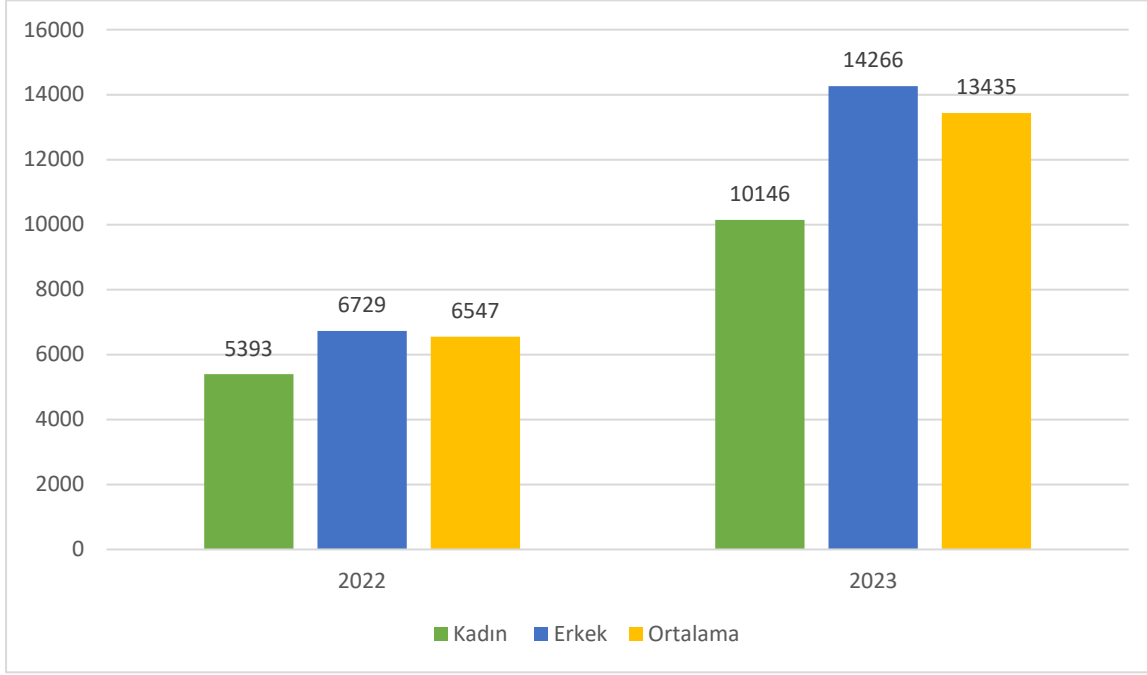
2023 yılında tarımsal işletmelerde mevsimlik tarım işçilerinin günlük ücretleri bir önceki yıla göre %114,6 artarak 512 TL'ye yükseldiği görülmektedir. Tarım işçilerinin aylık ücretleri ise %105,2 artışla 13 bin 435 TL olmuştur. Mevsimlik erkek işçi ücretleri %115,7 artışla 545 TL'ye çıkarken, kadın işçilerin günlük ücretleri %113 artarak 479 TL olmuştur. Sürekli tarım işçilerine ödenen aylık ücret, erkek işçiler için %112 oranında artarak 14 bin 266 TL'ye yükselirken, kadın işçiler için %88,1 artarak 10 bin 146 TL olmuştur.

Grafik 17. Mevsimlik tarım işçilerinin günlük ücretleri, 2022-2023 (TL)

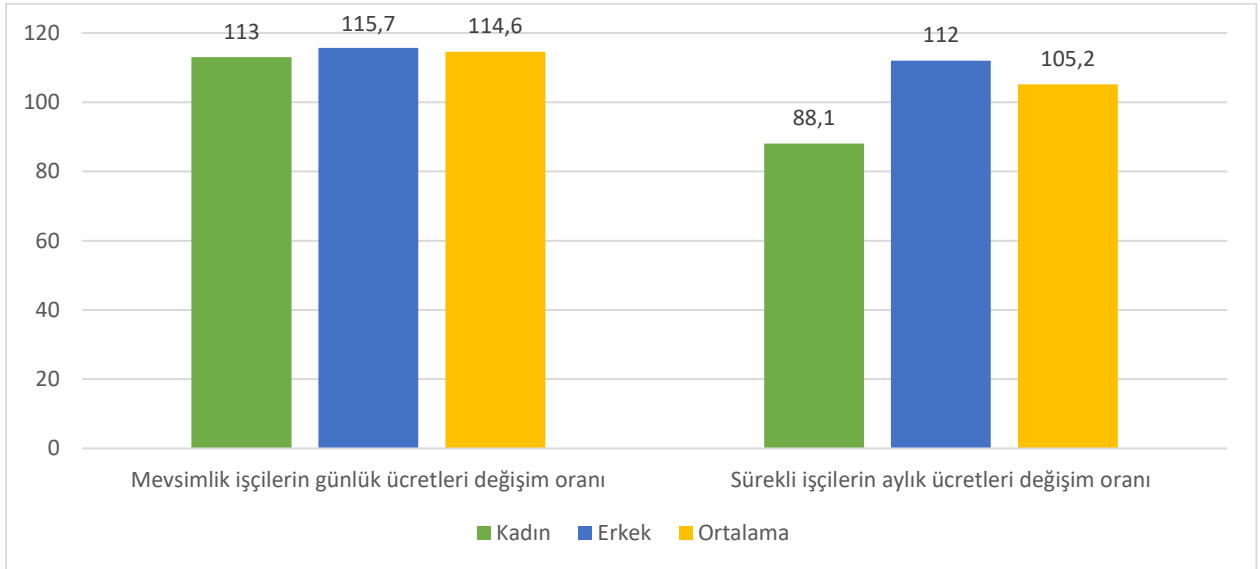
Kaynak: TÜİK, Tarımsal İşletme İşgücü Ücret Yapısı, 2023

Grafik 18. Tarım işçilerinin ortalama aylık ücretleri, 2022-2023 (TL)

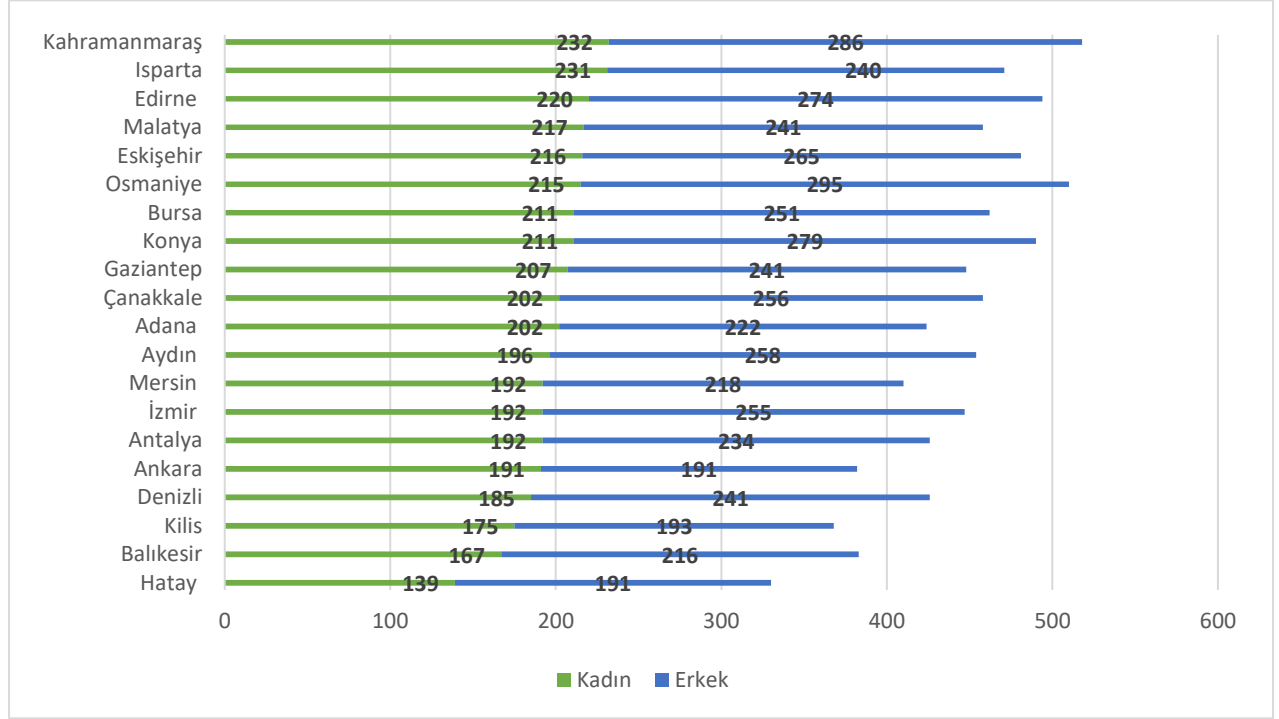
Kaynak: TÜİK, Tarımsal İşletme İşgücü Ücret Yapısı, 2023

Grafik 19. Tarım işçilerinin ortalama günlük ve aylık ücretlerindeki değişim oranları, 2022-2023 (%)

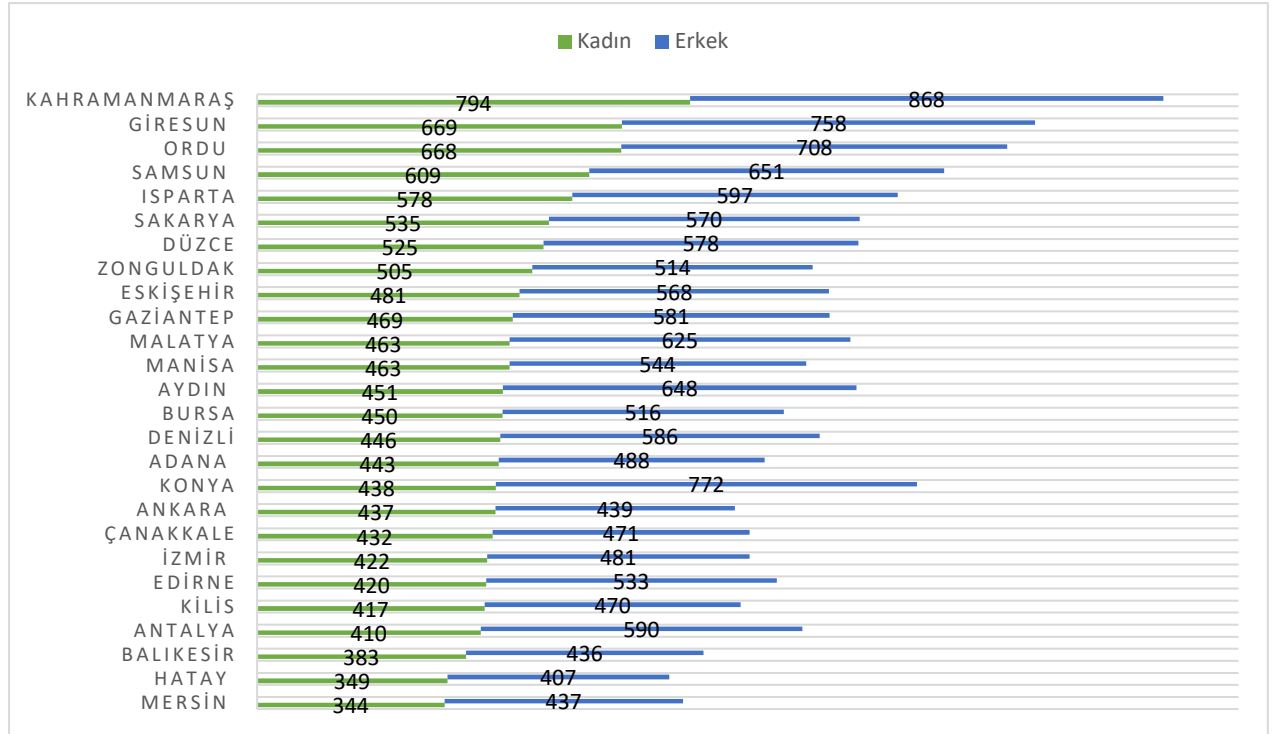
Kaynak: TÜİK, Tarımsal İşletme İşgücü Ücret Yapısı, 2023

Grafik 20. İllere göre mevsimlik tarım işçilerine ödenen ortalama günlük ücretin cinsiyete göre dağılımı, 2022 (TL)

Kaynak: TÜİK, Tarımsal İşletme İşgücü Ücret Yapısı, 2022

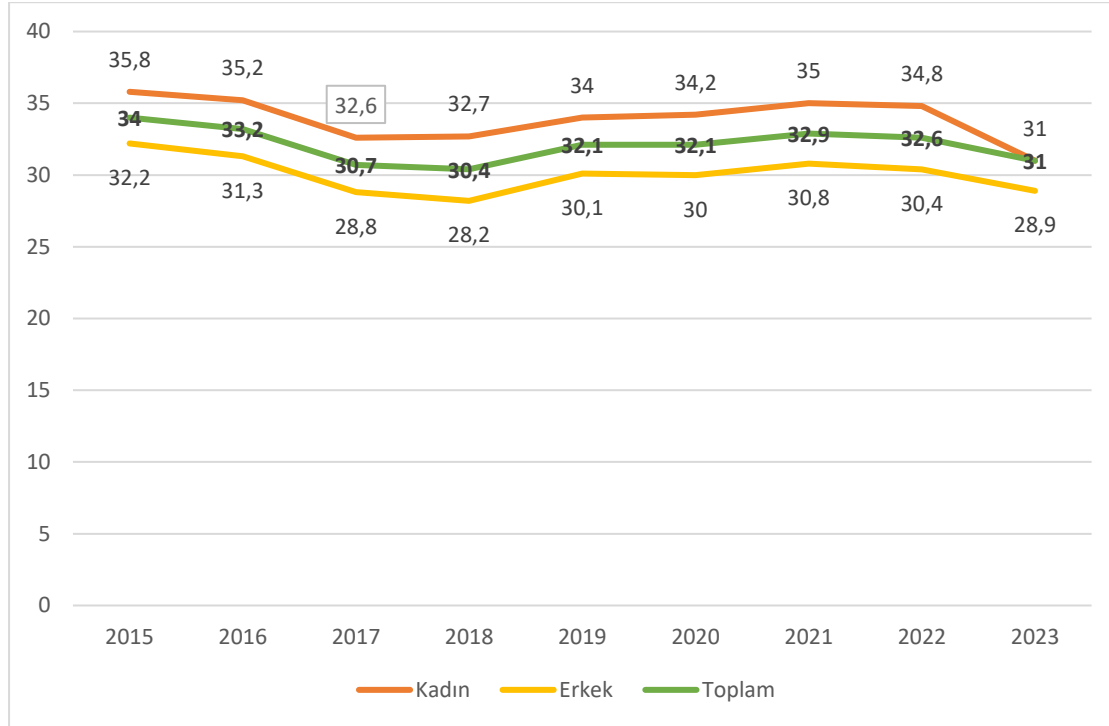
Grafik 21. İllere göre mevsimlik tarım işçilerine ödenen ortalama günlük ücretin cinsiyete göre dağılımı, 2023 (TL)

Kaynak: TÜİK, Tarımsal İşletme İşgücü Ücret Yapısı, 2023.

İklim değişikliğinin etkileri dünyanın en yoksul kesimindeki insanları öncelikli olarak ve daha sert şekilde etkilemekte, mevcut yoksulluğu daha da derinleştirmektedir. Aşırı hava olayları, afetler, gıda ve su kıtlığı gibi olumsuz sonuçlar öncelikli olarak yoksulluk içerisinde yaşayan insanların hayatlarını tehdit etmekte ve barınma, sağlık, gıda güvencesi gibi artçı sorunlarla baş etmelerini güçleştirmektedir. Geliri ve gıda temini tarıma dayalı olan kesimler, iklim krizinin etkilerini daha yoğun bir şekilde hissetmektedirler. Zayıf toprak yönetimi politikası, kalkınmanın sürdürülebilir şekilde olmaması, toprak erozyonu ve çölleşme de dahil olmak üzere toprağın bozulmasına neden olan iklim krizi var olan olumsuz etkileri daha da derinleştirmektedir. Özellikle tarımsal üretimin yoğun olduğu bölgelerde, tarım sistemlerinin, iklim değişikliği nedeniyle çökme tehdidi altında olması, yoksulluk sınırında ya da yoksulluk sınırının altında yaşayan dezavantajlı kesimleri daha savunmasız hale getirmektedir.

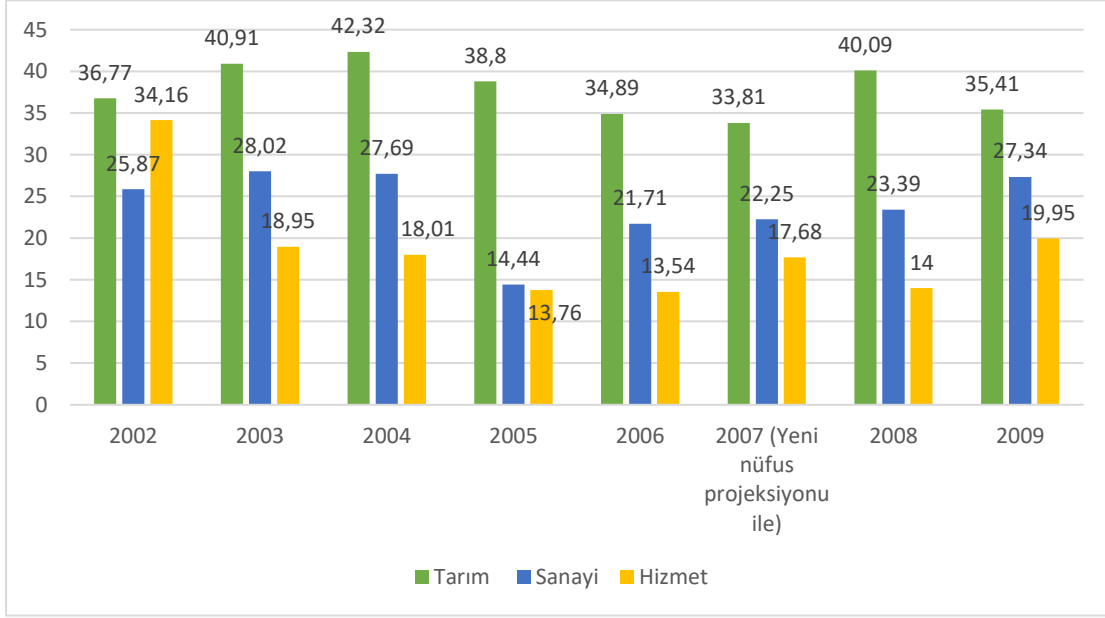
Grafik 22. Türkiye genelinde tüm yaş gruplarına göre yoksulluk veya sosyal dışlanma¹⁹ riski altında olan kişilerin cinsiyete göre oranları, 2015-2023 (%)

Kaynak: TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2023

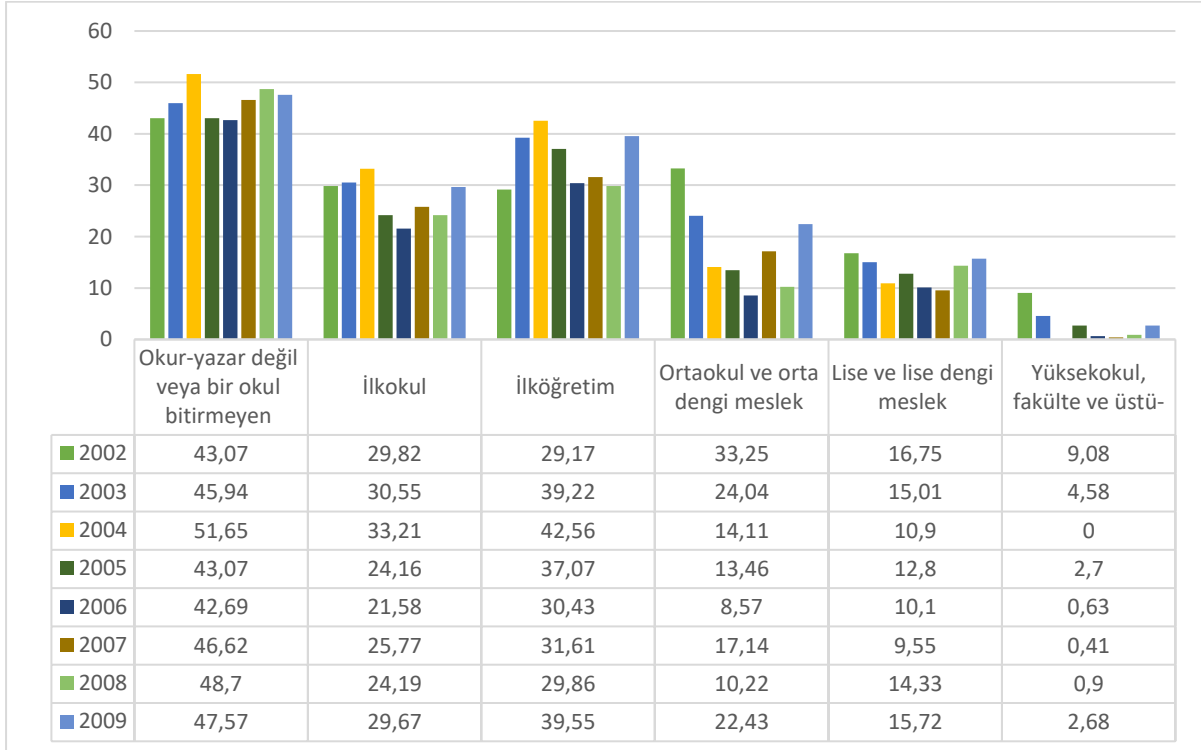
¹⁹ Sosyal dışlanma, normal koşullarda toplum içinde farklı bir gruba mensup bireylerin veya grupların, barınma, iş, sağlık hizmetleri, medeni haklar, demokratik süreçlere katılım ve eşit yargılanma gibi çeşitli haklara, olanaklara ve kaynaklara erişimlerinin sistematik olarak engellenmesi veya kısıtlanması sürecidir.

Grafik 23. Kırsal hanehalkı fertlerinin çalıştığı sektöre göre yoksulluk oranları, 2002-2009 (%)

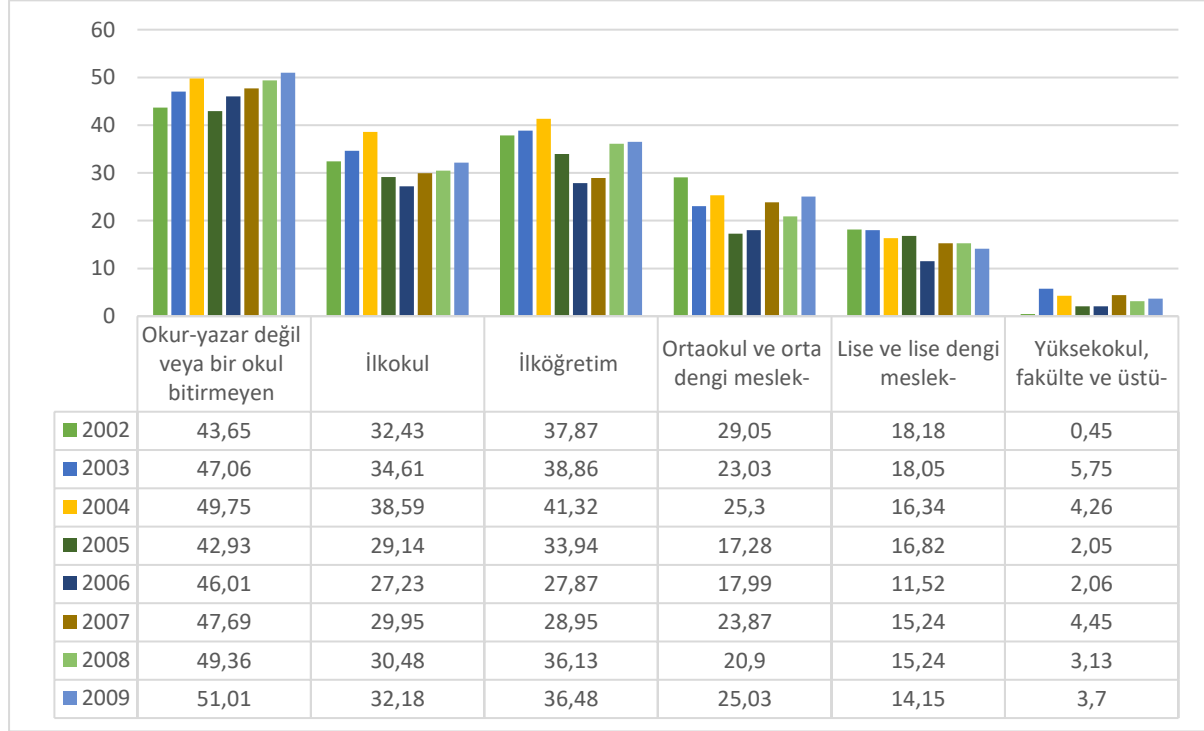
Kaynak: TÜİK, Yoksulluk Çalışması Sonuçları, 2009

Grafik 24. Kırsal yaşayan hanehalkı fertlerinden kadınların eğitim durumlarına göre yoksulluk oranları, 2002-2009 (%)

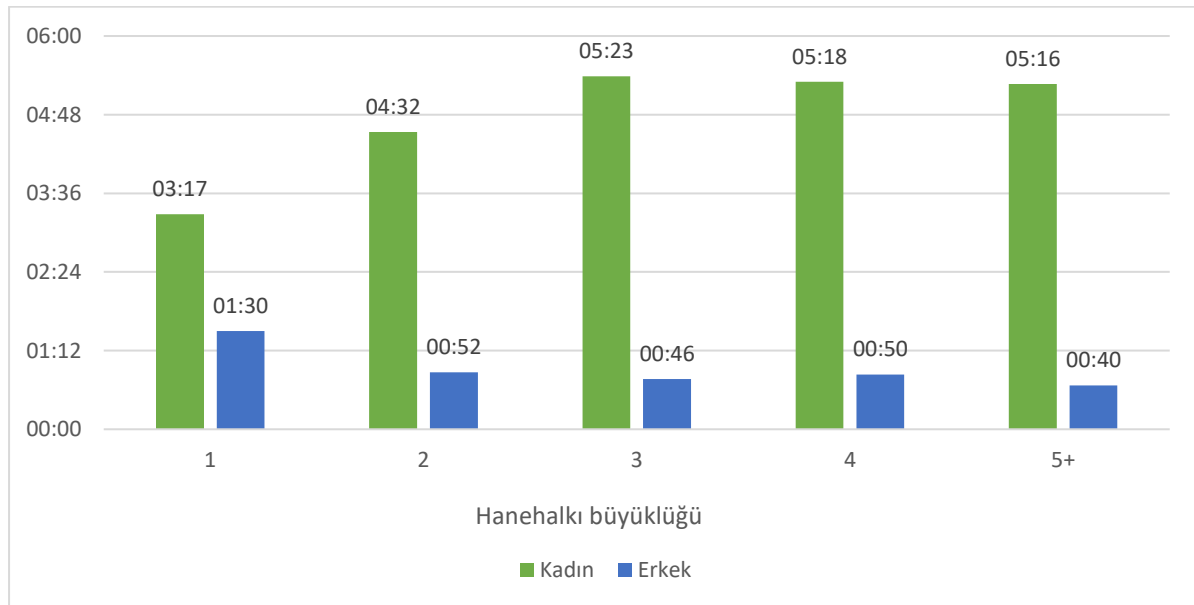
Kaynak: TÜİK, Yoksulluk Çalışması Sonuçları, 2009

Grafik 25. Kırsal yaşayan hanehalkı fertlerinden erkeklerin eğitim durumlarına göre yoksulluk oranları, 2002-2009 (%)

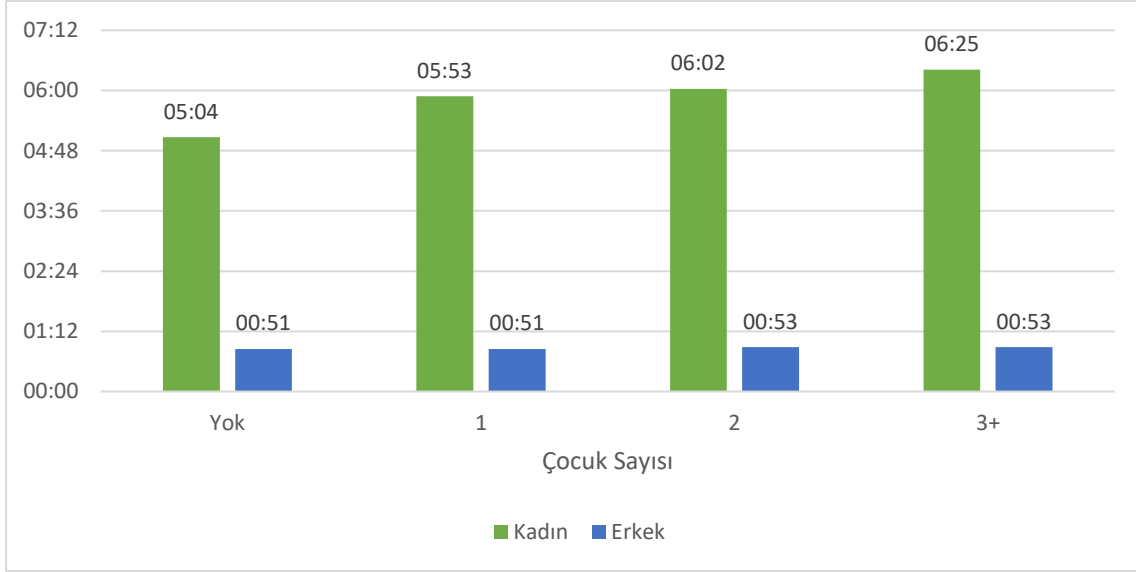
Kaynak: TÜİK, Yoksulluk Çalışması Sonuçları, 2009

Grafik 26. Kentte yaşayan kişilerin hanehalkı büyüklüğü ve cinsiyete göre saat bazında hane halkı ve ev bakımı (Saat)

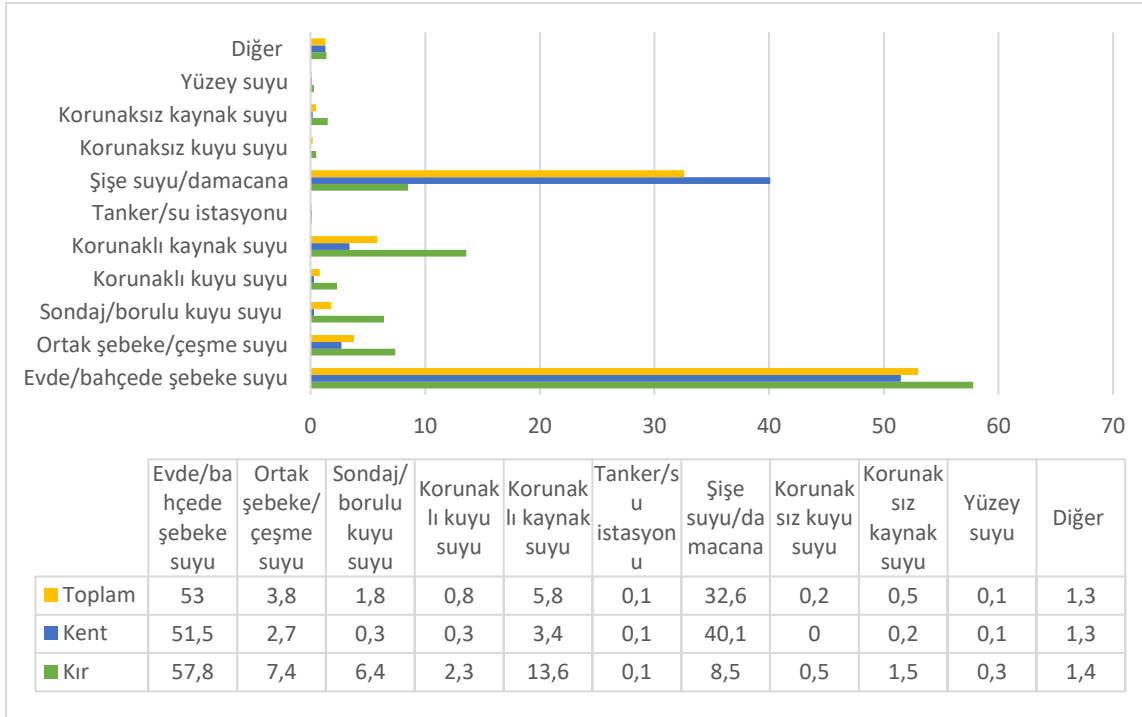
Kaynak: T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Türkiye’de Kadın İşgücü Profili ve İstatistiklerinin Analizi, 2014

Grafik 27. Kırsal alanlarda yaşayan kişilerin çocuk sayısı ve cinsiyete göre saat bazında hane halkı ve ev bakımı (Saat)

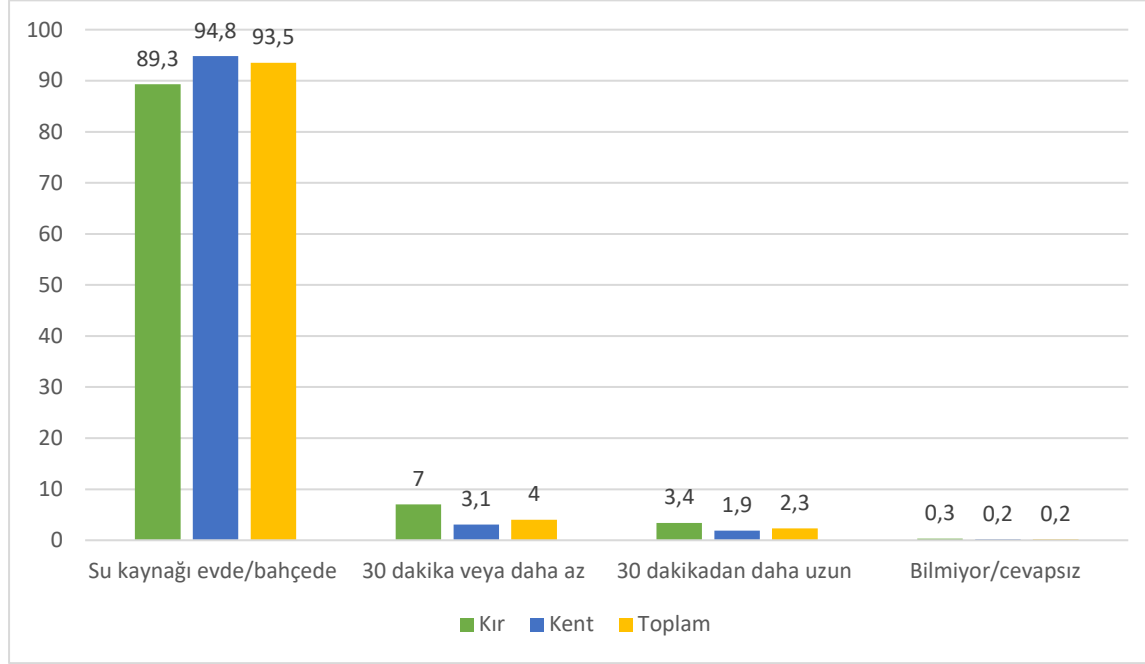
Kaynak: T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Türkiye’de Kadın İşgücü Profili ve İstatistiklerinin Analizi, 2014

Grafik 28. Hanehalklarının içme suyuna erişim imkanlarının kır-kent bazında oranları, 2018 (%)

Kaynak: Hacettepe Üniversitesi, Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2018

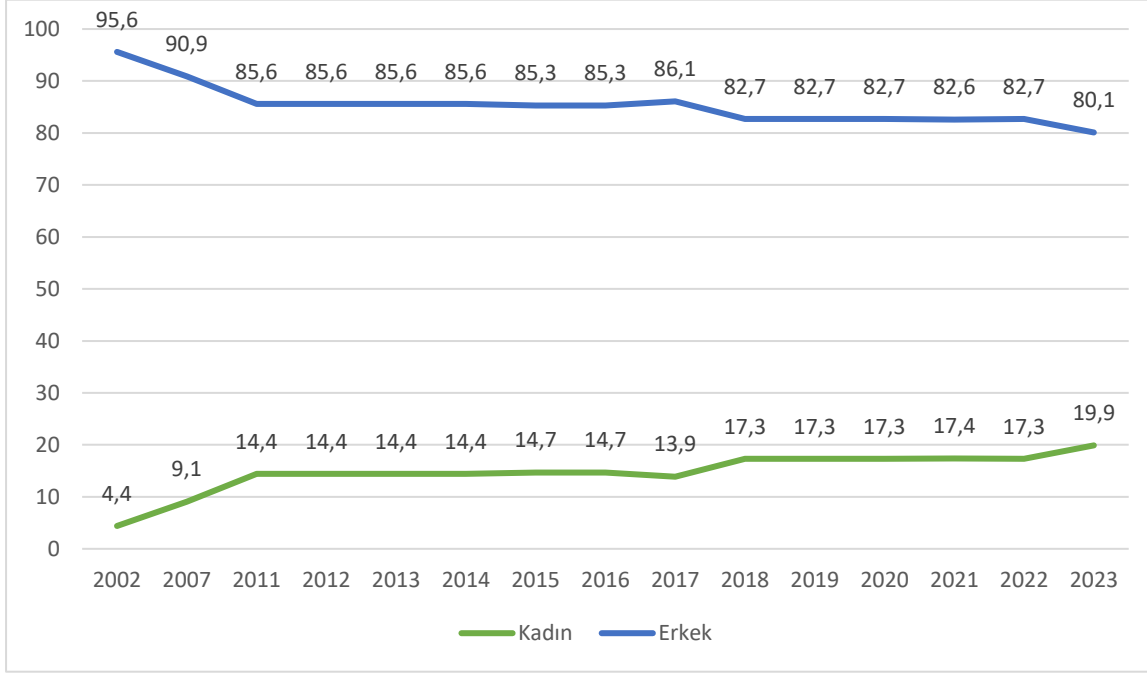
Grafik 29. Hanehalklarının içme suyunu kır-kent bazında temin etme sürelerinin oransal dağılımı, 2018 (%)

Kaynak: Hacettepe Üniversitesi, Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2018

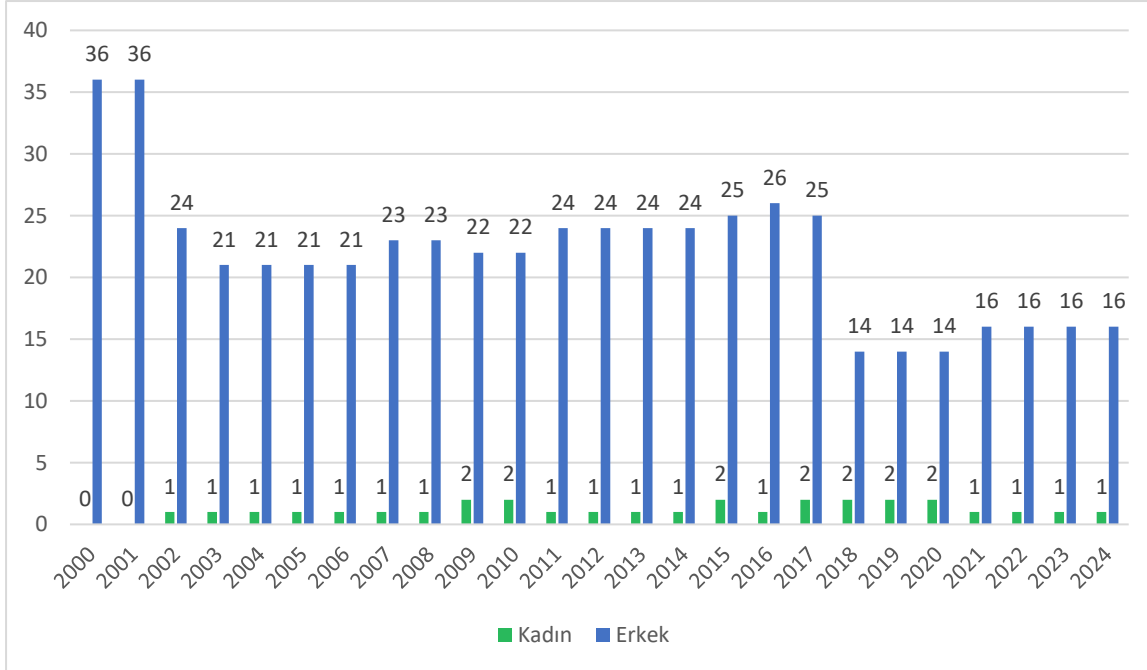
Kadınların doğal kaynaklarla ilgili karar alma süreçlerinde yeterli temsil edilmemesi, çevre politikalarının ve doğal kaynak yönetiminin toplumsal cinsiyet körü olmasına neden olmaktadır. 2023 verilerine göre, dünya genelinde kadınların ulusal parlamentolardaki temsil oranı sadece %26,8'dir. Ayrıca, çevre ve toplumsal cinsiyet verilerine göre, çevre ile ilgili alanlarda üst düzey bakanlık pozisyonlarında bulunan kadınların oranı %15 civarındadır. Çevreyle ilgili kararların alındığı pozisyonlarda kadın temsil oranının düşük olması, çevre politikalarının toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadın hakları perspektifinden yetersiz şekilde ele alınabileceğine işaret etmektedir. Çevre ile ilgili alt alanlarda da kadınların eksik temsil edildikleri görülmektedir. Örneğin, iklim değişikliğine odaklanan bakanlıkların birimleri dikkate alındığında sadece %15'inin başkanlığını kadınlar yürütmektedir. Orman, su ve sulama gibi alanlarda da kadınların liderlik pozisyonlarında temsil oranı düşüktür. Türkiye’de kadınların siyasete katılımı bağlamında da eksik temsil söz konusudur. 2024'e gelindiğinde kadın milletvekili sayısında önceki yıllara göre artış olmasına karşın, Türkiye hâlâ kadınların parlamentoda temsil oranları açısından dünya ortalamasının altındadır.

Grafik 30. Cinsiyete göre milletvekili sayısı ve meclisteki temsil oranı, 2002-2023 (%)

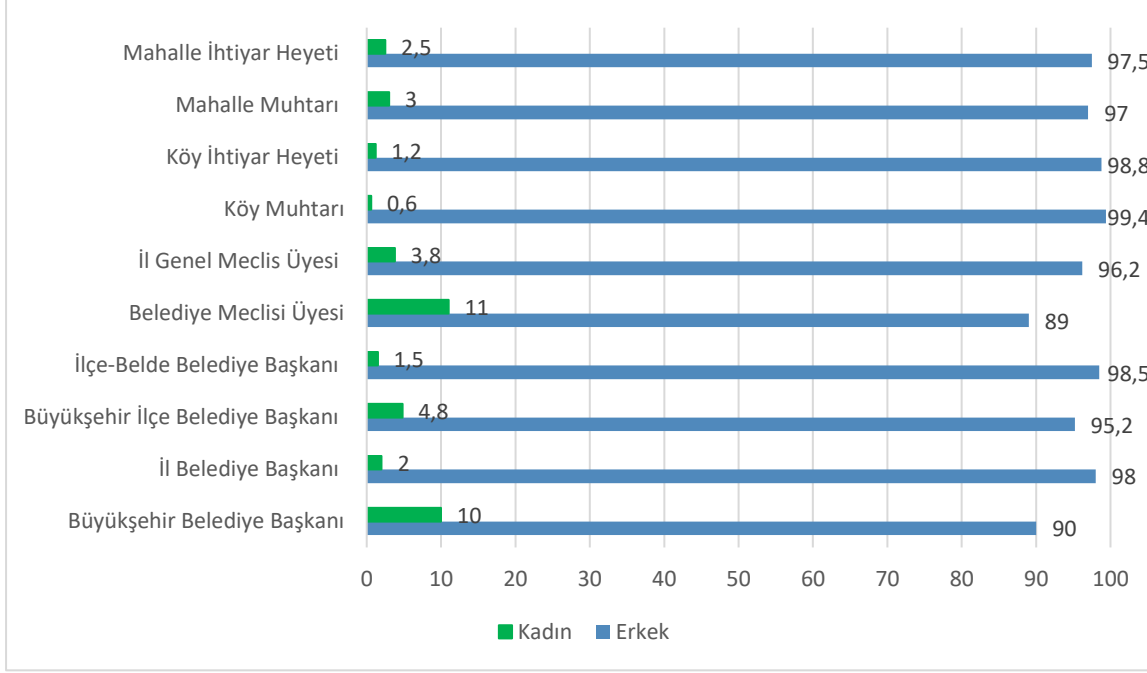
Kaynak: TÜİK, Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri, 2023
Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1935-2023

Grafik 31. Cinsiyete göre bakan sayıları, 2000-2024 (Kişi)

Kaynak: TÜİK, Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri, 2022
Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1935-2024

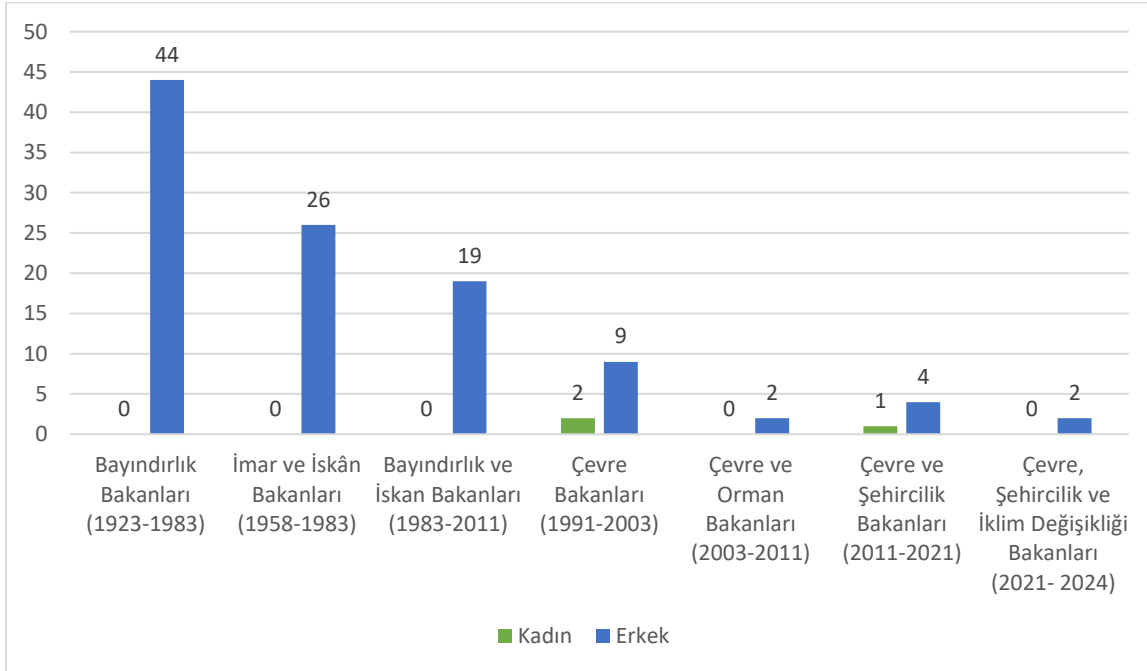
Grafik 32. Yerel yönetim mekanizmalarındaki dağılımının cinsiyete göre oranları, 2019 (%)

Kaynak: TÜİK, Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri, 2022

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Yerel Yönetimler Genel Müdürlüğü, 2019

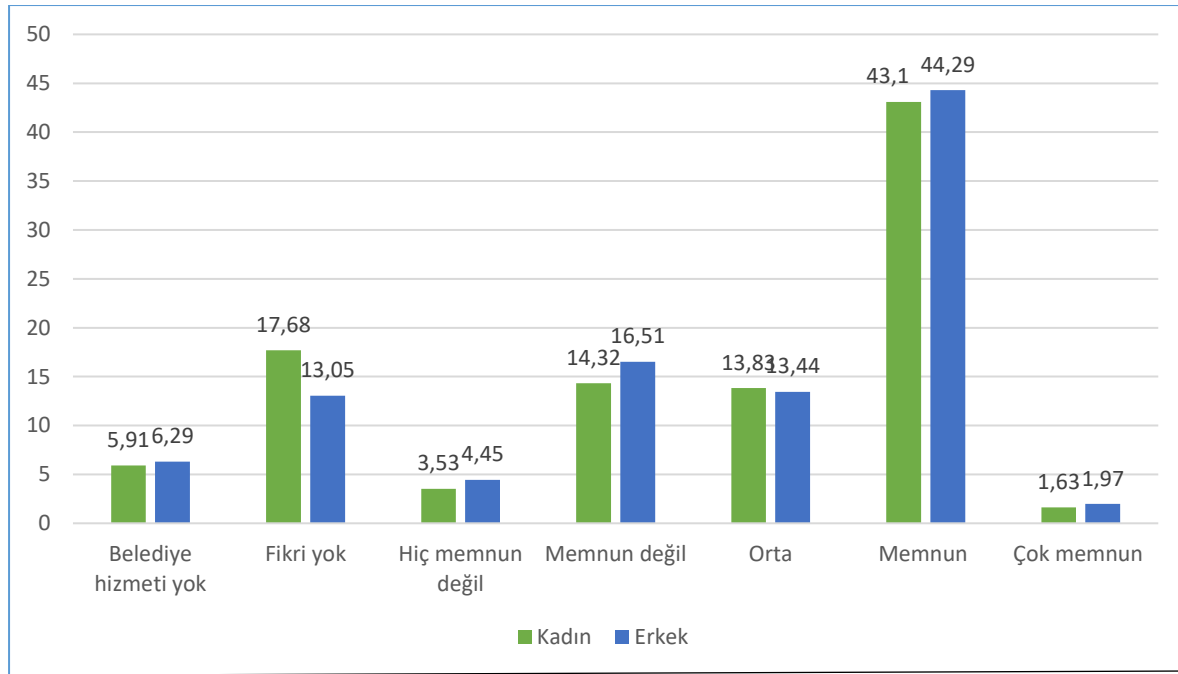
Grafik 33. Çevre ile ilgili Bakanlıklarda görev yapan bakanların cinsiyete göre dağılımı, 1923-2024

Kaynak: Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2024

Belediyelerin hava kirliliği ile ilgili yaptığı memnuniyet anketlerinde cinsiyet kırımını incelendiğinde, genellikle erkekler ve kadınlar arasında fark edilebilir görüş farklılıkları ortaya çıkmadığı görülmektedir. Belediyelerin bu tür anketlerde cinsiyet kırımını yaparak, kadın ve erkeklerin hava kirliliği ile ilgili farklı beklentilerini ve ihtiyaçlarını anlaması, daha kapsayıcı politikalar geliştirilmesine katkı sağlar. Grafik 34’te Türkiye geneli düzeyinde belediyelerin hava kirliliği ile mücadele yüzdeleri cinsiyetler bazında ayrıştırılmış şekilde görülmektedir.

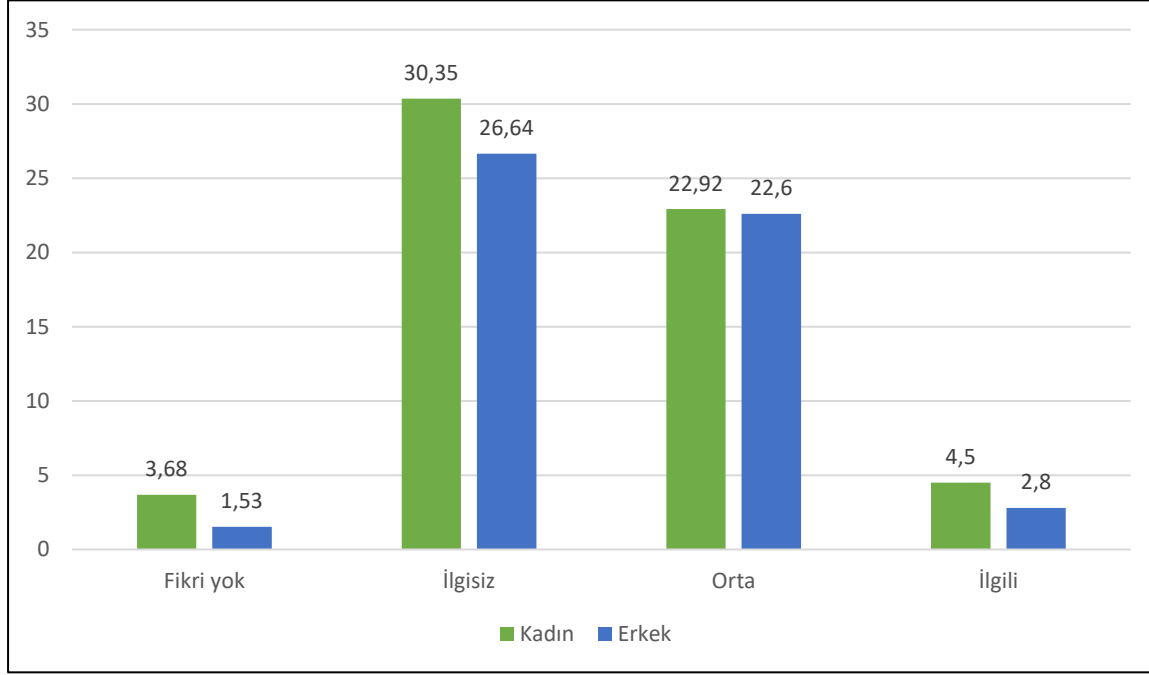
Grafik 34. Belediyelerin hava kirliliği ile mücadelesinden cinsiyet kırımında memnuniyet oranları, 2023 (%)

Kaynak: TÜİK, Yaşam Memnuniyeti Anketleri, 2024

Çevre ve doğa sorunlarına yönelik ilgi, cinsiyetler arasında farklılık gösterebilmektedir. Genel olarak yapılan araştırmalar, kadınların çevre sorunlarına ve doğa koruma konularına erkeklerden daha fazla duyarlılık gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu durum kültürel, sosyoekonomik faktörler ve bölgesel farklılıklara göre değişiklik gösterebilir. Türkiye genelinde 2023 yılında yapılan araştırmanın sonuçlarının yer aldığı Grafik 35, kadınlar ve erkekler arasında bu bağlamda belirgin bir fark olmadığını göstermektedir.

Grafik 35. Türkiye genelinde çevre, doğa sorunlarıyla cinsiyet kırılımında ilgilenme oranları, 2023 (%)

Kaynak: Kaynak: TÜİK, Yaşam Memnuniyeti Anketleri, 2024

V. Göstergeler

A. Türkiye’de Verisi Toplanmakta Olan ve/veya Kullanılan İklim Değişikliği, Kırsal Alanlar ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ile İlgili Göstergeler

Bu bölümde oluşturulan tabloda iklim değişikliği ve kırsal alanlar konularının toplumsal cinsiyet ile ilişkisini kurabileceğimiz ve Türkiye’de verisi mevcut olan göstergelere ayrıntılı bir biçimde yer verilmiştir. Aşağıda yer alan bazı göstergeler toplumsal cinsiyet eşitliği ile doğrudan, bazıları ise dolaylı olarak ilişkilidir. Örneğin sıcaklık artışları ya da yağış oranlarındaki düzensizlikler daha çok kadınların emek yoğun yer aldığı kırsal alanlardaki üretimi etkileyeceğinden cinsiyet eşitliği ile ilişkili olduğu düşünülerek tabloda yer verilmiştir.

Tablo 14. İklim Değişikliği, Kırsal Alanlar ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ile İlgili Göstergeler

Konu	Bağlı İnsan Hakkı/Hakları	Mevcut Gösterge Verisi	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi	Veri Toplama Sıklığı
		Türkiye’de Sıcaklık Artış Oranları	Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Meteoroloji Genel Müdürlüğü	Meteoroloji İstasyonları Uydu Gözlemleri	Ayda 1
	Çevresel Adalet	Türkiye’de Alansal Yağış Oranları	Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Meteoroloji Genel Müdürlüğü	Meteoroloji İstasyonları Uydu Gözlemleri Radar Sistemleri	Ayda 1

Konu	Bağlı İnsan Hakkı/Hakları	Mevcut Gösterge Verisi	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi	Veri Toplama Sıklığı
ÇEVRE HAKKI	Sürdürülebilir İnsan Haklarına Dayalı Kalkınma	Türkiye’de Yıllık Sera Gazı Emisyonu Salım Oranları	TÜİK, Ulusal Seragazı Emisyon Envanteri, Hava Emisyon Hesapları	Ulusal Envanter Raporları	Yılda 1
	İnsan Onuruna Saygı,	Afetlerden Doğrudan Etkilenen Kişi Sayısı	TÜİK Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı	Sağlık kayıtları İdari Kayıtlar	Yılda 1
		Belediyelerin Hava Kirliliği İle Mücadelesinden Cinsiyet Kırılımında Memnuniyet Oranları	TÜİK, Yaşam Memnuniyeti Anketleri	İdari Kayıt	Yılda 1
		Türkiye Genelinde Çevre, Doğa Sorunlarıyla Cinsiyet Kırılımında İlgilenme Oranları	TÜİK, Yaşam Memnuniyeti Anketleri	İdari Kayıt	Yılda 1
	Eşitlik,	Sektöre Göre İstihdam Edilen Nüfusun Cinsiyet Bazında Dağılım Oranları	TÜİK İşgücü İstatistikleri	İdari Kayıt	Yılda 1
		Tarım Sektöründe İstihdam Edilen	TÜİK	Hane halkı İşgücü Anketi	Yılda 1

Konu	Bağlı İnsan Hakkı/Hakları	Mevcut Gösterge Verisi	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi	Veri Toplama Sıklığı
ÇALIŞMA HAKKI	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği,	Cinsiyete Göre Ayırıştırılmış Kişi Sayısı		Tarım İşletmeleri Anketi İdari Kayıtlar	
	İnsan Onuruna Saygı,	Kırda Kurumsal Olmayan İşgücünün Cinsiyete Göre Ayırıştırılmış İş Durumu Oranları	TÜİK	Kırsal kalkınma anketleri Sosyal Güvenlik Kayıtları	2002-2014
	Ayrımcılık Yasağı,	Kırda Tarım Sektöründe Çalışan ve Esas İşlerinden Dolayı Herhangi Bir Sosyal Güvenlik Kuruluşuna Kayıtlı Olmayan Kadınların Sayısı	TÜİK	Kırsal kalkınma anketleri Sosyal Güvenlik Kayıtları	2002-2014
	Sürdürülebilir İnsan Haklarına Dayalı Kalkınma,	Türkiye Geneline Tarım Sektöründe Cinsiyetler Bazında Kayıt Dışılık Oranları	TÜİK	Sosyal Güvenlik Kayıtları Denetim ve İnceleme Raporları Hane halkı İşgücü Anketi	Yılda 1
	Kalkınma Hakkı	Mevsimlik Tarım İşçilerinin Günlük Ücretleri (Cinsiyete Göre Ayırıştırılmış) (TL)	TÜİK	Tarımsal İşletme İşgücü Ücret Yapısı	Yılda 1
		Tarım İşçilerinin Ortalama Aylık Ücretleri	TÜİK	Tarımsal İşletme	Yılda 1

Konu	Bağlı İnsan Hakkı/Hakları	Mevcut Gösterge Verisi	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi	Veri Toplama Sıklığı
		(Cinsiyete Göre Ayrıştırılmış) (TL)		İşgücü Ücret Yapısı	
		Tarım İşçilerinin Ortalama Günlük ve Aylık Ücretlerindeki Değişim Oranları (Cinsiyete Göre Ayrıştırılmış)	TÜİK	Tarımsal İşletme İşgücü Ücret Yapısı	Yılda 1
		İllere Göre Mevsimlik İşçilere Ödenen Ortalama Günlük Ücretin Cinsiyete Göre Dağılımı (TL)	TÜİK	Tarımsal İşletme İşgücü Ücret Yapısı	Yılda 1
MÜLKİYET HAKKI	Eşitlik, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Ayrımcılık Yasağı,	Cinsiyete Göre Arazi Sahibi Olan Yetişkin Nüfus Oranı	Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, TÜİK (Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Göstergeleri)	Arazi Kayıtları ve Tapu Verileri Vergi Kayıtları Mülkiyet Beyanları Saha Araştırması	Yılda 1
	Eşitlik,	Kırda Hane Halkı Fertlerinin Çalıştığı Sektöre Göre Yoksulluk Oranları	TÜİK	Yoksulluk Çalışması Sonuçları Anketler	2002-2009
		Kırda Yaşayan Kişilerin Çocuk	Aile ve Sosyal	Türkiye’de Kadın İşgücü	2014

Konu	Bağlı İnsan Hakkı/Hakları	Mevcut Gösterge Verisi	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi	Veri Toplama Sıklığı
EKONOMİK VE SOSYAL HAKLAR	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, İnsan Onuruna Saygı,	Sayısı ve Cinsiyete Göre Saat Bazında Hane Halkı ve Ev Bakımı	Politikalar Bakanlığı, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü	Profili ve İstatistiklerini n Analizi Anketler Araştırma	
	Ayrımcılık Yasağı, Sürdürülebilir İnsan Haklarına Dayalı Kalkınma	Kentte Yaşayan Kişilerin Hane Halkı Büyüklüğü ve Cinsiyete Göre Saat Bazında Hane Halkı ve Ev Bakımı	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü	Türkiye’de Kadın İşgücü Profili ve İstatistiklerini n Analizi Anketler Araştırma	2014
		Sektörlerin yeşil dönüşüm sürecinde kimseyi geride bırakmama yaklaşımıyla, kadınlar öncelikli olmak üzere, özel politika gerektiren grupların karar alma süreçlerine katılımını sağlayarak, mesleki eğitim, beceri edindirme/geliştirme programları ve	ÇŞİDB, STB, ETKB, SBB, ASHB	İklim değişikliği Başkanlığı azaltım eylem planı St	

Konu	Bağlı İnsan Hakkı/Hakları	Mevcut Gösterge Verisi	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi	Veri Toplama Sıklığı
		iş imkanlarından etkin yararlanmalarının sağlanması için çalışmalar yapılması			
SAĞLIK HAKKI	Eşitlik, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği,	Hane Halklarının İçme Suyuna Erişim İmkanlarının Kırsal Kent Bazında Oranları	Hacettepe Üniversitesi, Nüfus Etütleri Enstitüsü	Computer Assisted Personal Interviewing (CAPI)	1993 1998 2003 2008 2013
	İnsan Onuruna Saygı, Ayrımcılık Yasağı, Sürdürülebilir İnsan Haklarına Dayalı Kalkınma, Çevresel Adalet	Hane Halklarının İçme Suyunu Kırsal Kent Bazında Temin Etme Sürelerinin Oranları	Hacettepe Üniversitesi, Nüfus Etütleri Enstitüsü	Computer Assisted Personal Interviewing (CAPI)	1993 1998 2003 2008 2013

Konu	Bağlı İnsan Hakkı/Hakları	Mevcut Gösterge Verisi	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi	Veri Toplama Sıklığı
SİYASETE KATILIM HAKKI	Eşitlik, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Ayrımcılık Yasağı, Katılım Hakkı	Çevre ile İlgili Bakanlıklarda Görev Yapan Bakanların Cinsiyete Göre Dağılımı	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	Resmi Bakanlık Web Siteleri ve Yayınlar	Yılda 1

B. Türkiye’de Kullanılması Önerilen İklim Değişikliği, Kırsal Alanlar ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ile İlgili Göstergeler

Tablo 15. İklim Değişikliği, Kırsal Alanlar ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ile İlgili Önerilen Göstergeler

Konu	Bağlı İnsan Hakkı/Hakları	Mevcut Gösterge Verisi	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi	Veri Toplama Sıklığı
ÇEVRE HAKKI		Türkiye’de İklim Alanındaki Sözleşmelere Uygun Eylem Planları yapılırken bağlantılı olduğu uluslararası sözleşme ve yönergelerde yer alan TCE’ye ilişkin içeriğin yansıtılması	İklim Değişikliği Eylem Planları	Nitel	İlgili eylem planının hazırlanma ve /veya revizyon sıklığına göre belirlenir
	Katılım Hakkı Eşitlik Kalkınma hakkı	Türkiye’nin uluslararası iklim sözleşmelerine uygun olarak hazırladığı eylem planlarında toplumsal cinsiyet eşitliği odaklı hedeflerin varlığı	İklim Değişikliği Eylem Planları Azaltım, Uyum,	Nitel	İlgili eylem planının hazırlanma ve /veya revizyon sıklığına göre belirlenir
		Yerel eşitlik eylem planlarında iklim değişikliğini içeren hedef ve faaliyet sayıları ve oranları	Belediyeler	Nitel	İlgili eylem planının hazırlanma ve /veya revizyon sıklığına göre belirlenir

Konu	Bağlı İnsan Hakkı/Hakları	Mevcut Gösterge Verisi	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi	Veri Toplama Sıklığı
		Yerel iklim uyum planlarında toplumsal cinsiyet eşitliğini içeren hedef/ faaliyet /gösterge sayıları ve oranları	Belediyeler	Nitel	İlgili eylem planının hazırlanma ve /veya revizyon sıklığına göre belirlenir
		Belediyelerin, Valiliklerin ve Çevre Şehircilik Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı il müdürlüklerinin stratejik planlarında TCE duyarlı iklim eylemlerinin varlığı	İl müdürlükleri, Valilikler Belediyeler	Nitel	İlgili planının hazırlanma ve /veya revizyon sıklığına göre belirlenir
		Belediye meclis kararları, bütçe ve kent planlamasında, mobilite planlarında TCE duyarlı karar sayıları gibi, bir yıl içinde TCE duyarlı iklimle ilgili tartışılan ve kabul edilen karar sayısı	Belediyeler	Nitel	İlgili eylem planının hazırlanma ve /veya revizyon sıklığına göre belirlenir

Konu	Bağlı İnsan Hakkı/Hakları	Mevcut Gösterge Verisi	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi	Veri Toplama Sıklığı
		Kamu kurumları tarafından yürütülen iklim değişikliği ile ilgili proje ve hibelerden faydalanan kadın ve erkeklerin oranları (Ormanların ve meraların korunması ve yönetimi; sulama, sulak alan yönetimi; ekosistem hizmetleri ve biyoçeşitlilik vb alanlarda)	Kalkınma Ajansları Bakanlıklar Belediyeler İl müdürlükleri	Nitel	Yılda bir
	Eşitlik Katılım Hakkı	Kadınların iklim değişikliği ve arazi kullanımına ilişkin karar alma süreçlerine katılımı (Çölleşmeyle Mücadele Sözleşmesi (UNCCD) içinde yer aldığı şekliyle)	Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	Nicel	Yılda 1
		Yerel topluluklarda ve ekosistem yönetiminde kadınların katılımı (Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi (CBD) içinde yer aldığı şekliyle)	Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği bakanlığı	Nicel	Yılda 1
		Taraflar konferanslarında		Nicel	Yılda 1

Konu	Bağlı İnsan Hakkı/Hakları	Mevcut Gösterge Verisi	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi	Veri Toplama Sıklığı
		müzakereciler arasında kadınların oranı (COP kararları içinde yer aldığı gibi)	Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı		
ÇEVRE HAKKI	Eşitlik, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, İnsan Onuruna Saygı, Ayrımcılık Yasağı, Sürdürülebilir İnsan Haklarına Dayalı Kalkınma Çevresel Adalet	Sel, kuraklık, fırtına gibi afetlere maruz kalma oranlarının cinsiyete göre dağılımı	TÜİK AFAD Sağlık Bakanlığı	Nicel	6 ayda 1
ÇALIŞMA HAKKI		Yeşil beceriler konusunda programlardan yararlanan kadınların erkeklere oranı			
		Çiftçi Kayıt Sistemleri’nde (ÇKS) kayıtlı olan, malik çiftçilerin cinsiyete göre dağılımları			
		Çiftçi Kayıt Sistemleri’nde (ÇKS) kayıtlı olan arazi kiralarak tarımsal	TÜİK Tarım ve Orman Bakanlığı	Nicel	Yılda 1

Konu	Bağlı İnsan Hakkı/Hakları	Mevcut Gösterge Verisi	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi	Veri Toplama Sıklığı
		üretim yapan çiftçilerin cinsiyete göre dağılımları			
		Çiftçi Kayıt Sistemleri’nde (ÇKS) kayıtlı olan çiftçilerin cinsiyete göre dağılımları			
	Eşitlik, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Sürdürülebilir İnsan Haklarına Dayalı Kalkınma Çevresel Adalet	Hava kirliliği ile mücadele politikalarında toplumsal cinsiyet vurgusu	TÜİK Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	Nicel	Yılda 1
EKONOMİK VE SOSYAL HAKLAR	Eşitlik, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, İnsan Onuruna Saygı,	Kadın ve erkeklerin iklim değişikliği ile ilgili eğitim ve bilinçlendirme programlarına erişim oranları			
	Ayrımcılık Yasağı,	Kırsal kalkınma amaçlı kredilere kadınların erişim oranları	TÜİK Çevre, Şehircilik ve İklim	Nicel	Yılda 1

Konu	Bağlı İnsan Hakkı/Hakları	Mevcut Gösterge Verisi	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi	Veri Toplama Sıklığı
	Sürdürülebilir İnsan Haklarına Dayalı Kalkınma Katılım Hakkı	Kırsal kalkınma yatırım destek programlarından yararlananların cinsiyete göre dağılımları	Değişikliği Bakanlığı		
		İklim ve enerji konularında uygulamalardan finansal kaynaklara erişen kadın ve erkeklerin oranı ve destek miktarları			
	Eşitlik, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Ayrımcılık Yasağı, Sürdürülebilir İnsan Haklarına Dayalı Kalkınma Katılım Hakkı	Kadın girişimciler tarafından yürütülen yenilenebilir enerji projelerinin sayısı ve etki oranları	TÜİK Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	Nicel	Yılda 1
		Doğrudan iklim değişikliğinden kaynaklı sebeplerle göç edenlerin sayısındaki değişim ve cinsiyet kırılımı			

Konu	Bağlı İnsan Hakkı/Hakları	Mevcut Gösterge Verisi	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi	Veri Toplama Sıklığı
		Çevre konusunda çalışan STK cinsiyete göre üye sayıları	Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü	Nicel	Yılda 1
SAĞLIK HAKKI	Eşitlik, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Ayrımcılık Yasağı, Sürdürülebilir İnsan Haklarına Dayalı Kalkınma Çevresel Adalet	Kadın ve erkeklerin iklim değişikliği bağlantılı etkiler nedeniyle ölüm oranları	TÜİK Sağlık Bakanlığı	Nicel	Yılda 1
EĞİTİM HAKKI	Eşitlik, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Ayrımcılık Yasağı,	İklim değişikliği farkındalığı yaratmak için çevre eğitiminin müfredatta yer alma oranı	TÜİK Millî Eğitim Bakanlığı (MEB)	Nicel	Yılda 1
		Çevre bilinci, iklim değişikliği ve sürdürülebilirlik konularının ilköğretim ve ortaokul düzeyindeki	TÜİK Millî Eğitim Bakanlığı (MEB)	Nicel	Yılda 1

Konu	Bağlı İnsan Hakkı/Hakları	Mevcut Gösterge Verisi	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi	Veri Toplama Sıklığı
	Sürdürülebilir İnsan Haklarına Dayalı Kalkınma	müfredatta yer alma oranı			
	Çevresel Adalet	Çevre dersi sonrasında öğrencilerin iklim değişikliği konusundaki bilgi ve farkındalık seviyelerinin ölçülmesi	TÜİK MEB	Nicel	Yılda 1
GIDA HAKKI	Eşitlik, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Ayrımcılık Yasağı, Çevresel Adalet	Kadınların iklim değişikliği nedeniyle gıda güvensizliği riskine maruz kalma oranları	TÜİK Tarım ve Orman Bakanlığı	Nicel	Yılda 1

VI. Kavramlar ve Teknik Terimler Listesi

- **Ekofeminizm (Ecofeminism):** Erkeklerin kadınlar üzerindeki tahakkümü ile doğa üzerinde kurdukları tahakküm arasında benzerlik olduğu varsayımından yola çıkarak önemli tarihsel, deneyimsel, sembolik ve teorik bağlantıların çevre etiği ve feminizm arasında da kurulması gerektiğini savunan bir anlayıştır. Aynı zamanda kadınların ve doğanın birbirine bağlı olan ve paralel seyreden tahakkümünü ciddiye almayan herhangi bir feminist teorinin ya da çevre etiğinin bu noktada yetersiz kalacağını öne sürmektedir (Karen, 1990, s. 125).
- **Gıda Güvenliği (Food Safety):** Hastalıkların ve yaralanmaların önlenmesi açısından gıdaların hazırlanması ve saklanması süreçlerinde dikkat edilmesi gereken şemsiye bir terimdir. Bu terimin içerisine gıdaların kimyasal, mikrofiziksel ve mikrobiyolojik yönleri de dâhil edilebilmektedir.
- **Gıda Güvencesi (Food Security):** FAO tarafından günümüzde kullanılan şekliyle; “Bütün insanların her zaman aktif ve sağlıklı yaşamı için gerekli olan besin ihtiyaçlarını ve gıda önceliklerini karşılayabilmek amacıyla yeterli, sağlıklı, güvenilir ve besleyici gıdaya fiziksel ve ekonomik bakımdan sürekli erişebilmeleri” olarak ifade edilmektedir (FAO, 2006, s. 7).
- **İklim Değişikliği (Climate Change):** Karşılaştırılabilir zaman dilimlerinde gözlenen doğal iklim değişikliğine ek olarak, doğrudan veya dolaylı olarak küresel atmosferin bileşimini bozan insan faaliyetleri sonucunda iklimde oluşan bir değişiklik demektir.
- **İklim Adaleti (Climate Justice):** İklim değişikliğini “doğadaki değişimler” olarak teknik ve çevresel açıdan ele almak yerine etik ve politik bir mesele olarak çerçeveleme çabasıdır. Ekonomik, toplumsal ve tarihsel eşitsizliklerin iklim krizi nedeniyle artarak özellikle dezavantajlılara, ırklara, etnik kimliklere, ülke ve bölgelere, toplumsal sınıflara, toplumsal cinsiyete ve gelecek kuşaklara farklı nicelik, nitelik ve yoğunlukta yansımaları ve yeniden üretilmesi.
- **İklim Değişikliğine Uyum (Adaptation):** iklim değişikliğini azaltım (mitigation) politikaları ile tamamlayıcı önlemler niteliğindedir (EEA, 2016). İklim değişikliğine adaptasyon gerçek ya da beklenen iklim uyaranlarına ya da iklim değişikliğinin zararlı etkilerini hafifleten etkilere karşı cevap olarak doğal ya da insani sistemlerde “uyum” şeklinde tanımlanmaktadır (IPCC, 2014, s. 26). İklim değişikliğine uyum, tarımsal destek,

kıyı yönetimi, mekânsal ve kentsel planlama ve halk sağlığını koruma gibi temel stratejileri içermektedir.

- **Kadının Güçlendirilmesi (Women’s Empowerment):** Cinsiyet eşitliği özelinde kadınların güçlenmesi, BM çalışmalarının tüm yönleriyle kesişen öncelikleri arasında yer almaktadır. Çevre konularında toplumsal cinsiyet konusunun hassasiyeti ise adil ve sürdürülebilir bir gelecek elde edilmesi açısından önem arz etmektedir. Kadının Güçlendirilmesi Dünya Bankası’nın tanımına göre, “Kadınların güçlendirilmesi, daha önceden inkâr edilen yeteneklerinin stratejik seçimler yaparak daha iyi duruma gelmesi sürecini ifade etmektedir.

- **Kırılgan/Savunmasız Gruplar (Vulnerable Groups):** Belirli bölgelerde yaşayan diğerlerine göre yoksulluğa düşme riskini daha yüksek kılan bazı spesifik özelliklere sahip bir nüfustur. Savunmasız gruplar arasında yaşlılar, zihinsel ve fiziksel engelliler, risk altındaki çocuklar ve gençler, ülke içinde yerinden edilmiş kişiler ve geri dönen mülteciler, HIV/AIDS’ten etkilenen bireyler ve hane halkı, dini ve etnik azınlıklar ve bazı toplumlarda kadınlar yer almaktadır (UN-ESCWA, 2020). İklim değişikliği bağlamında kullanılan kırılgan gruplar içerisinde; özellikle iklim değişikliğinin olumsuz etkileri karşısında ‘kırılganlık’ taşıyan; en az gelişmiş ülkeler, küçük ada devletleri, gelişmekte olan ülkeler gibi uyum için kamusal ve hibe temelli kaynaklara gereksinim duyan ve ciddi ölçüde kapasite kısıtlılıkları bulunan devletler, kadınlar, yaşlılar, engelli bireyler yer almaktadır.

- **Dezavantajlı Gruplar (Disadvantages Groups):** Sıklıkla savunması gruplar ve dezavantajlı gruplar terimleri birbirinin yerine kullanılır. ‘Kırılganlığın’ kadınların doğuştan gelen bir özelliği olduğu yönündeki basmakalıp önyargı, basmakalıp toplumsal cinsiyet rolleri ve tutumları ile bunların kadınlar üzerindeki baskısını reddetmektedir. Devletlerin etkili tedbirlerinin eksikliği ya da ihmalkarlığı nedeniyle sürdürülen ayrımcı politika ya da uygulamaların kadınlar üzerinde dezavantajlar yarattığı gerçeğini maskeleyen bir kavram olduğunu öne sürmektedir. Bu da şiddet de dahil olmak üzere ayrımcılığa karşı savunmasız kalma riskinin artmasına neden olabilir. Bu nedenle “kırılgan gruplar” yerine “dezavantajlı gruplar” terimi kullanılması tercih edilmektedir.

- **Tarımın Kadınlaşması/Feminizasyonu (Feminisation of Agriculture):** Tarımın feminizasyonu kadınların tarımsal faaliyetlere artan katılımını ifade eder. Diğer bir deyişle, tarım sektöründe ekonomik olarak kendi hesabına ücretsiz aile işçisi veya başkasının yararına ücretli işçi olarak kadınların oranındaki artış anlamını taşımaktadır

(Ciğerci Ulukan ve Ulukan, 2022, s. 727). Ancak tarımın kadınlaşması kadının güçlendiği sonucuna ulaştırmamaktadır. Kayıt dışı çalışmanın yoğun olduğu alanın tarım sektörü olması emek sömürsünün de bu sektörde yoğunlaştığı anlamına gelmektedir.

• **Toplumsal Cinsiyet Adaleti (Gender Equity):** Toplumsal cinsiyet adaleti temelinde tüm programların, kaynakların ve karar alma süreçlerinin cinsiyet ayrımı gözetmeksizin hem kadınlara hem de erkeklere adil şekilde tahsis edilmesini işaret etmektedir.

• **Toplumsal Cinsiyet Körlüğü (Gender Blindness):** Literatürde “toplumsal cinsiyet körlüğü” olarak tanımlanan bu kriter, toplumsal cinsiyet faktörünün göz ardı edilmesi olarak ifade edilmektedir. Toplumsal cinsiyet körlüğü ekonomik ve sosyal politikalarda kadınların, erkeklerin, kız ve erkek çocuklarının ve LGBTiQ bireylerin farklı durumlarının, toplumsal rollerinin, ihtiyaçlarının ve farklı olabilecek isteklerinin göz ardı edilmesi olarak açıklanabilmektedir (UNDP, 2012, s. 8).

• **Toplumsal Cinsiyet Açısından Nötr (Gender Neutral):** Bir sosyal ya da ekonomi politikası, kadınların, erkeklerin, kız çocuklarının ve LGBTiQ bireylerin farklı durumları, rolleri ve ihtiyaçları olduğunu göz önünde bulundurmaz ve sonuçlarından etkilenmez. Toplumsal cinsiyet nötr bakış açısı, kadınların ve erkeklerin farklı ihtiyaçları olduğunun sosyal politikada ve ortaya çıkan belgelerde taraflarca ya da paydaşlarca kabul edilmesine karşın, faaliyetlerde yer almamasıdır.

• **Toplumsal Cinsiyete Duyarlı (Gender Responsive):** Kadınların ve erkeklerin sosyal, kültürel ve ekonomik hayatta karşılaştıkları zorlukları ve engelleri anlamak için cinsiyete göre ayrıştırılmış verilerin toplanması ve cinsiyet analizlerinin yapılması gerekmektedir. Politikaların ve uygulamaların kadın ve erkeklerin kırılganlıklarının ve dezavantajlı durumlarının dikkate alınarak toplumsal cinsiyet bazında ayrıştırılmış verilere dayanacak şekilde yapılmasıdır.

• **Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Paritesi Endeksi (GPI-Gender Parity Index):** Erkeklerin ve kadınların eğitime erişimlerinin göreceli olarak ölçümünü yapmak için tasarlanmış sosyo-ekonomik bir endeks türüdür.

• **Toplumsal Cinsiyet Analizi (Gender Analysis):** Erkekler, kadınlar, kız ve oğlan çocukları özelinde farklılaşmış önceliklerini ve ihtiyaçlarını anlamak için kullanılmaktadır. Sayesinde farklı dönemlerde ve kendi yaşam döngüleri içerisinde kadınların ve erkeklerin faaliyet ve sorumluluklarını analiz etmeyi ifade eder.

- **Cinsiyet Temelinde Ayırıştırılmış Veri (Sex-Disaggregated Data):** Biyolojik cinsiyete göre ayrı olarak toplanan ve analiz edilen verilerdir. Cinsiyet eşitsizliğinin hangi alanlarda olduğunu anlamayı kolaylaştırması açısından cinsiyet temelinde ayırıştırılmış verilere ihtiyaç duyulmaktadır.
- **Toplumsal Cinsiyet Uçurumu (Gender Gap):** Bazı kaynaklarda Türkçe karşılığı cinsiyet ayrımı (sex discrimination) olarak verilmesine karşın toplumsal cinsiyet uçurumu olarak ifade edilmesi daha doğru olacaktır. Genel olarak kadınlar ve erkekler arasındaki gelir düzeylerindeki farklılığı ifade etmek için kullanılmasının yanı sıra kadınlar ve erkekler arasındaki öğrenilmiş değerler doğrultusunda siyasi hayata katılma, iktidarda söz sahibi olma, kaynaklar üzerinde kontrol gücünü elde etme gibi konularda kadınlar ve erkekler arasındaki eşitsizliği ifade etmek için kullanılmaktadır.

VII. Kaynakça

- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2014). Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Türkiye’de Kadın İşgücü Profili ve İstatistiklerinin Analizi, <https://www.aile.gov.tr/uploads/ksgm/uploads/pages/dagitimda-olan-yayinlar/turkiye-de-kadin-isgucu-profil-ve-istatistiklerinin-analizi-nihai-rapor.pdf>, (18.02.2024).
- Alkan, A. (2000). Yerel politika ve kadın. Ankara Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi (KASAUM), http://kasaum.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/34/2020/06/ayten-alkan_Yerel_Politikada_Kadin.pdf, (27.04.2024).
- CSB. (2022). Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi: Genel bilgi, <https://www.iklim.gov.tr/bm-iklim-degisikligi-cerceve-sozlesmesi-i-33>, (17.02.2024).
- Bonewit, A. (2015). The gender dimension of climate justice, Directorate General For Internal Policies Policy Department C: Citizens' Rights And Constitutional Affairs, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2015/536478/IPOL_IDA\(2015\)536478_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2015/536478/IPOL_IDA(2015)536478_EN.pdf), (17.03.2024).
- CEDAW, (2010). General recommendation No. 27: On older women and protection of their human rights. United Nations. CEDAW/C/GC/27.
- CEDAW, (2016). General recommendation No. 34: On the rights of rural women. United Nations. CEDAW/C/GC/34.
- Ciğerci Ulukan, N., Ulukan, U., (2022). Doğu Karadeniz tarımında kadın: Hanehalkı anketlerinin söyle(me)dikleri. Fiscaeconomia, 2022, Volume 6, Issue 2, 726-742.
- Council of Europe. (2024). European Social Charter, <https://www.coe.int/en/web/european-social-charter>, (12.01.2024).
- EEA. (2016), Climate change mitigation. Copenhagen. <https://www.eea.europa.eu/publications/climate-change-impacts-and-vulnerability-2016>, (07.11.2023).
- Elçi, D. (2022). İklim değişikliği, toplumsal cinsiyet ve kadın temalı çalışmalara dair bir literatür taraması. Uluslararası (Biyo)İklim Değişikliği Sempozyumu 2022.
- ENDA ve IRAD. (2002). Is the gender dimension of the climate debate forgotten? Engendering the climate debate: Vulnerability, adaptation, mitigation and financial mechanisms, 29th October at COP8, https://www.gendercc.net/fileadmin/inhalte/dokumente/6_UNFCCC/COP8_exec_summ.pdf, (13.01.2024).
- FAO, (2006), Integrated food security and humanitarian phase classification (IPC) Framework, ESA Policy Brief, 06-01, <http://www.fao.org/3/i0275e/i0275e.pdf>, (16.11.2023).

FAO. (2011). The state of food and agriculture 2010-2011: Women in agriculture closing the gender gap for development. Rome, Italy, <http://www.fao.org/3/i2050e/i2050e00.pdf>, (06.12.2023).

FAO. (2024). The unjust climate: Measuring the impacts of climate change on rural poor, women and youth, <https://openknowledge.fao.org/server/api/core/bitstreams/b23f83ae-1ea5-4d74-b4d7-de7d58775607/content>, (23.04.2024).

GenderCC. (2007). Women for climate justice: Women’s milestones for the Bali roadmap, Press Release, Dec. 7, 2007, https://www.gendercc.net/fileadmin/inhalte/dokumente/6_UNFCCC/press_release.pdf, (18.02.2024).

Heffernan, R., Heidegger, P., Köhler, G., Stock, A., Wiese, K., (2022). A feminist european green deal towards an ecological and gender just transition. Friedrich Ebert Stiftung: Politics for Europe.

IPCC, (2014). Climate Change 2014: Synthesis Report, Contribution of Working Groups I, II and III to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change [Core Writing Team, R.K. Pachauri and L.A. Meyer (eds.)]. IPCC, Geneva, Switzerland.

IPCC. (2022). Fact sheet-Africa, Sixth Assessment Report, Working Group II: Impacts, adaptation and vulnerability, https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg2/downloads/outreach/IPCC_AR6_WGII_FactSheet_Africa.pdf, (19.01.2024).

IPCC. (2023). Synthesis report of the IPCC sixth assessment report (AR6), https://report.ipcc.ch/ar6syrr/pdf/IPCC_AR6_SYR_LongerReport.pdf, (03.01.2024).

İnsan Hakları Derneği. (2018). Çocuk işçiliğine genel bakış ve mevsimlik tarımda çocuk işçiliği, https://www.ihd.org.tr/wp-content/uploads/2020/06/cocuk_isciligi.pdf, (20.04.2024).

Kadim, F., Ar, H. ve Gülçubuk, B. (2014). Gıda güvenirliliği açısından kırsal alandaki kadınlar ve aile çiftçiliğinin önemi, Aile Çiftçiliği Sempozyumu, Ankara.

Kama Işık, S. (2022). İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde özel yaşam ve kavramın sonraki insan hakları belgelerine etkisi, *Sakarya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c. 10, s.1.

Kovancı, E. (2023). İklim adaleti kapsamında toplumsal cinsiyet pratiklerinin izdüşümü, İklim adaleti (Ed. Prof. Dr. Şükrü Karatepe), İdealkent, Ankara.

Kovancı, E. ve Karakoç Yıldız, D. (2024). “Tarım Sektöründe Çalışan Kadınların Sosyo-Ekonomik Durumu ve Mülkiyet Sorununa İlişkin Bir Alan Araştırması: Adıyaman İli Örneği”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 19 (1), 1 – 25.

Kumar, P., Ahmed, F., Kumar Singh, R., Sinha, P. (2018). Determination of hierarchical relationships among sustainable development goals using interpretive structural modeling, *Environment Development Sustainable*, (20) 2119-2137.

Lambrou, Y. ve Piana G. (2006). Gender: The missing component of the response to climate change. Food and Agriculture Organization of the United Nations, <https://www.fao.org/4/i0170e/i0170e00.pdf>, (28.04.2024).

Meteoroloji Genel Müdürlüğü. (2024). Sıcaklık ve yağış değerlendirmesi. İklim ve Ziraat Meteoroloji Dairesi Başkanlığı Araştırma Dairesi Başkanlığı, Haziran 2024, <https://www.mgm.gov.tr/FILES/iklim/yillikiklim/2024/Haziran-Sicaklik-Yagis-Degerlendirmesi.pdf>, (31.07.2024).

Ministry for Foreign Affairs of Finland. (2010). Gender and the Clean Development Mechanism (CDM): Opportunities for CDM to promote local positive gender impacts, Final report, https://unfccc.int/files/gender_and_climate_change/application/pdf/um_gender_clean_development_1-1.pdf, (15.12.2023).

MFA. (2022). United Nations Framework Convention on climate change (UNFCCC) and the Kyoto Protocol, <https://www.mfa.gov.tr/united-nations-framework-convention-on-climate-change-unfccc-and-the-kyoto-protocol.en.mfa>, (13.02.2024).

OUA. (1981). African Charter on Human and Peoples' Rights. Organisation on African Unity. Kenya-Nairobi.

OECD. (2023). SIGI 2023 Global Report: Gender equality in times of crisis, social institutions and gender index, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/4607b7c7-en>, (18.12.2023).

OXFAM. (2022). Eşitsizlik öldürür, Oxfam International, Ocak 2022.

Pachauri, R.K ve Reisinger, A. (2007). Climate Change 2007: Synthesis Report. Contribution of Working Groups I, II and III to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change, Intergovernmental Panel on Climate Change, IPCC, Geneva, Switzerland.

Parling, I. (2021). Human rights and climate change: states violating the right to life by not cutting emissions?. The Swedish Institute of International Affairs.

Parry, I., Minnett, D. ve Zhunussova, K. (2023). Climate mitigation policy in Türkiye. International Monetary Fund (IMF) working papers: 2023/108.

Potsdam Declaration. (2023). Potsdam Declaration: shared commitment to a clean, healthy and sustainable environment. Committee on the Honouring of Obligations and Commitments by Member States of the European Charter of Local Self-Government (Monitoring Committee).

Puri, L. (2016). Op-ed: Making Paris Climate Change Agreement deliver for women and girls – the Marrakech opportunity, UN Women, <https://www.unwomen.org/en/news/stories/2016/11/op-ed-by-ded-puri-on-making-paris-climate-change-agreement-deliver-for-women-and-girls>, (18.01.2024).

Sembiring, M. (2016). Climate change, disaster risk reduction and gender: The Southeast Asia experience, RSİS Commentary, <https://wrd.unwomen.org/sites/default/files/2021-11/CO16111.pdf>, (16.01.2024).

Tanner, T., Horn-Phathanothai, L. (2014). *Climate change and development*. Routledge Perspectives on Development, New York.

The International Women's Forum. (1995). Statement to delegates and NGO's at the first conference of the parties (COP1), 1-2 April 1995, https://www.gendercc.net/fileadmin/inhalte/dokumente/6_UNFCCC/COP1_Statement_to_delegates.pdf, (12.01.2024).

The Ministry of Environment and Urbanisation. (2013). Turkey’s Fifth National Communication Under the UNFCCC, https://unfccc.int/sites/default/files/resource/Turkey%20nc5_turkey%5B1%5D.pdf, (18.02.2024).

The Paris Agreement. (2016). United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC), https://unfccc.int/sites/default/files/resource/parisagreement_publication.pdf, (02.12.2023).

Toksöz, G. (2011). “Women’s Employment in Turkey in the Light of Different Trajectories in Development-Different Patterns in Women’s Employment,” *Fe Dergi* 3, sayı 2, 19-32.

Türkiye Büyük Millet Meclisi. (2021). Küresel iklim değişikliğinin etkilerinin en aza indirilmesi, kuraklıkla mücadele ve su kaynaklarının verimli kullanılması için alınması gereken tedbirlerin belirlenmesi amacıyla kurulan meclis araştırması komisyonu raporu. Sıra Sayısı: 300.

Türkiye Sınai Kalkınma Bankası. (2022). Yeşil dönüşümde kadının gücü, <https://www.tskb.com.tr/blog/surdurulebilirlik/yesil-donusumde-kadinin-gucu1649746319897> (13.11.2023).

UN. (2002). Report of the World Summit on Sustainable Development, Johannesburg, South Africa, 26 August-4 September 2002, <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n02/636/93/pdf/n0263693.pdf?token=S6RS8GWXMD9NdCG1W7&fe=true>, (11.01.2024).

UNCCD. (1994). In those countries experiencing serious drought and/or desertification, particularly in Africa. https://www.unccd.int/sites/default/files/2022-02/UNCCD_Convention_ENG_0_0.pdf, (02.09.2023).

UNCED. (1992). Agenda 21. United Nations Conference on Environment & Development Rio de Janeiro, Brazil, 3 to 14 June 1992, <https://sdgs.un.org/sites/default/files/publications/Agenda21.pdf>, (12.01.2024).

UNDP. (2006). Human Development Report 2006: Published for the United Nations Development Programme (UNDP) Beyond Scarcity: Power, Poverty And The Global Water

Crisis, <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/ly/HDR-2006-Beyond-scarcity-Power-poverty-and-the-global-water-crisis.pdf>, (07.09.2024).

UNDP. (2007). Human development report 2007/2008, fighting climate change: Human solidarity in a divided world, https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/np/UNDP_NP_Human-Development-Report-2007-and-2008.pdf (20.10.2023).

UNDP. (2010a). Gender and disasters, <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/arabstates/7Disaster-Risk-Reduction---Gender.pdf>, (29.04.2024).

UNDP. (2010b). Clean development mechanism: Exploring the gender dimensions of climate finance mechanisms, https://seors.unfccc.int/applications/seors/attachments/get_attachment?code=H97H7LYV8EY Z3FAOLKU2QH1FT7IV51ER, (18.01.2024).

UNDP. (2012). Gender and Economic Policy Management Initiative – Asia and the Pacific: Gender-Responsive Policy Analysis, Published by the Asia-Pacific Regional Centre United Nations Development Programme, Bangkok/Thailand.

UNDP (2016). Gender and climate change gender, climate change and food security, <https://www.undp.org/publications/gender-climate-change-and-food-security>, (25.04.2024).

UNDP. (2023). What is the right to a healthy environment? Information note, <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-01/UNDP-UNEP-UNHCHR-What-is-the-Right-to-a-Healthy-Environment.pdf>, (27.04.2024).

UNDRR. (2015). Sendai Framework for Disaster Risk Reduction 2015-2030, <https://www.undrr.org/publication/sendai-framework-disaster-risk-reduction-2015-2030>, (18.01.2024).

UN-ESCWA. (2020). Vulnerable groups, <https://archive.unescwa.org/vulnerable-groups> (06.11.2023).

UNEP. (2016). Gender equality and environment: A Guide to UNEP’S work.

UNFCCC. (1992). United Nations Framework Convention on Climate Change. United Nations. FCCC/INFORMAL/84 GE.05-62220 (E) 200705.

UNFCCC. (2023). Republic of Türkiye Updated First Nationally Determined Contribution, https://unfccc.int/sites/default/files/NDC/2023-04/T%C3%9CRK%C4%B0YE_UPDATED%201st%20NDC_EN.pdf, (16.02.2024).

UNISDR. (2008). Indicators of progress: Guidance on measuring the reduction of disaster risks and the implementation of the Hyogo Framework for Action, United Nations secretariat of the International Strategy for Disaster Reduction (UN/ISDR), Geneva, Switzerland, https://www.unisdr.org/files/2259_IndicatorsofProgressHFA.pdf, (13.01.2024).

UN Women. (2011). CEDAW, rural women and climate change. UN Women in cooperation with FAO, IFAD and WFP expert group meeting enabling rural women’s economic empowerment: institutions, opportunities and participation, <https://www.un.org/womenwatch/daw/csw/csw56/egm/IAW-RP-1-EGM-RW-Sep-2011.pdf>, (14.01.2024).

UN Women. (2016). Key messages for COP 22: Towards implementing a gender-responsive Paris Agreement and gender-responsive climate actions at all levels, <https://www.unwomen.org/sites/default/files/Headquarters/Attachments/Sections/News%20and%20events/In%20Focus/climate%20change/COP22-Key-messages.pdf>, (18.01.2024).

UN Women. (2019). A manual for gender-responsive land degradation neutrality transformative projects and programmes, <https://www.unwomen.org/sites/default/files/Headquarters/Attachments/Sections/Library/Publications/2019/Manual-for-gender-responsive-land-degradation-neutrality-transformative-projects-en.pdf> (18.08.2024).

Villagrasa, D. (2002). Kyoto Protocol negotiations: Reflections on the role of women. Gender and development, Jul., 2002, Vol. 10, No. 2, Climate Change (Jul., 2002), pp. 40-44.

Warren, K. J. (2000). *Ecofeminist philosophy: A Western perspective on what it is and why it matters*, England: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.

Watts, N., Amann M., Arnell N., Karlsson S., Belesova K., Berry H. (2018). The 2018 report of the Lancet countdown on health and climate change: Shaping the health of nations for centuries to come. [https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736\(18\)32594-7/fulltext](https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736(18)32594-7/fulltext) (12.11.2023).

Women Watch. (2012). Facts & Figures: Rural Women and the Millennium Development Goals, <https://www.un.org/womenwatch/feature/ruralwomen/facts-figures.html>, (18.04.2024).

World Bank Group. (2015). Ending poverty and hunger by 2030: An agenda for the global food system, <https://documents1.worldbank.org/curated/en/700061468334490682/pdf/95768-REVISED-WP-PUBLIC-Box391467B-Ending-Poverty-and-Hunger-by-2030-FINAL.pdf>, (17.04.2024).

World Bank Group. (2022). Country climate and development report: Türkiye, <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/80bdfcf8-73b1-42b3-b107-1629f64a1f0c/content>, (20.04.2024).

World Development Report. (2010). Development and climate change, The World Bank, <https://documents1.worldbank.org/curated/en/201001468159913657/pdf/530770WDR02010101Official0Use0Only1.pdf>, (12.12.2023).

WHO. (2002). Gender and Health in Disasters, <https://www.eird.org/isdr-biblio/PDF/Gender%20and%20health%20in%20disasters.pdf>, (02.12.2023).

Yeşil Gazete. (2022). [COP27 Liderler Zirvesi-7] Türkiye güncellenmiş Ulusal Katkı Beyanı’nı açıkladı: Emisyon azaltım hedefi yüzde 41 oldu, <https://yesilgazete.org/cop27-liderler-zirvesi-7-turkiye-guncellenmis-ulusal-katki-beyanini-acikladi-emisyon-azaltim-hedefi-yuzde-41-oldu/>, (17.02.2024).

EK-1 Türkiye’de Verisi Toplanan Mevcut Gösterge Değerleri

Grafik No	Mevcut Gösterge	Değer	
Grafik 1 İklim Değişikliği Göstergeleri	Türkiye’de bölgeler bazında 2024 Haziran ayı sıcaklık değerlerinin 1991-2020 yılları ile karşılaştırılması (°C)	1991-2020	2024
	Marmara	22	25,3
	Ege	23,7	28
	Akdeniz	24	28,2
	İç Anadolu	19,3	23,4
	Karadeniz	19,8	22,8
	Doğu Anadolu	19,1	21,8
	Güneydoğu Anadolu	27,2	31,1
	Türkiye Geneli	21,8	25,4
Grafik 2 İklim Değişikliği Göstergeleri	Türkiye’de bölgeler bazında 2024 yılı Haziran ayı alansal yağış durumlarının mevsim normalleri ile karşılaştırılması (mm)	Mevsim Normalleri	2024
	Marmara	41,5	3,4
	Ege	26,1	4,9
	Akdeniz	21,2	6,4
	İç Anadolu	36,6	15,6
	Karadeniz	58,7	23,1
	Doğu Anadolu	29,5	14,7
	Güneydoğu Anadolu	8,7	2,3
	Türkiye Geneli	33,6	11,9
Grafik 2 İklim Değişikliği Göstergeleri	Türkiye’de bölgeler bazında 2024 yılı Haziran ayı alansal yağış durumlarının mevsim	%	

Grafik No	Mevcut Gösterge	Değer					
	normallerine göre azalma oranları						
	Marmara	91					
	Ege	81					
	Akdeniz	69					
	İç Anadolu	57					
	Karadeniz	60					
	Doğu Anadolu	50					
	Güneydoğu Anadolu	73					
	Türkiye Geneli	65					
Grafik 3 Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Göstergeleri	Türkiye’de yıllık sera gazı emisyonu salımı (Milyon ton CO ₂ eşdeğeri)	Milyon ton CO ₂					
	2010	398					
	2011	428					
	2012	448					
	2013	440					
	2014	459					
	2015	475					
	2016	501					
	2017	528					
	2018	523					
	2019	508					
	2020	524					
	2021	564					
Grafik 4 Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Göstergeleri	2015-2021 Yılları arasında Türkiye’de afetlerden doğrudan etkilenen kişi sayısı (1000 Kişi)						
		Deprem	Heyelan	Kaya Düşmesi	Orman Yangını	Sel/Taşkın/Çığ	

Grafik No	Mevcut Gösterge	Değer					
	2015	0	0	1	0	5 2	3
	2016	0	1 1	0	0	1 7	2
	2017	102	6	3	3	1 7	0
	2018	39	1	0	0	5 5	0
	2019	51	0	1	53	3 4 8	2
	2020	2562	2	0	0	1	3
	2021	1	2	0	2245	4 4 1	0
Grafik 5 Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Göstergeleri	Türkiye’nin Gıda Güvenliği Endeksi, 2022 (%)	%					
	Gıda Güvenliği	65,3					
	Gıdanın Satın Alınabilirliği	58,4					
	Gıdanın Bulunabilirliği	65,3					
	Gıdanın Kalitesi/Güvenliği	78,5					
	Gıdanın Sürdürülebilirliği/Esnekliği	61,2					
		KADIN			ERKEK		
Grafik 6 İstihdam Göstergeleri	Türkiye’de bölgeler bazında kadın ve erkeklerin işsizlik oranları, 2022	%			%		
	Türkiye	13,4			8,9		
	TR10 (İstanbul)	13,4			8,5		
	TR21 (Tekirdağ, Edirne, Kırklareli)	12,2			5,7		
	TR22 (Balıkesir, Çanakkale)	9,7			5,7		
	TR31 (İzmir)	10,5			17,7		

Grafik No	Mevcut Gösterge	Değer	
	TR32 (Aydın, Denizli, Muğla)	10,4	7,6
	TR33 (Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak)	8,7	6,3
	TR41 (Bursa, Eskişehir, Bilecik)	11,4	7,5
	TR42 (Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova)	14,5	7,9
	TR51 (Ankara)	16,7	9,8
	TR52 (Konya, Karaman)	11	5,8
	TR61 (Antalya, Isparta, Burdur)	11,8	7,8
	TR62 (Adana, Mersin)	16,9	10,1
	TR63 (Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye)	20,7	11,7
	TR71 (Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir)	12,3	8
	TR72 (Kayseri, Sivas, Yozgat)	13	7,8
	TR81 (Zonguldak, Karabük, Bartın)	16,2	8,7
	TR82 (Kastamonu, Çankırı, Sinop)	8,5	4,6
	TR83 (Samsun, Tokat, Çorum, Amasya)	10,1	6,9
	TR90 (Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane)	10,9	8,1
	TRA1 (Erzurum, Erzincan, Bayburt)	9,3	9,1
	TRA2 (Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan)	8,5	14,6
	TRB1 (Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli)	11,3	6,7

Grafik No	Mevcut Gösterge	Değer	
	TRB2 (Van, Muş, Bitlis, Hakkari)	19,4	18,2
Grafik 7 İstihdam Göstergeleri	Sektöre göre istihdam edilen nüfusun cinsiyet bazında dağılım oranları, 2023	%	%
	Tarım	17,7	12,2
	Sanayi	16,7	22,8
	İnşaat	0,9	9,4
	Hizmetler	64,7	55,6
Grafik 8 İstihdam Göstergeleri	Kentte cinsiyete göre seçilmiş mesleklerin istihdamdaki payları, 2013	%	%
	Hizmet ve satış elemanları	22,5	21,6
	Profesyonel meslek mensupları	19,8	19,8
	Nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanlar	16,7	14,3
	Büro ve müşteri hizmetlerinde çalışan elemanlar	14,2	11,1
Grafik 9 İstihdam Göstergeleri	Kırda cinsiyete göre seçilmiş mesleklerin istihdamdaki payları, 2013	%	%
	Nitelikli tarım, hayvancılık, avcılık, ormancılık ve su ürünleri çalışanları	59,6	43,4
	Nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanlar	23,8	13,8
	Hizmet ve satış elemanları	7,4	12,1
	Diğer	9,3	30,8
Grafik 10	Tarım sektöründe istihdam edilenlerin	Kişi Sayısı	Kişi Sayısı

Grafik No	Mevcut Gösterge	Değer	
İstihdam Göstergeleri	cinsiyete göre ayrıştırılmış iş durumu, 2023		
	Ücretli veya yevmiyeli	225	374
	İşveren	4	42
	Kendi hesabına	264	1786
	Ücretsiz aile işçisi	1371	427
Grafik 11 Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Göstergeleri	Cinsiyete göre arazi sahibi olan yetişkin nüfus oranı, 2023	%	%
	2012	27,1	43,7
	2013	28,8	45,9
	2014	31	48,4
	2015	33,1	50,8
	2016	35,3	53,1
	2017	35,8	53,1
	2018	37,3	54,2
	2019	38	54,4
	2020	39,2	55,6
	2021	40,3	56,1
	2022	40,7	55,8
Grafik 12-13 İstihdam Göstergeleri	Kırda kurumsal olmayan nüfusun iş durumu oranları, 2012	%	%
	İşgücüne katılma	32,7	69,2
	İşsizlik	4	7,8
	Tarım dışı işsizlik	16,1	12,6
	İstihdam	31,4	63,8
	Kırda kurumsal olmayan nüfusun iş durumu oranları, 2013	%	%
	İşgücüne katılma	34,3	69,8
	İşsizlik	5,2	8,7
	Tarım dışı işsizlik	19,6	14,6
	İstihdam	32,5	73,7

Grafik No	Mevcut Gösterge	Değer	
	Kırda kurumsal olmayan nüfusun iş durumu oranları, 2014	%	%
	İşgücüne katılma	32,6	69,6
	İşsizlik	4,3	8,4
	Tarım dışı işsizlik	14,7	14
	İstihdam	31,2	63,7
Grafik 14-15 İstihdam Göstergeleri	Kırda tarım sektöründe çalışan ve esas işlerinden dolayı herhangi bir Sosyal Güvenlik Kuruluşuna kayıtlı olmayan kişi sayısının iş durumu, 2012	Kişi Sayısı	Kişi Sayısı
	Ücretli veya yevmiyeli	82	157
	İşveren	6	17
	Kendi hesabına	342	1134
	Ücretsiz aile işçisi	1666	436
	Kırda tarım sektöründe çalışan ve esas işlerinden dolayı herhangi bir Sosyal Güvenlik Kuruluşuna kayıtlı olmayan kişi sayısının iş durumu, 2013	Kişi Sayısı	Kişi Sayısı
	Ücretli veya yevmiyeli	74	144
	İşveren	4	23
	Kendi hesabına	352	1290
	Ücretsiz aile işçisi	1744	416
	Kırda tarım sektöründe çalışan ve esas işlerinden dolayı herhangi bir Sosyal Güvenlik Kuruluşuna kayıtlı olmayan kişi sayısının iş durumu, 2014	Kişi Sayısı	Kişi Sayısı
	Ücretli veya yevmiyeli	42	119
	İşveren	2	21

Grafik No	Mevcut Gösterge	Değer	
	Kendi hesabına	310	1271
	Ücretsiz aile işçisi	1681	418
Grafik 16 İstihdam Göstergeleri	Türkiye genelinde tarım sektöründe cinsiyetler bazında kayıt dışılık oranları, 2014-2023	%	%
	2014	95,1	70
	2015	93,5	67,5
	2016	94,2	71,2
	2017	93,7	76
	2018	92,8	76,6
	2019	96,3	78,8
	2020	94,2	75,3
	2021	94,9	78
	2022	89,9	72,9
	2023	90,2	73,9
Grafik 17 Tarımsal İşgücü Göstergeleri	Mevsimlik tarım işçilerinin günlük ücretleri, 2022-2023.	TL	TL
	2022	225	253
	2023	479	545
Grafik 18 Tarımsal İşgücü Göstergeleri	Tarım işçilerinin ortalama aylık ücretleri, 2022-2023	TL	TL
	2022	5393	6729
	2023	10146	14266
Grafik 19 Tarımsal İşgücü Göstergeleri	Tarım işçilerinin ortalama günlük ve aylık ücretlerindeki değişim oranları, 2022-2023	%	%
	Mevsimlik işçilerin günlük ücretleri değişim oranı	113	115,7
	Sürekli işçilerin aylık ücretleri değişim oranı	88,1	112

Grafik No	Mevcut Gösterge	Değer	
Grafik 20 Tarımsal İşgücü Göstergeleri	İllere göre mevsimlik tarım işçilerine ödenen ortalama günlük ücret, 2022	TL	TL
	Hatay	139	191
	Balıkesir	167	216
	Kilis	175	193
	Denizli	186	241
	Ankara	191	191
	Antalya	192	234
	İzmir	192	255
	Mersin	192	218
	Aydın	196	258
	Adana	202	222
	Çanakkale	202	256
	Gaziantep	207	241
	Konya	211	279
	Bursa	211	251
	Osmaniye	215	295
	Eskişehir	216	265
	Malatya	217	241
	Edirne	220	274
	Isparta	231	240
	Kahramanmaraş	232	286
	Zonguldak	236	240
	Manisa	240	274
	Sakarya	250	275
	Düzce	252	289
	Samsun	278	279
	Giresun	301	340
	Ordu	305	323
Grafik 21 Tarımsal İşgücü Göstergeleri	İllere göre mevsimlik tarım işçilerine ödenen ortalama günlük ücretin cinsiyete göre dağılımı (TL), 2023	TL	TL
	Hatay	139	191
	Balıkesir	167	216

Grafik No	Mevcut Gösterge	Değer	
	Kilis	175	193
	Denizli	185	241
	Ankara	191	191
	Antalya	192	234
	İzmir	192	255
	Mersin	192	218
	Aydın	196	258
	Adana	202	222
	Çanakkale	202	256
	Gaziantep	207	241
	Konya	211	279
	Bursa	211	251
	Osmaniye	215	295
	Eskişehir	216	265
	Malatya	217	241
	Edirne	220	274
	Isparta	231	240
	Kahramanmaraş	232	286
	Zonguldak	236	240
	Manisa	240	274
	Sakarya	250	275
	Düzce	252	289
	Samsun	278	279
	Giresun	301	340
	Ordu	305	323
Grafik 22 Gelir ve Yaşam Koşulları Göstergeleri	Türkiye genelinde tüm yaş gruplarına göre yoksulluk veya sosyal dışlanma riski altında olan kişilerin cinsiyete göre oranları, 2015-2023	%	%
	2015	35,8	32,2
	2016	35,2	31,3
	2017	32,6	28,8
	2018	32,7	28,2
	2019	34	30,1

Grafik No	Mevcut Gösterge	Değer		
	2020	34,2	30	
	2021	35	30,8	
	2022	34,8	30,4	
	2023	31	28,9	
Grafik 23 Yoksulluk Göstergeleri	Kırda hanehalkı fertlerinin çalıştığı sektöre göre yoksulluk oranları, 2002-2009 (%)	Tarım	Sanayi	Hizmet
	2002	36,77	25,87	34,16
	2003	40,91	28,02	18,95
	2004	42,32	27,69	18,01
	2005	38,8	14,44	13,76
	2006	34,89	21,71	13,54
	2007 (Yeni nüfus projeksiyonu ile)	33,81	22,25	17,68
	2008	40,09	23,39	14
	2009	35,41	27,34	19,95
		KADIN	ERKEK	
Grafik 24-25 Yoksulluk Göstergeleri	Kırda yaşayan hanehalkı fertlerinin eğitim durumlarına göre yoksulluk oranları, 2009	%	%	
	Okur-yazar değil veya bir okul bitirmeyen	47,57	51,01	
	İlkokul	29,67	32,18	
	İlköğretim	39,55	36,48	
	Ortaokul ve orta dengi meslek	22,43	25,03	
	Lise ve lise dengi meslek	15,72	14,15	
	Yüksekokul, fakülte ve üstü-	2,68	3,7	
Grafik 26 Toplumsal Cinsiyet Göstergeleri	Kentte yaşayan kişilerin hanehalkı büyüklüğü ve cinsiyete göre saat bazında hane halkı ve ev bakımı	Saat	Saat	

Grafik No	Mevcut Gösterge	Değer		
	1	03:17	01:30	
	2	04:32	00:52	
	3	05:23	00:46	
	4	05:18	00:50	
	5+	05:16	00:40	
Grafik 27 Toplumsal Cinsiyet Göstergeleri	Kırda yaşayan kişilerin çocuk sayısı ve cinsiyete göre saat bazında hane halkı ve ev bakımı	Saat	Saat	
	Yok	05:04	00:51	
	1	05:53	00:51	
	2	06:02	00:53	
	3+	06:25	00:53	
Grafik 28 Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Göstergeleri	Hanehalklarının içme suyuna erişim imkanlarının kır-kent bazında oranları (%)	Kır	Kent	Toplam
	Evde/bahçede şebeke suyu	57,8	51,5	53
	Ortak şebeke/çeşme suyu	7,4	2,7	3,8
	Sondaj/borulu kuyu suyu	6,4	0,3	1,8
	Korunaklı kuyu suyu	2,3	0,3	0,8
	Korunaklı kaynak suyu	13,6	3,4	5,8
	Tanker/su istasyonu	0,1	0,1	0,1
	Şişe suyu/damacana	8,5	40,1	32,6
	Korunaksız kuyu suyu	0,5	0	0,2
	Korunaksız kaynak suyu	1,5	0,2	0,5
	Yüzey suyu	0,3	0,1	0,1
	Diğer	1,4	1,3	1,3
Grafik 29 Sürdürülebilir Kalkınma	Hanehalklarının içme suyunu kır-kent bazında temin etme sürelerinin oransal dağılımı (%)	Kır	Kent	Toplam

Grafik No	Mevcut Gösterge	Değer		
Amaçları Göstergeleri	Su kaynağı evde/bahçede	89,3	94,8	93,5
	30 dakika veya daha az	7	3,1	4
	30 dakikadan daha uzun	3,4	1,9	2,3
	Bilmiyor/Cevapsız	0,3	0,2	0,2
		KADIN	ERKEK	
Grafik 30 Toplumsal Cinsiyet Göstergeleri	Cinsiyete göre milletvekili sayısı ve meclisteki temsil oranı, 2002-2023	%	%	
	2002	4,4	95,6	
	2007	9,1	90,9	
	2011	14,4	85,6	
	2012	14,4	85,6	
	2013	14,4	85,6	
	2014	14,4	85,6	
	2015	14,7	85,3	
	2016	14,7	85,3	
	2017	13,9	86,1	
	2018	17,3	82,7	
	2019	17,3	82,7	
	2020	17,3	82,7	
	2021	17,4	82,6	
	2022	17,3	82,7	
	2023	19,9	80,1	
Grafik 31 Toplumsal Cinsiyet Göstergeleri	Cinsiyete göre bakan sayıları, 2000-2024	Kişi sayısı	Kişi sayısı	
	2000	0	36	
	2001	0	36	
	2002	1	24	
	2003	1	21	
	2004	1	21	
	2005	1	21	
	2006	1	21	
	2007	1	23	
	2008	1	23	
	2009	2	22	
	2010	2	22	

Grafik No	Mevcut Gösterge	Değer	
	2011	1	24
	2012	1	24
	2013	1	24
	2014	1	24
	2015	2	25
	2016	1	26
	2017	2	25
	2018	2	14
	2019	2	14
	2020	2	14
	2021	1	16
	2022	1	16
	2023	1	16
	2024	1	16
Grafik 32 Toplumsal Cinsiyet Göstergeleri	Yerel yönetim mekanizmalarındaki dağılımının cinsiyete göre oranları, 2019	%	%
	Büyükşehir Belediye Başkanı	10	90
	İl Belediye Başkanı	2	98
	Büyükşehir İlçe Belediye Başkanı	4,8	95,2
	İlçe-Belde Belediye Başkanı	1,5	98,5
	Belediye Meclisi Üyesi	11	89
	İl Genel Meclis Üyesi	3,8	96,2
	Köy Muhtarı	0,6	99,4
	Köy İhtiyar Heyeti	1,2	98,8
	Mahalle Muhtarı	3	97
	Mahalle İhtiyar Heyeti	2,5	97,5
Grafik 33 Toplumsal Cinsiyet Göstergeleri	Çevre ile ilgili Bakanlıklarda görev yapan bakanların cinsiyete göre dağılımı, 1923-2024	Kişi Sayısı	Kişi Sayısı

Grafik No	Mevcut Gösterge	Değer	
	Bayındırlık Bakanları (1923-1983)	0	44
	İmar ve İskân Bakanları (1958-1983)	0	26
	Bayındırlık ve İskân Bakanları (1983-2011)	0	19
	Çevre Bakanları (1991-2003)	2	9
	Çevre ve Orman Bakanları (2003-2011)	0	2
	Çevre ve Şehircilik Bakanları (2011-2021)	1	4
	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanları (2021- 2024)	0	2
Grafik 34 Yaşam Memnuniyeti Göstergeleri	Belediyelerin hava kirliliği ile mücadelesinden cinsiyet kırılımında memnuniyet oranları, 2023	%	%
	Belediye hizmeti yok	5,91	6,29
	Fikri yok	17,68	13,05
	Hiç memnun değil	3,53	4,45
	Memnun değil	14,32	16,51
	Orta	13,83	13,44
	Memnun	43,1	44,29
	Çok memnun	1,63	1,97
Grafik 35 Yaşam Memnuniyeti Göstergeleri	Türkiye genelinde çevre, doğa sorunlarıyla cinsiyet kırılımında ilgilenme oranları, 2023	%	%
	Fikri yok	3,68	1,53
	İlgisiz	30,35	26,64
	Orta	22,92	22,6
	İlgili	4,5	2,8

 e-kütüphane

Raporda yer alan
kaynaklara ve
bu alandaki diğer
raporlara
erişmek için

Raporda yer alan
gösterge ve
endeks verilerine
erişmek için

 veri portalı

 eğitim portalı

Rapora ait eğitim
videosuna ve
diğer CEİD eğitim
videolarına
erişmek için

Raporun yazarı
olan uzmanlara
ve diğer
uzmanlarımıza
erişmek için

 uzman havuzu